

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ**  
**ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ**  
**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**  
**TÜRK DİLİ VE EDEBİYAT ANA BİLİM DALI**

**VARSAK TÜRKMENLERİ ve MARDİN MERKEZ SÜNNİ ARAPLARI**  
**ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI HALK KÜLTÜR ARAŞTIRMASI**

**TEZİ YAZAN**  
**Melahat AĞMA**

**Danışman: Prof.Dr. Sevin ARSLAN**

**Jüri Üyesi: Doç.Dr. Ayhan KARAKAŞ (Çukurova Üniversitesi)**

**Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Begüm KURT**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**MERSİN / EYLÜL 2023**

**ONAY SAYFASI****T. C.****ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ****SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,**

**2021012016** numaralı öğrencimiz olan **Melahat AĞMA** tarafından hazırlanan “**Varsak Türkmenleri ve Mardin merkez Sünni Arapları arasında karşılaştırmalı halk kültür araştırması**” başlıklı bu tez çalışması jürilerimiz tarafından **oybirliği** ile **Türk Dili ve Edebiyatı** Ana Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

(Enstitü Müdürlüğünde Asıl Sureti Islak İmzalıdır)

Üniv. İçi Asıl Üye- Tez Danışmanı- Jüri Başkanı: Prof.Dr. Sevin ARSLAN

(Enstitü Müdürlüğünde Asıl Sureti Islak İmzalıdır)

Üniv. İçi – Jüri asıl Üyesi: Dr.Öğr.Üyesi Begüm KURT

(Enstitü Müdürlüğünde Asıl Sureti Islak İmzalıdır)

Üniv. Dışı- Jüri asıl Üyesi: Doç.Dr. Ayhan KARAKAŞ

(Çukurova Üniversitesi)

**Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.**

(Enstitü Müdürlüğünde Evrak Aslı İmzalıdır.)

21.09.2023

Prof. Dr. Murat KOÇ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

**NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.**

## İTHAF

Bu tezi çocuklarıma ithaf ediyorum.

Melahat AĞMA

## ETİK BEYANI

Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

21.09.2023

Melahat AĞMA

## TEŞEKKÜR

Bu tezi yazım aŐamamamda ve öncesinde bana bilgisiyle yol gösteren hocam ve danıŐmanım Prof. Dr. Sevin ARSLAN'a çok teşekkür ederim.

Tezimi okuyarak gerekli düzeltmeleri yapmamda öneri ve destek sunan Prof. Dr. Esat ARSLAN hocaya da teşekkür ederim.

Bu tezi hazırlama aŐamamda bana bildiklerini aktararak katılımcı olan ve yörelerle ilgili bilgilere ulaşmam için katılımcı bulan bütün herkese teşekkür ederim.

Melahat AĞMA

**ÖZ****VARSAK TÜRKMENLERİ ve MARDİN MERKEZ SÜNNİ ARAPLARI  
ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI HALK KÜLTÜR ARAŞTIRMASI****Melahat AĞMA****Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı****Danışman: Prof.Dr. Sevin ARSLAN****Eylül 2023, 334 sayfa**

Bu çalışma, Varsak Türkmenleri ile Mardin merkez Sünni Araplarının halk kültürlerini keşfetmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Amaç, kültürel unsurların daha homojen hale geldiği bir dünyada benzersiz yerel özellikleri belgelemektir. Bugüne kadar Mardin merkez Sünni Arapların âdetleri hakkında herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Bu çalışma, kültürel özellikleri karşılaştırarak hem benzerlikleri hem de farklılıkları vurgulamayı amaçlamaktadır. Bu konuda ileride yapılacak araştırmalar için de yol gösterici olabilir. Kültürler arasındaki benzerlikler, paylaşılan kültürel öğelerden kaynaklanırken, farklılıklar toplulukların yaşam koşullarına uyum sağlamak için buldukları çözümlerden kaynaklanmaktadır. Çalışmada doğum, evlenme, ölümle ilgili yaşayış âdetleri, halk inanışları, giyim-kuşam, yiyecek-içeceklerle ilgili âdetler, toplulukların edebi ürünleri ile ilgili dökümlere, gözlem ve kaynak kişilerle görüşülerek, halk kültürleri arasında karşılaştırma yapılmak suretiyle ulaşılmıştır ve de konuyla ilgili yazılı kaynaklardan da yararlanılmıştır.

*Anahtar kelimeler:* Halk kültürü, Mardin, Sünni Arap, Varsak.

**ABSTRACT****COMPARATIVE FOLK CULTURAL RESEARCH BETWEEN VARSAK  
TURKMEN AND SUNNI ARABS IN CENTRAL MARDIN****Melahat AĞMA****Master's Thesis, Turkish Language and Literature****Advisor: Prof.Dr. Sevin ARSLAN****September 2023, 334 page**

This study intends to explore and contrast the folk cultures of the Varsak Turkmen and the central Sunni Arabs of Mardin. The goal is to document the unique local traits in a world where cultural elements are becoming more homogenized. To date, no research has been conducted on the customs of Sunni Arabs in Mardin. This study aims to highlight both similarities and differences by comparing cultural characteristics. It can also serve as a guide for future studies on this subject. Similarities between cultures are rooted in shared cultural elements, while differences arise from the solutions communities find to adapt to their living conditions. In the study, the records of birth, marriage, death-related living customs, folk beliefs, clothing, food, drinks, and literary products of the communities were obtained by observation, interview, questionnaire, and interview with the source person, and written sources related to the subject were also used, reached by making comparisons between folk cultures.

*Keywords:* Folk culture, Mardin, Sunni Arab, Varsak.

## ÖN SÖZ

Hızla globalleşen dünyada yaşam tarzları da birbirinin benzeri olmaktadır. Dünyanın her yerinde insanlar benzer tarzda evlerde oturma, aynı tarz giyinme, beslenme hatta boş zamanlarını bile benzer tarzlarda değerlendirme eğilimindedir. Böyle bir tek düzeliğe sürüklenen dünyada geçiş ritüelleri de birbirinin aynısı olma yolundadır. Tarihsel açıdan değerlendirecek olursak, günümüzdeki kültürel öğelerdeki bu hızlı değişim toplumsal kültürel öğeleri de yok etmekte ve bunun sonucu tarihsel bağlar değerlendirilememektedir. Bütün bunların getirisi suni bir toplumlar arası ayrışma olmaktadır. İnsanlar geçmişlerini unuttukları ölçüde aidiyetsizleşirler, modernizmin getirisi olan her modanın müşterisi durumuna düşerler. Toplumsal bütünlük, tarih bilinci olduğu ölçüde, kültürel öğelerin nereden geldiği ve nedenleri bilindiği sürece mümkündür.

Araştırmada Mardin ili merkez Sünni Arap ve Varsak Türkmenlerinin halk kültürel öğeleri karşılaştırılarak farklılıkları, benzerlikleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Varsakların Türk olması sebebiyle örnek oluşturması açısından Türk kültür sahasından Azerbaycan, Altay ve Hakasya ile ilgili halk kültürel öğeleri, Mardin Sünni Araplarının buldukları bölge olarak etkilendikleri Arap kültür öğeleri, ayrıca her iki topluluğunda Anadolu'da yaşıyor olmalarının kültürel olarak iki toplumu yakınlaştırdığı benzerlikleri ve farklılıkları çalışmada göz önüne alınmıştır.

Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın amacı, önemi, kapsam ve sınırlılıkları, araştırmaya konu olan Varsak Türkmenleri ve Mardin merkez Sünni Arapları ile ilgili ön bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde kullanılan yöntem açıklanmıştır. Üçüncü bölümde sahada elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü bölüm olan tartışma ve sonuç bölümünde elde edilen bulgular yorumlanmıştır.

Melahat AĞMA



## İÇİNDEKİLER

<b>KAPAK</b> .....	<b>I</b>
<b>ONAY SAYFASI</b> .....	<b>II</b>
<b>İTHAF</b> .....	<b>III</b>
<b>ETİK BEYANI</b> .....	<b>IV</b>
<b>TEŞEKKÜR</b> .....	<b>V</b>
<b>ÖZ</b> .....	<b>VI</b>
<b>ABSTRACT</b> .....	<b>VII</b>
<b>ÖN SÖZ</b> .....	<b>VIII</b>
<b>İÇİNDEKİLER</b> .....	<b>IX</b>
<b>KISALTMALAR</b> .....	<b>XIV</b>
<b>EKLER LİSTESİ</b> .....	<b>XV</b>

<b>1.GİRİŞ</b> .....	<b>1</b>
<b>2.YÖNTEM</b> .....	<b>12</b>
2.1.Katılımcılar.....	12
2.2. Araştırma Verilerinin Toplanması.....	14
2.3. Araştırma Verilerinin Analizi.....	14
<b>3.BULGULAR</b>	
<b>3.1.VARSAK TÜRKMENLERİ ve MARDİN MERKEZ SÜNNİ ARAPLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI HALK KÜLTÜR ARAŞTIRMASI</b>	
3.1.1.Geçiş Dönemleri.....	16
3.1.1.1.Doğum.....	16
3.1.1.1.1.Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Tahmin Etme.....	17
3.1.1.1.2. Gebe Kadının Kaçınmaları .....	18
3.1.1.1.3. Doğum Olayı .....	20
3.1.1.1.4. Çocuğun Eşi ve Göbeği.....	21
3.1.1.1.5. İlk Süt Verme/Süt Verme.....	21
3.1.1.1.6. İlk Giydirme.....	22
3.1.1.1.7. Ad Verme.....	23
3.1.1.1.8. Lohusa Bakımı.....	25
3.1.1.1.9. Kırklama İşlemi .....	28
3.1.1.1.10. Bebeğin İlk Gezmesi .....	29
3.1.1.1.11. İlk Diş Çıkarma .....	30

3.1.1.1.12. İlk Saç Kesme .....	31
3.1.1.1.13. Bebeği Sütten Kesme .....	31
3.1.1.1.14. İlk Yürüme.....	32
3.1.1.1.15. Yürüyemeyen-Konuşamayan Çocuk .....	33
3.1.1.1.16. Çocuk Oyunları .....	33
3.1.1.1.17. Çocuğun İlk Oruç Tutması.....	35
3.1.1.1.18. Çocuklarla İlgili İnanışlar .....	35
3.1.1.2. Sünnet.....	36
3.1.1.3. Evlenme ve Düğünle İlgili Âdetler.....	40
3.1.1.3.1. Evlilik Yaşı .....	44
3.1.1.3.2. Kısmet Açma .....	45
3.1.1.3.3. Kız İsteme.....	45
3.1.1.3.4. Söz Kesme .....	50
3.1.1.3.5. Nişan .....	51
3.1.1.3.6. Düğün Hazırlığı .....	53
3.1.1.3.7. Çeyiz .....	54
3.1.1.3.8.Kına .....	55
3.1.1.3.9. Sağdıç ve Yenge Belirleme .....	59
3.1.1.3.10. Gelin Alma .....	60
3.1.1.3.11. Düğün.....	63
3.1.1.3.12. Düğün Sonrası .....	67
3.1.1.4. Ölüm.....	69
3.1.1.4.1. Ölüm Gerçekleştiğinde Yapılan Uygulamalar .....	72
3.1.1.4.2. Yıkama, Kefenlenme Uygulamaları .....	74
3.1.1.4.3. Cenazeyi Gömme Uygulamaları .....	76
3.1.1.4.4. Yas Tutma.....	79
3.1.2. Dini İnançlar .....	85
3.1.2.1. Bayramlar.....	87
3.1.2.1.1. Ramazan Bayramı.....	90
3.1.2.1.2. Kurban Bayramı.....	93
3.1.3. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar.....	96
3.1.3.1. Hayvanlar ile ilgili inanışlar.....	96
3.1.3.2. Halk Mimarisi.....	101
3.1.3.2.1. Konut Çeşitleri.....	101

3.1.3.2.1.1. Konutlarda Aydınlatma ve Isınma.....	102
3.1.3.2.1.2. Konutların Döşenmesi ve Ev Eşyaları.....	103
3.1.3.2.1.3. Konutlarla İlgili İnanışlar.....	104
3.1.3.2.2. Hamamlar .....	106
3.1.3.2.3. Çeşmeler .....	107
3.1.3.3. Halk El Sanatları.....	107
3.1.3.4. Halk Hekimliği.....	109
3.1.3.5. Halk Mutfağı.....	113
3.1.3.5.1. Yiyecek Türleri.....	114
3.1.3.5.1.1. Süt Ürünleri .....	114
3.1.3.5.1.2. Unlu Mamuller .....	115
3.1.3.5.1.3. Et Ürünleri.....	117
3.1.3.5.1.4. Sebze Yemekleri ve Çorbalar .....	119
3.1.3.5.1.5. Tatlılar .....	121
3.1.3.5.1.6. Çerezler ve Baharatlar .....	122
3.1.3.5.2. İçecek Türleri.....	123
3.1.3.5.3. Mutfak Araç ve Gereçleri.....	124
3.1.3.6. Giyim-Kuşamla İlgili Âdetler.....	128
3.1.3.6.1. Kadın Giyimi.....	131
3.1.3.6.2. Erkek Giyimi.....	134
3.1.4. Halk İnanışları.....	135
3.1.4.1. Mevlit Okutma.....	135
3.1.4.2. Dua Etme Ritüelleri.....	137
3.1.4.3. Nazarla İlgili İnanışlar.....	142
3.1.4.4. İnanç Merkezleri (Camiler-Yatırlar-Türebeler).....	147
3.1.4.5. Adaklar- Dilekler.....	148
3.1.4.6. Uğur-Bereket.....	151
3.1.4.7. Formülistik Sayılar.....	154
3.1.4.8. Sağ-Sol Kavramı.....	157
3.1.4.9. Tabiat Olayları ile İlgili İnanışlar.....	158
3.1.4.9.1. Mevsimlerle İlgili İnanışlar.....	164
3.1.4.9.1.1. Yılbaşı Kutlamaları .....	164
3.1.4.9.1.2. Hıdırellez.....	165
3.1.4.9.2. Gökyüzüyle İlgili İnanışlar.....	168

3.1.4.9.2.1. Yıldızlar.....	167
3.1.4.9.2.2. Güneş/Ay Tutulması.....	172
3.1.4.9.2.3. Yağış, Sis ve Gök Gürültüsü .....	172
3.1.4.9.3. Cin ve Şeytanla İlgili İnançlar.....	176
3.1.4.9.3.1. Umay Ana Kültü.....	179
3.1.4.9.3.2. Al Basması.....	182
3.1.4.9.4. Işık, Ağaç, Ateş ve Su ile İlgili İnançlar.....	188
3.1.4.9.4.1. Işık Kültü.....	188
3.1.4.9.4.2. Ağaç Kültü.....	190
3.1.4.9.4.3. Ateş Kültü.....	193
3.1.4.9.4.4. Su Kültü.....	199
3.1.4.9.4.4.1. Hızır (Hıdır) Kültü.....	202
3.1.4.10. Yaratılış ile İlgili İnanışlar.....	207
3.1.4.10.1. Ata Kültü.....	207
3.1.4.11. Yiyeceklerle İlgili İnanışlar.....	214
3.1.4.11.1. Tuz Ekmek Hakkı.....	215
3.1.4.12. Renkler.....	219
3.1.5. Anonim Halk Edebiyatında Kalıplaşmış Sözler .....	220
3.1.5.1. Bilmece.....	221
3.1.5.2. Atasözü.....	221
3.1.5.3. Deyim.....	227
3.1.5.4. Dualar (Alkışlar).....	231
3.1.5.5. Beddualar (Kargışlar).....	233
3.1.5.6. Hitaplar-Çağrılar.....	234
3.1.5.7. Selamlaşma.....	235
3.1.5.8. Lakaplar.....	236
3.1.5.9. Varsak Türkmen Ağzından Örnekler.....	238
3.1.5.10. Mardin Merkez Sünni Araplarının Arapçası ile İlgili Bilgi.....	240
3.1.6. Anonim Halk Edebiyatı Manzum Türler.....	241
3.1.6.1. Türkü.....	241
3.1.6.1.1. Müzik Aletleri.....	248
3.1.6.2. Mâni.....	248
3.1.6.3. Ninni.....	249
3.1.6.4. Ağıt.....	250

3.1.6.5. Tekerleme.....	255
3.1.7. Anonim Halk Edebiyatı Mensur Eserler.....	260
3.1.7.1. Masal.....	260
3.1.7.2. Fıkra.....	263
3.1.7.3. Efsane.....	265
3.1.7.4. Halk Hikâyesi.....	270
<b>4.TARTIŞMA VE SONUÇ.....</b>	<b>274</b>
<b>KAYNAKÇA.....</b>	<b>283</b>
<b>EKLER .....</b>	<b>295</b>

**KISALTMALAR**

**Ar.** : Arapça

**Cm** : Santimetre

**dk** : Dakika

**ET** : Eski Türkçe

**Eyu.** : Eski Yunanca

**Far.** : Farsça

**m** : Metre

**K.** : Kaynak kişi

**K.İ1** : İsmi vermek istemeyen 1.kaynak kişi

**K.İ2** : İsmi vermek istemeyen 2.kaynak kişi

**km** : Kilometre

**MÖ** : Milattan önce

**MS** : Milattan sonra

**Ofar.:** Orta Farsça

**s.** : Sayfa

**T.C.** : Türkiye Cumhuriyeti

**TDK** : Türk Dil Kurumu

**vs.** : ve sair

**Yun.** : Yunanca

## EKLER LİSTESİ

EK A. Kaynak Kişi Listesi.....	295
EK B. Yöreye Özgü Kelimeler Sözlüğü.....	297
EK C. Fotoğraflar.....	303
EK C.1. Bereket tanrıçası simgeleri.....	303
EK C. 2.Yılan başlı tunç bilezik.....	303
EK C. 3. Evin ocağında kullanılan saç ayağı.....	304
EK C. 4.Mekik oyası yapılmış mevlit örtüsü ve mendil kenarı.....	304
EK C. 5.Varsak kadın baş bağlama örneği.....	305
EK C. 6.Hü yapımı örneği.....	305
EK C. 7.Mardin Deyrul Zafaran manastırında kuyu.....	306
EK C. 8.Meşale Ebu abid eski yeri terk edilmiş, üste çeşme yapılmış. O âdet unutulmuş.....	306
EK C. 9.Burulma tarzı Kırgız kültürüne ait bir bilezik.....	307
EK C. 10.Tenkerli köyünde bir demirci atölyesi.....	307
EK C. 11.İncirli köyünde eski bir cami.....	308
EK C. 12.İncirli köyündeki eski caminin bir başka görüntüsü.....	308
EK C.13.Nazar için kullanılan kara çalı arkada köy evleri.....	309
EK C.14.Tapan bölgesinde bir köyün uzaktan görüntüsü.....	310
EK C.15.Hopka dağlarının üzerinde yer alan gelin güveyi taşı.....	311
EK C.16.Tapan bölgesinde köy evlerinin görüntüsü.....	312
EK C.17.Nazar için kullanılan geyik böceği.....	313
EK C.18.Mardin'in biraz daha ovalık bölgesinde Hristiyan keşişlerin yerleşim yerleri.....	313
EK C.19.Mardin'in uzaktan görüntüsü.....	314
EK C.20.Mardin'in Babessor çeşmesi.....	314
EK C.21.Deyrul Zafaran'da taş işçiliği.....	315
EK C.22.Mardin genel görünüm.....	315
EK D. Etik Kurulu İzni Talep Formu .....	316
EK E. Etik Kurul Talep Yazısı.....	318
EK F. Etik Kurul Onay Belgesi.....	319

## 1.GİRİŞ

Toplumların kendine has kültürel öğeleri bulunmaktadır. Her toplumun kültürel öğeleri yaşadıkları coğrafya ve geçirdikleri tarihsel süreçlere göre şekil almıştır. Bu kültürel öğeler yaşam tecrübesi diyebileceğimiz toplumsal bütünlük içerisinde oluşturulmuş milli değerleri ihtiva eden unsurlardır.

Varsak Türkleri ve Mardin merkez Sünni Arap halk kültürü alan araştırması yapılmıştır. Bu kültürler arasında karşılaştırma yapılarak benzerlikler ve farklılıklar belgelenmeye çalışılmıştır. Kültür öğelerinin birbirleriyle benzerlikleri haricinde konunun ayrıntılı bir resmini elde etmek adına etkileşimde buldukları düşünülen kültürlere de değinilmiştir. Anadolu sahası üzerinde ve Arap kültürü üzerinde etkisi olan Mezopotamya’da kurulmuş olan Sümerler, Babiller, Akadlar, Asurlar, İbraniler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Arap Yarımadası ve Afrika’nın halk kültürü üzerinde etkileri olabileceği gerçeğiyle etkilerinin olduğu düşünülen konularda örnekleme amacıyla kısa bir şekilde çalışmaya dahil edilmişlerdir. Arap kültürü böyle bir sahayı içine almaktadır.

Halk kültürü araştırmasının temelini oluşturduğu için destan ve mitolojik hikâyeler de araştırma kapsamında yer almaktadır. Konu milletlerin kökeni olunca yazılı kaynaklara ulaşmak güçleşmektedir. Bu nedenle Varsak Türkleri ve Mardin merkez Sünni Müslüman Arapları ile ilgili köken hikâyelerine konuya giriş yapmak ve araştırma konusu olan bu halklar hakkında bir fikir sahibi olabilmek adına yer verilmiştir. İlk olarak Türklerin kökenine bakılacak olunursa Türkün ilk atası Bulca (Ebülce, Abulca) Han diye geçer (Ögel, 2014, s.163-164). Türklerin ilk yurdu Or tağ ile Kür Tağ arasında İnanç adlı bir şehirdi. Göçebe oldukları için kışlakları o bölgeye yakın Kara Korum, Barsun ve Kakiyan’dı (Ögel, 2014, s.168).

Ebülгази Bahadır Han’a ait Türkmenlerin seceresinde Nuh’un oğlu Yafes’in oğlu Türk’ün Isığ Göl tarafına yerleştiği söylenir (Ögel, 2014, s.77).

Karahanlılar ve Selçuklular kendilerini İran mitolojisiyle Efrasiyab’a bağlıyorlardı. Bu mitolojik hikâyeye göre Alp Er Tonga denilen Türk, Isığ Göl kenarındaki Ordu Kent’e yerleşmişti. Alp Er Tonga destanında geçen Tonga adı, kaplan, pars, vaşak cinsi büyük vahşi kedilere verilen adlardandır. Hun mezarlarında kaplan motifine çok rastlanır. İslâmiyet’in kabul edilmesiyle bu anlayış Yafes oğlu Türk şekline evrilmiştir (Ögel, 2014, s.78).



Göktürklerin kabile reislerine A Pang-pu denirmiş. Göktürklerdeki anlatılarda Türk, ateşi bulandır (Ögel, 2014, s.32).

Mardin ili merkez Sünni Müslüman Arapları halk kültürü araştırma sahamız olduğundan Arapların kökeni ile ilgili anlatılar öncelikle Kitabı Mukaddes'te yer almaktadır. Bu anlatılarda tufandan sonra hayatta kalan Nuh'un oğulları, Sam, Ham ve Yafet'dir. Sam'ın oğulları; Elam, Aşur, Arpakşad, Lud, Aram. Ham'ın oğulları; Kuş, Mistraim, Put ve Kenan'dır. Yafet soyu Türk soyu kabul edilmektedir. Yafet'in oğulları şunlardır; Gomer, Mecüc, Maday, Yavan, Tubal, Meşek ve Tiras'dır. O zamanlar diller birmiş, şarka göçtükleri zaman Şinar diyarında bir ova bulup oturmuşlar. Orada göğe doğru yükselen bir kule inşa etmeye başlamışlar. Rab bunu engellemek için birbirlerinin dillerini anlamamalarını sağlayıp, onları yeryüzüne dağıttı (Kitabı Mukaddes, 2012, s.9-10) diye Kutsal kitapta konu anlatılır.

Sami uluslar üç kola ayrılarak anılırlar. Bunlar, Araplar, İbraniler ve Ârâmilerdir. İbraniler Filistin bölgesi ve Suriye sahillerinde oturdular. Ârâmiler, Mezopotamya ve Irak'ta ikamet ettiler. Bunlar Süryaniler ve Keldaniler olarak ikiye ayrıldılar. Arap olarak adlandırılan grup Toros civarından Arabistan'ın da daha aşağısı Kuzey Afrika'ya kadar yayılmışlardır. Sümerler çölden gelen Araplara "dağlılar" manasına gelen "Ârâmiler" diyordu. Bu çölden gelen kavim Akadlardı ve Sümerlerin yerini almışlardı. Daha sonra Fırat'ın batısında bulunan Sami halklara "batılılar" manasında "umuru" deniyor. Eski zamanlarda Samilerin bu kadar yayılmamış olduğu düşünülmektedir. Yine de elde edilen bulgulara göre Mısırlıların en eski tanrılarında "Ptah" adlı tanrının Samilerin tanrılarında biri olması dolayısıyla Samilerin Mısır'a girişinin oldukça eski olduğu yönündedir (Günaltay, 2015, ss.32-46).

Mardin il olarak Süryani, Kürt, Arap, Türk, Ermeni, Yahudi, Muşki, Ezidi, Çerkes, Farsi (Acem) grupları bünyesinde barındırmaktadır. Mardin'de yaşayan gruplar Mardin lehçesiyle Mansori, Deşi, Mişkevi, Muhallemi, Sorani, Torani, Süryani, Arabi, Deri (Değri), Kirdi (Kürt), Tirki (Türk), Şemsi, Ermeni olarak adlandırılmaktadır (aktaran K1). Mardin ili merkezin gündelik konuşma dili Arapçadır. Şehirde yerleşik olarak bulunan Türkler ve Kürtlerde dahil şehrin mevcut nüfusu Arapça konuşur. İpek yolu üzerinde yer alan bir şehir olması ve uzun yıllar Asur, sonrasında Emevi, Abbasi gibi Arap egemenliği altında kalmış olmaları, Arap yarımadasına açılan kapı konumunda olmaları sebebiyle şehrin dili Arapça olarak kalmış. Şehre gelen gruplara ait, mahalle,

çeşme, ibadet yerleri mevcuttur. Bu bölge Kafkasya ve Orta Asya'dan göç almış olması muhtemel olan bir alandır.

Arap kültürü Sümer, Akad, Asur, Pers, Mısır, Yunan, Roma ve İbrani mitolojik öğeleriyle iç içe geçmiş durumdadır, bu uygarlıkların öyküsüne değinmeden Arap kültürünü anlatmak ve anlamak mümkün değildir. Mardin kentinin tarihine bakılırsa Mardin'de Sümer ve Akadlar (MÖ 2500-2200), Babil (MÖ 2200-1925), Hititler (MÖ 1925-1367), Asuriler (MÖ 1367-800), Urartu (MÖ:800-727), Sityaniler (MÖ 612), Medler (MÖ 608), İkinci Babil Devleti, Persler, Makedonyalılar, Partlar (MÖ 237-131), Abgarlar (MÖ 131- MS 249) egemen olmuşlardır (Şayır, 2017, s.22).

Araplar olsun Türkler olsun tarihte birçok devletler kurmuş milletlerdir. Anadolu her iki ulusun kültürlerinin karşılaştığı yerlerdendir. Uzun yıllar öncesinden gelen bu birliktelik kültürlerde de bir iz bırakmaktadır. Bu nedenle hikâyeler nerede birbirleriyle keşiliyor, nerede ayrılıyor, bunun elde edilen bulgularla karşılaştırması yapılmıştır.

### **Araştırmanın Problemi ve Gerekçesi**

Günümüzde iletişim araçlarının yoğun kullanımı sonucu kültürel açıdan küreselleşmeyi doğurmuştur. Küreselleşme, yani bütün toplumların birbirine benzemeye başlaması birçok kültürel unsurun terk edilmeye başlaması demektir. Kısaca toplumlar eski kültür öğelerini, yaşam anlayış ve tarzlarını değiştirmektedirler. Tarihsel açıdan değerlendirecek olursak toplumlar hangi yönleriyle birbirine benzer, hangi yönleriyle birbirinden farklılar bunu bu dönem kayıt altına almazsak bu kültürel öğeler yok olacaklardır. Bu nedenle bu kayıt altına alma girişimi oldukça önemlidir.

### **Araştırmanın Amacı**

Araştırması yapılan Varsak Türkmenleri ve Mardin ili merkez Sünni Arapları ile ilgili halk kültürel öğelerinin karşılaştırılması konusunda kimse bir çalışma yapmamıştır. Baş döndürücü bir hızda kültürel öğelerde bile küreselleşme görülmektedir. Yöreye özgü kültürel öğeler değişime uğramadan kayıt altına alınması gerekmektedir. Diğer bir amaçsa iki farklı olduğu düşünülen kültür karşılaştırılarak hangi yönlerde benzerlikleri, hangi yönde ayrılıkları olduğunun ortaya konabilmesidir. İncelenen çalışmalarda Türk kültürlerinin benzerliklerinin belgelendiği görülmüştür. Halk bilimi sahasında birbirine uzak olduğu düşünülen halk kültürleri karşılaştırılmamıştır.

Araştırmamızın ana sahası Varsak Türkmenleri ve Mardin ili merkez Sünni Araplarıdır. Her iki grubunda Anadolu sahasında yer alması sebebiyle benzerliklerinin olabileceğinden iki topluluk kültürel olarak irdelenmiştir. Mardin ili merkez Sünni Arapları çalışma sahamız olduğundan Arap kültürüne yer verilmiştir. Arap kültür sahası tanımına uygun olacak şekilde işlenmiştir.

### **Araştırmanın Önemi**

Varsak Türkmenlerinin halk kültürü açısından eski özelliklerini kaybetmemeleri dolayısı ile kayıt altına alınacak özellikler barındırmasıdır. Karşılaştırıldığı Mardin yöresinin tarihsel yapısı düşünüldüğünde yapılan çalışmanın önemi daha bir ortaya çıkmaktadır. Mardin merkez Sünni Arap halk kültürel öğeleriyle ilgili günümüze kadar bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışma bu konuda bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Bu çalışma birçok konuda yararlanılabilecek ön çalışma niteliğindedir.

### **Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları**

Varsak Türkmenleri için araştırmanın yapıldığı yer Varsakların yoğun olarak yaşadığı ve kültürlerini muhafaza ettiği saha olması sebebiyle Adana ili seçilmiştir. Adana ili içinde de Varsak nüfusun yoğun olduğu düşünülen Kozan, Feke ve Saimbeyli ilçelerinde araştırma yürütülmüştür.

Mardin içinse il merkezi baz alınmıştır. Mardin ili nüfus yapısı çok farklı kültürleri içinde barındırdığından Sünni Arap halk kültürü karşılaştırma yapmak için seçilmiştir.

### **A. Varsak Türkmenleri ile İlgili Bilgiler**

Günümüzde Varsaklar Anadolu'da ve İran'da yaşamaktadırlar. Varsak kelimesinin sözlük anlamları:

- Varsak kelimesi, bir Türk boyunun ismidir.
- Kısa kılıç, harp aletlerinden bir çeşit yatağan.
- Taşçıların taş kırdıkları büyük çekiç.

Varsaklar, Karsak, Arsak veya Farsak olarak da anılırlar.

Türkay, başbakanlık arşivi belgelerine göre hazırlanan "Osmanlı İmparatorluğu'nda oymak, aşiret ve cemaatlar" adlı kitapta Varsak cemâatını Mamalu Âşiretine bağlar.

Yerleşim yerini de Kırşehir, Bozok ve Adana Sancakları, Kars-ı Zülkadiriye Kazâsı (Meraş Eyâleti) olarak belirtmiştir (Türkey,2005, s.643).

Sümer, Oğuzlar adlı kitabında XIV. yüzyıl “Et-Teskif’de” (Memluk devlet teşkilatlarından Türkmen emirlere yazılacak unvanların ne olacağı belirtilen aslı kaybolmuş eser) yedinci oymak olarak Varsakları sayar ve bu eserde bunlardan Tarsus Türkmenleri olarak bahis olduğu belirtilmiştir. Aynı eserde Kâtip Çelebi’nin (XVII.yüzyıl) Cihânnümâ adlı eserinde Halep Türkmenlerine dair verilen listede 6.sırada Varsak Tarsus’ta diye adı geçmektedir (Sümer, 1999, s.429-432).

Varsakların Anadolu’ya yerleşme tarihleri net değildir. Çukurova’ya geliş tarihleri için tam kesin bir tarih verilememektedir. Şah İsmail ve Yavuz Sultan Süleyman çekişmesinde Varsak Türkmenlerinin bir kısmının İran’a geçtiği belirtilmektedir (Sümer, 2021, s.51).

### **A.1.Araştırma Alanının Tarihi**

Varsakların yoğun yaşadığı Adana ili araştırma alanı olarak tayin edilmiştir. Adana ili oldukça eski dönemlerden itibaren insan yerleşimine tanıklık etmiş bir bölgedir. Adana’nın tarihte bilinen en eski ismi MÖ II.binyılda Kizzuwatna’dır. Asurlular bu bölgeye Tabal, Hume, Que, Kisuatni, Unqi ve Hilakku isimlerini vermişlerdi. Yerel krallar ise bu bölgeye Azatiwaya diyorlardı. Mısır kaynaklarında q.s.wa.d.na olarak bu bölge adlandırılıyordu. Fenikece bir hiyeroglifte bu bölge “büyük ova” olarak geçiyordu. MÖ I.binyılda ise Kilikya olarak anılmaya başlamıştır. Bir Hitit metnine göre Mitanni Devleti’nin başkenti Wassukanni Kizzuwatna’nın sınırları içinde yer almaktadır (Ünal, 2006, s.17-18).

Bölge tarih boyunca Asur, Hittit, Pers, Selevkos sonrasında Roma hakimiyeti altına girmiştir. Roma’dan sonra Emeviler, Abbasiler, Anadolu Selçuklu Devleti, Memlukler, Ramazanoğulları buranın hakimiyetini ellerinde bulundurdular en sonunda Mısır seferi sırasında Yavuz Selim burayı topraklarına katmıştır (Çanak, 2013, s.13-23).

### **A.2. Araştırma Alanının Coğrafik Özellikleri**

Araştırma alanı olarak seçilmiş olan Adana ili güneyde Akdeniz, kuzeyde Toros Dağları, doğuda Amanoslar, batıda Tarsus ile çevrilidir. Toros Dağlarının geçit verdiği yerlerden çevre iller ile bağlantısı vardır. Bu bölge Türklerin adlandırması ile

“Çukurova” tarih boyunca önemli bir liman kenti durumunda idi. Akdeniz’e açılan bir liman konumunda olması Kıbrıs, Mısır, diğer Akdeniz limanları ve Ege limanları ile bağ kurmasını sağlıyordu (Ünal, 2006, s.17). Günümüzde de aynı nedenlerle önemlidir.

Çukurova bölgesinde Seyhan ve Ceyhan nehirleri vardır. Bu nehirlerin taşıdığı alüvyonlar bu ovanın bereketidir (Ünal, 2006, s.17).

Bu bölge Hititler devrinde demirciliğin merkezi olarak biliniyordu. Adana’nın birçok yerinde demir madeni yatağı vardır (Ünal, 2006, s.18).

Tarihte bu bölgede birçok şehrin kurulmuş olduğu görülmektedir. Bunları Asurluların verdiği isimlerle sıralarsak: Que/Hume (Ovalık Kilikya), Hilakku (Taşlık Kilikya), Tabal (Güney Kapadokya ve Gülek Boğazı civarı) ve Unqi (Amik Ovası), Timur, Tanakun, Tarzu (Tarsus), Lusanda, Abarnani, Kisutni, Lamena, Pahri (Misis olabilir), Hurra, Usnanis, Illubur (=Ellipri, Namrun, belki de Lampron), Ingirra, Kurdu, Sizzu (Sisium, Kozan) ve Kumasi olduğu tespit edilmiştir. Karatepe yazıtlarından Adana’da, Pahri ile aynı olması muhtemel Pahar kentleri vardır (Ünal, 2006, s.19).

### **A.3. Araştırma Alanının Nüfus ve Ekonomik Yapısı**

Cumhuriyet dönemiyle beraber Adana ilinde artan ticari hayat, bölgenin dünya pazarına entegre olma sürecini hızlandırmıştır. Yöredeki pamuk üretimi bu konu üzerine sanayileşmeyi beraberinde getirmiştir. Suyun ıslah edilmesi neticesinde bataklık araziler tarım arazisine evrilmiş, tarımın makineleşmesi ile bölge kalkınma yönünden aşama kaydetmiştir. Çukurova bölgesinde kırsalda iktisadi yapı tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır (Çanak, 2013, s. 4-108).

Osmanlı devrinde ve Cumhuriyet döneminde bölgeye birçok yerden mübadil edilen göçmenler yerleştirilmişlerdir. Bölgenin tarıma elverişli arazisi ve sonrasında gelişen sanayi yurt içinden de göç almasına sebep olmuştur. Bütün bu göçlerin haricinde mevsimlik işçi göçleri de söz konusudur (Çanak, 2013, s.126-171).

Bölge bataklık bir saha olduğundan Osmanlı zamanında başlayan bataklıkla mücadele 1949’lara kadar devam ederek bölgede ölüme baş sınırları çeken sıtma hastalığının da önü alınmıştır (Çanak, 2013, s.195-196).

Cumhuriyetin ilk yıllarında yaygın olarak Bahçe, Ceyhan, Kadirli, Kozan ve Osmaniye’de çeltik tarımı yapılmıştır. Bu tarım şekli bataklıkların alanını büyütüştür. Artan sıtma vakaları neticesinde, çeltik ekimi kanunlarla sınırlandırılmıştır (Yaktı, 2014, s.38).

1500’lü yıllarda bölgede üretilen tarımsal ürünler buğday, arpa, çavdar, susam, burçak, çeltik ve pamuk üretilmektedir. Ayrıca sebze, kavun, karpuz, darı, mercimek, nohut, soğan, elma, armut, ceviz, kamış üretimi ve bağcılık da yapılmaktadır. Günümüze gelindiğinde bölgede çeşitli sebze ve meyve yetiştirilmektedir. Sanayi ve ticaret oldukça gelişmiştir (Çanak, 2013, s.497-546).

Adana’nın 2022 verilerine göre 2.274.106’dır. İlin yüzölçümü 13.844km<sup>2</sup>’dir. Adana krom, demir, manganez, kurşun ve çinko yataklarına sahiptir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Adana> Erişim tarihi: 05.08.2023).

#### **A.4. Araştırma Alanının Sosyo-Kültürel Yapısı**

Çukurova bereketli yapısı nedeniyle ilk çağlardan itibaren yerleşime açık olması karışık bir demografik yapı gelişmesine neden olmuştur. Tarihte asıl yerli halkın yanında Luvi, Sami ve Hurrilerin varlığı günümüze kalan tabletlerden, yer isimlerinden tespit edilebilmektedir. Bunların haricinde Bizans döneminde Bizanslılar yöreye Arap, Grek, Türk, Suriyeli, Ermeni, Slav, Hintli grupları getirip yerleştirdi (Ünal, 2006, s.18-20).

Adana ili tarih öncesi dönemden beri çok göç alan bir il olması sebebi ile birçok grubu bünyesinde barındırmaktadır. Varsak Türkmenleri de bu gruplardan biridir.

1830’larda Kavalalı İbrahim Paşa pamuk üretiminde çalıştırılmak üzere Sudan’dan, 1860’lı yıllarda ise İngiltere Mısır’dan işçi getirmişlerdir. Bunlara halk arasında “Fellah” denir (Baş, 2019, s.5).

Adana il olarak tarımsal üretimin yoğun olduğu illerdendir. Mevsimlik tarım işlerinde çalışmak üzere Karadeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’dan iç göç almaktadır. Ayrıca endüstriyel bir tarım ürünü olan pamuk tarım işçiliğinin dışında işlenmesi için kurulan fabrikalar nedeniyle fabrika işçiliği de gerektirdiğinden işçi istihdam seviyesi artmaktadır (Baş, 2019, s.18-19).

Adana için, bu işçi istihkamlarında çeşitli sorunlar oluşmaktadır. İç göçler nedeniyle bu gelen aileleri barındırma, sağlık ve hijyen sağlama gibi aşılması gereken önemli

sorunlar olmaktadır. Gelen ailelerin çevreye uyum sağlama ve kültürel farklılıkları en aza indirmeye çalışmaları gerekmektedir (Baş, 2019, s.85-86).

Adana'nın hızlı nüfus artışından dolayı şehircilik açısından altyapı ve konut sorunu ortaya çıkmıştır (Sandal, 2008, s.57). Sorun sadece altyapı sorunu olmasının dışında bu işçilerin topluma kazandırılması açısından gerekli olan eğitimde de yaşanmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinde eğitim düzeyi düşüktür. Çalışma zamanları ve olanakları okullaşma oranını düşürmektedir (Baş, 2019, s.98).

Adana aldığı göçler nedeniyle birçok kültürün bir araya gelip harmanlandığı bir şehir olmuştur (Yaktı, 2014, s.71).

Adana'nın yaşam tarzına değinilecek olursa, yazları havanın çok sıcak nedeniyle olması çok eskilere dayanan yaylacılık geleneği vardır. Sıcaktan bunalan halk yazları dağlardaki yaylalarda ev edinerek yaylaya çıkarlar (Yaktı, 2014, s.84).

## **B. Mardin İli ile İlgili Bilgiler**

### **B.1. Mardin İli Tarihi**

Mardin verimli Hilal olarak adlandırılan bölge içerisinde yer alır. Çok eski dönemlere uzanan bir yerleşim tarihi söz konusudur. Tarih boyunca iskân edildiği düşünülmektedir. MÖ 50.000'lerden beri yerleşim yeri olarak kullanıldığı kabul edilmektedir. Mardin bölgesi, Hitit çivi yazısı tabletlerinde Kaşiyari adıyla anılmış (Maner,2006, s.12). Mardin adı 4. yüzyılda Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus tarafından bahsedilmiştir. Mardin ve çevresi MÖ 3000'li yıllarda Hurrilerin yerleşimine tanıklık etmiş, MÖ 1500-1450'li yıllarda Mitanniler bu bölgeyi yurt tutmuşlar. MÖ 1200'lü yıllarda bölgeye Arami göçleri olmuş, Aramilerin krallıklar oluşturduğu düşünülüyor, sonrasında Asur bölgeye egemen olmuş. MÖ 612 yılında İskit ve Medler birleşip bölgeye hâkim olmuşlar, MÖ 140'da Parthların eline geçmiş. Sonrasında Roma'nın himayesine girmiş, ondan sonra Emevi, Abbâsi, Hamdani, Mervaniler, Ukayliler bölgede egemen olmuşlardır. 1085'de de Selçuklu hakimiyetine girmiştir. 1103 yılında Artuklu Beyliği hakimiyetine geçti. İlhanlılar, Karakoyunlular, Timur, Akkoyunlular, Şah İsmail en sonunda da Osmanlı'nın idaresine geçmiştir (Şahin, 2022, s.36-45).

## **B.2. Mardin İli Coğrafi Özellikleri**

Mardin, 1200 metre yükseklikteki Masius (Masis) dağının yamacına yerleşiktir. Günümüzde yeni yerleşim ovaya yayılmıştır. Bölge kireçtaşı platolarından oluşmuş olup, haritalarda Mardin Eşiği olarak işaret edilmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Suriye ile sınırdır. Şanlıurfa, Diyarbakır, Batman, Siirt ve Şırnak illeriyle komşudur. İran- Turan flora bölgesi içinde yer alır. Ova bozkırlarını dağlar çevrelemektedir. Dağları seyrek meşe ve karaçam kaplamaktadır. Mardin il sınırları içerisinde Buğur çayı, Çağçağ suyu, Savur çayı ve Zergan deresi akmaktadır. Mardin’de iklim karasaldır. Kış ayları soğuk, yaz ayları çöl iklimi etkisinde kurak ve sıcak geçer.

Mardin’in mahalleri cemaat olarak da ayırdıkları için adları o mahallede yaşayan cemaatla anılmaktadır. Bunlar Savurkapı (Şemsiyye), Gül (Kölasıyan), Şehidiye (Sevindik), Teker (Tekke), Ulu Cami (Bab-1 cedit), Şar (kırkıs), Eminettin (Kâmil ve Bimaristan), Necmettin (Zarraka), Diyarbakırkapı (Mişkin) ve Yenikapı (Bab-1 cedit ve Zeytun) mahalleleridir. 16. Yüzyılda Kırkıs ve Babül Hammara mahallerinde Hıristiyanlar, Şemsiyye mahallesinde Şemsiler oturmaktaymış (Maner, 2006, s.78-79). Bunlar Kıpçak çeşmesi (Mardin Kalesi’nin arkasında tarihi bir çeşmedir), Kırgız tepesinde kurulu mahalleye Kırgız mahallesi denilmektedir (Yurttaşer, 2017, s.458).

## **B.3. Mardin İli Nüfus ve Ekonomik Yapısı**

Mardin il olarak hem göç alan hem de göç veren bir ilimizdir (<https://www.nufusu.com/il/mardin-nufusu> Erişim tarihi:26.09.2023). Şehir 20. Yüzyılın başında ticaret yollarının değişmesi nedeniyle eski önemini yitirmiştir. 1950’li yıllarda şehri ilk Hıristiyan nüfus terk etmeye başlamış, sonra bunları Müslüman nüfus takip etmiştir. Kırsal nüfus güvenlik gerekçesiyle azalmıştır. Son senelerde Mardin nüfusu artış göstermektedir (Olgaç, tarihsiz, s.5-6). Ekonomisi tarım, hayvancılık ve ticarete dayalıdır. İlde Mardin Serbest Bölgesi ve Mardin Organize Sanayi Bölgesi adlarında üretim ve sanayi bölgeleri bulunmaktadır. Eski bir kent ve tarihi değerinin olması nedeniyle günümüzde turizmde de adından söz edilir olmuştur.

## **B.4. Mardin İli Sosyo-Kültürel Yapısı**

Mardin farklı dini inanışları da bünyesinde barındıran kültürel olarak oldukça zengin bir şehrimizdir. Kentte Türkler, Kürtler, Hristiyan, Süryaniler, Sünni Araplar, Ezidiler,



Muškiler ve Ermeniler bir arada yaşamaktadırlar. Mardin çevresi Doğu Hristiyanlığının merkezi olması sebebiyle manastır sayısı bir hayli fazladır. Mardin’de sayı olarak mevcut gruplar içinde Süryaniler bir zamanlar daha baskın durumdaymış, bunun etkisiyle yörede Süryani kültürü hissedilir derecede baskındır.

Mardin şehrinin cemaatından Süryani (Suryoyo) cemaatinin adını MÖ 558-529 yıllarında hüküm sürmüş olan Pers kralı Sirius’dan (Syrus) aldığı dile getirilir. Bu cemaat MS 38’lerde oldukça erken bir dönemde Hristiyanlığı kabul etmiştir. MS 170 yılından itibaren Süryani ismi adı altında bölge ahalisi adlandırılır. MS 451 yılında Hristiyanlık doğu ve batı olarak iki kola ayrılmıştır. Doğu kolu Nasturi kilisesi, batı kolu ise Kadıköy kilisesi kararlarına uymuşlardır. Batı Süryaniler Bizans döneminde kendilerine “kral yandaşı” anlamında “Melkitler” kelimesini kullanırlar. Mevcut Süryani grubu günümüzde üçe ayrılmıştır. Bunlar, Süryani Kadim Cemaati, Süryani Katolik Cemaati ve Süryani Protestan Cemaati şeklindedir (Avcı, 2021, s.128).

Ezidiler günümüzde sayı olarak oldukça azalmışlardır. İnanç olarak Melek Tavus'a dua ederler. Melek Tavus affedilmiş şeytandır. Bu inancın özüne göre Tanrı'ya ibadet etmeye gerek yoktur, Tanrı özünde zaten iyi ve mükemmeldir. Bu nedenle hayatla özdeş olan, bünyesinde hem iyi hem kötüyü barındıran Melek Tavus'a dua edilir, onun gönlü kazanılmaya kısaca onun şerrinden korunulmaya çalışılır. Ezidilerde güneşe iki defa, bir doğuşta biri batışta ona doğru dönülerek ibadet edilir. Çarşamba günü Melek Tavus'un yaratıldığı gün olduğu için çalışılmaz, dinlenme günüdür. Mukaddes ağaçlara saygı gösterilir. Kadınların saçları kesilmez, erkeklerin bıyıkları ve sakalları kesilmez, nisan ayında evlenilmez. Fasulye, marul, bakla, lahana, balık, geyik, domuz, horoz eti yenmez. Hayvanlardan yılan, akrep, boğa kutsal sayılır. Lacivert renk giysi giyilmez, otururken pantolon giyilmez. Kast sistemi vardır, kastlar arası evlilik olmaz. Reenkarnasyona İnanılır. İnanç olarak 7 sırları vardır. Bu Sırlar şeyhlerin isimleridir, Şeyh Şemsettin, Şeyh Fahrettin, Şeyh Sacaeddin, Şeyh Nasrettin, Şeyh Hasan, Şeyh adi ve Melek Tavus'dan ibarettir. Kurban olarak boğa kurbanı vardır, vaftiz vardır, sünnet vardır. Kutlamalar ve bayramlar,18 Şubat'ta Hızır İlyas kutlanır, ölüler Bayramı, Ramazan, Kurban, Paskalya bayramları kutlanır. Bazı kaçınmalar da söz konusudur. Bunlar, ayakta su içmek, tuvalette konuşmak, genel hamamlarda yıkanmak yasaktır. Yasaklar dilde de söz konusudur, bazı kelimeleri söylemek de yasaktır. Şeytan, şad, şer, melun, lahana, nal bunlara benzer kelimeler yasaktır (Taşgın,2013, s.525-527; Aydın, 1988, s.33-76).

Mardin şehrinde eskiden Diyarbakırkapı'ya Mişki Kapısı denirmiş. Mardin şehrinde etnik kimliği Mişki olan kişiler mevcuttur. Bu kelime halk söyleyiş tarzıdır. Bu halk "Muški" adıyla Asur çivi yazıtlarında adı geçmektedir. En erken kayıtlar MÖ 1191-1179 Ninurta-apil-Ekur dönemindedir. Bu erken dönem kayıtlarında Elâziğ (Alzi) ve yakınlarındaki alan (İşuwa) "Muški" olarak adlandırılmaktadır. Arkeolojik buluntularda MÖ 2.binyılın sonlarında bu bölgeye bir göç dalgasının gerçekleştiği görülmektedir. Bu göç dalgasının tespit edilmesindeki bulgulara Doğu Gürcistan'da rastlanmaktadır. Bu bölgeden başlayarak Anadolu'ya yayıldıklarını göstermektedir. Muški-G/Kaska söz benzerliğinden dolayı Kaska denilen halkla aynı halk olduğu düşünülmektedir (Yıldırım, 2022, s.469-498).

## 2.YÖNTEM

Hazırlanılan tezde Varsak Türkleri ve Mardin merkez Sünni Arap halk kültürü ile ilgili alan araştırması yapılmıştır. Temelde Varsak Türkmenleri ve Mardin merkez Sünni Araplar arasındaki kültür öğeleriyle nedensel- karşılaştırmalı / alan araştırması olarak ele alınıp kayıt altına alınmıştır. Tezde nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Yarı yapılandırılmış (nitel) görüşme yoluyla bilgi toplanmıştır. Nitel araştırmalarda kaynak kişilerle mülakat yapılır. Doğal bir akış içinde kaynak kişi ile sohbet edilerek bilgi edinilmeye çalışılır. Yarı yapılandırılmış bir görüşmede sorulacak sorular ana hatlarıyla belirlenir. Kaynak kişinin konuyu anlatması sağlanır (Polat, 2022, s.162).

Halk bilimi, bir ülkenin veya belli bir bölge halkının ya da aralarında bir veya daha fazla kültürel öge barındıran toplumsal grupların sahip oldukları unsurları konu edinen, bunları derleyip, inceleyen, yorumlayan bir bilimdir (Çobanoğlu, 2005, s.22). Bu açıdan bakıldığında bir etnik grubun, dünyayı algılayış tarzı, yaşam gelenekleri, çeşitli olaylar karşısındaki tutum ve davranışları kayıt alınması gereken halk bilimi açısından oldukça değerli bir dokümandır.

### 2.1.Katılımcılar

Araştırma evreni belirlenirken sadece Mardin merkez Sünni Arapları olarak sınırlandırılmıştır. Mardin’de çok farklı gruplar olduğu bilinmektedir. Mardin çok göç veren ve göç alan bir ildir, tez konusu sadece Arapça konuşan Sünni Müslümanlar arasında Türk kültür öğelerini aramak olduğundan Arapça konuşan Mardin’de uzun süredir yaşayan kişiler seçilmiştir. Kaynak kişiler seçilirken araştırılan kültür öğelerine haiz olmaları ve yaş olarak genelde 50 yaş üstü tercih edilmiştir. Ayrıca yine Arapça konuşan diğer grup olmaları sebebiyle Süryani grubunun halk kültür öğelerine de daha önce yapılmış çalışmalardan faydalanılarak örnekleme açısından yer verilmiştir. Bu çalışmalar: Avcı, A. (2021). Süryani kadimde evlilik sakramenti. Fikriyat Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma dergisi, c:1, sayı:2, s:126-144.Er, E. (2018). Türkiye’de yaşayan Süryanilerin ölüm ritüelleri Mardin örneği. İkinci Adam Yayınları. Ete, M. R. (2010). Mardin Süryanilerinin halk kültürü üzerine monografik bir inceleme. [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi].

Mardin merkez Sünni Arap kaynak kişilerin hepsi Arapça bilmektedirler. Toplam 32 kişidir. 13 kişi bayan, 19 kişi erkektir. İsmi vermek istemeyen iki kişinin de yöreyle ilgili verdikleri bilgi işlenmiştir. Bu ismini vermek istemeyen kişiler 65 yaş üstü idiler.

Yaşları: 50-95 yaş arası: 27 kişi.

30-49 yaş arası: 4 kişi.

28 yaş: 1 kişi.

Eğitim durumları: Lisans: 7 kişi.

Yüksek lisans: 1 kişi.

Ön lisans: 1 kişi.

Lise: 15 kişi.

İlkokul: 4 kişi.

Okur yazar: 4 kişi.

Varsak Türkmenlerinin yoğun olarak bulunduğu Adana ili araştırma merkezi olarak seçilmiştir. Kaynak kişi seçimlerinde Feke Tapan bölgesinden, Kozan'dan, Çulluuşağı'ndan kaynak kişilerle görüşme yapılmıştır. Feke Tapan bölgesi 9 köyden oluşmaktadır. Korunaklı bir bölgedir. Köylerden Tenkerli köyü demirci köyüdür, bu köyde bıçak ustaları bulunur. Bu köyde günümüzde hala bıçak üretmektedirler. Kaynak kişilerin Varsak Türkmenleri ve bu kültürü benimsemiş olma şartı aranmıştır. Ayrıca Türk inanç kültürüne dair yapılmış araştırmalardan da faydalanılmıştır. Bu çalışmalar: Özbay, E. (2019). Oğuz Türkmen boylarından Varsaklar. Hiperyayın Yayınları. Makas, Z. & Kalafat, Y. (2017). Aras vadisinde karşılaştırmalı Türk halk inançları. Berikan Yayınevi.

Varsak Türkmenleri kaynak kişi 22 kişidir. 11erkek, 11 bayandır. Yaş ortalaması olarak 50 yaş ve üstü kişiler tercih edilmiştir.

Yaşları: 50-86 yaş arası: 21 kişi.

45 yaş: 1 kişi.

Eğitim durumları: Lisans: 3 kişi.

Lise: 4 kişi.

Orta okul: 1 kişi.

İlkokul: 12 kişi.

Okur yazar: 1 kişi.

Okur yazar değil: 1 kişi.

Bu gruplarla ilgili bilgi toplama sırasında yöreden olmamakla birlikte kendi yöreleri ile ilgili bilgi vermeye istekli iki katılımcı olmuştur. Onlarında kendi yöreleri ile ilgili anlatımlarına not düşülerek yer verilmiştir.

## **2.2.Araştırma Verilerinin Toplanması**

Ana konumuzu oluşturan grupların dışındaki kültürel öğeler için kitaplara ve internete başvurularak gerekli bilgi toplanmıştır.

Bu çalışmada amacımız Varsak Türkmenleri ve Mardin merkez Sünni Müslüman Arapların yaşam âdetleri ve inançlarıyla ilgili bilgi toplamak olduğundan, bu konuda çalışmaya katkı sağlayabilecek bilgilere haiz kişilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmeler kimi zaman karşılıklı, kimi zaman telefonlarla yapılmıştır.

Araştırmanın yapılışı sırasında, kaynak kişilere ucu açık sorular sorulmuş, bu konunun anlatılması istenmiştir. İnanç konusunda ise, konu başlığı belirtilmiş, görüşleri sorulmuştur.

## **2.3. Araştırmanın Verilerinin Analizi**

Araştırma geleneği, araştırma stratejisi veya araştırma deseni de denilen kavram araştırmanın yapısına bir esneklik sağlar. Kültür analizi yapıldığından belirli bir grubun kültürü tanımlanmakta ve yorumlanmaktadır. Doğası gereği kültür standardize edilmiş veri toplama araçları ile ölçümlenemez. Gözlemlenir, uygun sorularla sorgulanıp, belgelenir. Görüşmeler anketten ziyade açık uçlu sorular yarı yapılandırılmış ve uzun süreli sohbetlerle belirlenir. Elde edilen izlenimler dahil her şey gözleyici tarafından kayıt altına alınır.

Etnografik araştırmalarda araştırılacak grupla uzun bir süre birlikte olup yaşam tarzları, âdetleri yakından gözleme ve bizzat katılım sağlanılarak bilgiler ilk elden toplanmaya çalışılır. Amaç büyük resmin görülüp doğru yorumlanıp, doğru aktarılmasıdır. Bu nedenle saha çalışmamızda yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular yöneltilecek görüşme yapılmıştır, notlar tutulmuş, kimi yerlerde ses kaydı alınmıştır.

Araştırma verilerinin analizi, elde edilen veriler, daha önce elde edilen veriler de göz önüne alınarak, yorumlanmıştır. Bölge halkını etkilemiş olması muhtemel olan grupların halk kültür öğeleri de belgelenecek karşılaştırılmıştır. Veriler tanımlanarak,

sınıflandırılmış ve bağlantılar kurularak, hangi konuda benzerlikler, hangi konuda farklılıklar görüldüğü diğer kültürler de işin içine dahil edilerek yorumlanmıştır.

### 3. BULGULAR

#### 3.1. VARSAK TÜRKMENLERİ ve MARDİN MERKEZ SÜNNİ ARAPLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI HALK KÜLTÜR ARAŞTIRMASI

##### 3.1.1. Geçiş Dönemleri

Doğum, evlenme ve ölüm sırasında toplumlar bazı ritüelleri tekrar ederek uygular. Bu uygulamalar nesilden nesile aktararak toplumda yaşatılır. Bu ritüellerin oluşmasında, karşılaşılan problemleri çözümlenme, bir anlam yükleyerek yorum getirebilme, bu sayede bir arada yaşayabilme amaçlanmış olmalıdır.

##### 3.1.1.1. Doğum

Hayatın başlangıç evresi olan doğum, insanlar için oldukça önemlidir. Doğum, toplumlarda üzerine bir sürü anlamlar yüklenerek, anne ve bebeği yaşatmak üzerine oluşturulmuş, yöntemler bütünüdür. Günümüzde gelinen noktada karşılaşılan sorunlar ve sorunların çözümü için bilimsel yöntemler uygulansa da geçmişte bugünkü elde edilmiş tecrübeler söz konusu değildi. Bu nedenle bireyler yardımlaşarak, kimi zaman karşılaşılan zorlukları olağanüstü olarak yorumlayarak, ilginç çözümler üretmiş, simgesel özel adlandırmalar yapmışlardır. Her toplum içinde bulunduğu sisteme uygun bir yaşam âdetleri içinde hayatını devam ettirmiştir.

Mardin ilinin tarihte İran yönetimi altında bulunması ve bölgede yoğun bir İrani halk barındırmasından dolayı Hintlilerin de uygulamalarına değinilecek olunursa, Hindularda hamilelik esnasında annenin ve bebeğin sağlığının temini açısından, baba namzeti karısının saçını önden arkaya doğru üç kez tararmış. Ayrıca doğumda göbek bağı kesilmeden önce babası tarafından bebeğin dudaklarına bal, lor ve yağa batırılmış altın kaşık veya yüzükle dokunulmuş (<http://countrystudies.us/india/> Erişim tarihi: 25.11.2022.).

Mardin'de Süryani toplumunda bebek doğduktan yedi gün sonra vaftiz edilir. Yedi güne kadar bebeğe sevgi gösterilmez, çünkü o asli günahla doğmuştur. Kadın kırk gün kiliseye giremez, kutsal objelere dokundurulmaz. Doğumdan hemen sonra bebeğin eşi toprağa gömülür. Bebeğe ad koyma işlemi Süryanilerde ruhani kişinin dua ederken bebeğin adını zikretmesiyle olur. Bu dualar bebek üç günlükken olabileceği gibi bir haftalık iken de olabilmektedir. Vaftiz sırasında bir azizin ismi de zikredilir, böylece

bebek o azizin himayesine girmiş olur. 7 günlükken vaftiz edilen bebek kutsallık kazanmış olur, günahlarından kurtulur, göksel bereketin varisi olur. Vaftiz olmadan bedenden doğan bedendir, vaftiz olarak sudan ve ruhtan tekrar doğmuş olur. Süryanilerde vaftiz sırasında bebeğe kirvelik yapanlar vardır. Kirvelerin çocuklarıyla evlenilmez. Suyla vaftiz olan bebeğin vücuduna murun yağı sürülür ve dua okunur. Vaftiz sırasında bebek vaftiz suyuna üç kere batırılıp çıkarılır, sonrasında murunla yağlanan bebeğe beyaz bir kıyafet giydirilir. Eğer bebek erkek ise mihraba getirilerek tanrıya adanır (Müslüman ve Yahudilerde ki sünnet yerine yapılan bir uygulamadır), bebek kız ise mihraba alınmaz. Üç kez İncil etrafında dolaştırılan bebek için vaftiz babası her defasında İncil'i öper ve kutsal şaraba kaşığı dokundurup bebeğin ağzına dokundurur. Törene gelenler bebeğe hediye verirler, bebeğin babası vaftiz sonrası yemek verir, yemek olarak genelde et ve pilav verilir (Ete, 2010, s.26-32).

### **3.1.1.1.1.Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Tahmin Etme**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Tahmin Etme**

- Hamile kadın hamileliğinin 5-6 aylarında yörede sabah kahvaltısında kahvaltı yerine bile yenen kelle paça çorbası yapımı sırasında pişen kellenin çenesi ayrılmak suretiyle çocuğun kız ya da erkek olacağı öğrenilir. Eğer çene kemiği üzerinde saçaklı bir şekilde et kaldıysa çocuğun kız, kalmadıysa erkek olacağına hükmedilir (K.2, K.3, K.8, K.15, K.30).
- Hamilenin çok midesi bulanıyorsa, çocuğun saçlı doğacağına yorumlanır (K.2, K.9).
- Hamilenin karnı sivrileşmiş ise oğlan, yuvarlaksa yani annenin karnı yanlara doğru genişlemişse kız olacağına yorumlanır (K.2, K.9, K.15).
- Hamilenin canı ekşi isterse kız, tatlı isterse oğlan olacak denir (K.30).
- Hamilelikte kız çocuğu aşağıda, erkek çocuğu yukarıda olur (K.30).
- Annenin yüzü hamileyken çillenirse, bebeğin kız olacağına inanılır. Çünkü kız çocuk annenin güzelliğini alıyordur (K.2, K.15, K.30).
- Hamilenin yüzü güzelleşmişse, hamile kadının yüzünde çilleri yoksa oğlan olacağına inanılır (K.2, K.30).
- Hamile kime fazla bakarsa bebek ona benzer derler (K.15).



## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarda Doğacak Çocuğun Cinsiyetini Tahmin Etmek**

- Hamilenin karnı sivriyse oğlan, yuvarlaksa kız olacağına yorumlanır (K.4, K.10, K.39).
- Kelle paça yapılırken pişmiş kelle ikiye ayrılır. Et parçaları kalmışsa kız olacak, et parçaları kalmamışsa erkek olacak derler (K.39).
- Hamilenin karnı yuvarlaksa oğlan, annenin kalça bölümü büyürse kız (K.27).
- Annenin canı ekşi şeyler istiyorsa erkek, tatlı istiyorsa kız olacak demektir (K.1, K.27).
- Annenin canı tatlı istiyorsa oğlu, ekşi istiyorsa kız olacak demektir (K.10, K.22, K.39).
- Annenin yüzü hamileyken çillenirse, bebeğin kız olacağına inanılır “çünkü kız çocuk annenin güzelliğini alıyordur” derler (K.1, K.4, K.22, K.27, K.39).
- Hamilenin yüzü güzelleşmişse oğlan olacağına inanılır (K.1, K.4, K.27).
- Hamile ilk hamile olduğunu anladığı anda karşısında kim varsa bebek onun cinsiyetinde olur (K.21).

### **Karşılaştırma**

Doğacak çocuğun cinsiyetini tahmin etme ritüelleri birebir aynıdır. Arada sadece bir fark vardır, Mardin’de hamile olduğunu anlayan annenin karşısında o an kim varsa bebeğin cinsiyeti onunla aynı olacağı düşünülür.

### **3.1.1.1.2. Gebe Kadının Kaçınmaları**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Gebe Kadının Kaçınmaları**

- Doğum öncesi bazı şeylerden kaçınılır, bu hem doğacak bebek hem de anne açısından önemlidir. Annenin hamileyken üzülmesi, korkması istenmez. Helale harama daha çok dikkat etmesi gerekmektedir (K.2, K.3, K.8, K.9).
- Hamile ağır kaldırmamalıdır (K.2, K.3, K.8, K.9).
- Hamile hızlı, koşturarak hareket etmemelidir (K.2, K.3, K.8, K.9).
- Hamile bayan güzel birine bakarsa bebeğin güzel olacağına inanılır (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Hamilenin herhangi birinin kusuruna gülmemesi önerilir. Örneğin kulağı kepçe birine gülerse bebeğin kulaklarının kepçe olacağına inanılır (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).

- Hamile karabiber baharatını tüm yutarsa bebekte ben olacağına inanılır (K.2, K.3, K.8, K.9).
- Hamileler doğum yapana kadar saçları kestirilmez (K.2, K.3).
- Aşeren kadının canı hangi yiyeceği istiyorsa onu yemelidir. Yemediği takdirde çocukta o yiyeceğe benzer leke oluşur (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Aşeren bir anne ciğerin kanından yüzüne sürerse bebeğin yüzünde annenin kanı sürdüğü yerde ben olur (K.55).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Gebe Kadının Kaçınımları**

- Doğum öncesi bazı şeylerden kaçınılır, bu hem doğacak bebek hem de anne açısından önemlidir. Annenin hamileyken üzülmesi, korkması istenmez. Helale harama daha çok dikkat etmesi gerekmektedir (K.1, K.4, K.21, K.27, K.39).
- Hamilenin saçı kestirilmez, ömrü kısılır derler (K.45).
- Hamile ağır kaldırmamalıdır, hatta hamileye pek iş yaptırılmaz (K.1, K.4, K.27).
- Hamile hızlı, koşturarak hareket etmemelidir. Hareketlerine dikkat etmelidir (K.1, K.4, K.21, K.27, K.39).
- Bebek annenin karnında ilk hareket ettiği zaman anne kimin yüzüne bakarsa bebek ona benzer derler (K.4, K.27).
- Hamile kime bakarsa bebek ona benzer (K.22, K.27, K.39).
- Hamile kime bakıp yutkunursa bebek ona benzer derler (K.27).
- Hamile bayan güzel birine bakarsa bebeğin güzel olacağına inanılır (K.1, K.21, K.İ1).
- Hamilenin herhangi birinin kusuruna gülmemesi önerilir (K.1, K.21, K.39, K.İ1).
- Hamile karabiber baharatını tüm yutarsa bebekte ben olacağına inanılır (K.1).
- Hamile kahve içip, vücudunda nereye parmağını koyarsa bebeğin orada beni olur denir. “Anneler yüzlerine dokunurlardı, bebeğin yüzünde minik bir beni olsun” diye (K.27).
- Aşeren kadının canı hangi yiyeceği istiyorsa onu yemelidir. Yemediği takdirde çocukta o yiyeceğe benzer leke oluşur (K.1, K.21, K.27).

### **Karşılaştırma**

Gebe kadın her iki toplulukta da çift canlı olması nedeniyle hareketlerine dikkat etmeli ve bebeğini korumalıdır. İki toplulukta da bebekte ben olması için yapılan uygulamalarda karabiber yutulması aynıdır. Varsaklarda ciğer kanı yüze sürülürse, Mardinlilerde kahve

içip elini nereye koyarsa orada ben olacağına dair bir inanış vardır. Bereket tanrıçası kültü olan bayan saçını muhafaza etme geleneği her iki toplulukta da görülmektedir.

### **3.1.1.1.3. Doğum Olayı**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Doğum Olayı**

- Bebek doğduğunda pekmez (veya bal), tuz ile karıştırılarak doğan bebeğin vücuduna sürülür 10-15 dakika bekletilir. Bebek ondan sonra yıkanır. Bu işlemin yapılma nedeni, büyüyünce pişik olmasın, teri kokmasın diye yapılır (K.2, K.3, K.9, K.30).
- Günümüzde hastane ortamında doğmuş bebek hemşireler tarafından yıkanmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Doğum Olayı**

- Bebek doğduğunda yıkanır, üzerine tuzlu su dökülür, sonra durulanır (K.1, K.4, K.27).
- Bebeğin gözüne bir damla limon damlatılır, bebeğin gözü çapaklanmasın diye (K.27).
- Yeni doğan bebeğin göz sağlığı için sürme sürülür, sürme çubuğu sarımsağa hafiften değdirilir, sonra sürülür (K.21).
- Günümüzde hastanede bebek yıkanmaktadır (K.1, K.4, K.10, K.21).
- Eskiden bebeği tuzlardı, günümüzde bebekler tuzlanmamaktadır. Bu tuzlama işleminin yapılma sebebi bebeğin etinin sert olması ve ter kokmaması içindir (K.12, K.13).

#### **Karşılaştırma**

Varsaklarda eskilerde kadınlar doğumu köyde komşu kadınlar yardımlaşarak, kimi zamanda kendi başlarına bile yaparlardı. Doğan bebeğin göbek bağı kesilip, bağlanır, bebeğin vücudu ince tuz ile ovularak yağından arındırılıp, ılık suyla yıkanıp, giydirilirdi. Bebeğin yatağına saçta kavrulmuş toprak eleyip koyarlar onun üzerine temiz bir bez serip yatırılırdı (Özbay, 2019, s.152-153).

Günümüzde doğumlar hastane yapılmaktadır. Her iki toplulukta eskiden dirilik vermesi için bebeği tuzlama olayı yapılmış, Varsaklar tuza ilaveten pekmez (veya bal) kullanmışlardır. Mardinlilerde eskiden bebeğin gözüne limon sıkma ve sürme çekme uygulamaları görülmektedir.

### 3.1.1.1.4. Çocuğun Eşi ve Göbeği

#### A. Varsak Türkmenlerinde Çocuğun Eşi ve Göbeği

- Eşi (eteni) el ayak değmeyen bir yere gömülür. Bebeğin göbeği düşünce, bebek kız ise göbek bağı evin el ayak değmeyen bir köşesinde çürümesi için bekletilir. Evde bekletilmesinin nedeni yuvasına bağlı olsun diyedir. Erkek çocuğunki ise cami ve okul bahçesine gömülür. Okusun ilim sahibi olsun diyedir (K.2, K.3, K.9, K.30).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çocuğun Eşi ve Göbeği

- Eşi el ayak değmeyen bir yere gömülür. Bebeğin göbeği düştükten sonra temiz olduğu düşünülen bir yere gömülür (K.1).
- Bebeğin göbeği okul veya cami avlusunda ayak değmeyen bir toprağa gömülür (K.21, K.27).
- Bebeğin göbeği düştükten sonra bebek yıkanır (K.12, K.13).

#### Karşılaştırma

Bebeğin eşi ile ilgili uygulamalar benzerdir, el, ayak değmeyen yerlere gömülür. Bebeğin göbek bağı ile ilgili uygulamalarda erkek çocuğun göbeği cami veya okul bahçesine gömülür. Varsaklarda kız çocuklarının göbek bağı evde bekletilir.

### 3.1.1.1.5. İlk Süt Verme/ Süt Verme

#### A. Varsak Türkmenlerinde İlk Süt Verme/ Süt Verme

- Annenin sütü gelinceye kadar bebeğe hafif şekerli su verilir. Bebek için ilk sütün önemi bilinir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Annenin sütünün çocuğu büyüse de korunacağına inanılır. Hatta karşılaşılan bir kazayı hafif atlatınca “sütü korumuş” denir (K.2).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İlk Süt Verme/ Süt Verme

- Yeni doğan bebeğe hemen anne sütü verilmez. Doğduktan sonra bir aile büyüğü bebeğin kulağına üç ezan vakti ezan okur. Bu süre içinde bebek yağ ve pekmez ile beslenir (K.12, K.13, K.27).
- Anne kirli haldeyken bebeğe süt vermez (K.12, K.13).
- Yeni doğan bebeğe annenin sütü gelinceye kadar ekşutlu pekmez verilir, bebek bir gün boyunca bir çay kaşığı kadar bu karışımı içer. Bunun bir diğer nedeni de bebeğin

bağırsaklarını temizlemektir ve bebeğin bağışıklığının güçlü olması içindir (K.1, K.21, K.27).

- Bebek 15 günlük olunca anne ve bebek hamama götürüp yıkanır. Anne ne kadar geç banyo yaparsa sütünün daha bol olacağı düşünülür (K.12, K.13).
- Bebeği emzirme konusunda anne özgürdür, bebeği emzirmek istemeyebilir. Eskiden elde yapılan mama (pirinç unundan yapılırdı) yedirirlerdi. Süt annesi tutulmuyordu, ama en yakınında akrabalarda doğuran varsa o kişi emziriyordu (K.21).
- Annenin sütünün çocuğu büyüse de korunacağına inanılır (K.1, K.4, K.19).

### **Karşılaştırma**

Bebeğe ilk anne sütü verme konusunda iki topluluk arasında fark vardır. Mardin’de ki uygulamalarda Hindularda görülen bebeğin ağzına yağ ve pekmez sürme adetinin olduğu görülmektedir. Bu adet Mardin’e İran ile bağı dolayısıyla ulaşmış olmalıdır. Mardinlilerde ekşutlu pekmez verilmesi söz konusudur. Varsaklarda anne sütü gelinceye kadar hafif şekerli su dışında bir şey verilmemektedir. Varsaklarda anne sütüne önem verilir, anne sütünün çocuğu ömür boyu koruduğuna dair bir inanç söz konusudur. Arap geleneğinde süt anne bulunup emzirilme uygulaması vardır. Bu uygulama Hz.Muhammed’in hayatında da görülür. Bu uygulamanın esasen Mezopotamya kültüründe olduğu eski Babil Dönemi hukuk metinlerinde görülmektedir (Ertürk, 2017, s.s.58-62). Mardinlilerin bebeği emzirme yaklaşımında Arap özellikle Mezopotamya etkisinde kalmış olan Arap âdetlerinin etkili olduğu fark edilir. Kısaca anne bebeğini emzirmekte özgürdür, emzirmeyebilir.

#### **3.1.1.1.6. İlk Giydirme**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde İlk Giydirme**

- Eskilerde ilk bebekte kızın ailesi bebeğin bütün hazırlığını yapar (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Geçmişte şimdiki gibi bebek bezi olmadığı için, başka yöntemler kullanılmaktaydı. Bunlardan biri bebek altına toprak koymak, bebek çiş veya kaka yaptığında kirlenen toprak parçasını alıp atarak bebeğin altının temiz kalmasını sağlamak. Bu toprağa höllük (bazı köylerde göğ gev de denmektedir) denilmektedir (Özbay,2019, s.152-153). Höllük, temiz olmalıdır, bu nedenle ayak basılmayan yerden alınır, kalburda elenir. Temiz bir saçın içinde iyice ateşte kavrulur. Temiz bir beze çuvallanır. Kullanılacağı zaman temiz saçta yine biraz ısıtılarak bebeğin altına bağlanacak beze

konulur, bebek öyle kundaklanır. Bu topraklama işlemi, yatalak hastalarda, kanamalı hastalarda da uygulanırdı. Höllük Anadolu'da kullanılan bir malzemedir. Hatta türkölere bile konu olmuştur.

- Eskilerde muşamba olmadığı zamanlarda bir bez, balmumu ile kaplanarak sıvı geçirmez yapılır, muşamba yerine bu balmumu kaplı bez kullanılırdı (K.2).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İlk Giydirmeye**

- Eskiden ilk bebekte kız evi bebeğin eşyalarını alırdı (K.4).
- Bebek kendini anne karnında hissetsin diye, bebek sıçramasın, rahat uyusun diye kundaklanır. Bu sıçrama çocukta ileride tik oluşturabilir endişesi vardır. İlk bir aydan sonra yarım kundak yapılır (K.21, K.27).
- “Bebek eli, kolu sarılarak kundaklanır. Bu işlem bebeğin elinin kolunun düzgün olması ve kemiklerinin güçlü olması için yapılır.” (K.17).
- Ben bebeğimin malzemelerini kendim aldım (K.21).

## **Karşılaştırma**

Geçmişte ilk bebeğin kullanacağı eşyaları her iki toplulukta da kız evi karşılamış, günümüzde gençler kendileri karşılıyor. Höllük ve balmumundan muşamba günümüzde kullanılmıyor, eskilerde kullanılmış. Mardinlilerde bebek gevşek bir şekilde kundaklanmaya devam edilmektedir.

### **3.1.1.1.7. Ad Verme**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ad Verme**

- Eskiden bebek doğar doğmaz ebe veya aile büyükleri tarafından bebeğe eski Türk veya İslam büyüklerinin ismi göbek adı olarak verilir. Bebek 7-10 günlük olunca kurban (bu kurban horoz bile olabilir. Amaç bir kan akıtmaktır.) kesilerek yemek yapılır, eş dost çağırılır, ezan bilen ailenin en büyüğü tarafından bebeğin sağ kulağına ezan okunur. Ezan bitiminde iki kulağına da verilecek isim üçer defa söylenir. Çocuk o dönem en fazla konulan isimlerden birine sahipse bile göbek adına atalardan birinin ismi verilir. Bu sayesinde ata adları yaşatılır (K.2).
- Bebeğin kulağına ezan okunur ad konur (K.30).
- Çocukları yaşamayan çiftler çocuklarına bir ad verseler bile, çocuğu verdikleri adla çağırırlar. Azrail'i şaşırtmak için çocuğu annesinin veya babasının adıyla çağırırlar.

Böylece Azrail evde yeni bir bireyin olduğunu anlamasını çocuğu ellerinden almasını diye bu yöntemle başvurulur (K.2, K.5).

- Eski isimler: Iraz, Eşe, Anşa, Emiş, Dudu, Duran, Durdu, Hüsne, Mimine, Fakı, Hacı (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ad Verme**

- Eskiden ad verme aile büyüğüne aittir. Aile büyüğü çocuğa uygun bulduğu bir ad verir (K.13, K.21, K.27).
- Ad koymada günümüzde aileden herkes fikir verebilmekte (K.27).
- Doğduktan sonra üçüncü gün ezan okunup, bebeğin adı konur (K.27).
- Aileden talihsiz birinin adı çocuğa verilmişse çocuğun o kişi gibi talihsiz olmasını engellemek için farklı bir adla çağırılması söz konusudur (K.1).
- Eski isimler: Memiş, Sabire, Emiş, Hemo, Finci, Haco, Merdo, Kermo, Diriş, Gazali, Hatun, Allaf, Şemmas, Hini, Hili, Amşe, Emmoşi, Hazne, Seyri, Kemle, Necme, Seyro, Fasla (K.1, K.27).
- Eski isimler: Monla, Hazne, İmiş, Amşe, Hacce, Huri, Müdşi, Şüniye, Mükye, Faris, Emuşer, Gerdo, Diriş, Münteha (Şahin, 2022, s.154-160).

### **Karşılaştırma**

Her iki tarafta aile büyüklerinin ismi verilmesi tercih sebebidir. Çünkü, bir kişi yedi ceddinin adını sayabilmelidir. Ataların adının unutulmaması için bu gereklidir. Gerekirse göbek adına atalardan birinin ismi verilir. Çocukları yaşamayan veya talihsiz olduğu düşünülen bir kişi adı konursa bebeğin farklı bir ad ile çağırıldığı görülmektedir. Eski isimlerde benzerlikler görülür. Mardin yöresindeki isimler daha eski isimleri çağırılmaktadır. Örneğin; Allaf, Hili, Monla isimleri çok dikkat çekicidir.

Geçmişte Türklerde kişiler kendini ispatlayıp ad alırlardı (Kızıloğlu, 2021, s.50). Arap kültüründe İbranilere ait mitolojik öyküde rastlanılan Lilith'den korunmak için 7 gün içinde ad koyma uygulaması (Al basması bölümünde bunun hikâyesi anlatılmıştır) Müslümanlığı kabul eden Varsaklarda da kabul görmüş görülmektedir. Diyarbakır Kocaköy'de de bebeklere 7 ile 10 gün içerisinde ad verildiği görülür (Almaz, 2019, s.23).

Mardin merkez Sünni Araplarında ad koyma işleminin bebek 3günlük olduğunda yapıldığı görülmektedir. Bitlis ilinde de bebeğe ad koyma işlemi 3 günlükken yapılmaktadır (Ergöz, 2019, s.117).

### **3.1.1.1.8. Lohusa Bakımı**

Doğum yapmış kadına lohusa denmektedir.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Lohusa Bakımı**

- Lohusa kadına sık sık güçlensin diye kaynar yapıp içirilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Lohusa kadın ve bebek kırk gün sabahlı akşamı yalnız bırakılmaz. Kırk gün boyunca anne ve çocuk için, mezarlarının ağzının açık olacağına inanılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.15, K.30, K.51).
- Ateş söndürülmez (K.15, K.51).
- Kırkı çıkmayan annenin ve bebeğin çamaşırları gece dışarda bırakılmaz (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- 40 gün boyunca lohusanın ve bebeğin olduğu yerde ışık yanar (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.15, K.30, K.53).
- Bebeğe al bir örtü örtülür (K.53).
- Bebeğin beşiğine al (kırmızı) ve sarı bir örtü konur. Al örtü al basmasına, sarı örtü bebeğin sarılık olmasına engel olmak içindir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde annenin saçına kırmızı taç, annenin bileğine kırmızı kurdele bağlanmaktadır (K.2, K.3, K.9).
- Lohusa yalnız bırakılmaz, tuvalette bile biri kapısında bekler (K.53).
- Eskiden ilk üç gün lohusaya az su içirilir, ya da sıcak su verilirdi (K.2, K.3, K.15, K.30).
- Lohusaya üç gün yakı (pekmez, tereyağında çevriliyor) yedirilir güçlensin diye (K.30).
- Lohusanın yiyeceğine, içeceğine de çok dikkat edilir. Pekmez bol bol yedirilir. Süt yapsın diye yakı yapıp yedirilir. Mercimekli veya erişteli bulgur pilavı ve kuru soğan yedirilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Lohusaya yakı yapıp yedirilir, onun iyi edeceğine inanılır (K.15).
- Bulgur pilavı ve kuru soğan sütü olsun diye yedirilir (K.15).



- Lohusaya yeşillik yedirilmez, içi göverir derler (K.3, K.15).
- Lohusa iken tevek (asma yaprağı) sarıp yedim, gazlandım, kendimi ölüyor hissettim. Yeşillik yenmeyeceğini birebir yaşadım (K.15).
- Lohusa yatmalı, bolca dinlenmelidir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Lohusa ve bebek üşütülmemeye çalışılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Etlı yemek özellikle tavuk yedirilmeye çalışılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Lohusayı sıcak su, ateş gibi sıcak bir şeylerden uzak tutarlar (K.15, K.30).
- Yeni doğan bebeğı eş, dost ve akrabalar hayırlamaya gelirler, bebeğı veya anneye hediyeler getirirler. Genelde altın takılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Bebeğı hayırlamaya gelenler “Allah analı babalı büyütmek nasip etsin, hayırlı uğurlu olsun” derler (K.2, K.3, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Lohusa Bakımı**

- Bebeğın yatacağı odanın kapısı süslenir (K.22).
- Bebeğın yatağı, annenin yatacağı yer süslenir (K.27).
- Lohusa kadın ve bebek kırk gün sabahlı akşamlı yalnız bırakılmaz. Kırk gün boyunca anne ve çocuk için, mezarlarının ağzının açık olacağına inanılır (K.1, K.25, K.27, K.39).
- 40 gün boyunca lohusanın ve bebeğın olduğu yerde ışık yanar (K.1, K.4, K.25, K.27, K.39).
- Lohusa gece toprağı sıcak su dökmez, küle basmaz (K.25).
- Lohusa toprağı sıcak su dökmez, dökme zorundaysa soğuk su katıp biraz soğutur, besmele çeker, küle basmaz (K.27, K.39).
- Lohusanın ve bebeğın giysisi gece dışarda bırakılmaz (K.45).
- Annenin sağlıklı olması için, canlılık versin diye kırmızı bir şey üzerinde bulundurulur (K.21).
- Annenin saçına kırmızı kurdele bağlanır veya kırmızı güzel hazırlanmış örtü örter (K.27).
- “Kırmızı yazma, kenarı iğne oyalı lohusa anne için hazırlanırdı, ama al karısı hikâyesini bilmem.” (K.17).
- Bebeğın yanına akik taşı konur, bebeğı korusun diye (K.17).
- Bebeğın başının altına çakı konur (K.40).

- Lohusa annenin yanına bıçak, iğne, Kuran konur (K.17).
- Lohusa anne tuvalete giderken yanına çengelli iğne verilir (K.27, K.39).
- Bebek sarılık olmasın diye sarı örtü örtülüp, yanına sarımsak konur (K.27).
- Annenin ve bebeğin baş ucuna al basmasına karşı Kur'an-ı Kerim, çakı, ekmek, çörek otu konur (K.27).
- Bebeğin yüzüne sarı örtü örtülür, sarılık olmasın diye bu uygulama yapılır (K.11, K.17, K.21).
- Annenin ve bebeğin başucuna hamaylı ve tuz da konur (K.1).
- Günümüzde annenin saçına kırmızı taç, bileğine kırmızı kurdele bağlanmaktadır (K.1, K.4, K.27, K.39).
- Anne ile bebeğinin yattığı odaya Kur'an-ı Kerim konur (K.1, K.4, K.21).
- Lohusanın yattığı odaya nazardan korunsun diye süpürge konur (K.19, K.27).
- Eskiden bebeğe az su içirilirdi (K.1).
- Lohusanın yiyeceğine, içeceğine de çok dikkat edilir. Pekmez bol bol yedirilir. Süt yapsın diye mercimekli, erişteli bulgur pilavı, dövme pilavı ve kuru soğan yedirilir (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Lohusa ve bebek üşütülmemeye çalışılır (K.1, K.4, K.10, K.21, K.27).
- Etlı yemek özellikle kemik suyuyla pişmiş yemekler yedirilmeye çalışılır (K.1, K.27).
- Bebek doğunca eş, dost ve akrabalar hayırlamaya gelirler, bebeğe veya anneye çeşitli hediyeler getirirler. Genelde altın takılır (K.1, K.4, K.10, K.11, K.21, K.27).
- Bebeği hayırlamaya gelenler “Allah analı babalı büyötmek nasip etsin, hayırlı uğurlu olsun” derler (K.1, K.21, K.27).
- Bebeğe hayırlamaya gelenler “hayırlı ömürleri olsun, iyi yazgıları olsun, sağlıklı büyütün” derler (K.21, K.27).
- İlk üç ay bebeğe pek su verilmez (K.21, K.27).
- Annenin sütü çok olsun diye kemik suyu çorbaları, etli pilavlar yapılır (K.21, K.27).
- Bebeklerin gazı olmaması için annenin yiyeceğine dikkat edilir (K.27).
- İlk gün anneye bir çay bardağı ekşütlu pekmez içirilir (K.21, K.27).
- Bebek 40 gün dışarı çıkartılmaz (K.43).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda lohusalık kırk gün sürer. Bu süre boyunca anne ve bebek korunmaya çalışılır. Al basmasından korkulur. Al basmasının nedeni “al karısı” denilen bir yaratıktır.

Lohusaya ve bebeğe yalnız bırakıldığında zarar vereceğine, özellikle uyurken üzerlerine çöküp onları öldürebileceğine inanılırdı. Bu nedenle lohusalar yanlarında iğne, çuvaldız gibi kendilerini koruyabilecek sivri aletler bulundururlardı. Hatta yatağının altına demir parçası konurdu. Bu süre sonunda kırklama işlemi yapılırdı. Kırk tane taş yıkanıp suya konur, anne ve bebek bu suda yıkanırdu. Bu işlem her türlü uğursuzluktan ve zarardan kurtulmak için yapılırdı. Lohusa kadınlar bir araya getirilmemeye çalışılırdı. Gelirlerse birbirlerine iğne veya tülbent verirlerdi (Özbay, 2019, s.153-154).

Her iki toplulukta bebek ve anne korunmaya çalışılır. Dinlendirilir, sıcak tutulur, iş yaptırılmaz, yalnız bırakılmaz, iyi beslenmeye hasta etmemeye çalışılır. Uygulamalar benzerdir. Bu süreç içinde dost ve akrabalar bebeği hayırlamaya gelirler, hediyeler verirler.

### **3.1.1.1.9. Kırklama İşlemi**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Kırklama İşlemi**

- 40 günün sonunda bebek ve annesi kırklanır. Su ısıtılır, ısıtılan suyun içine 40 adet küçük taş yıkanıp konur, annenin yüzüğü konur. Suyu ayrıca yedi adet çiçek ve yeşil yaprak veya çiçekli dal konur. Bu su ile anneyi ve bebeği yıkarlar. En son hem annenin hem de bebeğin üzerine yedi defa su dökülerek kırklama tamamlanır. Bu sudan bir miktar da evin içine serpilir evde kırklanmış olur. Bu kırklama işinden sonra muhakkak bir komşuya gezmeye gidilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- 40 taş yerine 40 tane dişi var diye tarak da konur (K.30).
- Kazanın içine 40 tane taş atılır. Bu kazanın içindeki suyla anne ve bebek yıkanır. Hatta evin içine bile bu sudan serpilir. Evde kırklanır (K.15).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kırklama İşlemi**

- Anne ve bebek 40'cı günü banyo yaptırılır. Bir kap suyun üzerine 40 defa dualar okunur, bu su banyo suyunun içine karıştırılarak hem bebeğe hem anneye dökülür (K.4, K.21).
- Kırklama olayı, bebeğin ilerde ter kokmaması için yapılması gereken bir uygulama (K.39).
- Kırklama işlemi 40 gün anne ve bebek banyo yaptıktan sonra bir tas suya 7 Felak, 7 Nas okunur. Bu su kovada çoğaltılır. 7'şer tas anneye ve bebeğe dökülür (K.27).

- Kırklama suyuna Ayetel Kürsü, Fatıha, Felak, Nas sureleri ve Fatma Anamızın duası okunur (K.21).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda kırklama suyuna taş, çiçek (yeşil yaprak) ve nikah yüzüğü konur. Çünkü nikah yüzüğü yemin yüzüğüdür, bu tanrıya mesajdır. “Tanrım ben yeminime bağlı kaldım, sen de buna istinaden bebeğimi koru” demektir. Hakaslarda Tanrı’ya verdikleri sözü tutmayan çiftlerin bebeklerinin, al karısının açık bırakılan suyun içine yüzüğünü atarak alınması söz konusudur (Ergun, 2011, s.138). Bu olay Kırşehir Barazama (Ulupınar) köyündeki Varsaklarda suyun içine al karısının boncuk atması şeklinde de tasvir edilmektedir (Gökbel, 2007, s.118). Uygurlarda sadece bebek kırklanmakta olup, kırklanması için hazırlanan suyun içine şeker ve annesinin yüzüğü konmaktadır (Rahman, 1996, s.102). Varsaklarda tarak da konulduğu görülmektedir. Kırklama merasiminin en önemli nedeni al basmasından kurtulunması gibi de düşünülebilir. Sümerlerde adı “ala, alû” olan kötü tanrıçadan korunmanın bir yolu da ona tarak hediye etmektir. Mardinlilerde bu kırklama işlemi suya dua şekline dönmüştür. Suyu iki topluluk tarafından bu kadar önem atfedilmesi bereket ananın etkisini su üstünde gösterdiğine inanılmasına dayanan eski inanç izlerindedir.

### **3.1.1.1.10. Bebeğin İlk Gezmesi**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Bebeğin İlk Gezmesi**

- Bebek kırkı çıkmadan dışarı çıkarılacaksa bebeğin yanına ekmek, tuz konulur. Annenin ve bebeğin kırkı çıkarıldıktan sonra yakın bir komşuya gidilir. Gidilen yerde evin sahibi bebek kız ise sadece başına, bebek erkek ise saçına, bıyıklarına ve sakal çıkacak yüz bölgesine un sürer. Bunun manası uzun ömürlü olsun saç sakalı ağarsın demektir. Ayrıca anneye de 2-3 yumurta ve bir kaşık şeker verilir. Eve gidince anne o yumurtaları pişirip yesin ve üzerine şeker eksin, böylece bebeğin rızkı bol olsun, üzerine dökülen şeker ise ağzı ve ömrü tatlı olsun demektir (K.2, K.8, K.9).
- Kırk uçurtması yapılır, bebek ve anne gezmeye gider. Gittiği yer ilk gezmede bebeğe mendil ve yumurta verir. Yumurta hırsız olmasın diye verilir (K.3, K.30).
- Anne ve bebek sağlıklı ise yarı kırkı yapılır, anne ve bebek rahat dışarı çıksınlar diye (K.30).
- İlk gezmede verilen yumurta zürriyeti devam etsin diye verilir (K.2).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Bebeğin İlk Gezmesi

- 40'ı çıkmamış bebek ve anne dışarı çıkartılacaksa yanlarına tuz ve ekmek alırlar. Bu sadaka niyetine ekmek parçalanıp kuşlara verilir. Tuz da çok minik bir miktar olduğu için doğaya serpilir (K.1, K.4, K.21, K.27, K.39).
- Kırkı çıkmamış bebekle bir eve gidilirse gidilen ev bebeğe bir yumurta verir (K.27).
- Kırkı çıkmamış anne ve bebek bir ev ziyaretine gitmek zorundaysa haşlanmış yumurta, tuz ve ekmek yanına almalıdır. Tuz ve ekmeği gidip gelmede hep yanında tutmalıdır, ama yumurtayı gittiği eve vermelidir. Ağırılığı almamak için böyle yapılır (K.21).
- Kırkı çıkmamış bir bebekli misafir gelirse ev sahibi ona 2 çiğ yumurta verir, bu o bebeğin kısmetidir. Anne yesin süt olsun bebek için diyedir (K.45).
- Annenin ve bebeğin kırkı çıkarıldıktan sonra yakın bir komşuya gidilir. Gidilen yerde evin sahibi bebek kız ise sadece başına, bebek erkek ise saçına, bıyıklarına ve sakal çıkacak yüz bölgesine un sürer. Bunun manası uzun ömürlü olsun saç sakalı ağarsın diye. Ayrıca anneye de 2-3 yumurta ve bir kaşık şeker verilir. Eve gidince anne o yumurtaları pişirip yesin ve üzerine şeker eksin, böylece bebeğin rızkı bol olsun, üzerine dökülen şeker ise ağzı ve ömrü tatlı olsun diye (K.1, K.4).
- İlk gezmede, gittiği yerde ev sahibi bebeğin yüzüne un sürer, yumurta ve bir dilim ekmek verir kısmeti bol olsun diye (K.11).

### Karşılaştırma

Her iki toplulukta tuz, ekmek hakkı diye çok eski kültürlerde geçen âdet hâlâ yaşatılmaktadır. Kırkı çıkmamış anne ve bebek dışarı çıkarılmaz, kırk çıkarma işlemi yapıldıktan sonra gezmeye gidilir. Gidilen ev yumurta (zürriyeti devam etsin diye), şeker (ağzı tatlı olsun) verir. Uzun ömürlü olması için de un sürer. Uygulamalarda ufak tefek farklar olsa da benzerdir.

### 3.1.1.1.11. İlk Diş Çıkarma

#### A. Varsak Türkmenlerinde İlk Diş Çıkarma

- Bebeğin ilk dişinin çıktığını gören kişi bebeğe hediye alır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

- Diş hediği yapılır, komşulara dağıtılır. Komşu tabağı boşaltıp içine bir avuç tuz koyar, verir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İlk Diş Çıkarma**

- Diş hediği yapılır (K.1, K.4).
- Diş hediği yapıp dağıtılır, hediğin suyundan bebeğe tattırılır, bebeğin dişi kolay çıksın diye böyle yapılır (K.22, K.27).
- Diş hediği komşulara dağıtılır, onlarda hediye verir (K.4, K.27).

### **Karşılaştırma**

İlk diş çıkarmada hedik yapıp dağıtma ve hediye alma her iki toplulukta vardır. Varsaklarda tabağı tuz doldurup verme olayı tuzun bereket getirmesi içindir, bu Mardinlilerde görülmez.

### **3.1.1.1.12. İlk Saç Kesme**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde İlk Saç Kesme**

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde kız olsun erkek olsun bütün çocukların saçını bir yaşına değince babaları tarafından kazınır. Bunun sonucunda da çocuğa baba tarafında bir meyve ağacı veya oğlak armağan edilirdi (Özbay, 2019, s.158-159).
- Bebeğin ilk saçının kesiminde berbere bahşiş verilir, zaten berber de “makas kesmiyor, tarak taramıyor” diye bahşiş ister (K.2, K.9, K.30).
- Bebeğin ilk saç kesiminde, kesilen saçın ağırlığına fakire sadaka verilir (K.3, K.30).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İlk Saç Kesme**

- İlk saç kesmede berbere bahşiş verilir (K.1, K.4, K.27).
- İlk saç kesmede fakire sadaka verilir (K.4, K.27).

### **Karşılaştırma**

Bebeğin ilk saç kesiminde her iki toplulukta da bahşiş ve sadaka olayı vardır.

### **3.1.1.1.13. Bebeği Sütten Kesme**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Bebeği Sütten Kesme**

- Bebek kendi bırakır (K.2, K.9).

- Bebeği süttten kesmek için kırmızı biber biraz konulur. Bebek ağzı yanınca vazgeçer (K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Bebeği Süttten Kesme**

- Anne bebeğin süttten kesilmesi için, eskilerde kendi göğüs kısmına onu ürkütecek bir şeyler koyar. Tüylü, koyu renkli bir post parçası veya biraz dikenlice olsun diye ayçiçeğinin içi alınmış kafasından bir parça koparılıp konulur (K.1, K.4).
- Süttten kesmek için eskilerde çok az kırmızı biber sürülür. Bebek ağzına gelen bu tattan dolayı süttü bırakır (K.27).
- Emziği bıraktırmak için, emziğe karabiber sürülür (K.27).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda bebeğin kendi kendine emmeyi bırakması beklenir. Varsaklarda nadiren de olsa bebeği süttten kesme için kırmızı biber kullanılır. Mardinlilerde eskiden bu emme sürecine müdahale edilmiş, bebek süttten uzaklaştırılmak için bunlarda da kırmızı biber, ürkütücü olması açısından ayçiçeği parçası kullanılmış.

### **3.1.1.1.14. İlk Yürüme**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde İlk Yürüme**

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde bebeğin ilk adımlarını atmasına çok sevinilirdi. Yürümesi hızlı olsun diye tören gibi bir şey yapılırdı. Bebeğin annesi çörekler hazırlar. Köyün en hızlı çocuğuna bir çörek verir, diğer çocuklar onu kovalar, o diğer çocuklara yakalanmadan eve dönmeye çalışırdı. Yakalanmadan dönerse ekstra bir bahşiş alırdı. Diğer çocuklara çörek dağıtılırdı (Özbay, 2019, s.158).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İlk Yürüme**

- İlk yürümede eskiden bebek yürümeye heveslensin diye önünde ceviz yuvarlanır (K.4).
- Bebeği heveslendirmek için önüne oyuncak benzeri şeyler konur, çağırılır (K.27).

### **Karşılaştırma**

Bebeğin yürümesine dair yeni uygulamalarda müdahale edilmediği bilinmektedir. Eskilerde Mardinlilerde bebeği yürütmek için çeşitli oyunlar denendiği görülmektedir.

### 3.1.1.1.15. Yürüyemeyen-Konuşamayan Çocuk

#### A. Varsak Türkmenlerinde Yürüyemeyen-Konuşamayan Çocuk

- Eskilerde köstek kesme denilen bir uygulama vardır. Çocuğun ayakları birbirine bağlanır, sonrada kesilir (K.9).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yürüyemeyen-Konuşamayan Çocuk

- Eskiden yürümeyen çocuklar camiye götürülürdü. Camide havanda su dövülür. Gelen geçen şu soruyu sorardı. “Havanda su dövülür mü?”

Anneleri yanıtlar “Çocuk ama yürümüyor”

Oradaki herkes “Yürüyecek, yürüyecek.” Der (K.4, K.40).

- Eskiden konuşmayan çocuklar içinde camiye gidilip yine havanda su dövülürdü (K.40).
- Şeyh Şadullah camiye gidilir. Her caminin bir kerameti vardır. Bu caminin kerameti yürümesi geciken çocukları yürütür derler. Çocuklar oraya getirilip iki büyük ellerinden tutup yürütmeye çabalar, bir üçüncü kişide 9-10 tane cevizi çocuğun önüne atarak yürümeye teşvik eder. Çocuk böyle yapılarak yürümeye heveslendirilir. Şeyh Sadullah Efendi temizliğe çok düşkün bir zatmış, bu nedenle gelenler camiye temizlesin diye bir süpürge alınır, camiye konur (K.45).

#### Karşılaştırma

Günümüzde konuşamayan ve yürüyemeyen çocuklar doktora götürülmektedir. Geçmişte Varsaklarda yürümeyen çocuk köstek kesme de denilen bir uygulamayla yürütmeye çalışılmış, Mardin’de de konuşmayan ve yürümeyen çocuklar camiye götürülür, havanda su dövülerek bir ritüel gerçekleştirilir. Gelen giden ağzı dualı kişilerin “konuşacak, yürüyecek” demesiyle bu durumun düzeleceğini umut ederler. Şeyh Sadullah camiye gidilmesi ise dinen saygın bir kişinin ruhundan medet beklemek, öbür dünyada olması nedeniyle bu dileği Tanrıya daha rahat iletebileceği şeklindeki inanıştan kaynaklı bir uygulamadır.

### 3.1.1.1.16. Çocuk Oyunları

#### A. Varsak Türkmenlerinde Çocuk Oyunları

- Eskiden Feka Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde çocuklar belli yaş aralıklarında belirli oyunları oynardı. Erkek çocukları ağaç parçalarından kendilerine araba yapar,



kız çocukları kendilerine bebekler, beşikler yapardı. Kısaca çocuklar oyun oynamada kendi yaratıcı güçlerini kullanırlardı. Bir de annelerinden babalarından öğrenmiş oldukları oyunları oynarlardı. Bunlar: Kale oyunu, yüzük oyunu, atıcılık oyunu, ara kesti oyunu, çelik çomak oyunu, çöllü (kısa bodur) oyunu, tilki oyunu, kiriş yağlama oyunu, hamam kızdı oyunu, odun yükleme oyunu, dama oyunu, güvercin taklası oyunu, inek buzaltmaca oyunu (mangala), kör ebe oyunu, yağ satarım bal satarım oyunu, üç taş oyunu, beştaş oyunu, altı taş (altı çift) oyunu, dokurcun (dokuz taş ) oyunu, uzun eşşek, ip atlama oyunu, yakar top, saklambaç oyunu (sinmek), köşe kapmaca oyunu, yarış oyunu, tekme oyunu, cızzan oyunu, atıcılık oyunu, topal at oyunu, taş yarıştıma, taş yarıştıma oyunu, taklak oyunudur (Özbay, 2019, s.172-194).

- Eskilerde doğadaki her şey oyun oynamak için kullanılırdı. Özellikle taşlarla çok oyun üretilmiştir. Ağaçlardan, bez parçalarından oyuncaklar yapılırdı, bunu çoğunlukla çocuklar kendi yaparlardı (K.2).
- Saklambaç, kovalamaç, çelik çomak, seksek oynanırdı. Topaç çevirme, ip atlama (K.2, K.9, K.30).
- Ara kesti, çelik çomak, altı çift, köklüce, beş taş, dokurcun oynardık (K.52).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çocuk Oyunları**

- Koyun veya keçi ayaklarında bulunan aşık kemikleriyle beş taşa benzer oyun oynanır (K.1, K.21, K.27).
- Saklambaç, çelik çomak, tuss oyunu, altı taş oyunu, beş taş, yakar top, sek sek, uzun eşşek oyunları, ebeleme oynanır, topaç çevrilir, misket oynanır, çember çevirme, uçurtma uçurulur, ip atlama. Duvara para vurma, karışla ölçülüyor, kazanan parayı alıyor (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Tuss oyunu: İki kişinin elinde taşı olur. Biri yere koyar diğeri o taşa nişan alıp vuruyor, itekliyor. İteklenen mesafe kadar başarılı olan taşınıyor (K.1).
- Altı taş oyunu: Altı taş üst üste diziliyor. Topla vurup taşı dağıtılıyor. Bir kişi topun peşine gidince kalan kişi taşları üst üste dizmeye çalışıyor. Dizebilirse kazanmış oluyor (K.1).
- Küçük çocuklara çıkmış bilyalardan ve tahta parçalarından babaları veya kendileri araba yaparlardı (K.1, K.21, K.27).

- Anneler kız çocukları için bezden bebek dikerlerdi, içini pamukla doldururlardı (K.27).

### **Karşılaştırma**

Her iki grupta saklambaç, çelik çomak, altı taş, beş taş, yakar top, sek sek, uzun eşek, saklambaç, topaç çevirme oyunlarının oynandığı görülmektedir. Oyuncakların eskilerde evde ebeveynler veya çocukların bizzat kendileri tarafından üretildiği görülmektedir.

### **3.1.1.1.17. Çocuğun İlk Oruç Tutması**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Çocuğun İlk Oruç Tutması**

- Çocuğun ilk oruç tutmasında herhangi bir uygulama yoktur (K.2).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çocuğun İlk Oruç Tutması**

- Çocuk ilk defa oruç tuttuğunda iftar saatine yaklaşınca aile büyükleri çocuğu taltif etmek için sırtlarına alıp evde “Kim Paşa?” nidalarıyla dolaştırılır (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Çocuk ilk oruç tuttuğunda sırtta gezdirilir ve çocuğa para verilir (K.21, K.27).
- Çocuğu oruca teşvik etmek sevaptır (K.4, K.27).
- İlk oruç tutan çocuğa küçük te olsa hediye verilir (K.1, K.4, K.21, K.27).
- İlk oruç tutan çocuğu oruç tutmaya teşvik eden kişinin günahlarının affedileceği düşünülür (K.4).

### **Karşılaştırma**

Mardinlilerde oruç tutmaya oldukça önem atfedilir, bu sebeple çocuğu oruç tutmaya özendirmek için çaba sarf edilir.

### **3.1.1.1.18. Çocuklarla İlgili İnanışlar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Çocuklarla İlgili İnanışlar**

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde küçük çocuklara aynada kendisi gösterilmez, dilinin tutulacağına inanılır (Özbay, 2019, s.159-160).
- Küçük çocuk aynaya baktırılmaz “ayna aklımı alır” derler (K.50, K.54).
- Bebekler aynada kendine baktırılmaz, kendiyile konuşan olmadığı için çatlar derler (K.53).

- Eskiden çocuk için doğduğunda onu yerden kaldıracak olan kişinin huyu önemsenirdi, şöyle bir laf vardı “çocuk kırk atayı bırakır da yerden kaldırına benzer” denirdi (K.2).
- Çocuğun çok ağlaması iyi sayılmaz (K.2).
- Durduğu yerde birden ağlamaya başlayan çocuğun ağlaması hayra yorulmaz, “hayırdır inşallah” denir. Akraba olmayan birileri ağzına terlikle vurur (K.3).
- Bebeğin eli kapalı uyuyorsa cimri olacak, eğer eli açık uyuyorsa bonker olacak derler (K.2).
- Çocuğun anne tarafına benzeyeceği yönünde bir görüş vardır. “süt tarafı çocuğu güder, gider” denir. Diğer bir söylem “çocuk dayıya çeker” derler (K.55).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çocuklarla İlgili İnanışlar**

- Eskiden bebek ilk emeklemeye başladığında makas, defter, tarak benzeri malzemeler koyup hangi malzemeyi eline ilk alırsa meslek olarak onu seçecek denirdi (K.27).
- “Çocuk geceli gündüzlü çok ağlıyorsa o evden bir cenaze çıkar denir, cenaze çıktıktan sonra çocuk susarmış.” (K.19).
- Çocuk yürüdüğü halde yere yatıp emeklerse “misafir gelecek” derler (K.1, K.25, K.26).
- Bebeklere aynaya baktırmazlar, içine vesvese düşmesin diyedir (K.40).
- Bebekler aynaya baktırılmaz (K.45).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde bebeklere ve küçük çocuklara aynaya baktırılmaz, bu iyi sayılmaz. Çocuğun birdenbire durduk yerde ağlaması her iki tarafça da hayra yorulmaz. Varsaklarda bunu durdurmak için sembolik bir yaklaşım olarak ağzına vurdurtulduğu görülmektedir. Mardinlilerde yeni emekleyen bebeğin önüne çeşitli malzemeler konularak ileride hangi mesleği yapacağına dair fal bakılır. Yürüyen çocuğun emeklemesi misafir geleceğine yorumlanır.

### **3.1.1.2. Sünnet**

Sünnet ritüeli çok eskilere dayanan bir ritüeldir. Oldukça eski bir ritüel olduğunu Güney Avustralya Aborjinlerinin taş bir bıçakla sünnet olmalarından anlamaktayız (Tur, 2021, s.9). Aborjinlerin oraya 40.000 yıl önce yerleştiklerini hesaba katarsak, bu ritüelin geçmişi hakkında bir fikir edinebiliriz (Akbaba, 2000, s.88).

Afrika’da kadın sünneti de görülmektedir. Bu uygulama eski çağlara dayanmaktadır. Eski Mısır’da da bu uygulamanın olduğu bilinmektedir (Alpar, 2019, s.66). Mısır’da tapınak rahipleri erkekliklerini tanrılara kurban vermiş hadımlardan meydana gelir. Afrika’nın değişik bölgelerinde bu konuda çeşitli ritüeller görülmektedir. Güney Nijerya’da hasat bol olsun diye kadın, erkek her iki grupta cinsel organlarını keserlermiş (Frazer, 2021, s.295).

Hadım rahiplere birçok bölgede rastlanmaktadır. Eskiden Hindistan’da tanrıçaya hizmet eden hadım edilmiş rahiplere rastlanmaktadır. Yine eskilerde Kore’de on ikinci ayın belli bir gecesinde üç yüz kadar hadım o yıl hasadın bereketli olması için ayın düzenlerlermiş. Bu ayinde ilahiler söyler, yaktıkları ellerindeki meşaleyi çevrelerinde çevirirlermiş. Karya’da Zeus ve Hekate tapınımlarında, Suriye’deki Astarte tapınağında da hadım rahipler hizmet görürlermiş (Frazer, 2021, s.293-295).

Anadolu’ya bakacak olursak bereket ana kültü burada da mevcuttur. Frigler Kibele adını verdikleri bereket tanrıçasına taparlar. Bu kült sonrasında Roma’da da etkili olmuştur. İmparator Cladius da kendinden önce Roma’ya gelmiş olan Frigya’ya özgü ağaç tapınması ve Attis ayinlerini mevcut Roma dininin içine dahil etmiştir (Frazer, 2021, s.290).

Frig mitlerinde Kibele Tanrıların anası adı verilen bereket tanrıçasıdır. Kibele Attis adlı yakışıklı bir çobana aşıkta, bu çoban mucizevi bir şekilde bakire anneden (Nana isimli) dünyaya gelmişti, Nana bağrına koyduğu olgun bir badem veya nardan hamile kalmıştı. Bu hamile kalışın sebebi Zeus bir gece tohumunu yeryüzüne döker, bunlardan çift cinsiyetli Agdistis doğar. Bunu fark eden tanrılar bu canlının erkeklik organını kesip atarlar. Bu organdan badem ağacı (bir diğer mite göre nar) yetişir. Bu badem ağacından yiyen ırmak tanrı Sangarios’un kızı hamile kalır, Attis’i doğurur (Özev, 2020, s.90). Attis bir bitki tanrısıydı, Attis’in ölümü ve dirilişi törenleri yapıldı. Attis’in ölünce çam ağacına dönüştüğüne inanılırdı. Attis rahipleri kendi cinsel organlarını keserek, kendi kendilerini hadım ederek kendilerini tanrıya adıyorlarmış. Attis adına yapılan ayinlerde Attis rahipleri boyunlarına asılmış (erkek cinsel organı) figürlerle, ellerinde tanrıça Kibele imgeleriyle, zil ve tefler eşliğinde ilahiler eşliğinde yürürlermiş. Halk konvoyu gül yağmuruna tutup onlara sadaka verirmiş. Bu törenler mart ayının 22’sinde başlar. Attis’e ithafen bir çam ağacı kesilir, Kibele tapınağına götürülür, üzeri ağaç bir cesetmiş gibi yün sargılarla sarılıp üstüne menekşeden yapılmış çelenkler konurmuş. Adonis’in kanından güller ve anemonlar çıkmasının bir benzeri olarak Attis’in kanından

menekşeler çıktığına inanılmış. Düzenlenen ağacın orta bölümüne genç bir erkek kuklası bağlanmış. Festivalin ikinci günü borazan çalınarak asıl tören başlatılmış. Festivalin üçüncü günü mart ayının 24'ü Kan günü idi, bu kan gününde Roma'da Archigallus ya da yüksek rahip kolundan kan alıp Attis'e sunarmış. Bu arada ziller, davullar, borazanlar, flütler eşliğinde rahipler, saçlarını savura savura çılgınca dans edip, kendilerini kanatarak Attis'e ibadet ederlermiş. Kimi rahip adayı bu tören esnasında organını kesermiş. Bu organlar toplanıp toprağa bereket vermesi için gömülürmüş. Hatta bu organlardan çıkan narın kadınları hamile bıraktığıyla ilgili öyküler vardır. Bu üç günün sonrasında hazırlanan kukla gömülürmüş ve yas başlanmış. Tapınanlar bu yas dönemi boyunca ekmek orucu tutarlarmış. Bu oruç Tammuz için de Harran'da tutulmuş. Karanlık çöktüğünde rahip ağaçların dudaklarına melisa yağı sürer, yası sonlandırır. Mart'ın 25'inde yeniden diriliş çılgınca kutlanırmış, bugün herkes her türlü çılgınlığı yaparmış. Mart'ın 26'sında dinlenilirmiş, Mart'ın 27'sinde Roma'da Almo ırmağına doğru yürüyüş düzenlenir, siyah taştan yapılmış gümüş tanrıça figürü öküz arabasına konup, önde çıplak ayaklarıyla soylular yürür, davulların, borazanların eşlik ettiği melodilerle yavaş yavaş ırmağa doğru yürünürmüş. Irmağın kıyısında mor cübbeli yüksek rahip arabayı ve Kibele figürünü suda yıkar. Sonrasında araba ve Kibele figürü çiçeklerle süslenip geri dönülürmüş (Frazer, 2021, s.287-298).

İbrani mitlerinde Âdem'in ilk eşi Lilith diye geçer. Lilith Âdem'e ceza olarak çocuklarını elinden alacağına yemin etmiştir. Erkek çocuklarını ilk sekiz gün, bu süre içinde sünnet edilenlere işaretli oldukları için dokunmayacağını beyan etmiştir (Graves & Patai, 2022, s.104).

İbrani mitlerinde Hz.İbrahim'in maiyetiyle Mısır'a gittiği ve sonrasında hayvancılıkla uğraşan kabilenin Filistin'e geri dönmek zorunda kaldığı anlatılmaktadır. Bu geri dönüşte Abram ve soyuna Kenan ülkesi Allah tarafından köleleri dahil bütün erkeklerin sünnet olması koşuluyla verilmişti. Sünnet Allah'la ahitleşme, söz vermenin somut bir göstergesiydi. Hz.İbrahim doksan dokuz yaşında, İsmail on üç yaşında, kabilenin diğer erkekleri ve köleleriyle birlikte sünnet oldular.(Kitabı Mukaddes, 2012, s.15). Sünnet (Brit Mila) İbraniler arasında mohel tarafından yapılır, yeni doğmuş her erkek bebek doğdukları günden sekiz gün içerisinde sünnet olmak zorundadır. Bebeğe bir Yahudi adı verildikten sonra sünnet derisi alınır ve kan akıtılır (Acar, tarihsiz, s.113).

### A. Varsak Türkmenlerinde Sünnet

Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde sünnet için eskiden yaz ayları beklenirdi. Sünnet işini Çukurova'dan yaylalara gelen abdallar, bir keçi karşılığı yaparlardı. Ellerindeki usturayla sünnet olmak isteyen ne kadar çocuk varsa hepsini sünnet ederlerdi. Çocuğu sünnet olurken kirve denilen kişi tutardı. Buradaki kirvelik Anadolu'da yapılan kirvelik gibi bir görev değildi. Buradaki kirve, güçlü kuvvetli, çocuğun sağlıklı sünnet olması için sıkıca tutulma görevini yerine getiren biriydi. Sünnet yaparken abdallardan biri de zurna çalardı. Sünnet olan çocuğa özel bir yatak, giysi falan hazırlanmazdı. Ne bir düğün ne de bir mevlit okutulmazdı. Eş dost hediye de vermezdi, sünnet olunması gereken sıradan bir ritüel kabul edilirdi. Sünnet yerine köyde "paskulak" denilen genelde çalı diplerinde biten yumurta büyüklüğünde koyu kahverengi olan bitki patlatılıp içindeki toz yaraya serpilirdi. Günümüzde Kozan'a veya Feke'ye giderek sünnet ettirilmektedir (Özbay, 2019, s. 160-162).

- Müslüman olan Varsaklarda erkek çocukları sünnet edilir. Sünnet bazı ailelerce düğünle veya sadece mevlit okutularak kutlanır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Kirve vardır (K.3).
- Kirveler akraba gibi görülür (K.3).

### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Sünnet

- Mardin merkez Sünni Müslüman Araplarında da erkek çocukları küçük yaşta sünnet ettirilir. Ailelerin isteğine göre düğün veya sadece mevlit okutularak kutlanır (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Erkek çocukları en geç 7 yaşına kadar sünnet ettirilir (K.4, K.21).
- Sünnetli çocuklar karşılaşırsa veya kırkı çıkmamış bir bebekli aileyle bir araya gelirlerse birbirlerine iplikli dikiş iğnesi verirler (K.27).
- Bir gün önce isteyen kına yapar, akrabalar çağırılır, eğlenilir. Sünnet olacak çocuğun bir elinin serçe parmağına kına yakılır (K.4, K.21).
- Günümüzde kirve yoktur (K.1, K.4).
- Kirvelik vardır ve sorumluluğu büyüktür (K.12, K.13, K.43).

### Karşılaştırma

İnsanoğlunun beslenme alışkanlıkları gereği tarım yapmaya başlaması, toprağın bereketi açısından tanrıdan yardım dilemeyi gerektirmiştir. Bu bağlamda sünnet, oruç,

sunular yapmak ihtiyacı hissedilmiş olmalıdır. Afrika'dan, Çin'e, Sibiryaya halklarına kadar bütün toplumlarda toprağın bereketi için tanrıya sunular sunmak âdeti vardır. Sünnetin Afrika'dan 40 bin yıl kadar önce ayrılmış oldukları düşünülen Aborjinlerde bile görülmesi, hem toplumlarda diğer toplumlardan ayrışma isteği, bir iz, bir damga, hem de tanrıya daha iyi bir kul olduğunu gösterme girişimi olmalıdır. Eski mitolojik hikayelerde bereket tanrıçası kültü görülmektedir. Ayrıca bu kültürlerde kendinden bir parça vermen veya kendini tamamen adaman bile istenebilmektedir. Sünnet bu geleneğin bir parçasıdır. Hıristiyan Katoliklerde görülen kendini kiliseye adanmış, evlenmeyen rahip ve rahibe kavramı da bu eski inanç izlerindedir.

Varsaklarda ve Mardinlilerde erkek çocuk Müslümanlık ritüellerinden biri olduğu için, en geç 7 yaşına kadar sünnet ettirilir. Günümüzde hastane ortamında sünnet yaptırılmaktadır. Kirvelik varsa da günümüzde uygulanmamaktadır. Aileler mevlit okutarak veya düğün yaparak kutlamalar yapmaktadırlar. Mardinlilerde sünnetli çocuklara yeni doğan bebeklerde olduğu gibi başka bir sünnetliyle veya lohusayla karşılaştırmama, karşılaşırsa karşılıklı iğne verme muamelesi yapıldığı görülmektedir. Bunun nedeni Arap mitolojisine göre nazardan neslin zürriyetini korumak maksadıyla böyle davranılır. Böyle bir uygulama Varsaklarda görülmez. Mardinlilerde sünnet olacak çocuğun serçe parmağına kına yakılır, Varsaklarda askere giderken kına yakma uygulaması vardır (K3), sünnette bu uygulama görülüyor.

### **3.1.1.3.Evlenme ve Düğünle İlgili Âdetler**

Aile bir toplumu ayakta tutan temel unsurdur. Aile insanların korunması, hayatta kalabilmesi için eğitilmesi, her türlü tehlikeye, tehdide karşı dayanışması ve soyun devamının garanti altına alınması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle evlilik kurumu, yaşamın devamı için bütün toplumlarca desteklenmiştir.

Evlenme ritüellerindeki kelimelerin etimolojilerine bakarsak, ilginç sonuçlara ulaşırız. Aile kelimesi Arapça “iyāl” bir kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişiler, hane halkı, demektir. Nişan kelimesi Farsça “nişan”, iz, işaret, alamet, simge manasındadır. Diğer dillerde İbranice “nēš”, Aramca “nişā”, işaret, simge anlamındadır. Akadca “nīšu”, kaldırma, dikme demektir. Ermenice “nşan”, simge, özellikle haç demek (Nişanyan, 2020, ss.36,648). Hititçe “nišu”, yemin demekmiş (Ünal, 2016, s.379). Düğün kelimesi <<ET “tügün”, düğüm, akit demek (Nişanyan, 2020, s.227). Hititçeye bakarsak “dam”, karı, zevce, eş demektir, “damatar” evlenme demektir. Evlilik vasıtasıyla oluşan

akrabalık için Hititçede kullanılan kelimeler “kaena-, gaina-, gaena-” kelimeleridir (Ünal, 2016, sss.104,110,700). Bu kelimeler Türkçede kullanılan “damat” ve “kayın” kelimesine benzemektedir. Damat kelimesi Farsça “damad”, Türkçe “xuyagu” güyegü yani güveyi şeklindedir. <Hint-Avrupa “\*geme-” düğün, evlenmek demektir (Nişanyan, 2020, s.187). Dankoff’a göre ET “\*küde-” evlenmek fiilinden güveyi kelimesi gelmektedir (Nişanyan, 2020, s.330). Hititçe “guruš” delikanlı, genç, güçlü, baba yiğit demektir (Ünal, 2016, s.134). Sümerce “damgal” karı, eş, zevce “damguruš” gelin, görümce, yenge “guli” arkadaş, yoldaş “guzala” veliaht demektir (Aydın, 2013, sss.137,255,256). Türkçe “gelin” <<ET “kelin” evlenerek hane halkına katılan kadın demektir (Nişanyan, 2020, s.310). Sümercede “ge/geme” genç bayan, kız, “gelleem” gelin tacı demektir (Aydın, 2013, ss.234,235). Hititçe “gemé” kadın köle, cariye, “salégia/kallātu” gelin demektir (Ünal, 2016, ss.127,706). “Salégia” Hititçe gelin, gelin kız, genç kız demektir ki bu kelime Altaycadaki gelin kelimesi için kullanılan “sırgalı” kelimesine benzerdir.

III.Ur hanedanının ilk kralı MÖ 2100 yıllarında yaşamış olan Ur-Nammu kanunlar hazırlatmıştır. Sümerlerde tek bir kadınla sözleşmeye dayanan evlilik söz konusuydu. Sözleşme bu evliliklerin resmileşmesi demektir, bu zorunluydu. Sözleşmeye dayanmayan evlilikte kadın kanuni bir eş sayılmaz. Bu sözleşmede iki tarafın rızası aranır. Evlilik için ilk adım nişan yapılırmış, nişan uygulamasında erkek tarafı kız tarafına belirlenen bir bedel veya eşya gönderirmiş. Bu nişan hediyesine Akadca “tirhatu” adı verilirmiş. Nişandan dönmek isteyen taraflara uygulanan bazı cezalar varmış. Erkek nişandan dönerse verdiği tirhatudan vazgeçermiş, kız tarafı dönmek istese iki kat tirhatu verirmiş (Mendires, 2010, ss.23,24). Kız ise Akadca “hediye etmek” anlamında “şeriktu/ şeriktum/ şiriktu/ şiriktum”, yeni Babil dönemi ve Nuzi belgelerinde “mulūgu” kelimesiyle ifade edilen çeyiz getirmektedir. Bütün bunların haricinde damat tarafı “şölen parası” “kirhum” adlı bir bedel ödeyerek bir şölen düzenlemesiyle gençler evlendirilmektedir (Sünbül, 2020, s.100). Elde edilen bulgulardan tek eşlilik kanunlarla sağlanmış görülmektedir. Çünkü Sümer kralı Urugakina’ya ait yapılan reform neticesindeki düzenlemelerde: “Evvelce kadınlar ceza görmeden iki erkek tarafından sahip olunuyorlardı. Şimdi böyle kadınlar suya atılırlar” şeklinde bir madde geçmektedir (Sünbül, 2020, s.106). Evlilikte erkek tarafının kızı almak için ödediği para veya eşya “tirhatu” bir kadın kölenin alım bedeline denk miktardır (Arslantaş & Septioğlu,2016, s.9). Kısaca ana erkil düzen Sümerler döneminde yasalarla ata erkil düzene evrilmiştir.



Hititler ataerkil bir aile yapısına sahiptir. Evin iç yapısında kadının sözü geçmekteydi, gerçi kadınlar arasında ticaret yapan kadınlar vardı. Kadınlar borçlanıp, köle satın alabiliyordu. Hititlerde kadınlar, erkekler gibi askerlik yapıyorlardı. Erkek egemen toplumlarda görülen levirat uygulaması Hititlerde de vardı. Gerçi Hititlerin ilk dönemlerinde Anadolu'nun yerli kültürü olan anaerkil aile yapısı gözlemleniyordu. Tahta geçme işlemi bile kralın kendi oğlu değil kız kardeşinin oğlu tahta geçiyordu. Bu geleneği ilk I.Hattuşili bozmuştur, tahta kendi oğlunu geçirmiştir. Hitit toplumunda kadına değer verilse de erkeklerle eşittir denilemez. Hititlerde kız isteme olayı günümüzdeki söylemlere benzer tarzda gerçekleşiyor olmalı, bunu Hititlerde III.Hattuşili'nin "Tanrının emriyle, Rahip Bentipsarri'nin kızı Puduhepa'yı zevceliğe aldım" söyleminde görüyoruz. Hititlerde söz olayı var, eğer kız ve erkeğin yaşı evlenecek yaşta değilse aileler karşılıklı söz vermekteler bu söze "taranza" denmektedir. Kız ve erkek evlenecek yaşta ise ailelerin birbirlerine verdiği söze "hamenkanza" denilir. Hititlerde evlilikte erkek kız tarafına başlık ödüyordu. Bu paraya "kuşata", kız babasından mirası karşılığı bir para alıyordu bu paraya "ıvaru" denmekteydi. Yapılan nişan, kız için bağlayıcı değildi, anne ve babasına bile danışmadan erkek tarafının verdiği nişan hediyelerini geri vererek nişandan vazgeçebilirdi. Evliliklerde damat evi hazırlıyor, kızda çeyizini getiriyordu. İç güveylik denilen evlenince erkeğin kız evine taşınma eylemi de görülmekteydi. Evliliklerin tek eşliliği hakkında net bilgi yoktur, krallar çok eşlidir. İlk evlilikler resmi bir sözleşmeyle yapılıyordu. Hitit toplumunda boşanmanın olduğunu kanunlarından öğrenmekteyiz. Evlenme ritüelleri hakkında çok az doküman vardır. Elde edilen dokümanlardan biri olan MÖ 1600'lü yıllara tarihlenen Bitik vazosunda kutsal evlilik üzerine sahnelere rastlanmaktadır. Bu sahnede damat gelinin duvağını açıyor ve içki sunuyor, kısaca duvak var (Özdemir, 2020, s.20-31).

Afrika kıtasının batı bölgesinde aile bağları çok güçlü olduğu için "genişletilmiş aile" kavramı söz konusudur. Topluluklarda evlilik teşvik edilir. Hatta bekar olmak günah kabul edilir. Genişletilmiş aile kavramının anlamı, bütün bireylerin dayanışarak yaşadığı oldukça samimi bir ortam olduğudur. Bu samimiyet çerçevesinde gelin alındığında evdeki bütün kardeşlere "kocam", erkek kardeşlerde ona "eşim" diye hitap ederlermiş. Çocuklar bütün amcalara "babam", teyzelere "annem" diye seslenirlermiş. Bu hitap tarzı aile bireylerinin birbirlerini benimsemesi ve saygısının göstergesi olarak algılanmalıdır. Bu topluluklarda erkek dört kadınla evlenebilir, kadınlarında birden fazla eş olabilmektedir (Alpar, 2019, s.61-68).

Roma'da yapılan evliliklerde yeni geline evine giderken üç genç eşlik edermiş. Bu gençler anne ve babaları sağ olanlar arasından seçilirmiş. Bu gençlerden ikisi sağlı sollu gelinin yanında yürür, üçüncüsü önde akdiken ya da geyik dikenini ağacından bir meşale taşımış, bu dikenlerin büyümlü güçleri olduğuna inanılırdı (Frazer, 2018, s.271).

Çuvaşlarda erkek tarafı kız evine gelin almaya gidiyor. Erkek tarafını kız evi yere para saçarak karşılıyor. İçeri buyur ediyor. Damadın sağdııcı kırbaçla yere üç kere vuruyor. Böylece kötülükler kovuluyor. İlk olarak damadın babası masa başına oturtuluyor, sonra diğer erkek tarafı oturuyor. Misafirlere ekmek ve şerbet ikram ediliyor. Kız içerde diğer kızlarla oturuyor. Daha sonra geline giysisi giydiriliyor, yüzü örtülüyor. Sonra damat ve gelin, kızın anne ve babasının önünde diz çöküyorlar. Anne ve baba ellerini gençlerin başına koyuyor, baba damada kızına iyi bakmasını mutlu olmalarını, adetleri unutmamalarını öğütüyor. Bu törenin sonunda kız veda şarkısını söylüyor herkesi ağlatıyor. Sonra damat üç kere kırbacı yere vurarak gelini alıp çıkıyor. Gelin alma ekibi oğlan evine gelince coşuyor. Merdivenlere beyaz örtü seriliyor. Gelinin yüz örtüsü damat tarafından alınıp kızlara atılıyor. Örtüyü alan kızın sonraki evlenecek olan olduğuna inanılır. Çuvaş köyleri bir kutsallık atfedilen ağacın çevresine kurulur. Evliliğin ilk sabahında bu kutsal ağacın yanına gidilir. Ocak yakılır, çorba pişirilir, herkese ikram edilir (<https://www.trtizle.com/belgesel/dogunun-kayip-siluetleri/dogunun-kayip-siluetleri-21-bolum-or-cuvaslar-6118085> Erişim tarihi: 29.11.2022).

Hakaslarda gelin için başlık (halım/khalım) ödenir. Damat kız evine gelini almaya gider ve kız evi damadı bir dizi sınamalara tutar. Bu sınamalar sonrası gelin alınıp erkek evine getirilir. Gelen düğün alayı damadın evinin çevresini üç kere döner. Gelin ateşe sunular sunar (Davletov, 2019, s.73-74).

Altaylarda delikanlı kendine bir eş seçer veya ailesi birini bulur. Kız ailesine kalım için bedel ödenir. Kızı istemeye hatırlı iki kişi gider. Ellerinde birinin pipo, birinin yakma süngeri bulunur. Bu aşamaya gelmeden genelde daha önceden bir görüş alınır. Kız istenir, babasına pipo uzatılır ve yakılır. Kalım ve çeyiz işi konuşulur, sonrasında içki içilir. Böylece nişanlanmış olurlar. Güvey (koltu) gelinin (sırgalı) yanına gelip gün boyu kalabilir. Düğün günü güvey yanına iki delikanlı alarak gelir. Yurda yaklaşınca attan iner, düğün şarkıları söyleyerek yaklaşırlar. Yurda alınıp içki ikramı olur. Kızın babası kızını damada teslim eder. Kız ata bindirilir. Damadın arkadaşları iki kayın ağacı dalını gelinin atının önünde tutarlar. Kız kayın pederinin yurduna gelince yerlere kadar eğilerek onları selamlar. Erkek tarafından biri öğüt konuşması yapar, bundan sonra kızın babası gençlere

içki sunar. Sonrasında gençler kendileri için hazırlanan yurda geçerler, gelin ateşe bir parça et sunar, birkaç damla kımız döker. Zengin olanlar dışarda kazanlarla yemek yaptırıp misafir ağırlarlar (Radloff, 1994, II, s.72-77).

Eski Türklerde birbiriyle tanışan ailelerde beşikte çocuklarını nişanlama adeti vardı. Bunun dışında birbirini beğenerek veya görücü usulü ile evlilikler gerçekleşirdi. Nişan olayı erkeğin kendi yüzüğünü kızın parmağına takma olayı idi. Kız da kendi diktiği kırmızı bir kaftanı damada gönderirdi. Damat bu kaftanı düğünde giyerdi (Sümer, 1999, s.389).

### **3.1.1.3.1. Evlilik Yaşı**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Evlilik Yaşı**

- Evlilik yaşı eskilerde kız için 17-18, erkek için 19-20 veya asker dönüşü idi (Özbay, 2019, s.132) (K.2, K.30).
- Evlilik yaşı günümüzde kızlarda 20-25, erkeklerde 25-30 olarak görülmektedir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Evlilik Yaşı**

- Evlilik yaşı eskiden kızlarda 18-20, erkeklerde 22-25 yani asker dönüşü olarak gerçekleşirdi (K.1, K.4).
- Eskilerde evlilik yaşı kızlarda 16-17, erkeklerde 20 yaş civarıydı (K.21).
- Evlilik yaşı günümüzde kızlarda 22-25, erkeklerde 25-30 olarak yapılan kutlamalarda görülmektedir (K.1, K.4).
- Mardin’de evlilik kız olsun, erkek olsun eski zamanlarda da 20 yaşın üstünde 24 yaş civarında gerçekleştirilirdi. Küçük yaşta evlilik görülmez (K.19).

#### **Karşılaştırma**

Varsak Türkmenlerinde ve Mardinlilerde evlenme ve düğünle ilgili âdetlerde, evlilik yaşı eskilerde oldukça küçük iken günümüzde gençlerin okumaları sebebiyle 25-30 yaş aralığına kaymıştır.

### 3.1.1.3.2. Kısmet Açma

#### A. Varsak Türkmenlerinde Kısmet Açma

- Gençlerin kısmetleri açılsın diye nişan kurdelesinden bir parça kesilerek isteyene verilir (K.3).
- Gelinin ayakkabısının altına evlenmek isteyenlerin adı yazılır (K.3).
- Kısmeti açılmadığına inanılan gençler için bir asma kilit alınıp cami hocasına verilir. Sabah namazında bu kilit üç defa açtırılır (K.2, K.3).
- Kısmet açılsın diye kurban kesilir, yani bir kan akıtılır (K.53).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kısmet Açma

- Süryanilerde gelinin ayakkabısının altına bekar kızların isimleri yazılır, silinenin hemen evleneceği inancıyla gelin ayağını yere süre süre yürür (Avcı, 2021, s.139).
- Gençlerin kısmetleri açılsın diye nişan kurdelesinden bir parça kesilerek isteyene verilir (K.11, K.25).
- Gelinin ayakkabısının altına evlenmek isteyenlerin adı yazılır (K.11, K.19, K.25, K.45).
- Kısmeti açılmadığına inanılan gençler için bir asma kilit alınıp cami hocasına verilir. Sabah namazında bu kilit üç defa açtırılır (K.1, K.25).

### Karşılaştırma

Varsaklarda ve Mardinlilerde evlenecek yaşa gelmiş gençlerin kısmetini açmak için, nişan kurdelesinden bir parça kesilir, verilir. Gelinin ayakkabısının altına isim yazılır. Camide asma kilit açtırılır. Varsaklarda kısmeti açılsın diye kan akıtma diye de tabir edilen kurban kesme âdetleri vardır.

### 3.1.1.3.3. Kız İsteme

#### A. Varsak Türkmenlerinde Kız İsteme

- Süt kardeş olanlar evlenemezler (K.2, K.3, K.30).
- Eskilerde evlilik yaşına gelen genç bu isteğini annesine babasına açıkça söyleyemez, bazı tavırlarla ve sözlerle bunu ima ederdi. Yemek yerken pilava kaşık saplarlar. Kendilerine fazla özen göstermeye başlarlar. Şaka yollu “anne ben üşüyorum” veya “anne gömleğimi astarla” derler. Kızlarda yemek içmeden kesilmesi, kapı çarpması,

ters davranmalara başlaması evlenme isteğine yorulurdu (Özby, 2019, 133) (K.2, K.30).

- Günümüzde gençler kendileri eşlerini seçip, ailelerine söylemekte (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- 1950’li yıllarda genelde görücü usulü evlilikler olduğundan, anne ve baba bir kız beğenip oğlana teklif ederlerdi. Oğlan kızı beğeniyorsa onay verirdi. Eğer kendi beğendiği varsa onu dile getirirdi. Sonrasında anne ve baba gidip kızı isterdi. Kızın ailesi görücülüğe falan daha önceden gidildiği için bu isteme olayından daha önceden haberdar olduklarından bir karara varmış olurlardı. Genelde kız adına ailesi karar verirdi, böyle olmasına rağmen yörede boşanma olmamıştır (Özby, 2019, s.133-134) (K.2, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Varsaklarda kızlar değerlidir, bu nedenle kız ailesi “bizim kızımız var alır mısınız?” demez. Varsak düşüncesine göre değerli olan aranır, bulunur ve istenir. İsteme olayı olacağı zaman aile hatırlı birilerini de yanına alıp, kız evine giderlerdi (Özby, 2019, s.134-135) (K.2, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde gençler birbirini beğendikten sonra aileler tanıştırmakta, tanışıyorlarsa aileler durumu değerlendirmek ve usulen isteme işi gerçekleşmektedir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Eskilerde kız isteme sırasında yaşça büyük veya hoş sohbet olan kişi “Allah’ın emri Peygamberin kavli ile kızınızı oğlumuz filana istiyoruz” diyerek söze girer sonra “Kızınızı oğlumuz münasip gördük ve istemeye geldik, siz de münasip görürseniz” der. Kız evi genelde düşünmek için mühlet ister (Özby, 2019, s.135) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde de eskilerde olduğu gibi isteme gerçekleşmektedir, isteme cümleleri biraz daha günümüze uyarlanmıştır. “Allah’ın emri Peygamberin kavli ile eğer siz de uygun bulursanız kızınızı oğlumuz filana istiyoruz” şekline dönüşmüştür (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde istemeye giderken çiçek ve çikolata götürülmektedir. Çiçek oğlan tarafından kapıda misafirleri karşılayan gelin adayına verilir. Çikolata da masa üzerine bırakılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Eskilerde Varsaklarda kızların evlenip evlenmek istemedikleri bile sorulmazdı (K.30).
- Eskilerde kızın gönlü yoksa kahveleri şekersiz yaparak bunu belirtirdi (K.2, K.30).
- Eskilerde kız istemediğini belirtmek için kahveye tuz bile atardı (K.30).

- Günümüzde kızın kahve yapıp ikram etmesi oldukça önemlidir. Kahvenin içine tuz, karabiber veya kırmızı biberden herhangi biri konularak damada ikram edilir. Böylece damadın sabrı sınanır (K.3, K.8, K.9, K.30).
- Eskilerde kız istendikten sonra kızın ailesi oğlanı ve ailesini soruştururdu, sonra bir vesile ile oğlan evine haber gönderirdi “Buyursunlar” veya soruşturma sonucu iyi bulunmazsa “Kızın yaşı küçük, kızın dünürçüsü var, kısmetinizi başka yerde arayın” şeklinde yanıt verilirdi (Özbay, 2019, s.135) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kız İsteme**

Mardin şehri kültürel olarak birçok grubu bünyesinde barındırmaktadır. Bu gruplardan biride Süryanilerdir. Süryanilerde uygulanan evlenme ve düğün âdetleri Müslüman Araplarla hemen hemen aynıdır. Süryanilerde günümüzde eş seçimi gençlere bırakılmış olsa da eskilerde eş dost yardımıyla kız bulunurdu. Süryanilerde ilk önce kızın ailesine bakılır, kızında güzel, iyi huylu, becerikli ve inançlı olması beklenir. Kız istemeye gitmeden önce kız tarafına haber gönderilerek fikirleri öğrenilir. Evlenmek istemeyen kız zorlanmaz, çünkü zina haricinde boşanma yasaktır. Süryani geleneğinde aile kutsaldır. Hıristiyan inancına göre evlilik, dini nikahta birbirlerine verdikleri söz gereğince ölene kadar bozulmaması gerekli bir müessesedir. Evlilik birliğine bu kadar büyük önem atfedilince, yapılan kutlamalarda coşkulu olur. Süryanilerde genelde kendi aralarında din içi evlilikler görülür, diğer dinlerle evlilikler pek görülmez. Sağdıçlık (kirvelik) yapan kişiler arasında da evlilik yapılmaz vaftiz sırasında çocuğu tutan kişi çocuğa manevi olarak annelik, babalık yaptığından, böyle bir uygulama söz konusu olmaktadır. Süryanilerde resmi nikahtan sonra kilise nikahı yapılmaktadır. Kuzenler ve süt kardeşler arasında da evlilik yapılmaz. Süryanilerde başlık parası bulunmaz. Evlilik işlemlerinde nişan masrafı kız tarafına aittir. Evlilik iki aşamadan oluşur birinci aşamada, nişan ve kına kız evine aittir. İkinci aşamada nikah ve düğün oğlan evine aittir. Kına geceleri cumartesi gecesine denk getirilir pazar günü nikah kıyılır. Kız istemeye aile büyükleri gider. Kız istemelerde ailenin yanında din görevlisi de bulunur, çiçek, tatlı ve küçük hediyeler götürülür, isteme esnasında kahve içilir, kız evi düşünme için mühlet ister. Cevap olumlu olursa oğlan evi söz takmaya kız evine gider, söz yüzükleri takılır, kız evi misafirlere yiyecek ve içecek ikramında bulunur (Avcı, 2021, s.134-136).

- Annelerden biri iki bebeğe de süt vermişse süt kardeş olurlar. Süt kardeşler evlenemezler (K.1, K.4, K.21, K.45).
- Kirve ve sağdıç olanların da çocuklarıyla evlenilmez (K.45).
- Eskilerde aile gençlerin evlenme çağına geldiklerini düşündükleri zaman bir kız bulunup, gösterilirdi. Kız, eğer konu komşu veya akrabadan ise zaten göstermeye gerek kalmazdı (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde gençler kendileri eşlerini seçip, ailelerine söylemekte (K.1, K.4, K.21).
- Eski zamanlarda beğenilen kız ilk önce kadınlar tarafından görmeye gidilir, kız konuşturulur, test edilir, sonra erkekli kadınlı istemeye gidilirdi. Hatta hatırlı birileri de yanlarında götürülürdü. İstemeye giderken lokum götürülürdü (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde gençler birbirini beğendikten sonra aileler tanıştırmakta, tanışıyorlarsa aileler durumu değerlendirmek ve usulen isteme işi gerçekleşmektedir (K.1, K.4, K.21).
- Eskilerde kız isteme sırasında yaşça büyük veya hoş sohbet olan kişi “Allah’ın emri Peygamberin kavli ile kızınızı oğlumuz filana istiyoruz” diyerek söze girer sonra “Kızınızı oğlumuz münasip gördük ve istemeye geldik, siz de münasip görürseniz” der. Kız evi genelde düşünmek için mühlet isterdi (K.1, K.4, K.21).
- Eskilerde istemeye giderken oğlan evi bir tepsi baklava götürürdü, tatlı yiyip tatlı konuşalım manasında, eğer kız evi kızı vermeye niyetli değilse, kız evi sonradan baklava tepsisini oğlan evine geri gönderirdi (K.21).
- Günümüzde de eskilerde olduğu gibi isteme gerçekleşmektedir, isteme cümleleri biraz daha günümüze uyarlanmıştır. “Allah’ın emri Peygamberin kavli ile eğer siz de uygun bulursanız kızınızı oğlumuz filana istiyoruz” şekline dönüşmüştür (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde istemeye giderken çiçek ve çikolata götürülmektedir. Çiçek oğlan tarafından kapıda misafirleri karşılayan gelin adayına verilir. Çikolata da masa üzerine bırakılır (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde kızın kahve yapıp ikram etmesi oldukça önemlidir. Kahvenin içine tuz, karabiber veya kırmızı biberden herhangi biri konularak damada ikram edilir (K.1, K.4, K.21).
- Eskilerde kız istendikten sonra kızın ailesi oğlanı ve ailesini soruşturur, sonra aracı olan kişiyle oğlan evine haber gönderir buyur ederler veya soruşturma sonucu iyi bulunmazsa “Kızın yaşı küçük” gibi bir bahane uydururlar ya da açıkça “kısmetinizi başka yerde arayın” şeklinde yanıt verilir (K.1, K.4, K.21).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde süt kardeşlerin evelenememesi gibi âdetler günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Yine eskilerde kalmış âdetlerden olan sağdıç ve kirve çocukları da aileden sayıldığından onlarla da evlenilmez. Günümüzde gençler evlenmek istedikleri kişiyi kendileri seçmekte, aileler gençlere yuva kurmalarında destek olmaktadır. Birçok âdet sembolik olarak devam ettirilmektedir. İlk doğuş sebeplerinden bile oldukça uzaklaşmış, nedenleri unutulmuş, yine de âdet olduğu için yapılan birçok ritüel mevcuttur. Ailelerin tanışması için isteme olayları da bunlardan biridir. Burada sembollerin yorumu: Çiçek iyi niyeti göstermek, ifade etmek içindir. Getirilen çikolata ağız tatlılığı içindir. Eskilerde eğer cevap olumlu ise oğlan evinin getirdiği tatlı şeyler hemen ikram edilir, eğer aile duruma olumsuz yaklaşıyorsa çıkışta getirilen lokum, çikolata veya tatlı açılmadan iade edilir.

#### **3.1.1.3.4. Söz Kesme**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Söz Kesme**

- Eskilerde oğlan evi söz kesimi yapmak için hazırlık yapardı. Söz yüzüğü alınıp kız evine gidilirdi, kız evi sulandırılmış pekmezden şerbet yapılıp ikram ederdi, söz yüzüğü takılırdı (Özbay, 2019, s.136).
- Eskilerde oğlan evi söz kesmek için giderken, lokum veya çikolata götürürdü (K.2, K.30).
- Günümüzde söz kesmeye kız evine çikolata ve çiçek ile gidilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde kızlara söz yüzüğü takılmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde söz yüzüğü takıldıktan sonra orada bulunanlar “Allah hayırlı, uğurlu eylesin” deyip, Fatiha okurlar. Sonrasında oğlan evinin getirdiği çikolata veya lokum ikram edilir (K.2, K.9, K.30).
- Eskilerde söz kestikten sonra hangi taraf neyi alacak listeler yapılıp, düğün günü ayarlanırdı. Çok çok eskilerde kızın babası kızının ihtiyaçlarını alabilmek için oğlan evinden “başlık ya da diğer adıyla kalın” alırlardı (Özbay, 2019, s.136-137) (K.30).



## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Söz Kesme**

- Eskilerde oğlan evi söz kesimi yapmak için hazırlık yapardı. Söz yüzüğü alınıp kız evine gidilirdi, kız evi tarçınlı şerbet yapıp ikram ederdi, söz yüzüğü takılırdı (K.1, K.21).
- Eskilerde oğlan evi söz kesmek için giderken, lokum götürürdü (K.1, K.4, K.21).
- Mardin’de eskilerde başlık parası vardı. Günümüzde bazı ilçelerde ve köylerde bu adet kalmıştır. Başlık paraları oldukça büyük meblağlar olabiliyordu. 5 ile 12 adet beşi bir yerdeler, kilo başına belli bir miktar paralar belirleniyordu. Erkek tarafına defter denilen bir mektup verilirdi, bu defterde kız tarafı tek tek bütün isteklerini, ev eşyaları dahil belirtirdi (Örneğin; Şu kadar başlık, 5 çift bilezik, 1 ağır yatak, karyola, gardırop, büfe, çeyiz sandığı, manto, 3 kat elbise şeklinde.) (K.12, K.13).
- Günümüzde söz kesmeye kız evine çikolata ve çiçek ile gidilir (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde kızlara söz yüzüğü takılmaktadır (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde söz yüzüğü takıldıktan sonra orada bulunanlar “Allah hayırlı, uğurlu eyesin, Allah tamamına erdiresin” derler. Sonrasında oğlan evinin getirdiği çikolata veya lokum ikram edilir (K.1, K.4, K.21).
- Eskilerde söz kestikten sonra hangi taraf neyi alacak listeler yapıp, düğün günü ayarlanırdı (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

Söz kesme olayı kızın verildiğinin eşe dosta ilan edilmesidir. Oğlan evi kızın parmağına bir yüzük takar. Aileler gençlere ev kurmalarında ne oranda yardımcı olacaklarını belirlerler. Nişan, düğün tarihleri kararlaştırılır. Geçmişte Mardinlilerde ve Varsaklarda başlık parası varmış, günümüzde böyle bir uygulama yoktur. İkramlarda geçmişte şerbet, limonata ve lokum ikram edilirken günümüzde çay, meşrubat, çikolata ve çeşitli tatlılara yerini bırakmıştır.

### **3.1.1.3.5. Nişan**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Nişan**

- Eskilerde nişan olayı yoktu. Söz kesip, şerbet içildikten sonra düğün yapılırdı (Özbay, 2019, s.137).

- Günümüzden 20-30 yıl önce nişanlar oldukça sade törenlerdi. Oğlan evi çeşitli çerez ve tatlı yiyecekler hazırlayıp yakın buldukları arkadaşları ve akrabalarıyla kız evine giderdi. Kız evi de aynı şekilde dost ve akrabalarıyla gelenleri karşılardı. Kadın erkek ayrı yerlerde otururlardı. Bu nişanlarda bazı ailelerde kadınlar ve kızlar leğen çalarak eğlenirlerdi. Bazı ailelerde Kur'an okunurdu. Sonrasında gençlerin parmağına bir aile büyüğü veya hatırlı dost tarafından kısa bir konuşma akabinde yüzükler takılırdı (Özbay, 2019, s.137) (K.30).
- Eskiden nişanda oğlan evi hediye bohça hazırlardı. Bu bohçada kıza gecelik, iç çamaşırı, terlik, elbiselik kumaş, kızın anne ve babasına da elbiselik kumaş, gömlek konurdu. Aynı şekilde kız evi de düğünde damada böyle bir bohça hazırlarlardı (K.2, K.30).
- Eskilerde oğlan evi nişan için limonata yapılıns diye şeker, limon götürürdü (K.2, K.9, K.30).
- Eskilerde oğlan evi nişanda yensin diye lokum ve bisküvi götürürdü (K.9, K.30).
- Günümüzde nişanlar evde aileler arasında veya bir salon tutulup eş ve dostlarla yapılmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde nişan töreni için kız nişan elbisesi giyer, erkek takım elbise giyer (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde nişan törenleri genelde kız evi tarafından yapılmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde nişan yüzüklerini gençler karşılıklı birbirlerine almaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Nişan**

Süryanilerde nişan genelde kız evinde hafta sonu gerçekleştirilir, bu törende de din adamı bulunur. Ruhbanlar nişan yüzüğünü kutsarlar. Törende damada vaftiz babası, kıza vaftiz annesi eşlik eder, ilahiler okunur, dualar yapılır. Nişan yüzükleri takıldıktan sonra ekmek ve iğlice getirilir ekmek ve iğlicenin kenarlarından vaftiz anne ve vaftiz baba bir de din adamı tutarlar, kendilerine doğru çekerler. Bunun anlamı evliliğin bir bütün olduğu ekmeklerini paylaştıkları gibi hayatı da acısıyla tatlısıyla paylaşmaları gerektiği sembolik olarak anlatılmış olur. Nişan ile düğün arası uzun tutulmamaya çalışılır. Kız ve erkek birbirlerinin rahatça görür, eskilerde erkek nişanlandıktan sonra düğüne kadar kızı göremezdi, görmesi uğursuzluk sayılırdı (Avcı, 2021, s.136-137).

- Günümüzden 20-30 yıl önce nişanlar oldukça sade törenlerdi. Oğlan evi tatlı (baklava) hazırlatıp yakın buldukları arkadaşları ve akrabalarıyla kız evine giderdi. Kız evi de aynı şekilde dost ve akrabalarıyla gelenleri karşılardı. Mardin evlerinin geniş olması sebebiyle misafirler evlerde ağırlanabiliyordu. Kadın erkek ayrı yerlerde otururlardı. Bu nişanlarda bazı ailelerde kadınlar ve kızlar leğen çalarak eğlenirlerdi. Sonrasında gençlerin parmağına bir aile büyüğü veya hatırlı dost tarafından kısa bir konuşma akabinde yüzükler takılırdı (K.1, K.4, K.21).
- Nişana yörede “şerbet içme” denir (K.35).
- Eskiden nişanda oğlan evi hediye bohça hazırlardı. Bu bohçada kıza gecelik, iç çamaşırı, terlik, elbiselik kumaş, kızın anne ve babasına da elbiselik kumaş, gömlek konurdu. Aynı şekilde kız evi de düğünde damada böyle bir bohça hazırlarlardı (K.1, K.4, K.21, K.25).
- Günümüzde de oğlan evi kız evine hediye olarak bohça hazırlamaktadır (K.25).
- Eskiden erkek tarafı gelin kısmına bohça gönderir, bohça başta taşınır (K.20, K.21).
- Eskiden erkek tarafı geline hediye olarak gümüş takunya, altın kemer, en az 10 çift burma bilezik ve 2m’lik altın kordon takar (K.20, K.21).
- Eskilerde oğlan evi nişanda yensin diye lokum götürülürdü (K.1, K.4, K.21).
- Eskilerde nişan sırasında şerbet veya limonata dağıtılırdı (K.21).
- Eskilerde nişanda kız satenden tuvalet (Yerlere kadar uzanan abiye elbise) giyerdi. Damat pantolon, gömlek giyer, kravat takardı (K.21).
- Günümüzde nişanlar evde aileler arasında veya bir salon tutulup eş ve dostlarla yapılmaktadır (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde nişan törenleri genelde kız evi tarafından yapılmaktadır (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde nişan yüzüklerini gençler karşılıklı birbirlerine almaktadır (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde nişan töreni için kız nişan elbisesi giyer, erkek takım elbise giyer (K.1, K.4, K.21).

### **Karşılaştırma**

Nişan olayı her iki toplulukta da vardır. Genelde eş dost toplulukları önünde gerçekleştirilir. Misafirleri kız tarafı ağırlar. Eğer çağrılacak eş dost sayısı fazla ise nişan bir salon kiralanarak orada gerçekleştirilir. Geçmişte nişanlar daha sade iken günümüzde biraz daha gösterişli hale gelmiştir. Kız nişan tuvaleti, oğlan ise takım elbise giymektedir.

Geçmişte bir aile büyüğü veya hatırlı bir dost tarafından yüzükler takılırken şimdilerde gençler yüzükleri birbirine takmaktadır.

### **3.1.1.3.6. Düğün Hazırlığı**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Düğün Hazırlığı**

- Eskiden düğün sahipleri veya okuyucu (düğün habercisi) ev ev dolaşıp düğüne davet ederdi. Bu davet sırasında birer küçük hediye de verilirdi. Bu hediyelere “okuntu” denir. Bu okuntular; havlu (yörede peşkir de denir), kibrit, sabun, bardak, çorap, mendil, tütün kesesi, iğne, oyalı tülbent veya elbiselik kumaş verilirdi (Özbay, 2019, s.138) (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde düğün davetiyesi verilmektedir (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Eskiden genelde evlilik ritüeli zaman itibariyle cumartesi kına, pazar günü düğün yapılır ve pazartesi öğleden sonra gelin mevlidi okunacak şekilde ayarlanırdı (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde nikahlarda ve düğünlerde nikah şekeri (Minik magnetler, lavanta keseleri, sabun) verilmektedir. Bu nikah şekerleri kimilerince davetiyelerle de gönderilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Düğün Hazırlığı**

- Eskiden düğün sahipleri veya düğün habercisi ev ev dolaşıp düğüne davet ederdi. Bu davet sırasında birer küçük hediye de verilirdi. Bu hediyeler; havlu, çorap, mendil, tütün kesesi, oyalı tülbent veya elbiselik kumaş şeklinde olurdu (K.1, K.21).
- Düğün habercisi kadınlar, kendileri de kimi zaman bir şeyler satarlardı. Bu kadınlara “tella” deniyordu (K.1, K.21).
- Günümüzde düğün davetiyesi verilmektedir (K.1, K.4, K.21).
- Düğün davetiyesi ile birlikte günümüzde nikahlarda ve düğünlerde içinde badem şekeri olan nikah şekeri, (Minik magnetler, lavanta keseleri, sabun) verilmektedir. (K.1, K.4, K.21).
- Eskiden genelde evlilik ritüeli zaman itibariyle perşembe akşamı kına, cumartesi veya pazar günü düğün yapılırdı (K.1, K.21).

### **Karşılaştırma**

Her iki tarafta da eskilerde misafirler okuntu denilen hediyeler dağıtılarak düğüne davet edilirdi. Eskilerde ve günümüzde düğünler tatil zamanlarına denk getirilmeye çalışılır. Günümüzde davetiyelerle bu işlem gerçekleştirilir. Nikahtan sonra verilecek olan nikah şekerleri de kimi zaman bu davetiyelerle gönderilmektedir. Eskilerde nikah şekeri denince akla badem şekeri gelirdi, günümüzde buzdolabı magnetleri, sabunlar, kuru lavanta çiçeği torbaları da verilir olmuştur. Badem şekeri verilmesinin nedeni: Ana tanrıça kültü hikayelerinde anlatılan Attis'in badem ağacıyla ilişkilendirilmesidir. Bunun sonucu nikah şekeri olarak badem şekeri verilmesi günümüzde de devam eden bir gelenektir.

#### **3.1.1.3.7. Çeyiz**

Kızın evlenirken getirdiği eşyalara “çeyiz” denir.

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Çeyiz**

- Eşyalar sadece ihtiyacı karşılayacak kadar olurdu (K.30).
- Kız evi eskilerde bir çeyiz hazırlamazdı. Sonrasında hazırlar olmuştur. Bu hazırladıkları çeyizi kız evi sergiler, sonra oğlan evine gönderilirdi. Eskilerde bir kat yatak yorgan, yemek yiyecekleri kap kacak, üzerinde oturacakları çul yeni evlenecek çiftin eşyasını oluştururdu. Bir parça elbiselik kumaş alınıp kıza dikilerek düğün günü giydirilirdi (Özbay, 2019, s.138-139) (K.30).
- Günümüzde çeyiz sergilenmiyor (K.2, K.9, K.30).
- Benim zamanımda çeyiz zaten çok az olurdu. “İki çitil, bir mitil” iki beygire yüklenir, gelinle beraber giderdi (K.15).
- Eskilerde çeyiz davul zurna eşliğinde götürülüp serilirdi (K.30).
- Eskilerde uzağa gidecek kızın çeyizi sergilenirdi (K.2, K.30).
- Yeni gençlere ev hazırlanırken ilk malzeme olarak o eve ayna ve Kuran getirilir (K.2).
- Çeyiz giderken eve ilk Kuran gider (K.53).

##### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çeyiz**

Süryanilerde eskiden kızın çeyizi kız evinde bir oda boşaltılarak serilir sergilenirdi. Bu çeyizleri görmeye gelen eş, dost, akrabalar çeyizlerin üstüne gençlere yuva kurmalarına katkı sağlamak için para bırakırlardı (Avcı, 2021, s.138).

- Çeyiz getirilir, yardımlaşarak ev düzeltilir (K.1, K.4, K.25).
- Çeyiz ilk önce oğlan evi getirir düzenler, sonra kız evi getirir, ev düzenlenir (K.19).
- Kız ve erkek ailesi karşılıklı konuşarak hangi taraf neyi alacaksa bu kararlaştırılır (K.1, K.4).
- Çeyiz gençlerin evine götürülmeden kız tarafında sergilenir. Eksiği varsa akrabalar ev eşyası alırlar (K.1, K.21).
- Çeyiz götürülürken davul zurna eşliğinde götürülür (K.1, K.21).
- Çeyiz götürülür, el birliğiyle serilir (K.4, K.21).

### **Karşılaştırma**

Geçmişte ev eşyaları sadece ihtiyaca cevap verecek kadar olurken bu günümüzde gençlerin isteğine göre düzenlenmektedir. Varsaklarda eski zamanlarda çeyiz gelinle birlikte gidirmiş, her iki tarafta da kız eğer uzağa gidecek ise çeyiz sergilenirmiş. Eskilerde Mardinlilerde eş dost genç çiftlere yardımcı olmak için eksik ev eşyasını hediye olarak alıp verirmiş. Her iki grupta çeyizi el birliği ile yeni evlenecek çiftlerin evine sermekteler.

### **3.1.1.3.8.Kına**

Kına kelimesinin kökeninin Arapça olduğu düşünülmektedir. Kına kelimesinin etimolojisi Ar. *hinnā*, *lawsonia inermis* bitkisinden elde edilen boyar madde ~Aramca kadında sevimlilik, cazibe, letafet demekmiş (Nişanyan, 2020, s.471).

Kına yakma ritüelinin özü düşünüldüğünde Hurrice kurban teriminin adı “hini” dir (Ünal, 2016, s.188). Türkmen boylarında kına akşamında farklı ritüeller vardır.

Hakas Türklerinde düğün öncesi kına geleneği yoktur (Davletov, 2019, s. 73).

Santorini'de kadınlar evinin duvarlarında el, ayak ve tırnaklarına kına yakmış kadın figürleri görülmüştür. Bu da milattan önce 1627'de kınanın Doğu Akdeniz'de kullanılmış olduğunu desteklemektedir. Hint kültüründe kına doğurganlığı ve bereketi sembolize etmektedir. Hint kültüründe kına Türklerdeki gibi yakılmaz, dövme yapar gibi şekiller verilerek yakılmaktadır. Türk halk kültüründe gelin olacak kıza, askere gidecek erkeklere, kesilecek kurbanı, sünnet olan çocuklara, hatta bazı yörelerde ölüm döşeğindeki yaşlılara kına yakılır. Hatta ölen kadınların ıslak saçları arasına kuru kına serpilir. Bu kına yakma adeti Türklerde süsten ziyade bir ibadet addedilmiş gibidir.

Askere gidecek gençler vatanına, evlenecek genç kız yeni kuracağı yuvasına, kurbanlık koç Allah'a, sünnet olacak çocuk (Allah'a inancı nedeniyle zaten sünnet olmaktadır), evlenecek damadın ya sağ elinin avucunun içine ya da serçe parmağına kına yakılması ailesine sahip çıksın kurban olsun diye kurban addedildiği için kına yakılır (Karaca &Şar, 2016, s.32-33).

### A. Varsak Türkmenlerinde Kına

- Eskiden kınanın yapılacağı cumartesi gününün öğleden sonra, bir erkek kadın elbisesi giyer (bu hemen evlenmek isteyen bir gençtir), başına kadın gibi örtü örter. Bir siniye gelinlik, duvak ve gelinin çantası konur. Bu kadın giysisi giymiş olan erkek bu siniyi başının üzerinde taşıyarak ve oynayarak davul zurna eşliğinde kız evine gelir. Siniyi kızın annesine verirler. Kızın annesi bunlara bahşış verir (K.2, K.30).
- Eskiden oğlan evinden iki üç kişi kız evine çitlembik, ayçiçeği ve ceviz götürürdü. Bu çerezler kına yakılırken misafirlere ikram edilirdi. Kına kız evine ait bir eğlence olarak görülürdü. Kıza eşlik eden evli bir kadın olurdu, bu kişiye yenge denirdi. Kız evinin imkânı dahilinde kız süslenirdi. Kınada gelinin yüzüne örtülen ince kırmızı örtüyü yenge alırdı. Kızın annesi kınayı hazırlatırdı. Kınanın yoğurulduğu kabı gelin olacak kız alır evine götürürdü. Kızın ağlaması için hüznü mâniler söylenirdi. Oğlan evinden bir hanım gelinin başından bereket saçısı saçardı. Bu saçı; para, buğday, şeker, mercimek, nohut, pirinç olurdu. Gelinin ellerine kına yakılırdı. Kına gecesine katılanlar da isterlerse ellerine onlarda kına yakardı. Sonra hep birlikte eğlenirlerdi (Özbay, 2019, s.141-142).
- Akşam kına yakmaya oğlan evi gelirdi. Fazla gelen olmazdı, oğlan evinden 5-6 kişi hısım, akraba gelirdi. Kına yakar geri giderlerdi. Kınayı erkek tarafından yuvasında mutlu olan biri yoğurur. Kınaları yuvarlak yuvarlak hazırlayıp tepsiye koyup, hepsinin içine çıra dikip yakarlardı. Kına türküleri şimdilerde söylenenlerin aynısıydı (K.15).
- Günümüzde akşam oğlan evinden karışık çerez, mum ve kına gelir. Kınayı bir genç kızla, mutlu evliliği olan (hiç boşanmamış) bir gelin özer. Kınayı minik topaklar haline getirip içine mum yerleştirirler. Onu siniye dizerler. Gelini herkesin ortasına oturtup, başına kırmızı bir örtü örtülür. Sonra sini elden ele geçirilerek dans edilir. Bu arada kız ağlatılır. Kızın ağlaması için içli maniler söylenir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

- Kınayı oğlan evinden birileri özer, kız evi bu kına özeyenlere tülbent hediye eder (K.30).
- Günümüzde kınaya damat da katılmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde gelin kına için kırmızı bindallı giyer (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Eskiden kınaya damat katılmazdı. Damada hazırlanan kınanın yanına bir sürahi limonata hazırlanır. Sürahinin kulpuna ipek bir erkek mendili bağlanır öyle damadın kınası gönderilirdi (K.2, K.30).
- Günümüzde gelinin eline altın konup üzeri kınalanmaktadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Günümüzde bir testinin içine para, buğday, şeker, pirinç, nohut, mercimek konur, testinin ağzı kapatılıp, süslenir. Kınada gelinin eline verilip kırılırılmaktadır. Bu gelinin bereketiyle geldiğinin göstergesi niteliğinde saç işlemidir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kına**

Süryanilerde kına gecesi için, kına ve bereketi simgeleyen çerezler oğlan evi tarafından hazırlanır. Bunlar tepsiye konur üzerine iki mum yakılarak kız evine götürülür, zılgıtlar (helhele) eşliğinde kız evi karşılar. Götürülen kına, gümüş veya bakır bir kap içinde, dul olmayan bir kadın tarafından hazırlanır, geline ve damada yakılır. Gelinin kınası yakılırken avucuna altın yerleştirilir, damadın sadece serçe parmağına kına yakılır. Eğlence esnasında gelin ve diğer kızlar ellerine mumlar alıp oynarlar, kınaya gelen misafirlere kuru yemiş, çörek, badem şekeri, içecek olarak şerbet ikram edilir (Avcı, 2021, s.138).

- Günümüzde gelin kına için kırmızı bindallı giyer (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde kına organizasyonları firmalar tarafından yapılmaktadır. Düğün salonlarında kınalar yapılmaktadır. Çeşitli konseptler vardır, gelin istediği birini seçer (K.1, K.21).
- Kına eskilerde sadece kadınlar, kızlar arasında yapılırdı. Günümüzde erkekli kızlı kutlamaya dönüştü. Eskilerde kınada kına yoğurulur, topaklar haline getirilir, mum falan yakılmazdı, tepsiyle oynanırdı (K.35).
- Eskiden gelin kırmızı tonlarda satenden yapılmış tuvalet (uzun abiye elbise) giyerdi, başına kırmızı bir örtü örtülürdü, bir de kırmızı mendil verilirdi (K.21).



- Eskiden kınaya erkekler katılmazdı. Sadece damat katılırdı. Damadın iki serçe parmağına kına yakılırdı. Günümüzde erkeklerde katılmaktadır. Damadın omuzuna yeşil dualı örtü konulmaktadır (K.1, K.21).
- Kına yakılacağı zaman kınayı yakan hanım “kaynanası gelin elini açmıyor” der. Kaynana çeyrek altın hediye eder. Gelinin eline çeyrek altın konup üzeri kınalanmaktadır (K.1, K.4, K.10, K.21).
- Kına yapılacak akşam, oğlan evinden karışık çerez, mum ve kına gelir. Kınayı bir genç kızla, mutlu evliliği olan (hiç boşanmamış) bir gelin özer. Kınayı minik topaklar haline getirip siniye dizerler. Sininin ortasına bir beyaz mum konur, yakılır. Geline herkesin ortasına oturtup, başına kırmızı bir örtü örtülür. Sonra sini elden ele geçirilerek dans edilir. Bu arada kız ağlatılır. Kızın ağlaması için içli maniler söylenir (K.1, K.4, K.21).
- Kına esnasında sininin ortasına konan beyaz mum, gelinin eteğiyle söndürülür. Mum, mendil ve ele konulan altınla beraber sandığında saklanması için geline verilir. O altın hiçbir zaman bozdurulmamalı, o evin bereketi (K.21).
- Eskilerde kınada kuruyemiş, kuru pasta ve limonata dağıtılırdı (K.21).

### **Karşılaştırma**

Kına eski Türklerde görülmemektedir. Anadolu, İran, Hint ve Araplarda kına görülmektedir. Varsaklarda birkaç farklı uygulamaya rastlanılmaktadır. Kına günü gelinin giyeceği malzemeler de gönderilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında eskilerden beri aynı tarz uygulamalarla her iki grupta da kına ritüeli gerçekleştirilmektedir. Kına ve çerezler erkek tarafından alınıp getirilmekte, kına mutlu evliliği olan bir bayan tarafından yoğurulmakta, kına toplar halinde tepsilere dizilmekte üzerlerine mum (bulunamazsa çırağ) yakılarak, bu tepsilerle oynanmakta, gelinin yüzüne kırmızı örtü örtülmekte, gelin ilk önce hüznlendirilip, sonra neşelendirilmekte, en son olarak da kına yakılarak işlem sonlandırılmaktadır. Günümüzde geline kınada kırmızı bindallı giydirilmekte, bir avucuna altın konulmakta ve bereket testisi kırdırılmaktadır. Kınada misafirlere kuru kına paketleri, renkli mendiller, minik süslü çanlar, el tepleri, çerez paketleri ikram edilmektedir. Geçmişte bayan bayana yapılan bu ritüel günümüzde bayan erkek beraber yapılmaktadır. Damadın omuzuna yeşil dualı bir örtü konmaktadır. Bizde gelinin avuç içine bir parça kına konularak yapılan bu kınalama Araplarda dövme yapar gibi motifli olmaktadır. Mardinliler Anadolu usulüne uygun kına yapmaktadır,

hatta Süryanilerde aynı şekilde kına yakar. Günümüzde düğün salonlarında çeşitli kına konseptleri uygulanmaktadır.

### 3.1.1.3.9. Sağdıç ve Yenge Belirleme

Bu gelenek kökü eskilere uzanan bir gelenektir. Amaç evlenecek gençlere yardımcı olmaktır. Hititçe “şagganta” (isim) “tanıdık, arkadaşı” demektir (Ünal, 2016, s.443). Hititçe sağdıç: Susapinu, zuzapinu olarak geçmektedir (Ünal, 2016, s.438). Sümerce “sağar” “danışman, müşavir, akıl hocası” demektir (Aydın, 2013, s.578). Sümercede ve Akadçada sağdıç kelimesine karşılık olduğu görülmektedir. Akadça “susapinum”, Sümercede “nimgirsi, nigirsi” sağdıç kelimesi karşılığı olarak görülmektedir (Aydın, 2013, s.1250). Sağdıç kelimesinin etimolojisine bakarsak Et “sağdıç düğünde güveyin sağında yürüyen kılavuz” <<ET \*sağduş (Doerfer III § 1216) § ET sağ + ET tuş denk, yan, karşı anlamlarına gelmektedir (Nişanyan, 2020, s.754).

Yenge kelimesinin etimolojisine bakarsak, bu kelime de Eski Türkçede bulunan bir kelimedir. Ağabeyin veya dayının eşine “yenge” denmektedir (Nişanyan, 2020, s.963).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Sağdıç ve Yenge Belirleme

- Düğün olacağı zaman damada yardımcı olsun diye sağdıç belirlenir. Gelin arabasını kullanır ve arabanın önünü kesenlere bahşiş zarfı verir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Eskilerde kıza yardımcı olması için bir yenge belirlenirdi (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Sağdıç ve Yenge Belirleme

- Damada yardımcı olması için sağdıçlar belirlenir. Bunlardan bir evli seçilir, bu damada kılavuzluk yapar. Bir tanesi bekar seçilir, bu bekar olan ortalıkta yapılacak işleri yapar (K.45).
- Eskilerde kıza yardımcı olsun diye yenge belirlenirdi. Bu yenge kıza evlilik olayını izah ederdi. Hatta evlilik sonrası kapıda bekleyip kızın ailesine çarşaf götürürdü. Bu işi bu nedenle bazı hanımlar yapardı, herkes bu işi üstlenmezdi (K.45).

### **Karşılaştırma**

Her iki grupta günümüzde yenge uygulaması yoktur, geçmişte kalmış bir uygulamadır. Sağdıç uygulaması da günümüzde gelin arabasını kullanma ve arabanın önünü kesenlere bahşiş zarfı dağıtma gibi damadın koşturamayacağı ufak tefek işleri yapmaya dönüşmüştür.

#### **3.1.1.3.10. Gelin Alma**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Gelin Alma**

- Eskilerde Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde gelin olacak kız, herhangi bir kumaştan, boyu yerlere kadar uzanan yeni dikilmiş bir elbise giyerdi. Bu elbisenin muhakkak bir kuşağı olurdu. Gelinin başı büyük beyaz bir örtü ile örtülüp, bunun da üzerine renkli (kırmızı, sarı, mor, siyah) yazmalar (grap) bağlanırdı. Bu yazmalara boyalı kuş tüyleri (tozzak) takılırdı. Bu tüyler kuğu veya turna kuşunun tüylerinden hazırlanırdı. Bu kuşların tüyleri bulunmazsa beyaz tavuğun kuyruk tarafındaki tüyler de kullanılırdı. Ayrıca gelinin şakağına da çift taraflı ayna takılırdı. Gelin böylece süslenmiş olurdu. Süslenen gelin ata bindirilirdi, at da süslenirdi. Bu atın yularını bir kişi tutardı. Bu kişi atı yönlendirirdi (Özbay, 2019, s.142).
- Ben ata bindim gelin giderken. Nazar değmesin diye gelinin alnına ve atın alnına ayna konurdu. Parlaya parlaya giderdik. Kara çalı nazar için taşınırdı. Geline kırmızı elbise giydirilirdi. Gelinin elbisesi iki kat olurdu. İçindeki farklı renk olabilirdi. En üste de yeşil ceket giydirilirdi. Atın önünde bayrak taşınırdı. Bu bayrak direğinin üstüne kuru soğan takarlardı. Bu soğanı oğlan evinden biri silahla vurup düşürürdü. Vurup hediye alır. Vuramazsa ona ceza verilirdi (K.15).
- Eskiden gelin atla giderdi (K.47, K.48, K.49, K.50, K.52, K.53).
- Gelin almaya gidenlere “seğmen” denirdi (K.52).
- Günümüzde geline gelinlik denilen beyaz renkten süslenmiş bir giysi giydirilir. Damat takım elbise giyer (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Gelin evleneceği gün kuaföre götürülür. Gelin kuaförden annesi evine getirilir. Annesinde yemek yer. Sonrasında oğlan evi gelerek kapıda davul, zurna (şimdilerde bando tutuluyor) çaldırır. Gelinin erkek kardeşi veya babası kırmızı kuşak bağlar. Gelin annesinin evinden alınıp düğün salonuna götürülür (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Bu gelin yemeğinin manası bu baba evinin kapısı sana daima açık demektir (K.30).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Gelin Alma

Süryanilerde düğün öncesi iki aile beraber alışverişe çıkar, gelinlik, damatlık ve aksesuarlar alınır. Gelinin yanında refakat edenlere de hediye alınır. Kıza gelinlik haricinde de giysi hediye alınır (Avcı, 2021, s.138).

Eskiden düğün öncesi gelin hamamı yapılırdı. Düğünden birkaç gün önce gençler damadın evinde çörek yoğurur ve pişirirlerdi, oğlanı alıp hamama götürürlerdi, kızı da arkadaşları alıp hamama götürürler, yenir içilir eğlenilirdi (Avcı, 2021, s.138).

Düğün öncesi damadın babası nikah yapıldığına dair belgeleri Metropolite götürür. Metropolitan dini nikah kıyılabilceğine dair yazıyı yazar, kapalı zarfa koyar damadın babasına verir. Damadın babası hangi kilisede nikah kıydırmayı istiyorsa o kiliseye getirir ve günü alır. Papaz nikahtan önce damadın elbisesini kutsar. Dini nikahlar genelde pazar günü yapılır. Damat ve gelin giyinirler. Gelin almaya konvoy olarak gidilir, gelinin arabasının önünü kesenlere harçlık verilir. Kız evinin önüne geldiklerinde 10-15 dakika evin önünde oynanır. Gelin helhele çekilerek, erkek kardeşleri veya babası tarafından damada teslim edilir. Konvoy halinde kiliseye gidilir (Avcı, 2021, s.139).

- Eskilerde gelin at üzerine bindirilir öyle getirilirdi, önünde bir çocuğa ışık tutturulurdu (K.24).
- Gelin alınırken müzisyenler grubu müzik yapar (K.1, K.26).
- Gelin alırken şimdilerde davul, zurna tutuluyor (K.26).
- Gelin kuaförden annesi evine getirilir. Annesinde yemek yer. Gelinin erkek kardeşi veya babası kırmızı kuşak bağlar. Sonrasında oğlan evi gelerek kapıda davul, zurna (şimdilerde bando tutuluyor) çaldırır. Gelin annesinin evinden helheleler çekilerek alınıp düğün salonuna götürülür (K.1, K.4, K.21).
- Gelinin baba evinde yemek yemesinin nedeni, bu ev hep sana açık manasındadır (K.21).
- Mardin'de eskiden damat ve gelin hamamlara götürülürdü, bunun sebebi de Mardin'de suyun az olmasıydı (K.1, K.35).
- Mardin'de gelin hamamı denen, gelin adayını hamama götürülür, hamam kapatılır, ziyafetler verilir, eğlenceler düzenlenir (K.19, K.20, K.21).
- Eskiden evin içine alınan, ayrı ev açılmayan gelinin eve gelmesiyle gelinin eli, yüzü ayakları kayın valide tarafından yıkanır (K.1).

- Mardin Sünni Araplarda evlenen damat padişah, kız da prenses kabul edildiğinden damat takım elbise giyer, gelin beyaz süslü gelinlik giyer (K.1, K.21).

### **Karşılaştırma**

Eski zamanlarda gelin her iki grupta da at ile getirilirdi. Mardinlilerde geçmişte gelin ve damat düğün öncesi hamama götürülürdü, bunun en büyük nedeni yörede su azlığıdır. Bu hamam olayında ziyafetler çekilir, çeşitli eğlenceler düzenlenir. Mardinlilerde gelin eskiden beridir beyaz süslü bir gelinlik giymekte, damatta takım elbise giymektedir. Süryani grubunda gelin almada eskiden beri aynı âdetlerin uygulandığı bilinmektedir. Geçmişte evin içine gelin getirilen gelinin eli, yüzü, ayakları kayın valide tarafından yıkanır. Bu adetin bir benzeri Diyarbakır'da da gelin eve gelince sağ eli ve ayağı yıkanarak uygulanmaktadır (Koşay, 1944, s.215).

Varsaklarda geçmişte gelinler farklı renklerde uzun bir elbise giymektedirler, bu elbise genelde renk olarak kırmızı seçilmektedir, üzerine kış ise yeşil bir ceket giydirilmektedir. Beyaz bir duvak olmasına önem verilmektedir. Bu duvağın üzerine kuş tüyleri takılarak gelin süslenilmektedir. Kuş tüyleri bereket ana sembollerindedir. Gelinin atının önünde Türk bayrağı taşınır. Türk bayrağının direğinin tepesine soğan konur ve bu soğan vurularak düşürülmektedir. Bunun benzeri uygulamayı Azerbaycan sahasında görmekteyiz. Azerbaycan sahasında gelin alayı geçerken tüfekte ateş edilmiş ki şer güçler yaklaşmasın (Makas&Kalafat, 2017, s.85). Bayrak direğine niçin soğan konduğunun nedenini dolaylı yoldan öğrenmekteyiz. Bebekleri al karısından korumak için soğandan faydalanılmış. Bunun açıklaması da o yöreden kişilerce şöyledir: “Hal anası soğandan korkar. O bütün cinlerin anasıdır.” (Makas&Kalafat, 2017, s.92). Hal anası diye bahsedilen “al karısıdır” eski inanışlarda bu kadının evlilikler üzerinde etkisi vardır.

Günümüzde gelin alma her iki grupta da benzerdir. Gelin gelinlik denilen beyaz bir tuvalet giyer. Gelinin beyaz bir duvağı olur. Gelinin beline erkek kardeşi kırmızı kuşak bağlar. Anadolu'da genellikle kırmızı kuşak bağlandığı görülse de Sivas yöresinde kırmızı kuşak yerine gümüş kemer bağlanır (Koşay, 1944, s.255). Gelin kuaföre götürülür, sonrasında baba evine getirilir, orada yemeğini yer, kuşak bağlanır. Oğlan evi davul, zurna (veya bando) ile kapıya gelir helheleler eşliğinde gelin alınır düğün salonuna veya nikah salonuna götürülür.

### 3.1.1.3.11. Dügün

#### A. Varsak Türkmenlerinde Dügün

- Dügünlerde erkekler güreş yapardı, topal oyunu oynardı, tuna oyunu oynardı (K.52).
- Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde eskiden dügünler gençlerin oyunlarıyla şenlenirdi. Daha sonraları dügünlere çalgıda katılmıştır. Dügünlerde ilk çalınan çalgı aleti kemençe idi. Eğer dügün yaz aylarına rastlarsa yaylalara çıkan aptallardan (çingenelerden) davul, zurnacı tutulurdu. Onlar da bir keçi karşılığı gelirlerdi. Bu çalgılar eşliğinde erkekler eğlenirlerdi. Kadınlar kendi aralarında tencere kapağı, leğen çalarak eğlenirlerdi. Köyde dügün genellikle çarşamba akşamı başlar, perşembe akşamı biterdi. Dügünler yemekli olurdu. Oğlan evi iki kadın iki erkek olmak üzere aşkanacı (yemekçi) tutup bunları kız evine gönderirlerdi. Bunlar tarafından ikramlık dügün çorbası (topalan köfte), sulu yemekler yapıp misafirlere ikram edilirdi. Akşam yemekten sonra “odun yükleme, kiriş yağlama, tilki” adı verilen oyunlar oynanırdı. Erkekler arasında güreş tutulurdu. Komşu köylerden gelenler dügün evleri tarafından misafir edilirdi. Gelin almaya güle oynaya gidilirdi, birinin elinde bayrak olurdu. Bu bayrağı onun elinden almaya çalışırlardı, alabilen bahşiş karşılığı geri verirdi. Kız evine gidildiğinde kadınlar ve erkekler iki gruba ayrılır, ayrı ayrı eğlenirlerdi. Süslenen gelinin beline erkek kardeşi kuşağı bağlardı. Bu kuşağın manası kızın bakire olduğunun simgesi olarak kabul edilirdi. Sonrasında gelin ata bindirilip gönderilirdi. Bu gelin almaya damat katılmazdı. Gelin damadın evine gelince damat gelini attan indirmek için çıkardı. Gelin bahşiş almadan attan inmezdi. Damat gelini attan indirdikten sonra başındaki duvağı kaldırılır ve yerine bir yağlık bağlanırdı. Bu arada gelinin eline bir ibrik su verilirdi. Gelin bu suyu döke döke ocağın başına giderdi, kaynana gelinin başından aşağı yeni kurulacak yuvanın bereketi için arpa, buğday, üzüm ve şeker saçardı. Bunları orada bulunan çocuklar alırlardı. Bu arada gelin evin eşiğinden geçerken başının üzerine Kur’an-ı Kerim tutulurdu. Bazıları kapı eşiğine sacayağı, bıçak ve balta koyardı. Gelin bu malzemelerin üzerinden atlayarak geçirdi. Sonrasında yeşil yaprağın üzerine yağ konur, kapının kenarına sürülürdü. Bunlardan sonra gelinin geçeceği yerlere gelinin titizliğini ölçmek için, yere oklava, süpürge ve ibrik bırakılırdı. Gelin maharetliyse bunları toplayıp gider, beceriksizse bunların üzerinden atlar geçirdi. Gelinin eline kuru üzüm, arpa ve buğday verilir, gelin bunları eve saçardı. Sonra gelinle damat kendileri için hazırlanan odaya alınırlardı. Oturunca gelinin kucağına ilk çocuğunun oğlan olması dileğiyle bir oğlan çocuğu verilirdi.

Sonrasında damat arkadaşlarıyla dışarıya çıkar, eğlenmeye başladılar. Nikâh vaktine kadar dışarda kalırdı. Nikâh zamanı damat gelir dini nikâhları kıyırdı. Dini nikâhı bir hoca iki kadın, iki erkek şahitliğinde kıyar ve dua okurdu. Nikâhtan sonra gelin odasına alınır. Gelin odaya girerken kapıya yağ, bal sürülüp, tütsü yapılırdı. Sonrasında damadı arkadaşları kapıya getirip, sırtını yumruklayarak odaya iteklerlerdi. Gençler iki rekât namaz kılıp dua ederlerdi. Sonrasında gelin yüz görümlüğü almadan konuşmazdı (Özbay, 2019, s.143-145).

- Eskiden kışın düğünlerde davul, zurna çalınmazdı, kemane vardı. Eskiden yemek verilirdi. Kazanlarla yemek pişerdi. Erkekler harman yerinde güreşirlerdi. Düğünlerde halay falan çekilmezdi. Gelin oğlan evine gidince ceza olarak ateşin başına gönderir gönderir geri getirtirler, çevreyi sulattırırlardı. Süpürge falan koyup çevreyi topluyor mu diye bakarlardı. Ateşi iyice harlandırıp, onun üzerinden sıçrattırırlardı. Eşiğe demir parçaları koyup onun üzerinden geçirirlerdi. Kadınlar kendi aralarında leğen, tencere çalıp eğlenirlerdi, erkekler olmazdı. Bu eğlence içerde de olurdu, kalabalık ise dışarda bir köşede kadınlar kendi aralarında eğlenirlerdi. Bir de gelinlerden kahkül kesilirdi. Onu da biraz kabartırlardı (K.15).
- Günümüzde dini nikâh kız evinde kıyılır (K.2, K.30).
- Gençler nişandan sonra uygun bir gün belirleyip hocaya dini nikâh kıydırılır (K.2, K.3, K.9, K.30).
- Günümüzde gençler dini nikah yapsalar da belediye nikahı denilen nikahla evlenmekte. Nikah işlemi genelde düğünde memur gelmesiyle gerçekleşir. Kimi aileler düğün yapmayı sadece nikah yaparlar (K.2, K.3, K.9).
- Düğün salonları çeşitli konseptler (konfeti yağmuru eşliğinde giriş, pasta ikramları, çeşitli tarzda müzik) düzenleyerek misafirleri eğlendirir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Eskilerde gelin alındıktan sonra ilk önce kaynanasının evine getirilirdi. Arabadan kayın babasından hediye almadan inmezdi. Hediyesini aldıktan sonra eve girerken eline yağ sürülmüş yeşil bir yaprak verilirdi, gelin onu giriş kapısının üzerine yapıştırırdı. Ondan sonra kayın baba ve kayın valide ellerini birleştirirlerdi, gelinle damatta bunun altından geçerek eve girerlerdi. Damatla gelin bir odaya alınır. Damat orada gelinin yüz görümlüğünü (hediye) takıp yüzünü açardı. Kayın valide sofraya hazırlardı, geline çocuğu olsun diye yumurta yedirilirdi. Ağızları tatlı olsun diye geline, damada ve çevreye limonata ikram edilir. Ayrıca gelinin kucağına oğulları,

kızları olsun diye bir erkek, bir kız bebek verilir. Gelin de bunlara hediye verirdi (K.2, K.3, K.30).

- Günümüzde düğün esnasında yeni evlenecek çifte hediyeler verilir. Bu hediye para veya altın şeklinde olur (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Düğün**

Süryanilerde kız babası tarafından kilisede damada teslim edilir. Mihrapta bekleyen din adamının önüne gelirler, din adamının kendilerine söylediği sözleri tekrar ederler, bu arada salonda zılgıtlar çekilir. Bu nikah sırasında çiftlerin vaftiz babası ve annesi çiftin yanında olmak zorundadırlar. Dualar okunur, çiftlerin birbirlerine ölene dek bağlı kalacaklarına, iyi günde ve kötü günde beraber olacaklarına, birbirlerini karı koca olarak kabul ettiklerine dair sözlerinden sonra, kirvelerin şahitliğinde nikah kıyılır (Avcı, 2021, s.139).

Papaz kutsadığı yüzükleri çifte takar, sonra damada ve gelinine kutsanmış olan taç takılır. Bu taçların manaları, damadın evin reisi olduğu, kızın da İffetli olduğu için bu onuru hak etmiş olmasıdır. Davetliler gençleri tebrik ederler, çıkışta çiftin üstüne buğday atılır. Nikah sonrası damat tarafı belirledikleri yerde düğün yemeği verir. Yemekten sonra eğlence yapılır, pasta ve çerezler ikram edilir, hediye olarak davetlilere süslü badem şekeri verilir (Avcı, 2021, s.139).

Süryanilerde evlilik sırasında verilen her objenin bir anlamı vardır. Süryanilerde genelde evlenilirken bir altın, bir çift küpe ve altın yüzük verilir. Bu altın idaresi altında bulunan devlette hür olarak yaşasın diyedir, bir çift küpe eşinin sözü kulaklarına küpe olsun diyedir. Takılan nişan yüzüğü ölünceye kadar eşine sadık kalsın diyedir (Ete, 2010, s.40).

Gelin kendi evine girerken testi kırar. Testinin içine çerez, bozuk para konur. Gençlerin gelecekları iyi olsun diye geline bıçakla haç işareti yaptırılır ve kapının üstüne İncil tutulur (Avcı, 2021, s.140).

- Eskiden üç gün üç gecede düğün olduğu olurdu, oğlan evinde yemekler yapılır, hatta kız evine bile gönderilirdi (K.21).
- Eskiden düğünler evlerin avlularında olurdu, müzisyenler tutulurdu (K.1).
- Günümüzde dini nikâh kız evinde kıyılır veya gençler nişandan sonra uygun bir gün belirleyip hocaya dini nikâh kıydırılır (K.1, K.21).



- Eskilerde düğünlerin 7 gün sürdüğü olurdu, yemekler verilir, müzisyenler müzik çalardı (K.4, K.21).
- Eskiden durumu müzisyen tutmaya yetmeyenler, sadece kanun çalan birini tutar, hatta teyp çalarak kutlama yapanlar olurdu (K.21).
- Günümüzde düğün salonları çeşitli konseptler (konfeti yağmuru eşliğinde giriş, pasta ikramları, çeşitli tarzda müzik) düzenleyerek misafirleri eğlendirir (K.1, K.4, K.10, K.21).
- Düğün esnasında damadı omuza alıp “Kim Paşa? Kim Paşa?” diye hep bir ağızdan haykırılır. Sonrasında damadın adını söylenir. Böylece o gecenin kralının damat olduğu vurgulanmış olur. Geline de “Kim buke? Kim buke?” denir (K.1, K.4, K.21).
- Düğün esnasında damat ve geline para ve altın takılır, bunun sorumluluğu ailelerden bir kişi tarafından yüklenilir. Kim ne hediye ettiyse yazar, bu altın ve paraların düğün sonuna kadar emanetini taşır (K.1, K.21).
- Günümüzde düğün esnasında yeni evlenecek çifte hediyeler verilir. Bu hediye para veya altın şeklinde olur (K.1, K.4, K.21).
- Günümüzde düğün bitimi konvoy halinde gelinle damat evlerine bırakılır (K.1, K.4, K.21).
- Düğün bittikten sonra gençler kendi evine geldiğinde gelinin eline içinde saç malzemesi olan süslü testi verilir. Gelin bunu kapı eşiğinde bir kerede kırar. Bu yeni evlilerin yuvalarının bereketli olması için yapılır (K.1, K.4, K.21).
- Gelinin eline kırılınsın diye verilen testinin içine bozuk para, şeker konur (K.20).
- Gelinin eline kırılınsın diye verilen testinin içine pirinç, mercimek, bulgur (karınca yesin diye), şeker (badem şekeri), bozuk para konur (K.1, K.21).
- Eskiden bu testinin içine arpa, buğday (bu iki besin dişi, erkek diye düşünülür. Çünkü, ana besinler bunlardan meydana gelir.), badem şekeri, çiçek konur (K.21).
- Gelin ve damat evlerine geldiklerinde kayınvalide elinde Kuran ve ayna ile gelini karşılar (K.4).

### **Karşılaştırma**

Günümüzde düğün âdetleri birbirinin aynıdır. Düğün salonlarında çeşitli karşılama törenleri yapılmaktadır. Düğünler yemekli veya yemeksiz olabilmektedir. Bütün düğünlerde bir pasta kesme töreni vardır. Konukların eğlenmesi için çeşitli müzikler çaldırılır. Düğün sonunda konuklar genç çifti tebrik edip onlara hediye verirler. Bu hediyeler altın veya para şeklinde olur. Bunları güvenilir biri yazarak emanetini üzerine

alır. Düğün bitiminde konvoy halinde yeni evli çift evlerine bırakılır. Bereket için hazırlanan testi geline kırdırılır.

Mardin Araplarında evliliğin gençler için hayatlarının en güzel anlarından biri olduğu düşünüldüğünden evlenen damat kraldır, gelin ise kraliçedir. Bu nedenle damat omuzlara bile alınır ve “paşa” olarak hitap edilir. Paşa kelimesinin etimolojisine bakarsak: bu kelime “rab, hükümdar” manasındadır (Nişanyan, 2020, s.689). Geline “buke” deniliyor. Bu kelime Kürtçe “gelin” demektir (K1).

Mardinlilerde düğün sırasında helhele çekilmesi ve “Kim Paşa? Kim buke?” diye seslenilmesi yöreye özgüdür, Varsak düğünlerinde görülmez.

Eskilerde her iki tarafın düğünlerinde farklar olduğu görülür. Varsaklarda düğünlerde bile müziğin olmadığı zamanlar vardır. Varsaklarda gelin eşikten geçerken yeşil yaprağın üzerine konulmuş tereyağı kapı sövesine yapıştırır. Gelinin geçeceği çevreye ibrik, süpürge, oklava konur. Gelin bunları toplayarak giderse becerikli addedilir. Eşikte demirden yapılmış malzemeler konur, gelin bunun üzerinden atlayarak içeri geçer. Bu âdetin bir benzeri Alaca Höyük’te biraz farklı bir şekilde görülür. Gelin sade yağı kendi odasının kapısına ve eşiğine sürer içeri öyle geçer. İçerde süpürge ve oklava konmuştur, bunları eline almadan içeri geçerse buna “yuvasızlık” denir (Koşay, 1944, s.200). Varsaklarda gelin yakılmış ateşin başına gider gider gelir. Ateşin üzerinden atlar. Eline bir ibrikle su verilir, bu suyla gelin çevreyi sular. Bu sulama olayı Kastamonu’da da görülür, gelin eline verilen ibrikten eşikten su dökerek geçer (Koşay, 1944, s.238). Varsaklarda ayrıca gelinin saçından kakül kesildiği görülmektedir. Bu kakül kesme olayı Bulgaristan Kırçali sancağı İsmeillee ilçesi Maşkıllı köyü ve civar köylerde kına merasimi sırasında gerçekleştirilmiştir. Bu kakül kesme geçmişinden vazgeçip, ikinci kere doğmak olarak görülürmüş (Tacemen, 1995, s. 70-73).

Her iki toplulukta da düğünlerde ziyafet verildiği görülür. Mardinlilerde düğünlerin 7gün bile sürdüğü olmuştur.

### **3.1.1.3.12. Düğün Sonrası**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Düğün Sonrası**

- Günümüzde düğün bitimi konvoy halinde gelinle damat evlerine bırakılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).

- Günümüzde evlenen çiftlerden bazıları balayı denilen seyahate çıkmakta (K.2, K.3, K.9).
- Eskiden evlenilen günün ertesinde, öğleden sonra gelin mevlidi yapılırdı. Eskiden güzel bir elbise giydirilirdi, şimdilerde nadiren bu geleneği uygulayanlar, gelinliğini giyiyorlar. Başına beyaz renk, dikdörtgen ve genelde iğne oyası ya da mekik oyası (bu oya tarzları seçkin bir tarz olduğu için tercih edilmektedir.) olan bir örtü örtülür. Gelin kapının ağzına oturtulur, misafirlerini böyle karşılar. Dualar başlamadan bir yastık getirilip yere üç defa salavat (yani tanrı adı anılıyor) getirilerek vurulur. Sonrasında yastık yere konulup gelin de çevresinde salavatla dolandırılır, o yastığın üzerine gelin diz çöküyor. Uzun bir oklavanın üzerine duvak konuluyor. Oklavanın uçları 4-5 yaşlarında bir kız bir erkek çocuğuna tutturuluyor. Yine salavat getirilerek gelinin yüzüne üç kere örtülüp açılıyor. Gelin bu çocuklara hediye veriyor. Sonra bir tahta parçasıyla gelinin ağzına üç kere hafifçe vurulup; “Varın söyleyin geline her duyduğunu söylemesin erine” deniyor. Bu geline ailenin dirliğinin korunması için kocasını fitnelememesi öğüdü olmaktadır. Bu seremoniden sonra kayınvalide baştan aşağı gelin tarafından giydirilir, bu gelinin kayınvalideye hediyesidir. Bunlardan sonra dua başlar. Mevlidi okuyacak hocanın önüne su, tuz, şeker, çörek otu, çiçek konur. Tuz, şeker, çörek otu bereket içindir. Mevrit sırasında şerbet veya limonata dağıtılır. Mevrit sonunda da Mevrit şekeri dağıtılır. Misafirlerin ellerine gül suyu veya kolonya dökülür (K.2, K.3, K.30).
- Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde sabah olunca çarşaf yengeye verilirdi. Yenge bunu iki tarafa gösterip bahşiş alır ve kızın annesine çarşafı teslim ederdi. Gelin kaynanası ve kayın pederiyle konuşmazdı, buna “gelinlik yapmak” deniyordu. Hediye verildikten sonra gelin konuşurdu. Hediye olarak, keçi, koyun, bir meyve ağacı verilirdi. Gelin iki, üç gün iş yapmazdı. Bir, iki hafta sonra gelin anne evini ziyarete giderdi. Genelde gelin evin içine alınır, bir yıl sonra ayrı eve çıkarılırdı (Özbay, 2019, s.146).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Düğün Sonrası**

Süryanilerde düğünün ikinci gününe sabahiye denir. Damat evine gelen gelin süslenir, damadın anne ve babasının elini öper, onlar da gene hediyeler verirler, beraber kahvaltı yapılırdı. Kahvaltı sonrası düğüne gelemeyen kadınlar damadın evine gelerek eğlenir, gelin

eğlenceye katılır, gelen konuklar yeni evli çifte hediyeler verirler. Bu eğlence geceye kadar devam eder (Avcı, 2021, s.140).

- Sabahiye denilen bir âdet vardır. Gelin evlendiğinin ikinci günü, güzelce giyinir, damadın evine gider, kahvaltı yapılır. Sonrasında, yakın akraba bayanlar da gelirler, bayanlar bir arada gece geç vakitlere kadar eğlenirler (K.4, K.19, K.21).
- Mardin’de gelin alındıktan yani evlilik gerçekleştikten sonra da gelin hamamı yapılır. Hamam bu eğlence için kapatılır, yani sadece davetliler gider. Yemekler hazırlanır, orada eğlence düzenlenir (K.17, K.20, K.21).
- Mardin’de gelin aldıktan sonra eşe dosta gelin göstermek için hamama götürülür, yemek ve eğlence yapan olur ama genelde yapılmaz (K.19).
- Günümüzde hamam olayı kalmadı, eskiden düğünden sonra hamama götürülürdü (K.35).

### **Karşılaştırma**

Düğün sonrası uygulamalarda iki topluluk arasında farklar vardır. Mardinlilerde sabahiye denilen ikinci gün gece geç saatlere kadar süren bayanlar arası eğlence düzenlenir, hatta daha sonraki günlerde hamam eğlencesi yapıldığı görülür. Günümüzde hamam eğlenceleri yoktur, bu geçmişte kalmıştır. Süryani grupta da aynı uygulamaların olduğu görülür.

Varsaklarda ise mevlit seremonisi vardır. Bu mevlitte sembolik birçok öğeye tanıklık edilir. Bu sembolik öğeler eski inanış izlerinden olmalıdır.

### **3.1.1.4. Ölüm**

Topluluklarda ölüm ritüelleri inanç temelli olarak değişiklik göstermektedir. Genelde aynı inanç sistemine bağlı olanlar aynı ritüellerle ve aynı tarz gömülmektedirler. Eskilere dair arkeolojik bulgularda bu öğeler dikkate alınarak elde edilen veriler işlenmektedir, ölünün gömülüş tarzı, gömülme yönü, mezarın oluşturuluş tarzı o topluluklara dair bize bilgi vermektedir.

Türk toplumu atalarını unutmaz, bayramlarda bayram namazından sonra mezarlık ziyaretleri yapılır. Ölüm yıldönümlerinde Yasin okunur, akla geldiklerinde bir Fatiha suresi okunarak saygıyla yad edilirler.

Çin kaynaklarında anlatıldığına göre Türk Kao-ch’e’ler ölüyü kazılan yere götürüp yatırırlar, bir eline çekilmiş ok, diğer eline mızrak ve beline kılıç koyarak bırakırlar,

mezarı gömmezler. Her türlü hayvandan kesip, kemiklerini ateşe atıp yakarak sunu yaparlardı. Sonra atlarına binip gidip gidip gelirlerdi. Evlerinde her şeyleri iyi durumda olanlar, müzik eşliğinde eğlenirlerdi. Sadece ölü sahibi ağlardı (Taşağıl, 2020, s.55).

Müslümanlık öncesi Araplarda ölen insan gömülür. Onun mezarının başına bir dişi deve bırakılırdı. Bu dişi deve öbür dünyada mahşer yerine bu deveye binip gitmesi için konulurdu. Bu deve başına örtü konularak, başı geriye doğru bağlanarak, kimi zaman bacakları kesilerek ölmesi için bırakılırdı. Bu deve öldükten sonra mezarın yanına gömülürdü. Kimi zaman deve derisi yüzülüp içine ot doldurularak mezar başına bırakılırdı (Tur, 2021, s.94). Cenazelerde kadınlar ölen kişinin faziletlerini şiir formunda söyleyerek ağlarlar, yüzlerine gözlerine vururlar ve elbiselerini yırtarlardı. Bunun için zengin kimseler ağıtçı tutarlardı (Apak, 2019, s.164).

Eski Türklerde öldürdükleri insanların öbür dünyada onlara hizmet edeceği düşünüldüğü için balbal dikilirdi. Ölenin ardından atı kesilerek yenilir, başı, derisi, kemikleri mezarın yanına konurdu. Ölen kişinin öbür dünyada bu ata binip cennete gideceği düşünülürdü. Konmazsa cennete yürüyerek gitmek zorunda kalacağına inanılırdı (Sümer, 1999, s.74).

Hakaslarda eskiden uygulanan ölüm adetleri günümüzde de devam etmektedir. Biri öldüğünde yüksek sesle ağlamak hoş karşılanmaz. Ölen kişinin ruhunun rahatsız olacağına inanılır, sadece avuç içlerini birbirine vurarak acılarını ifade ederler. Oldukça eskiden cenazeler sergilenerek defnedilmiş. Kayın ağacı oyularak cenaze içine yerleştirilmiş, sonra da yüksek bir ağacın üzerine konurmuş. Günümüzde tabuta konup gömülmektedir, yine de “sen sert ağacın içi oldun” diye ölene dua edilmeye devam edilmektedir. Cenaze ilk önce soğuk suyla yıkanır. Sonra üstüne en iyi giysileri giydirilir. Sonra bu giysiler, ayakkabının ucu bile kesilir. Yaka ya tamamen kesilerek çıkartılır ya da giysinın en üst düğmesi kesilir. Üstteki düğmenin kutu (talih) kendine çektiğine inanılır. Bu uygulama bunun içindir, bu düğmeyi ölenin akrabaları alır, giysilerine dikerler. Ölen kadınsa saçını yarıya kadar örülür (eskiden örülmezmiş), sonra cenaze tabuta konur. Ölen evli ise yastığı ve yorganı ikiye kesilir, tabuta yerleştirilir. Ölen kişi yurdun duvarı sökülerek dışarı çıkarılır. Cenaze için yasa gelenler yanlarında yiyecek getirirler. Ölenin ardından üçü, yedisi, dokuzu, yirmisi, kırkı, yılın yarısı ve ölüm yıldönümü anmaları yapılır. En fazla üç yıl anma töreni yapılır, hatta ilk yıldan sonra yapılması pek doğru bulunmaz. Cenaze en az üç kat giysi, para, bir miktar yiyecek gömülür. Cenazeyi erkekler gömer. Mezarlık ya dağ başında veya yerleşim yerinden çok uzakta olur. Mezara

değilmez, mezarın başına ateş yakılarak ölen kişi için adak sunuları ve yiyecek sunuları yapılır. Ölü evden çıktıktan sonra dere kenarından yuvarlakça bir siyah taş getirilerek ölünün kaldırıldığı yere konur, yedinci gün mezara doğru bu taş fırlatılarak ölünün eve geri gelmesi engellenir. Hatta ölü evden çıktığında evden kimseyi yanında götürmemesi için sütle kutsama yapılır. Cenaze için büyük baş, anma için küçük baş hayvan kesilir. Hayvanlar gün batımına doğru çevrilip boğazı kesilir, kanı bütünüyle toprağa akıtılır. Bu adak etleri kesinlikle kızartılmaz, haşlanarak yenir. Kemikleri kırılmaz mezara getirilir (Yılmaz, 2007, ss65-87). Hakaslarda ölen kişinin gömüldüğü yere “sırat” denir (Davletov, 2019, s.75).

Anadolu halklarından Hititlerin ölüm adetlerine bakılacak olursa, onlarda da günümüzde Anadolu’da uygulanan âdetlerle benzer âdetlerin uygulandığı görülmektedir. Hititler de ölüme anlam yüklemişler ölüme “anneye kavuşma günü” diyorlarmış (Ünal, 2016, s.8). Alacahöyük mezarlarında kraliyet ailesi gömülmüş, mezar odaları 50-70 cm, derinliğinde, 3-8 m uzunluğunda ve 2-5 m genişliğinde toprak içine kazılmıştır. Bizde mezar boyutları derinlik aynı uzunluk 2 m ve genişlik ölçüsü 1m civarında bırakılır. Bu mezarlar kraliyet ailesine ait olduğu için de büyük yapılmış olabilir. Ölü mezarın içine “hocker” duruşunda, yani bir şeyin üzerinde oturuyormuşçasına bükülmüş şekilde, sağ yanı üzerinde, yüzü güneye, ayakları doğuya gelecek şekilde gömülmüştür. Mezarın içine, kullanacağı değerli eşyalar, ayrıca taşlar yerleştirilmiş, bu taşlar üzerine odunlar konularak kapatılmış ve bu odunların üzerine toprak yığılmıştır (Akurgal, 2021, s.6-7). Hititler Aryan kökenli bir halk olup, güneşe tapınma adetleri olduğu bilinmektedir.

Hititlerde mezar kapatıldıktan sonra bir ölü yemeği yeniyormuş, onlarda da kurban adeti var. Kurbanlık hayvanın kemikleri mezar toprağının üzerine düzgün bir şekilde sıralanıyormuş (Akurgal, 2021, s.7). Ölünün oturur tarzda gömülmesi dışında ölü gömme şekli Hint- Avrupa kökenli Maikop (batı Kafkasya bölgesinde hâkim olmuş kültür), Myken (antik Yunanistan’da tunç çağının son evresinde hâkim kültür) ve Friglerde (Anadolu’da yaşamış, Balkanlar tarafından Anadolu’ya göç ettiği düşünülen halk) de aynıdır.

Mardin ahalilerinden Süryanilerde ölüm ile ilgili âdetler, bazı bakımlardan benzerlikler ihtiva etmektedir, bazı açılardan da farklılıklar vardır. Anlatılacak olursak: Ölüm olayından sonra cesedin kolları çapraz hâle getirilerek göğüs üzerine konular, gözleri ve çenesi kapatılır. Yüzü doğuya döndürülür. Cesedin üzerine makas gibi metal bir nesne, baş ucuna İncil konur. Baş ucunda bir mum yakılır. Kiliseye haber verilir.

Kilise ölüm haberini üç kısa aralıklarla çanı çalarak komşulara haber verir. Papaz eve gelerek dua okur, tütsü yakar. Cenaze evden çıkarıldıktan sonra yattığı yere avuç içine sığacak büyüklükte taş konur (Şimşek,2018, s.284). Bundan sonra ölü ılık su, sabun ve liflenerek yıkanır. Yıkanmadan, ölü kadın ise saçları “ölü örgüsü” denilen formda örülür. Ölünün artan suyu dökülür. Yıkandıktan sonra ölü giydirilir. Ayaklarına çorap bile giydirilir. Ayak baş parmakları birbirine bağlanır. Beyaz kefen tabut içine serilir. Cenaze tabuta alınır, kefen bezinin kenarları sağlı sollu üstüne örtülür. Kilisede ayin düzenlenir, ölenin arkasından namaz kılınır, kiliseden çıkarılırken ölen kişi genç ise, zılgıt (helhele) çekilir, tek vuruşluk bir çan çalınır (Şimşek, 2018, s.287). Cenaze aracına kadar omuzlarda taşınır, cenaze arabasıyla mezara götürülür. İntihar edenin namazı kılınmaz. Tabut mezara indirilir. Mezarlıktan çıkışta ölenin ruhu için “rahmet lokması” denilen kek, pasta, simit, ekmek gibi yiyecekler dağıtılır. Yas uygulamaları gruplara göre biraz değişiklik göstermektedir. Genelde 3, 7(veya 9), 15(bazı gruplarda var), 40 ve seneyi devriyesinde yemek verilir ve dualar edilir. Yas süresince eğlenceden uzak durulur. Televizyon ve radyo açılmaz, yas evinde erkekler traş olmazlar, hanımlar baş örtülerini ters bağlar. Yas evine dışardan yemek gelmez, yemek malzemesi getirilerek yas evinde yemek pişirilir. Ölen ruhban sınıfından ise uygulamalar farklıdır (Er, 2018, s.50-76).

### **3.1.1.4.1. Ölüm Gerçekleştiğinde Yapılan Uygulamalar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ölüm Gerçekleştiğinde Yapılan Uygulamalar**

- Vefat eden kişinin, vefat ettikten sonra gözü kapatılır, çene bağlanır (K.2, K.3, K.29).
- Elleri göbek hizasında bağlanır (K.2, K.3).
- Erkeklerde el yana bırakılıyor (K.29).
- Cenazenin ayak baş parmakları birbirine bağlanır (K.29, K.50, K.52, K.54, K.15).
- Üzerine hiç kullanılmamış bir örtü örtülür (K.2, K.3, K.29).
- Örtünün üzerine şişmemesi için bıçak konur (K.2, K.3, K.28, K.29, K.55).
- Örtünün üzerine demir bir şeyler konur. Bıçak, makas gibi (K.47, K.50, K.54).
- Cenaze yattığı yerden kaldırıldığında yerine taş konurdu eskiden (K.2).
- Eskiden cenazenin yattığı yere kaldırıldığında taş konur, 7 gün sonra atılır (K.15).
- Eskiden cenazenin kaldırıldığı yatağa taş konurdu, hatta “kalbine taş mı bastı?” lafı buradan gelir (K.50).
- Cenaze uzun süre bekletilmez (K.2, K.3, K.29).
- Evin üzerindeki ağırlık (nazar) kalkması için evin içinde tütsü yakılır (K.3).

- Pencereleler açılır, ev havalandırılır. Ayrıca ölen kişinin ruhu kuş olmuştur, öbür dünyaya uçacaktır (K.2, K.3, K.29).
- Biri ölünce “göçtü, gitti” denir (K.2, K.3, K.28, K.50).
- Biri ölünce “hakkın rahmetine kavuştu” denir (K.2, K.3, K.28, K.50).
- Biri ölünce “öte tarafa gitti” denir (K.2, K.3, K.28, K.47, K.50).
- Ölen pek sevilmeyen kişiye “tahtalı köye gitti” denir (K.28).
- Biri ölünce “tahtalı köye muhtar aday” derler (K.47).
- Ölenin ruhu uçtu denir (K.50).
- Ölen yıkanmadan üzerine dua okunmaz (K.2, K.3).
- Ölenin başında isteyen dua okur (K.29).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ölüm Gerçekleştiğinde Yapılan Uygulamalar**

- Vefat eden kişinin, vefat ettikten sonra gözü kapatılır, çene bağlanır (K.1, K.4, K.18, K.21, K.40, K.44).
- Elleri göbek hizasında bağlanır (K.1, K.4, K.18, K.21, K.32, K.32, K.40).
- Cenazelerin elleri yana konur (K.44).
- Cenaze yıkanırken eller yana alınıyor (K.40).
- Üzerine temiz bir çarşaf benzeri örtü örtülür (K.1, K.4, K.40, K.44).
- Şimdilerde cenaze hastaneden kaldırılır oldu, hiçbir adet uygulanmıyor (K.18).
- Örtünün üzerine bıçak ve ekmek konur (K.1, K.4, K.24, K.26).
- Ölünün üzerine şişmesin diye bıçak konur (K.17, K.18, K.19, K.21, K.27, K.31, K.32, K.40, K.İ1, K.43, K.44).
- Ölenin üzerine bıçak konur, şeytanlardan korunmak için böyle yapılır (K.22, K.45).
- Ölenin bağırsakları boşalabiliyor, buna şeytan elini attı diyorlar (K.45).
- Cenaze kaldırıldığında yatağına eskiden taş konurdu (K.İ1, K.İ2).
- Cenaze uzun süre bekletilmez (K.1, K.4, K.21, K.31, K.32, K.44).
- Cenaze acele gömülür, bunun hayırlı olacağına inanılır, sevap olduğuna inanılır. Burada köylerde cenaze gece bile gömüldüğü söylenir (K.45).
- Pencereleler açılır, ölen kişinin ruhu kuş olmuştur, öbür dünyaya uçacaktır (K.1, K.4, K.19, K.21).
- Ölen abdest aldırılmadan üzerine dua okunmaz (K.1, K.21).



- Ölür ölmez dua okunuyor (K.40).

### **Karşılaştırma**

Vefat eden kişinin, vefat ettikten sonra gözü kapatılır, çene bağlanır. Bunun manası dünyada gözü kalmasıdır. Elleri ya iki yanına bırakılır veya göbek hizasında bağlanır. Ayak baş parmakları bağlanır. Bulgaristan Türklerinde de ayakları baş parmaklarından birbirine bağlanır (Tacemen, 1995, s.593). Üzerine hiç kullanılmamış veya temiz bir örtü örtülür. Örtünün üzerine bıçak veya makas gibi demir bir malzeme konur (Amaç, eski inançlardan kalma ölüm meleğini korkutma, evden başkasını almasını engelleme girişimi olmalıdır). Bıçak konmasının bir nedenini de ölü şişmemesi için üzerine bıçak konulur şeklinde açıklayanlar da olmuştur. Mardinlilerde cenazeye şeytanın eli uzanmasın diye bıçak veya demirden bir malzeme konduğu izah edilmiştir. Ayrıca ölünün ardından kalanların fazla üzülmesini engellemek için ölü yatağından alınıp abdest aldırılmaya götürüldüğünde yatmış olduğu yere eskiden taş konurdu. Aile üyeleri ve sevenlerin yürekleri taşlaşsın da fazla üzülmesinler diye bu taş konurdu, belli bir müddet sonra bu kaldırılırdı. Bunun konma sebebi dilde de yaşatıldığı gibi “kalplerin taşlaşması” (Mardinlilerde bu deyim Arapça ve Türkçe olarak iki dilde de söylenir. K1) içindir. Böyle olursa ölü yakınlarının kalplerinin taşlaşıp üzülmeceği düşünülür. Bu uygulama Hakaslarda ölünün yattığı yatağa taş koyma, Bulgaristan’daki Türkler arasında ölünün yıkandığı yere taş koyma, Gagavuz Türklerinde de ölünün yıkandığı yere demir koyma olarak görülür (Tacemen, 1995, s.609). Ayrıca tütsü yakılıp bütün evin odaları dolaştırılır. Evin üstündeki ağırlık kalksın (nazar, kem göz), ortamın kokusu değişsin diye yapılan bir işlemdir. Pencereleer açılır, ölen kişinin ruhu kuş olmuştur, öbür dünyaya uçacaktır. Cenaze uzun süre bekletilmez. Bekletilirse yakınlarının üzüntüsünün artacağına inanılır çünkü, ölen kişi bir an önce toprağa, akabinde Tanrıya kavuşmak istemektedir.

### **3.1.1.4.2. Yıkama, Kefenlenme Uygulamaları**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Yıkama, Kefenlenme Uygulamaları**

- Kefen kesinlikle dikişsiz olmak zorundadır. Kefen genellikle düz beyaz pamuklu bir kumaşandır (K.2, K.3, K.29).

- Kefen iki parça halindedir. Baş kısmı birinin delinir, mevtanın başından öyle geçirilir. Makas kullanılmaz, bıçak kullanılır. Kefenlendikten sonra baş, ayak bilekleri ve gövde kısmından üç yerden bağlanır (K.29).
- Cenaze kefenlenirken bayansa saçlarına kuru kına konuyor (K.2, K.3).
- Eskilerde cenaze evde bahçede yıkanır, su kazanlarda ısıtılırdı. Bu suyun içine güzel kokması için limon yaprağı konurdu (K.3).
- Zemzem suyu varsa gusül abdesti sırasında suyuna eklenir (K.2, K.3, K.29).
- Ölü için kullanılan sabun, lifi, havlusu, su dökme tası hiç kullanılmamış olmak zorundadır (K.2, K.3, K.29).
- Ölüyü yıkarken suyu artırılır, yakınları bu suyla el yüzünü yıkar, böyle daha az kederlenileceğine inanılır ve diğer artan su çevreye dökülür (K.2, K.3, K.29).
- Ölünün yıkandığı yerde 3 gün ışık söndürülmez (K.29).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yıkama, Kefenlenme Uygulamaları**

- Cenazenin normalde yakınları tarafından yıkanıp, kefenlenmesi, namazının kıldırılması, talkının verilmesi gerekmektedir. Gerçek uygulama öyledir (K.44).
- Ölen insanların bütün dışarı açılan delikleri (ağız, kulaklar, bağırsak yolu) pamukla tıkanıyor (K.40).
- Ölen kişinin kovaya alınmış abdest suyu artırılmaz, hepsi tüketilir (K.32).
- Cenaze yıkandıktan sonra ayak baş parmakları birbirine bağlanır (K.1, K.45).
- Kefen kesinlikle dikişsiz olmak zorundadır. Kefen genellikle düz beyaz pamuklu bir kumaştandır (K.1, K.4, K.21).
- Kefen üç parça olur (K.44).
- Bayanların saçı örgüyse açılır (K.21).
- Cenaze kefenlenirken bayansa saçlarına kuru kına konuyor (K.1, K.4, K.44).
- Kına konması uygulanması örfi bir adettir (K.44).
- Zemzem suyu varsa gusül abdesti sırasında suyuna eklenir (K.1, K.4, K.44).
- Zemzem suyu kefenlendikten sonrada kefenin üzerine mevtanın yüzüne serpilir (K.44).
- Ölü için kullanılan sabun, lifi, havlusu, su dökme tası hiç kullanılmamış olmak zorundadır (K.1, K.4).
- Ölü yıkanırken malzemelerin yeni olmasına gerek yoktur (K.44).

- Ölü kendi için hazırlık yapmamalıdır, kendi kullanamaz. “Allah nasip etmez” denir (K.21).
- Kefenlendikten sonra üzerine ince bir dokuma daha sarılır, bu dokumadan tutularak kaldırılıp tahta bir tabuta konur (K.1, K.4, K.21, K.44).

### **Karşılaştırma**

Geçmişte vefat edenin abdest aldırılma suyu evlerde ısıtıldığından, bu yöreye özgü limon yaprağı içine atılır (Mardin’de içine kuru lavanta konur). Ölenin giysileri üzerinden kesilerek çıkartılır. Bu giysiler cenaze gömülürken mezara gömülür. Cenazeye gusül abdesti aldırıldıktan sonra, artan suyla ölenin kendi soyundan olanlara yüz yıkatılır, Mardin’de de aynı adet uygulanır (Mardin’de gusül abdesti aldırılan su artırılmaz diyenler de vardır, uygulamalarda bazı ailelerde ufak değişiklikler olacağı muhakkaktır). Manası, bu dünyanın ölümlü olduğunu unutmasın, çok üzülmesin diyedir. Cenaze kefenlenirken bayansa saçlarına kuru kına konuyor. Kefen kesinlikle dikişsiz olmak zorundadır. Kefen genellikle düz beyaz pamuklu bir kumaştandır. Zemzem suyu varsa gusül abdesti sırasında suyuna eklenir. Ölü için kullanılan sabun, lifi, havlusu, su dökme tası hiç kullanılmamış olmak zorundadır. Kefenlenirken Varsaklarda ve Mardinlilerde ölenin ayak baş parmakları birbirine bağlanır. Ayrıca kefenlendikten sonra üzerine ince bir dokuma daha sarılır, bu dokumadan tutularak kaldırılıp tahta bir tabuta konur.

#### **3.1.1.4.3. Cenazeyi Gömme Uygulamaları**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Cenazeyi Gömme Uygulamaları**

- Çok eskilerde ölen kişilerin başı bir ağaca gelecek şekilde gömü yapılmış. Din talkı bittikten sonra herkes dağılırken inanca göre ölen kişi de kalkmaya çalışmış. Kalkmaya çalışınca başı ağaca değince “dank etmek” öldüğünü anlarmış (K.2, K.3).
- Tabutun üstüne yeşil bir örtü, şehitlerde bayrak örtülmektedir (K.2, K.3, K.29).
- Eskilerde bir örtü örtülürmüş (K.2, K.3, K.29).
- Vefat olayında şimdilerde cami hoparlöründen sela okutulup, ölen kişinin adı, soyadı veya lakabı söylenir (K.2, K.3, K.29).
- Cenaze camiye götürülüyor, orada namaz kılınıyor (K.2, K.3, K.29).
- Mezara kadar eskiden tabut omuzlarda taşınırdı, günümüzde cenaze arabasıyla taşınmaktadır (K.2, K.3, K.29).

- Mezarlığın kapısından tabut omuzlar üzerine alınır yatacağı yere kadar omuzlar üstünde gider (K.29).
- Cenazenin önünden geçilmez. Cenaze geçerken ayağa kalkılır (K.3).
- Cenazenin önünden çekilir, “cenaze geçerken ayağa kalkalım” denir, “çünkü son yolculuğu uğurlayalım” denir (K.9).
- Ölen kişi bayansa tabutun baş kısmına baş örtüsü bağlanır (K.2, K.3, K.29).
- Mezara kendi soyundan biri tarafından indirilir. Sağ yanı üzerine yatırılır. Baş kibleye getirilir. Ölenin baş kısmının kefeni açılıp başının altına yastık misali toprakla destek verilir ve üstte kalan yanağına bir parça toprak konuyor (K.2, K.3, K.29).
- Üç yerinden bağlanmış kefen tabuttan çıkarılınca baş ve ayak bağları çözülür, bu bağlarda zaten kefen bezinden koparılarak yapılmıştır. Mevta toprağa yatırılınca gövdesine bağlanan bağda çözülür, o bağ yerinde bırakılır, diğer yukarda çözülmüş olanlar üstüne dizilen tahtaya bağlanır (K.29).
- Üzerine tahta konuyor, tahtanın üstü toprakla kapatılıyor (K.2, K.3, K.29).
- Eğer cenazenin üstünden çıkan giysileri yırtılarak çıkarılmışsa, kanlı ise mezarına onlarda gömülür, çöpe atılmaz (K.2).
- Mezara indirildikten sonra ölen kişinin anne adı ile birlikte adı anılır. Ölen kişi adına dua edilip dönülür (K.2, K.3, K.29).
- Günümüzde de Varsaklar arasında ölenin genelde anne adı söylenir (K.29).
- Tekbirler getirilir (K.29).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Cenazeyi Gömme Uygulamaları**

- Tabutun üstüne yeşil bir örtü, şehitlerde bayrak örtülmektedir (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Eskilerde tabutun üstüne bir örtü örtülürdü (K.1, K.4, K.44).
- Vefat olayının çevreye duyurulması için, cami hoparlöründen sela okutulup, ölen kişinin adı, soyadı veya lakabı söylenir (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Cenaze camiye götürülüyor, günümüzde gasilhanede camide bulunuyor, kefenlenme ve tabuta konma işleminden sonra daha fazla cemaat bulunsun diye namaz vakitleri beklenir normal namaz kılındıktan sonra orada cenaze namazı kılınıyor (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Cenaze camiden mezara götürülürken cenaze arabası cenazeyi kendi evinin önünden getirip, geçirir. Komşulardan helallik almak için böyle yapılır (K.41, K.42).

- Mezara kadar eskiden tabut omuzlarda taşınırdı, günümüzde cenaze arabasıyla taşınmaktadır (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Mezarlığa gelince tabut altına konan “salacak” denilen ahşap kolların üzerinde yine omuzlara alınıp mezarına kadar taşınır (K.1).
- Cenazenin önünden geçilmez saygısızlık olarak görülür ve cenaze geçerken son yolculuğu olduğu için saygı gösterilir, ayağa kalkılır (K.1).
- Ölen kişi bayansa örtünün üzerine tabutun baş kısmına baş örtüsü konur (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Ölen kişi gençse zılgıt çekilir (K.1).
- Mezara kendi soyundan biri tarafından indirilir (K.1, K.4, K.21, K.44).
- Ölen kişiyi mezara kendi akrabalarından biri olmasa, komşusu indirir (K.1, K.14, K.21).
- Sağ yanı üzerine yatırılır. Baş kibleye getirilir. Ölenin baş kısmının kefeni açılıp başının altına yastık misali toprakla destek verilir ve üstte kalan yanağına bir parça toprak konuyor (K.1, K.4, K.44).
- Kefenlendikten sonra üç yerden bağlanır. Ayak hariç diğer bağlar çözülür (K.44).
- Cenaze toprağa konduktan sonra Mardin’de üzerine taş veya beton lahit konuyor. Lahitin üzerine toprak dökülüyor (K.44).
- Cenazenin üstünden çıkan giysileri kesilerek çıkarıldığından mezarına onlarda gömülür, çöpe atılmaz (K.1).
- Üzerine tahta veya taş lahit konuyor, lahitin üstü toprakla kapatılıyor (K.1, K.4, K.21).
- Mezara indirildikten sonra ölen kişinin anne, baba adı ve ölenin adı söyleniyor. Ölen kişi adına dua edilip dönülür (K.1, K.4, K.21).
- Din talkı sırasında “ümme ölen kişinin adı” şeklinde zikredilir (K.44).

### **Karşılaştırma**

Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde tabutun üstüne şimdilerde yeşil bir örtü, şehitlerde bayrak örtülmektedir. Eskilerde bir örtü örtülürdü. Vefat olayı şimdilerde cami hoparlöründen sela okutulup, ölen kişinin adı, soyadı veya lakabı söylenir. Eskilerde cami olmadığından köyden gür sesli biri sesinin duyulacağı noktalara çıkarak “cenazeye gelin” diye seslenirdi. Şimdilerde cenaze camiye götürülüyor, orada namaz kılınıyor. Eskiden köylerde din görevlisi olmadığından din bilgisi olan biri tarafından namaz kıldırılırdı (Özbay, 2019, s.165-166).

Ölen için camide sela okutturulur. Tabut camiye getirilir, namaz kılınır, akabinde gömülmek için mezarlığa götürülür. Mezara kadar eskiden tabut omuzlarda taşınırdı. Varsaklarda tabuta sal deniyor. Mardinlilerde tabutun altına konan tutacak sopalara “salacak” denir, onların üzerine tabut konur. Tabutun içine bir dokuma serilir. Kefenlenen mevta bunun üzerine yerleştirilir. Tabuttan bu dokumadan tutularak mezara indirilir. Eğer ölen kişi bayansa tabutun baş kısmına baş örtüsü bağlanır. Mezara kendi soyundan biri tarafından indirilir. Sağ yanı üzerine yatırılır. Baş kibleye getirilir. Ölenin baş kısmının kefeni açılıp başının altına yastık misali toprakla destek verilir ve üstte kalan yanağına bir parça toprak konuyor. Üzerine tahta konuyor, tahtanın üstü toprakla kapatılıyor. Ölen kişi adına dua edilip dönülür.

Mardin Sünni Araplarda bazı farklılıklar vardır. Helallik istemek üzerinde çok durulur. Cenaze tabuttan çıkarılarak gömülmektedir. Eskiden Mardin’de cenaze tabutla gömülürmüş. Eskiden Varsaklarda ağaç dibine gömülürken, sonra bu gelenek mezar başlarına ağaç dikmek şekline dönüşmüş olmalıdır. Günümüzde mezarlıklar oldukça ağaçlıktır. En büyük fark ölen kişinin din talkı verilirken Varsaklarda ana erkil, Mardinlilerde ata erkil âdet görülür. Örnekleme gerekirse, Varsaklarda “Ayşe kızı Fatma öldü” denir. Mardinlilerde Ayşe’den doğma Ali kızı Fatma öldü” denir. Sadece kaynak kişilerden bir tanesi uzun süredir Mardin’de din görevlisi “annesinin kızı Fatma deyip, din talkını veriyoruz” demiştir.

#### **3.1.1.4.4. Yas Tutma**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Yas Tutma**

Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde Varsaklarda yas yerine muhakkak gidilir. Radyo, televizyon açılmaz, yas tutan eve duyulur diye herkes açmamaya çalışır. Baş sağlığı dileme şekilleri de önemlidir. “Allah rahmet etsin, rahmetliyi Allah korktuklarından emin eylesin” cümleleriyle baş sağlığı dilenir (Özay,2019, s.164).

Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde Varsakların yas tutma için 3, 7, 40 günlerinde uygulanan bir âdetleri yoktur. Sadece yas tutulur (Özby, 2019, s.167-168).

- Ölen kişinin son giydiği ayakkabısı evin dışına konur. Eşyaları kısa süre içinde evden tasviye edilir (K.2, K.3, K.29).
- Ölen birinin giysileri fakir fukaraya verilir (K.50).

- Ölü evinin dışına bir bardak bulgur, bir bardak yağ konur, bunu fakir biri gelir alır (K.29).
- Varsaklarda 3, 7, 40, 52'si, seneyi devriyesi mevlit okutulur veya dua okunur. Tesbih çekilir (K.2, K.29).
- Varsaklarda 3, 7, 40 ve seneyi devriyesi yapılır (K.47, K.48, K.49, K.50).
- Yenilerde yas süresi 3 güne indi, evler kalabalıkları ağırlamaya müsait değil, belediyelerden yas çadırları istenmekte, belediyeler de yas çadırlarını 3.gün söküyor (K.47, K.48, K.49).
- Yörede ölene ağlama doğana ağla derler. Ölen yaşayacağını yaşadığı gitti (K.15, K.47, K.48, K.49, K.53, K.54).
- 52'sinde etlerin kemiklerinden ayrıldığı düşünüldüğünden, kolay ayrılınsın diye dua edilir. Bugün için özel bir dua vardır (K.2).
- Ölenin 40'ında vücudu patlar derler (K.29).
- Ölü evinde yedi gün yemek pişmez (K.2, K.29).
- Yas yerine muhakkak gidilir. Uzakta olan akrabalar bile yasa gelirler, yas evi yalnız bırakılmaz (K.2, K.3, K.29).
- Radyo, televizyon açılmaz, yas tutan eve duyulur diye herkes açmamaya çalışır (K.2, K.3, K.29).
- Baş sağlığı dileme şekilleri; "Allah rahmet etsin" denir. "Allah kalanlara uzun ömür versin" denir. "Mekânı cennet olsun" denir. "Allah başka acı göstermesin." denir. "Allah bu acıyı unutturmasın." denir. "Başınız sağ olsun." denir (K.2, K.3, K.29).
- "Allah rahmet eylesin" derler (K.54).
- "Mevtayı Allah korktuğundan kurtarsın." Derler (K.29).
- "Allah korktuğundan emin eylesin" denir (K.3, K.47, K.48, K.49).
- Ölen kişinin ardından üçüncü günü helva kavurulur (K.2, K.3, K.29).
- Un helvası yapılır (K.2, K.3).
- İrmik helvası yapılır (K.2, K.3, K.29).
- Yedinci gününde ve 40'ıncı gününde mevlit okutulur (K.2, K.3, K.29).
- Iskat denir, cenaze sahibi adına sadaka dağıtılır (K.49, K.55, K.56).
- Mevlüt ailenin durumuna göre yemekli olur (K.2, K.3, K.29).
- Ailenin maddi durumu el vermiyorsa tanıdıklar yemek pişirip getirirler (K.2, K.3, K.29).
- Ailenin durumu iyiye kurban keser, yemek yapılır, mevlitler yemekli olur (K.2, K.3).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yas Tutma

- Ölen kişinin ardından Mardin Sünni Müslüman Araplarda üç gün boyunca baş sağlığı için yoğun toplanılır ve gelenlere acı kahve (mırra) ikram edilir ve yemek verilir. Üçüncü gün mevlit okutulur, mevlit bitiminde aslı kırk çeşit baharatla (böyle tariflense bile genelde 7 çeşit baharat kullanılır) yapılmış olan çörek (kiliçe-iglice) ikram edilir (bu çörek, Tevrat'ta tarifi verilen çörektir). Bu çöreğin bol baharatla hazırlanmasının nedeni, baharatların mikrop öldürücü, bağıışıklık güçlendirici özelliği olduğu gözden kaçırılmamalıdır. 40'ıncı günü mevlit okutulur, yine çörek dağıtılır. Ölenin arkasından ilk gelen dini bayram aile tarafından kutlanmaz, taziye açılır. Taziyenin üçüncü gün olmasının nedeni, üçleme olarak tabir edilmektedir. Üçleme, yerin altı, yaşadığın yeryüzü, gökyüzü ruhunun göğe yükselmesi olayıdır. Şu şekilde de izah edilmektedir. Tanrı sana ruh verdi, geldin yeryüzünde yaşadın, sonra öldün toprağa gidiyorsun, yani üç günlük (devirlik) bir dünya şeklindedir. Burada en dikkat çeken husus, un helvasının birinci gün kavrulmasıdır. Helva ile ağız tatlandırılarak dünyanın yaşanmaya değer olduğunun hatırlatılması amaçlandığından, cenaze namazında ve mezarlıkta bile helva dağıtılır (K.1).
- Ölen kişinin ayakkabısı evin dışına konur (K.1, K.4, K.21, K.32, K.43, K.44).
- Ölenin o gün elbiseleri ve ayakkabısı verilir (K.40).
- Ölenin eşyaları kısa süre içinde evden tasviye edilir (K.1, K.4, K.21, K.43, K.44).
- Yas yerine muhakkak gidilir (K.1, K.4, K.21, K.32, K.41, K.42, K.43, K.44).
- Eskiden komşular bile yas için televizyon, radyo açmazlardı (K.41, K.42).
- Eskiden yasta olan saç, sakal tıraşı olmazdı (K.41, K.42).
- Taziyeye gelen "ölenin ruhuna Fatıha" der sonra oturur (K.21).
- Ölen için "öte dünyaya gitti" denir (K.43).
- Ölen kişi sevilmiyorsa "dört kolluya bindi, tahtalı köye gitti" denir (K.1).
- Baş sağlığı dileme şekilleri; "Allah rahmet etsin" (K.1, K.4, K.10, K.21, K.43, K.44).
- Ölen birine "Hakkın rahmetine kavuştu" denir (K.1, K.26).
- Ölen birine öldü denmez, "hakkın rahmetine kavuştu veya vefat etti" denir (K.24).
- Ölen kişinin ardından "Allah taksiratımı affetsin" denir (K.43).
- Baş sağlığı dileme cümleleri; "Allah kalanlara uzun ömür versin" denir. "Mekânı cennet olsun" denir. "Allah başka acı göstermesin" denir (K.1, K.4, K.21, K.43, K.44).
- "Allah bu acıyı unutturmasın" denir. "Başınız sağ olsun" denir (K.1, K.4).



- “Allah sabrını versin” derler. “Allah bu acıyı unutturmasın” denir. “Başımız sağ olsun” denir (K.21).
- Üç gün boyunca baş sağlığı için yoğun toplanılır ve gelenlere acı kahve (mırra) ikram edilir ve yemek verilir (K.1, K.4, K.21).
- Üç gün boyunca hatır için toplanılır. Mırra ikram edilir (K.43, K.44).
- Eskiden ölü evinde üç gün yemek pişirilmezdi (K.4, K.21).
- Üçüncü gün mevlit okutulur (K.1, K.4, K.10, K.14, K.21, K.36).
- Üç gün yas evinde uyunmaz, bu nedenle ışıklar açıktır (K.36, K.40).
- Hatır bitinceye kadar ışık söndürülmez (K.41, K.42).
- Eskiden hatır bile 40 gün sürerdi (K.41, K.42).
- Eskiden cenaze evi yemek yapmazdı, konu komşu yemek getirirdi (K.41, K.42).
- Eskiden üç gün taziye olurdu, şimdilerde bu bir güne iki güne sıkıştırılıyor (K.17, K.21).
- Cenazenin kaldırılmasının ardından 4. Gün mevlit okutulur (K.12, K.13).
- Cenazelerde usul olarak 3 gün boyunca akşam erkekler taziyeye gelirler evde hazırlanmış özel bir bölümde ağırlandılar. Buna devir denilir (K.1, K.12, K.13, K.21).
- Ölen kişi varlıklı ise onun arkasından hatır denilen bir uygulama uygulanır. Bu uygulama yas yerine gündüz de gidilmesidir. Sabahtan akşama kadar dualar okutulur (K.12, K.13, K.21).
- Hatır uygulamasıyla, ölünün arkasından edilen dualarla günahlarının hafifletilmesi amaçlanır. Bu hatır uygulaması kimi zaman üç günü aşip cuma gününe kadar bu sürdürülebilir (K.12, K.13).
- Cenazelerde taziyede “Tebareke Duası” okunur (K.1, K.12, K.13).
- Cenazelerde erkekler için hazırlanan bölümde aile büyüklerinden en az biri hep bulunur, gelen baş sağlığı dileklerini kabul eder. Acı kahve hep dolaşılıp, ikram edilir. Baş sağlığı için gelenler bir Fatiha okuyup, aile büyüğüne baş sağlığı dileyip kalkarlar (K.1, K.12, K.13, K.21).
- Cenazelerde kadınlar ayrı oturtulur (K.1, K.21).
- Dua okunduktan sonra kesme şeker, lokum dağıtıldığı gibi, ailenin ekonomik durumuna göre tatlı ikram edildiği olur (K.1, K.21).
- Dua okunduktan sonra kesme şeker dağıtılır (K.12, K.13).

- Mevlit bitiminde aslı kırk çeşit baharatla (böyle tariflense bile genelde 7 çeşit baharat kullanılır) yapılmış olan çörek (kiliçe-iglice) ikram edilir (K.1, K.4, K.10, K.14, K.21).
- Ölen kişi için güvenilir bulunan bir kişi vekil tayin edilir, o kişiye ölünün sadakasının dağıtılması için eline ayrılan para verilir. O kişi aile ve ölen kişi adına bu sadakayı dağıtır (K.1, K.14).
- Ölen kişinin ardından 7 gün onun adına bir fakir doyurulur (K.1, K.14, K.36).
- Ölen kişinin ardından 3 gün onun adına bir fakir doyurulur (K.21).
- Ölen kişi için verilen yemeğinde muhakkak yoğurt olur (K.21).
- 40'ıncı günü mevlit okutulur (K.1, K.4, K.10, K.14, K.21).
- Seneyi devriyesinde mevlit okutulur (K.1, K.4, K.21).
- Eskiden 40'ıncı günkü mevlitte 1000 taneli tesbih çekilir. Tütsü de yapıldığı olurdu. Tütsülerde harmel (üzengi otu) ve koku verecek bitkiler kullanılırdı (K.1).
- Ölenin arkasından ilk gelen dini bayram aile tarafından kutlanmaz (K.1, K.4, K.14, K.21).
- İlk bayram ölenin arkasından dua okunur ve mırra ikram edilir (K.1, K.4, K.21).
- Cenaze namazında ve mezarlıkta bile helva dağıtılır (K.1, K.4).
- İrmik helvası yapılır (K.1, K.4, K.21).
- İlk birinci gün un helvası yapılır, dağıtılır (K.1, K.4, K.40).
- Cenazede ilk gün eskilerde helva yapılmazdı, gelenlere mezarlıkta bile lokum dağıtılırdı (K.10).
- Günümüzde üç gün boyunca gelenlere yemek ikram edilir (K.1, K.4, K.10, K.21).
- Ekonomik durumu iyi olmayanlara yemek malzemesi getirilir (K.1, K.12, K.13, K.21).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde ölen kişinin ayakkabısı evin dışına konur. Eşyaları kısa süre içinde evden tasviye edilir.

Varsak Türkmenlerinde, yörelere göre âdetlerin değiştiği görülmektedir. Genel kabul gören Varsak âdetlerinde ölen kişinin ardından üçüncü günü helva kavurulur (genelde eskiden un helvası yapılırmış, şimdilerde irmik helvası yapılıyor). Helva yapılmasının nedeni ağzın tatlandırılarak yasin sonlandırılmasıdır. Gelenlere ikram edilir. Yedinci

günü ve 40'ıncı gününde mevlit okutulur. Mevlüt ailenin durumuna göre yemekli olur. Ailenin maddi durumu iyiyse kurban kesip börek çorbası yapılır. Ailenin maddi durumu el vermiyorsa aile fertleri birer tencere yemek yapıp getirir. 52'sinde sadece dua okutulur, özellikle 52'si için okunan bir dua vardır, bu duanın ölenin eti kemiğinden rahat huzurla ayrılınsın diye okunması şart olduğu düşünülür. Şimdilerde evlerin müsait olmaması nedeniyle belediyelerden çadır istenerek yas için gelen misafirler ağırlandı. Belediyelerde 3 günün sonunda çadırları toplamaktalar, bu nedendir ki yas eskiden 7 gün iken 3 güne düşmüştür.

Mardinlilerde ilk gün genelde irmik helvası kavrulur ve dağıtılır. Eskiden lokum falan dağıtan da olurmuş. Genelde akşamları yas evine gidilir, erkekler gider, yas evinde ailenin en büyük erkeklerinden biri taziyeleri kabul eder. Giden “ölenin ruhuna bir Fatiha” der, herkes Fatiha okur. Bir kişi mırra ikram eder, mırra kahve fincanları kulpsuzdur. Hoca dua okur, duanın arkasından herkese lokum (eskiden kesme şeker bile ikram eden olurmuş, amaç dünyanın tatlılığının hatırlatılmasıdır. Hali vakti yerinde olanlar tatlı da ikram ederler) ikram edilir. Bu arada bir köşede harmel tütsüsü yakılır. Taziyeye gelen çok oturmaz. Genelde 3. gün mevlit okunur ve igliçe dağıtılır. Mevlitler yemekli de olabilir. Günümüzde yas günleri bir güne düştüğünden yaşlılar şikâyet etmişlerdir. Mardinlilerde ölenin hali vakti yerindeyse taziye süresi 7 güne uzatılır Varsaklarda herkes için 7 gün esastır. Ölenin Varsaklarda olduğu gibi 40 mevlidi okutulur, Mardinlilerde igliçe dağıtılır. Mardinlilerde yas yerinde yemek veriliyorsa bu yemeklerde beyaz olmasına önem verilir, yoğurt, pirinç pilavı gibi.

Varsaklarda ve Mardinlilerde yas yerine muhakkak gidilir. Radyo, televizyon açılmaz, müzik çalınmaz, sesli gülünmez yas tutan eve duyulur diye herkes dikkat etmeye çalışır. Baş sağlığı dileme şekilleri de önemlidir. Eskiden Varsaklarda “Allah rahmet etsin, rahmetliyi Allah korktuklarından emin eylesin” cümleleriyle baş sağlığı dilenirdi. Yenilerde “Allah başka acı göstermesin, Allah bu acıyı unutturmasın, başınız sağ olsun, Allah kalanlara uzun ömür versin” şeklindedir. Mardinlilerde “rahmetliyi Allah korktuğundan emin eylesin” sözü yoktur.

Her iki tarafta da ölenin ruhunun huzuru için fakir doyurma da denilen, ya da sadaka dağıtmak (ıskat) diye adlandırılan bir yakının ölen adına sadaka dağıtma işlemi yapılır.

### 3.1.2. Dini İnançlar

Toplumlarda dini inançlar yaşamı belirleyen temel unsurlardandır. Din, insanların yaşam tarzlarını belirlediği gibi düşünme tarzlarını bile etkileyecek bir unsurdur. İncelememize konu olan iki toplulukta Müslümandır.

Ölünce sorguya çekilme, sırat köprüsünden geçme, cennet cehennem gibi eski inançlardan da gelen bir sürü inanışta bunlara eklenmiştir. İncelememize konu olan iki grubunda Anadolu sahasında yer alıyor olması sebebiyle bu inanış tarzlarının da aynı olabileceğinden hareketle konu ele alınmıştır. Türk inanç sisteminde sırat köprüsünden bütün öbür dünyaya gidenler geçecektir. Bu köprü'nün altında cehennem olduğuna, köprü'nün kıl kadar ince olduğuna, günahı olanların bu köprüden geçemeyeceğine inanılır (Makas & Kalafat, 2017, s.188).

İnsanlar yaşarken sağ ve sol omuzlarında günahlarını ve sevaplarını yazan melek bulunur. Sağ tarafta oturan melek insanların sevaplarını, sol tarafta oturan melek günahlarını yazar. Öbür dünyada iyilikleri ağır basan insana amel defteri sağ tarafından verilecektir.

Azerbaycan sahası Türklerinde komşu hakkı çok önemsenir, hatta vefat eden kişi evinden kabire gidinceye kadar yedi yerde komşu hakkı sorulduğuna dair inanç vardır (Makas & Kalafat, 2017, s.204).

Kars'ın Yalınçayır köyünde kadınlar yasta olduğu için elli ikinci güne kadar elbiselerini ters giyip, başlarına siyah bir örtü örterler. Erzurum'un Doğan köyünde yasta olunan müddetçe giysiler yıkanmaz. Van'ın Karahan köyünde kadınlar bir ay boyunca giysilerini ters giyerek yasta olduklarını belirtirler (Makas & Kalafat, 2017, s.167).

Kırgız, Kazak ve Kırgızların bazı boylarında kadınlar ağıt söyler, yüzlerini duvara dönüp otururlar ve giysilerini ters giyerler (Makas & Kalafat, 2017, s.167).

Eski Türklerde yasta olanlar ak giysilerini çıkarıp kara giyinirlerdi (Sümer, 1999, s.398).

Aras vadisindeki Türklerde cenaze yalnız bırakılmaz, bırakılırsa şeytanın onun imanını alacağı inancı vardır. Cenazenin kaldırıldığı yere bir taş konurdu. Ayrıca cenazenin yıkandığı yerde ve cenaze evinde üç gece lamba yakmak gereklidir. Cenaze gömülüp eve geldikten sonra cenaze kaldırılır kaldırılmaz yerine konmuş olan taş oradan

alınarak ölünün gittiği yere doğru atılır, böyle yapılmasının sebebi ölünün şerri dokunmasın ve evden bir daha cenaze çıkmasın diyedir (Makas & Kalafat, 2017, s.163).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Dini İnançlar**

- Cennet cehenneme inanılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.29).
- Sırat köprüsünden geçileceğine inanılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.29).
- Sırat ince bir köprüdür, günahkâr olanlar o ateşe düşecek denir (K.29).
- Sırat köprüsü cehennem üzerinde kurulu bir köprü, bu köprüden geçen cennete gidecek (K.52).
- Sırat köprüsü kıldan ince, kılıçtan keskindir (K.15).
- Sırat köprüsü kıldan ince, kılıçtan keskindir. İmanı iyi olana genişler (K.53).
- Cenaze yalnız bırakılmaz (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.29).
- Cenaze yalnız bırakılırsa sorgu melekleri sorguya başlarmış derler (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.29).
- Kıyamet koptuğunda taşlar un ufak olacak, insanlar topraktan mantar gibi çıkacaklar, herkes aynı yaşta olacak (K.3, K.29).
- Kıyamet kopacağı zaman kayalar hallacın pamuk atması gibi atılacak denir ve arkasından eklenir “Hopka’nın dağı çok kirli kırar” (Bu Hopka dağlarının zorlu dağlar olduğu kolay kolay yerinden kırıdamadığı, kırılmaz denilen hallacın kirli ipini bile kıracağına vurgusu yapılır.) (K.47, K.48, K.49, K.50, K.54, K.55).
- Aşure yapıp dağıtılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.29, K.47, K.48, K.49, K.54).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Dini İnançlar**

- Cennet cehenneme inanılır (K.1, K.4, K.10, K.11, K.14, K.21).
- Sırat köprüsünden geçileceğine inanılır (K.1, K.4, K.10, K.11, K.14, K.21, K.43).
- Sırat köprüsü ilk sınavdır. Sıratil müstakimden geçeyim diye dua edilir (K.43).
- Sırat köprüsü kıldan incedir, amelleri iyiye genişler, eğer kötüye daralır ve üstünden kişi geçemez cehennem ateşine düşer (K.45).
- Biz küçükken “Kötülükle karşılaşsan bile tepki verme, iyi ol” öyle olan cennete gidecek, “iyilik yapan Sırat köprüsünden çabuk geçer” derlerdi (K.21).
- Kıyamet gününü bize gösterme diye dua edilir (K.43).
- Kıyamet günü, ölümler dirilecek, sura üfleyecek (K.1, K.4, K.10, K.11, K.14, K.27).
- Kıyamet günü yer yerinden oynayacak, dağlar yerle bir olacak (K.17).

- Kıyamet günü herkes dirilecek, insanlar çırlıçıplak kalkacaklar, insanların gözleri başlarının üstünde olacak, kimse kimseyi görmeyecek (K.45).
- Cenaze yalnız bırakılmaz (K.11, K.21).
- Cenaze yalnız bırakılırsa sorgu melekleri sorguya başlanmış derler (K.11).
- Cenaze gömüldükten ve herkes gittikten sonra bile bir yakını en az yarım saat orada bekler, kişi hemen sorguya alınmasın diye (K.11).
- Muharrem ayında aşure yapılıp dağıtılır (K.1, K.21, K.22, K.43).

### **Karşılaştırma**

Mardinlilerde ve Varsaklarda Müslüman olmanın etkisiyle dini inançlarda aynılık söz konusudur. Öteki dünya, kıyamet, sağ-sol omuzda iyilik ve kötülükleri yazan görevli melekler, sırat köprüsü, kıyamette insanların tekrar dirilecek olması, ayrıca cenazenin yalnız bırakılmaması, bırakıldığı takdirde sorgu meleklerinin hemen sorguya geçeceği şeklindeki inanış bile benzerdir. Fekke Tapan bölgesindeki Varsaklarda bölgenin Hopka dağının çok zorlu bir dağ olduğu kolay kolay parçalanmayacağı, kıyamette bile meleklerle zorluk çıkartacağı şeklinde bir inanç vardır. Her iki grupta da Muharrem ayında aşure yapıp dağıtılır.

#### **3.1.2.1. Bayramlar**

İslamiyet'te kutlanan iki bayram vardır. Birincisi, Ramazan ayı boyunca oruç tutulduktan sonra üç gün bayram edilir. Oruç sadece Ramazan ayında değil Allah'a ibadet etmek için istenilen zamanlarda da tutulur. Özellikle dilek dilenip olduğu zamanlarda kaç gün tutulacağı dilenmişse o kadar gün oruç tutulur. İkincisi Kurban Bayramıdır, süresi üç gündür, dördüncü gün sadece adak kurbanları kesilebilir. Kurban maddi olarak gücü yetenler tarafından yerine getirilen bir ritüeldir. Kurban üç parçaya bölünür. Bu parçalardan biri kendinindir, biri komşulara dağıtılmak içindir, diğer parçada aile efradına dağıtmak içindir. Dağıtma işinde dağıtılacak parça büyüklüğü bir yemek pişirilecek kadar olmalıdır.

Kitabı Mukaddes'te Tekvin BAP 22'de Hz. İbrahim'in Tanrıya oğlu İshak'ı kurban olarak sunmak istemesiyle ilgili olay anlatılmaktadır. Allah Hz. İbrahim'i denemek için oğlunu kendine yakılan kurban olarak sunmasını istemiştir. Hz. İbrahim Allah'ın bu isteğine uymuş, oğlunu yanına alıp Moriya diyarına gelmiş. Bu diyara geldikten sonra eşeğine odun yükleyip dağa çıkmış. Allah'a dua edip, secde ettikten sonra, Allah adına

bir mezbah yapmış ve odunları dizip, oğlunu bağlayıp odunların üzerine koymuş. Tam oğlunu kurban edecekken Allah bir melek gönderip onu durdurmuş ve çalılıklar ardından bir koç göndermiş. Hz. İbrahim koçu kurban etmiş (Kitabı Mukaddes, 2012, s.20).

Oruç birçok toplumda farklı uygulamaları görülen bir ibadet tarzıdır. Yahudilerde, Yahudi Yılbaşısı (Roşaşana) ile Yom Kipur arasındaki on gün vicdan muhasebesi (teşuva) yapılır ve tövbe edilir. Dokuzuncu günün akşamı güneş batmadan bir saat önce başlayarak yirmi altı saat süren bir oruç tutulur ve dua edilir. Şofar (boru) çaldığında oruç biter. Bu oruç sonunda Tanrı tarafından kaderin yeniden yazıldığına inanılır. Bu oruç sürecinde; yemek yemek ve içmek, yıkanmak, parfüm sürmek, çalışmak, ateş yakmak yasaktır (Acar, tarihsiz, ss.65,81). Ayrıca Hamursuz Bayramı (Pesah) İsrail’de 7 gün kutlanan bir bayramdır. Bu bayram boyunca Yahudiler buğday, arpa, darı, yulaf, çavdar ve bunlardan yapılmış hiçbir ürünü tüketmezler (Acar, tarihsiz, s.86). Birinci ayın on beşinci gününde mayasız ekmekler bayramıdır, 7 gün boyunca Rabbe ateşte takdimeler yapılır. Bu takdimeler de ilk çıkan ürünlerden (arpa, buğday olmalıdır) bir demet yapılması ve kâhine verilmesi istenir. Takdime olarak “bir kuzu, ekme olarak yağ ile yoğrulmuş bir efa unun onda ikisi (ölçü belirtilmiş) olacak, bir hin şarabın dörtte biri sunulacak” denmektedir (Kitabı Mukaddes, 2012, s.128).

Sümer mitlerinde adı geçen bitki tanrısı Tammuz için Harranlı kadınlar öldüğü dönem gözyaşı döküp, değirmende öğütülmüş hiçbir şeyi yemeyerek oruç tutarlarmış (Frazer, 2021, s.296).

Çin’de Chou hanedanlığının (MÖ 1050-247) hükümdar tabakasının Türk olduğu düşünülmektedir (Togan, 2019, s.23-25, Kırzioğlu, 1953, s.72). Bu hanedanlığın dini Gök Tanrı dinidir. Chou’lar ilkbahar ve sonbaharda Gök Tanrı için kurban törenleri yaparlardı. Kurban hayvanları; öküz, at, koyun, domuz, köpek ve tavuk idi. Bu kurbanlar göğe, dağlara, nehirlere ve atalara sunulurdu. Kurbanlık hayvanı seçen özel memurlar bulunurdu, bu memurlar kurbanlık hayvan seçmeden önce yıkanır ve oruç tutardı. Hayvanın rengi için fal bakılırdı. Hayvan seçimi yapıldıktan sonra hayvan temiz bir yere alınarak bakılırdı. İmparator dolunayda hayvanı kontrol ederdi. Tanrılara sunular gömülerek yapıldığı gibi, yakılarak da yapılırdı. Yakılacak sunu imparator tarafından yüksek bir yerde altar üzerinde göğe sunulurdu. Bu gök sunusundan önce imparator üç gün eğlencelerden uzak durur kendini arıttırdı. İmparator gök altarına bir el arabası, müzisyenler, muhafızlar, saray memurları ve prenseslerle giderdi, imparator ve tören ekibinin geçeceği yol üzerindeki bütün dükkanlar kapanırdı, hiç kimse yola çıkmazdı.

İmparator gece yarısına kadar dua edip oruç tutar, sonrasında tören elbiselerini giyer, bu elbise üzerinde güneş, ay, yıldızlar ve ejder motifleri işlenmiştir. İncilerle süslü bir taç takar. İnci Çin’de bilgelik göstergesidir. Tören gece yarısı başlar. İmparator gök altarının yanına gider, orada sarı bir çadır hazırlanmıştır. İmparatorun gelmesiyle müzik başlar ve altarda ateş yakılır. Bu alanın üst kısmında bir teras hazırlanmıştır. Bu terasda masalar bulunur. Güney kısmında olan masada gök tableti, doğu ve batıda konulmuş masalarda atalar tableti bulunur. Bu atalar tabletleri 30cm boyunda üzerine ataların adları kazılmış tahtadan hazırlanmışlardır. Bu masaların önünde öküz bulunur. Masalara tabaklar konur, bu tabaklarda etler, balık, sebze, buğday, meyve, ipek ve yeşim taşından yapılmış şeyler bulunurdu. İmparator bu terasa çıkar ilk önce gök tableti selamlar, buna sunular sunar, sonra atalar tabletlerini selamlar, sunular sunardı. Bunlar olurken dualar okunur, yakılacak olan kurban sunusu yakılırdı. Güneşe yapılan sunular için sarayda doğuya bakan platformlar inşa edilmişti (Özerdim, 1963, s.1-23).

Eskiden Araplar kurbanlarını Recep ayının ilk on gününde keserlermiş. Bunun nedeni Recep ayının haram ayların başlangıcı olması dolayısıyla böyle yapılmış. Kurban keserken kendi ata putlarından dilekte bulunurlarmış. Hac farızasını yerine getirdikten sonra putların en büyüğü Hubel’in önünde bir çukur açarak orada kurbanlarını keserler, kanlarını bütün putlara serperlermiş, etlerini kurt kuş yesin diye taşların üzerine doğrayıp bırakırlarmış. Bu kurbanlık hayvanlar koyun, keçi, deve, sığır olabildiği gibi ceylan gibi yabani hayvanlar da olabiliormuş (Tur, 2021, s.93-94).

Altaylarda dini bayramların haricinde ilk ve sonbahar bayramları kutlanırmış (Radloff, 1994, s.57).

Hantı, Mansi, Yakutlar, Nenethler ve Nivhler de ayı bayramı kutlanır. Boz ayı bu kavimler için ongun (yani manevi büyük ata) kabul edildiğinden, ayı avlanarak törenle gücü kendilerine geçsin diye yenir, postu süslenerek bir kenarda 40 gün sergilenir. Bu 40 gün boyunca isteyen posta gelip saygı gösterisinde bulunur. Ayı yenmesinin ardından, eğlenceler düzenlenir. Müzikler, tiyatral gösteriler yapılır. Herkes en güzel giysilerini giyerek bu törene katılır. Tören 3 ya da 7 gün sürer. Bu ayı bayramında özel yiyecekler hazırlanıp birbirine sunulur. Örneğin, balık suyundan jöle ve çilek karışımı yukala adı verilen yiyecekler gibi (Vural, 2019, s.83-112).



Bazı Moğol boylarında koruyucu putlar yapılır ve ona sunular sunulur. İlk süt, ilk içki, ilk yemek ona ikram edilir. Kesilen hayvanın yüreği bir kap içinde ona ikram edilir. O kalp ikinci günü oradan alınıp pişirilip yenilir (Ligeti, 2008, s.138).

Şırnak Mutluca köyünde bayram namazından sonra bütün köy bir arada kahvaltı yapar, büyükler bir araya gelirler, toplu şekilde bayramlaşılır. Öğlen ve akşam yemekleri de beraber yenir, mahalle olarak paylaşılır. Bütün köy hayvancılıkla uğraştığı için, kurban eti pek dağıtılmaz. Köyde bilinen fakirler hiç etsiz bırakılmaz (K.38).

### **3.1.2.1.1. Ramazan (Şeker) Bayramı**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ramazan Bayramı**

- Ramazan ayı boyunca durumu iyi olmayan ailelere yardım edilirdi, daha fazla sadaka verilir. Akşam namazından sonra teravih namazı için camiye gidilir, evde Kur'an-ı Kerim daha çok okunur. Eskiden misafirsiz sofraya olmazdı. Ramazan ayında oruç tutulduğu için yemekler haricinde çorba ve tatlı da yapılır. Eskiden yapılan yemekten komşulara da götürülürdü, onlardan da gelirdi, sofrada yemek çeşidi çok olurdu. Bayram için büyük sinilerde tatlı yapılırdı, ekmek fırınlarına gönderilir pişirilirdi. Biz arife günü mezarlık ziyareti yapardık. Arife günü börek kızartılıp geniş bir alana dağıtılırdı. Her şey çocukken çok güzeldi, yeni giysileri giymek için çok sabırsızlanırdık, sabah olmazdı, heyecandan kahvaltı yarım yapılırdı. Bayram ziyaretleri çok güzel olurdu, kapılarda karşılanırdık, harçlık ve para verilirdi. Günümüzde de bu âdetler devam etmekte (K.3).
- Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde Ramazan Bayramlarında bütün köy halkı bayram namazı dönüşü birlikte bir sofraya her aile hazırladığı yemeği getirir, bütün köy bir arada yemek yerdi. Zaten köyde de cami olmadığı için köyün erkekleri yaya olarak en yakın camiye gitmek için oldukça erkenden yola çıkar gider gelirlerdi (Özbay, 2019, s.61).
- Ramazan ayında oruç tutulduktan sonra gelen bu bayram sevinçle kutlanır. Özellikle oruç tutanlar tarafından daha bir coşkuyla karşılanır. Yaşlı ziyaretlerine çok önem verilir. Memleket dışında olanlar bile bu bayram için dönerler. Bayramın ilk günü sabah namazdan sonra mezarlık ziyareti gidilir. Atalarının mezarını ziyaret edemeyenler evde Kuran okuyup “Atalarımız, ninelerimiz, anam, babam bayramınız

kutlu olsun” der. Mezarlık ziyaretlerine önem verildiğinden Varsaklar arasında başka yerde vefat edenler bile kendi memleketine getirilerek defnedilir. Eskiden cenaze taşımak zor olduğundan hasta olan kişi memleketine dönermiş ki ölürse memleketinde ölsün, oraya gömülsün. Sonrasında en büyüklerden başlanılarak bayram ziyaretlerine gidilir. Bayramlaşmalarda küçükler büyüklerin ellerinden öper, başlarına koyarlar. Büyüklerde genelde yanaklarından öper veya saçından öper. Bu saygı ifadesidir. Oturmaya gidilen yerlerde küçükler büyüklerin önünde ayak ayak üstüne atıp oturmazlar. Yöre ağzıyla “usturuplu” otururlar. Genelde gelen misafirlere eskiden şeker, lokum ikram edilirdi, ellerine de gül suyu veya kolonya dökülürdü. Günümüzde bu listeye çikolata dahil olmuştur (K.2).

- Bayram için hazırlıklar yapılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayramlık elbiseler alınır (K.2).
- Bayram diye güzel ve temiz giyinilir (K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayram namazına evin babası ve oğulları gider (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayram namazı sonrası mezarlık ziyareti yapılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Aile evde birbirinin bayramını kutlar, küçükler büyüklerin ellerinden öper. Büyükler küçüklere harçlık verir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Aile büyüklerinin evine gidilir, orada yemek yenir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Yemekten sonra diğer akrabalara bayram ziyaretine gidilir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayramda gelenlere kolonya ellerine dökülür. Şeker, lokum, çikolata ikram edilir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Misafirlere sütlü tatlılar, baklava, içecek olarak çay, meşrubat ikram edilir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ramazan Bayramı**

- Eskiden Mardin’de oruç açılma zamanları top atışlarıyla haber verilirdi. Oruç tutanlar bu top sesini beklerlerdi (K.1, K.4, K.21).
- Ramazan ayında oruçlular için evlerde muhakkak singil tatlısı yapılırdı (K.21).
- Bayram namazından sonra erkekler mezarlık ziyareti yapar (K.1, K.4, K.21).
- Kadınlar, erkeklerin mezarlıktan dönüşünü bekler, onlar sonra mezarlık ziyaretinde bulunurlar (K.4, K.21).
- Arife günü isteyenler mezarlık ziyareti yaparlar (K.43).

- Günümüzde erkek, kadın bir arada mezarlık ziyareti yapılmaktadır (K.4, K.11, K.21).
- Bayramlık giyilir, aile içi bayramlaşılır (K.1, K.4, K.11, K.21, K.27).
- Aile içi bayramlaşma sonrası aile büyüklerinin evine bayramlaşmaya gidilir. Aile büyüğü öğle yemeği hazırlar, büyük aile olarak hep beraber yemek yenir (K.1, K.4, K.11, K.21).
- Eskiden Mardin'de aynı avlu içinde birkaç aile bir araya gelebiliyordu. Aynı avluya bakan aileler bayram sabahı ortak sofraya hazırlardı, beraber yenirdi (K.27).
- Bayram yemeklerinde iç pilav, hindi veya tavuk kızartılır. Eskilerde tatlı olarak zerde muhakkak olurdu (K.1, K.4, K.11).
- Eskilerde bayramlarda iç pilav, hindi veya tavuk kızartılır. Kimi zaman kaburga dolması, kuru fasulye de olurdu. Tatlı olarak zerde yapılırdı (K.21).
- Eğer aileden yakın zamanda bir vefat varsa, aile büyüğünün evinde toplanılır, başka evler bayramlaşmaya gidilmez (K.1, K.21).
- Aile büyüğüyle bayramlaştıktan sonra, tanıdıklara bayramlaşmaya gidilir (K.1, K.21, K.27).
- Eskiden Mardin'de Savur kapıda, Cumhuriyet meydanında çocuklar için salıncaklar kurulurdu, ailesinden izin alan çocuklar gidip bu salıncaklara binerdi, ayrı bir bayram neşesiydi (K.1, K.21).

### **Karşılaştırma**

Varsaklar ve Mardinlilerde oruç ritüeli aynı şevkle yerine getirilir. Eskiden oruç top sesi ile açılırken günümüzde televizyonlardan okunan ezan sesi ile açılmaktadır. Gerçi Mardin'in merkezinde günümüzde de top sesiyle oruç açılmaktadır. Mardinlilerde Ramazan ayı haricinde ibadet amaçlı uzun süreli oruç tutma ritüeli görülmektedir. Mardin'de Ramazan ayında oruçluları mutlu etmek için anneler muhakkak singil tatlısı yaparlar. Varsaklarda da Ramazan ayı boyunca yemek haricinde çorba ve tatlı menüye eklenmektedir. Her iki tarafta da Teravi namazları kılınır ve Kur'an-ı Kerim okumalar artar. Çocuklara bayramlıklar alınır, harçlık verilir. Eskilerde şeker verildiği de olmaktadır. Mezarlık ziyaretleri yapılır, arife günü ölenlerin ruhları için börek kızartılıp dağıtılır. Aile büyüklerinin evinde amca, hala diğer grup dayı, teyze toplanılır, beraber yemek yenir. Mardinlilerde bayram yemeklerinde beyaz renk bir yiyeceğin olmasına dikkat edilmektedir. Mardinlilerde aynı avluya bakan bütün evler, Varsaklarda da Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde köy halkı bir araya gelerek birlikte kahvaltı

yapmaktalar, öğle ve akşam yemeği yemekteler. Mardinlilerde eskiden bayram nedeniyle bayram alanı hazırlanıp orada çocukların eğlenmesi için salıncaklar kurulmuş.

### 3.1.2.1.2. Kurban Bayramı

#### A. Varsak Türkmenlerinde Kurban Bayramı

- Kurban Bayramı'na özel bir önem atfedilir. Bayramda uzaktaki akrabalar gelirler. Bayram günü namazdan sonra mezarlık ziyareti yapılır. Dönüşte aile kendi içinde bayramlaşır. Sonra kurban kesme işlemine geçilir. Ailenin büyükleri olan erkekler bu işi üstlenirler. Bu işten anlamayana veya hasta olana bilenler yardım eder (K.2).
- Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanın derisi bile soyulmadan böbrekleri çıkartılıp çocuklara verilir, hemen pişirip yesinler diye böyle bir uygulama yapılırdı (Özbay, 2019, s.61).
- Bayram için hazırlık yapılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayramlıklar giyilir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Bayram namazına evin erkekleri gider (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Namaz dönüşü aile birbirleriyle bayramlaşır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Küçükler büyüklerin ellerini öper, harçlık alırlar (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- İsteyen kahvaltı yapar, herkes kahvaltı yapmaz, kurban kesim işine girilir (K.2, K.7, K.8).
- Varsaklarda kasap pek çağrılmaz (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.50).
- Kurban kesim işinde bilen bilmeyene yardım eder (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Koyun kurbanının çok kolay bir iş olduğunu ifade etmek için “bir atla, bir deve mi sanki” diye bir söylem vardır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Kurban eti kesildiği gün, muhakkak bir parçası pişirilip yenilir (K.2, K.3, K.9, K.50).
- Kurban Bayramı'nda kahvaltı yapılmaz, kurban kesilip karaciğer ve böbreği kebab yapıp yenir. Bunun sevap olduğuna inanılır (K.9, K.28).
- Kurban Bayramı'nda o ilk gün oruç gibi bir şey yenilip içilmez, su bile içilmez, kurban kesilir, ciğer, kalp, böbrek hemen pişirilir. Sanki oruç açar gibi kurban eti yenerek güne başlanır (K.28, K.29).
- Kurban orucu tutulur, bu orucu kimi üç gün, kimi 10 gün tutar, bunlar özellikle kurban eti yiyerek güne başlamayı tercih ederler. Bu çok sevapmış (K.29).

- Özellikle kurban orucu tutanlar kurbanın karaciğer ve böbreğini kebab yapıp yiyerek oruçlarını açarlar, bu çok sevapmış (K.9).
- Kurbanın kalbinin yenmesi gerektiğine inanılır (K.2).
- Kurbanın kalbi pişirilirken, hazırlaması ve pişirilmesi kolay diye ciğerler ve böbreklerde pişirilir. Bu nedenle ilk yenen parçalardır (K.2).
- Kurban kesilince, ciğer, kalp, böbrek ateşte pişirilirdi. Nadiren, anne hasta olursa, mangal yakacak kimse olmazsa ciğerleri kavrulup yenilirdi (Kısaca kurban kesildiği gün ciğerler pişiriliyor) (K.7).
- Adak kurbanı bayramın 4.günü kesilir, dağıtılır, eve getirilmez (K.2).
- “Kurban Bayramı günü kahvaltı yapılmaz, kurban kesilip onun eti yenir, oruç gibi bir şey yiyip içmeyiz.” (Not: Varsaklarda herkes kendi kurbanını kestiği için en geç sabah 11:00 gibi et pişmiş olur.) (K.3, K.50).
- Akşam evden çiğ et çıkartılmaz (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kurban Bayramı**

- Kurban Bayramı arife günü mezarlık ziyaretine gidilmez, merhumun da Hac farızasını yapmak için Arafa’da bulunduğu inandır (K.21, K.27, K.40, K.43).
- Eskiden arife günü mezarlık ziyaretine gidilmezdi, günümüzde gidiliyor (K.41, K.42).
- Bayram için hazırlık yapılır (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Bayramlıklar giyilir (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Bayram namazına evin erkekleri gider (K.1, K.4, K.21, K.27, K.40).
- Namaz dönüşü aile birbirleriyle bayramlaşır (K.1, K.4, K.21, K.27, K.40).
- Küçükler büyüklerin ellerini öper, harçlık alırlar (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Eskilerde bayramlarda aynı avluya bakan aileler ortak sofraya düzenlerdi, orada beraberce yenip içilirdi (K.27).
- Kahvaltı yapılır, kurban kesim işine girilir (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Kurban alınır, kasaba kestirilir (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Kurban kestiren evin babası kurban kesildikten sonra tıraş olur (K.1, K.45).
- Kurban eti muhakkak kesildiği gün bir parça yenir (K.21, K.31, K.32, K.33, K.34).
- Kurbanın ciğeri, kalbi, böbreği sakatat olduğu için dağıtmaya pek uygun görülüyor. Bu yüzden kurbanı kesen yiyor (K.33, K.34, K.36, K.40).
- Kurbanın ciğeri hasta olduğundan şüphelenilirse toprağa gömülür (K.36).

- Kurban eti dağıtılması gereken yerlere dağıtılır (K.1, K.4, K.21, K.27, K.40).
- Kurban eti en az 7 eve dağıtılır (K.41, K.42).
- Kurban eti 3 parçaya ayrılır (K.44).
- Kurban Bayramının 4.günü adak kesmek isteyen keser (K.1, K.4, K.27).
- Her şey için kurban adayıp kesilir (K.39, K.43).
- Adak kurbanı eve getirilmeden dağıtılır. Adak adayan kişi kurban etinden yemez (K.1, K.21, K.22, K.27, K.41, K.42, K.43, K.İ2).
- Şükür kurbanı kesilirse herkes yiyebilir (K.21).
- Yörede koyun ve keçi kurban edilme işinin kolay olduğunu ifade etmek için “bir atla, deve mi sanki...” şeklinde bir söylem mevcuttur (K.1, K.4).
- Kurban Bayramından bir gün önce arife günü oruç tutmak sevaptır denir (K.1, K.21, K.27).
- Kurban kesiminden önce Şii asıllılar oruç tutmaya daha fazla önem verirler. Biz de o kadar yoktur (K.41, K.42).
- Kurban Bayramı’nda herhangi bir nedenden dolayı kurban kesemeyen 10 gün oruç tutar, bu oruca bayramın 4.günü başlayabilir (K.1, K.21, K.27).
- Kurban Bayramından sonra 10 gün oruç tutmak sevaptır denir (K.1, K.21).
- Kurban Bayramından sonra 6 gün Şevval ayı orucu tutmak sevaptır (K.27).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde benzer adetler uygulanmaktadır. Kurbandan önce oruç tutma ritüelleri uygulayanlar vardır. Varsaklarda kendi kurbanını kendin kesmen teşvik edilir, bayram günü hiçbir şey yemeyip içmeyerek oruç tutar gibi kurban eti yiyerek güne başlamak ibadetin bir parçası sayılır, bunu herkes uygulamaz.

Varsaklarda ve Mardinlilerde yörede koyun ve keçi kurban edilme işinin kolay olduğunu ifade etmek için “bir atla, deve mi sanki...” şeklinde bir söylem mevcuttur. Altaylardaki at kurban töreninin iki gün süren zorlu sürecini öğrendikten sonra bu söylemin doğruluğu ve o âdetin uygulama törenine vakıf olunduğunun da bir göstergesi niteliğindedir.

Her iki tarafta da kesilen hayvanın etinden o gün bir parça yemek âdettendir. Genelde hayvanın ciğerleri, kalbi ve böbreklerini de yerler. Bu oldukça eskilere dayanan bir adettir. Kurban eti üç parçaya ayrılır. Biri eve, biri yakınlarla, biri de ihtiyaç sahiplerine şeklindedir. İhtiyaç sahiplerine dağıtılacak parça 7 parçadan az olmamalıdır.

### 3.1.3. Halk Bilgisiyle İlgili Unsurlar

#### 3.1.3.1. Hayvanlar ile İlgili İnanışlar

Eski topluluklarda kendilerine hayvan veya bitkiden, hatta gökyüzündeki ay, güneş ve yıldızlardan bir totem edinme vardır. Bu totem varlıklar yenmiyor ve zarar verilmemeye çalışılıyordu. İkinci bir kural ise aynı totem üyeleri birbirleriyle evlenmiyorlardı. Bu totem varlıklardan geldiklerine inanıyorlardı. İnsanların ruhlarının hayvan veya bitki ruhlarına girip öyle yaşadığına inanıyorlardı. Örneğin Sina bedevileri parsın eskiden insan olduğuna inanıyorlardı. Kimi bedevi Araplar ada tavşanını insanın kardeşi saydıklarından yemiyorlardı (Doğan, 2021, s.466).

Ayı motifi Türk mitolojisinde yer almaktadır. Türklerde kam giysilerine ayı postundan bir parça dikilmesi makbul sayılmıştır. Kamın gök yüzüne çıkışında yardımcı olan ruhlar arasında ayı ruhu da bulunur. Bazı Türk topluluklarında ayının avlanarak yenilmesiyle gücünün insanlara geçeceği inancı vardır. Kahverengi ayıya saygıdan adının doğrudan söylenmemesi gerektiğine inanılıyor. Bunun yerine “pençeli yaşlı adam” gibi adlandırmalar kullanılıyor. Ayı için kullanılan kelimeler bazı Türk topluluklarında “ata” anlamına gelmektedir. Güney Sibiryaya yerlisi Türk halklarından Hakas ve Şorlarda ayı ata anlamına gelen “apsah/apşah” sözcükleri kullanılmaktadır (Vural, 2019, s.91-95).

Kumandin kabilesine mensup Soolıg adlı bir boy da “Yıldırım ayı” adı vererek ayıyı kutsal kabul etmekteydi (Davletov, 2019, s.346).

Göktürkler kurttan türediklerine dair efsaneler anlatmışlardır (Ögel, 2014, s.26). Göktürklerde Ergenekon destanında anne rolündedir. Altay Türklerinde kurt kutsal kabul edilen bir hayvandır. Kurt ata hayvan formundadır. Uygurca Oğuz destanında Oğuz’a yol gösteren gök yelesi bir erkek kurttur (Bal, 2018, ss.54-56).

Sivas yöresinde gece kurt ulursa, gece baykuş öterse bir ölüm olacağına inanılır (Makas & Kalafat, 2017, s.160).

Yılan, Altay yaratılış destanında Tanrı köpekle birlikte yılanı insanoğlunun başına bekçi bırakır. Erlik yılanın içine girerek insanı kandırır. Ak yılan Altaylarda kutsal sayılır. Yılanın yer altında yaşayabilmesi, iki dünya arasında gidip gelmesi olarak adlandırılmıştır (Bal, 2018, s.73).

Yılan birçok mitolojide karşımıza çıkan bir motiftir. Kıyamette, İskandinav mitolojisine göre dünyayı üç güç istila edecektir. Bunlardan biri denizde yaşayan savaşçı ruhlu deniz yılanı Iormungard’dır. Deniz yılanının hareketleri denizi dalgalandırır, bu sayede Nalgfar adlı gemiyi yüzdürür. Bu geminin adının manasının “tırnak gemi”

olduğunu Snorri söylemektedir, kısaca gemi kesilen tırnaklardan yapılmış bir gemidir. Thor bu devasa yılanı öldürecektir, ama yılan tarafından zehirlendiği için kendi de ölecektir (Page, 2017, s.115-117).

Leylek en uzun ömürlü kuşlar arasındadır, yetmiş yıl ömrü olduğu söylenir. Tek eşlidir, göçmen bir kuştur. Her yıl aynı yuvasına geri gelir (yani hafızası iyidir). Leylek uğurlu görülen hatta kutsal kabul edilen kuşlardandır. Bu nedenle yuvası bozulmaz. Leylek göçleri havanın ısınması ve soğuması ile bağlantılı olduğundan leyleklerin gelmesiyle baharın geldiğini koyunların kuzuladığını gören insanlar leyleğe de bu anlamda bir görev yüklemişler, birçok toplumda leylek bebek getirendir. Türklerde de Umay Ana'nın kuş formuna girdiği mitolojik anlatılar mevcuttur. Umay Ana bebekleri getiren ve koruyan bir tanrıçadır Türk lehçelerinde çocuk için kullanılan "bala" kelimesi kuş yavrusu içinde kullanılmaktadır. Şaman dualarında formu kaz şeklidir, ama uzun bacaklı (telli turna, balıkçıl, leylek) kuşlarla da ilişkilendirilir. Bu nedenle olacak Anadolu'da da bebeklerin leylekler tarafından getirildiği söylencesi mevcuttur. Bu inanç Slavlarda da Almanlarda da bulunur. Almanlarda bebeği leylek pınardan alıp getirir ve leylek Donor diye anılan tanrının kuşudur, bu nedenle leyleğin yuvası Donor'un silahları olan şimşek ve yıldırımdan korunur. Slavlarda leylek baharı ve bebeği göklerden alıp getirir. Diğer bir anlatıda Türk mitolojisinde leylek tanrının kurallarını dinlemeyen bir kişi olduğu için cezalandırılıp içi yılan, kurbağa, kertenkele dolu oldukça ağır bir çuvalı taşımakla görevlendirilmiş. Bu kişi bu çuvalı taşıyamayıp elinden düşürmüş, çuvalın içindeki hayvanlar kaçmış, tanrı daha çok sinirlenip, bu kişiyi leylek yapmış ve bu hayvanları toparlamaya memur etmiştir. Ermenilerde tarlayı zararlı böceklerden temizlediği için, leylek indiği tarlayı koruyan bir varlık olarak görülür. Ukrayna'da ise leyleğin çok olduğu yıl ürünlerin bereketli olacağına inanılır. Leyleğin sıcak bölgelere göç ettiği bilindiği için leyleğe "hacı baba" ismi de verilir. Leyleği havada görenin çok gezeceğine inanılır, bu nedenle çok gezen "leyleği havada görmüş" denir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde bebeğin kırklanmasında ip üzerine dizilerek hazırlanmış "çingil" adı verilen (Çingil: leylek gagası, kemiği, kuş kanadı, madeni para, özerlik tohumu, nazar boncuğu, mavi bir taş, midye kabuğu, eski kilit bir ipliğe dizilir) bir düzenek su içine konarak banyonun son aşamasında bebeğin ve annenin üzerine dökülür (Ergun, 2011, s.133-146).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Hayvanlar ile İlgili Söylemler**

- Kedi nankör diye adlandırılır (K.2, K.9, K.28, K.47, K.48).



- Kedi 9 canlı, hep dört ayak üzerine düşer (K.28).
- Kedi mübarek bir hayvandır, dört ayağının üzerine düşer (K.3, K.6, K.47, K.48).
- At ve köpek sadık diye nitelendirilir (K.2, K.9, K.3, K.6, K.28).
- Eskilerde deprem olduğu zaman öküz, boynuz değiştirdi denirdi (K.2).
- Eskilerde deprem olduğu zaman “öküzü sinek rahatsız etti” denirdi (K.49).
- Domuz ismi yerine böcü denir (K.2, K.3, K.9, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50, K.55, K.56).
- Domuzun hiç ismi anılmaz, uğursuzluk addedilir, bahsetmek zorunluysa “dağdaki” diye bahsedilir (K.6, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Eskiden yaşılar kesinlikle domuz adını anmazlardı, haram diye (K.28).
- Kurttan canavar olarak bahsedilir (K.2, K.9, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Kurdun boynu kalın olur, her işini kendi yapar derler (K.47, K.48).
- Çakallık yapma, hazıra konmaya çalışma derler (K.47, K.48).
- Ayıdan koca oğlan diye bahsedilir (K.2, K.3, K.6, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Akrep sinsi düşman olarak adlandırılır (K.2, K.3, K.9, K.28, K.50).
- Sinsi olan kişiye “akrep gibi” denir (K.28).
- Yılanın adı geçince “düşman anması” şeklinde düşünülür (K.2, K.9, K.28, K.50).
- Nar çiçeği zamanı kara yılan eşiyile gezer, kara yılan gelmesin diye kırmızı giyme derler (K.47, K.48).
- Yılanın ölüsü açıkta bırakılmaz, gömülür. Açıkta bırakılırsa sinekler yılanı konup insanlara yılanlık hastalığını taşırlar (K.49).
- Kara yılan öldürülürse yanına soğan kabuğu, ekmek kırıntıları konur. Kara yılanın eşi gelir ölenin gözüne bakıp öldürenin kim olduğunu anlar, onu boğarak öldürür. Soğan ve ekmek kırıntıları senin eşin hırsızlık yaparken suçüstü yakalandı ve cezalandırıldı demek içindir. Böyle olunca hayvan öç almaz (K.47, K.48, K.49).
- Yılan kendini insanlara göstermezse boynuzu çıkar derler (K.50).
- “Şahmaran yılanlar tarafından bekleniyor. Şahmaran siyah saçlı yarısı insan yılanıdır.” (K.49).
- Şahmaran yılanların başı (K.53).
- Yedi başlı yılanı şahmaran denir (K.50).
- Şahmaran büyük bir yılan insan başlı, padişahın oğlu onu öldürmek istemiş (K.52).
- Ejderhaya evran denir (K.55).
- At yelesi gibi saçı olan 1mden uzunca yılan gördüm (K.55).

- Baykuş uğursuz kabul edilir (K.2, K.3, K.6, K.9, K.28).
- Baykuş ötüncü hep korkulurdu (K.28).
- Baykuşun ulur gibi ötüncü uğursuz kabul edilir (K.47, K.48, K.49).
- Kertenkele tanrıya küfrediyor (K.3, K.47, K.48).
- Kurbağayla oynamayın elinizde siğil olur derler (K.3, K.55, K.56).
- Hacı leylek denir (K.3, K.28).
- Leylek yuvasının bulunduğü yeri her türlü kötülükten koruduğuna inanılır. Anlatılanlara göre Adana’da bir fabrika bacasında leylek yuvası varmış, o yuva kaldırılmış, o sene fabrikada yangın çıkmış (K.3, K.28).
- “Kuş yuvası bozanın yuvası bozular” dendiğü için bütün düşmüş kuş yuvalarını ağaç dalları üzerine koyardık (K.3).
- “Kuş yuvası bozanın yuvası bozular” denir (K.2, K.28).
- Leyleğü yerde görürsen o sene evde oturursun, leyleğü havada görürsen o sene çok gezersin (K.3, K.28).
- Bebekleri leylekler getirdiğü hep söylenirdi (K.2, K.3, K.28).
- Sadaka verecek kimseyi bulamazsan hayvanlara yem ver derlerdi (K.3).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Hayvanlar ile İlgili Söylemler**

- Kedi nankör bulunur (K.1, K.4, K.19, K.26).
- Kedi sevilir, beslenir (K.11, K.14, K.24).
- Köpek sadık bulunur (K.1, K.4, K.26).
- At sadık bulunur (K.1, K.26).
- Köpeğün evde beslenmesi hoş karşılanmaz, nefesi haramdır (K.1, K.11, K.19, K.21, K.24, K.26).
- Domuza “hınzır” denir (K.1, K.11, K.26, K.43).
- Domuz her şeyiyle haramdır (K.43).
- Domuza hınzır denir, hatta insanın vücudunda bir yerine domuz kanı sıçarsa kesip atmak gerektiğüne inanılır (K.24).
- Ayıya koca oğlan denir (K.1, K.24).
- Akrep sinsi düşman olarak adlandırılır (K.1, K.26).
- Akrep sinsi düşman olarak anılır, çok sinsi olduğü düşünölen kimse “siyah akrep” gibi diye tarif edilir (K.24).

- Yılanın adı geçince “düşman anması” şeklinde düşünülür (K.1, K.24, K.26).
- Yılan düşman diye anılır (K.11).
- Baykuş uğursuz kabul edilir (K.1, K.11, K.19, K.24, K.26).
- Kertenkele: Güneşe nanik yapmış, tanrı tarafından cezalandırılmış denir (K.1, K.24, K.26, K.41, K.42).
- “Kertenkele sevilen bir hayvan değildir, Mardin’de taş evler olduğu için, taş aralarından çokça çıkar, bu rahatsız edici olduğu için, pek sevilmez. Bu nedenle heyki şems denir. Bu güneşle dalga geçmek anlamına gelir.” (K.17).
- Hacı leylek denir çünkü, her yıl orayı ziyaret ettiğine inanılır (K.1, K.24, K.26).
- Hacı leylek denir (K.18, K.19).
- Bebeği leyleklerin getirdiği söylenirdi (K.1, K.24, K.26).
- Leyleği uçarken görünce o yıl çok gezileceğine inanılır. Leylek yerde ise o yıl çok gezilemeyeceğine yorumlanır (K.1, K.26).
- Leyleğin yuvası ellenmez (K.1).
- Kuş yuvası bozulmaz (K.19, K.24, K.26, K.43).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde hayvanlarla ilgili görüşler hemen hemen birbirinin aynıdır. Mardinlilerde köpeğin evde beslenmesi için “nefesi haramdır” denmektedir (K.1, K.11, K.19, K.21, K.24, K.26) çünkü, köpekler her şeyi burunlarını uzatıp koklamaktadırlar. Domuz içinse Mardinliler “hınzır” demekteler (K.1, K.11, K.26, K.43). Varsaklar adını ağzına almaktan kaçınmaktalar.

Varsaklarda yılanlarla ilgili birçok inanışın olduğu görülmektedir. Kara yılanın eşli gezdiği için öldürülürse eşinin öç alacağından korkulur, bunun için öldürülen yılanın yanına ekmek ufalanır, soğan kabuğu falan konur. Bunun konma sebebi eşin hırsızlık yaparken yakalandı, onun için öldürüldü manasınadır (K.47, K.48, K.49). Yörede yılan denilince şahmaran akla gelmekte, yılanın büyüğüne “ejderha” yerine “evran” denmektedir (K.55).

### 3.1.3.2. Halk Mimarisi

#### 3.1.3.2.1. Konut Çeşitleri

##### A. Varsak Türkmenlerinde Konut Çeşitleri

- Varsaklarda da evlerin taş, kereste karışık imal edildiği görülmüştür. Eski Türk evi anlatım şekillerine uygundur. Ayrıca hayvanlar için geçici ağılarda Hû denilen tarzda yapılmakta ve bu tarz yapım günümüzde bile bilinmektedir (K.2).

- **Hû yapımı**

Bu sazdan, samandan yoksul insanların yaptıkları bir ev çeşididir. Günümüzde görülmese bile 1990'larda bile var olan bir evdir. Kamıştan yapılır, evin kenarları sarmaşık otlarla örülür. Evin çatısı da kamışlarla kapatılır. Bu evlere "hû" denir (K.2).

Bu tip evler başka bölgelerde de yapılmaktadır. Bu tip ev yapımı türkülere bile yansımıştır. Bir Rumeli türküsü: "Bir evler yaptırdım be Ramize'm sazdan samandan

İçine girilmez be Ramize'm tozdan dumandan"

([https://tr.wikisource.org/wiki/Kategori:Rumeli\\_t%C3%BCrk%C3%BCleri](https://tr.wikisource.org/wiki/Kategori:Rumeli_t%C3%BCrk%C3%BCleri) Erişim tarihi: 23.12.2022)

- Hû yapılır. Dışı ve çatısı çamurla sıvanır (K.47, K.48, K.49).

##### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Konut Çeşitleri

- Eski Mardin taş evlerden oluşur. Şehir mimarisi göz alıcıdır. Eğimli yere yapılmış olmaları nedeniyle evler birbirinin manzarasını kapatmaz. Sarı kalker taşından işlenerek yapılmış evler, büyük aileleri barındıracak tarzda dizayn edilmişlerdir. Evlerin avluları yüksek duvarlarla çevrilidir, böylece evin mahremiyeti sağlanır. Bu nedenle avlular aile kadınlarının bir araya gelerek iş yaptıkları mahallerdir. Eski kent sistematüğinde evlerin altından su tünelleri geçmektedir. Ayrıca pis su kanal yapısı da gözlemlenir. Ev aralarındaki sokakların üzerinde de evlerin bazı bölümleri yer almaktadır. Sokakların üstü tünel gibi kapanmış olmaktadır. Bu bölümlere "abbara" denilmektedir (K.1, K.4, K.11, K.21).
- Eski taş evler genelde iki katlı inşa edilmişlerdir. Evin alt katında kilerlik bulunur. Üst katında eyvana çıkan odalar vardır. Evlerin çatısı yoktur, düz damla biter. Yaz aylarında eskiden damlarda yatılmaktadır (K.1, K.11, K.27).

- Mardin kale yerleşimi dışında Deyrul Zafaran'a giderken ovalık sayılabilecek bir sahada Hıristiyan din mensuplarına ait oldukça eski bir yerleşim sahası mevcuttur. Bu sahada evler birbirinin damlarından geçilerek gidilecek tarzda inşa edilmişlerdir. Bu tarza Çatal höyükte rastlamaktayız (K.1).
- Mardin eski taş evlerden oluşan, dağ yamacına kurulu olması sebebiyle, basamak basamak yukarı çıkılabilen bir yapıya sahiptir. Bu nedenlerle eski kentte olan yaşam adetleri devam ettirilmek zorunda da kalınmış gözükmektedir. Bunları örneklemek gerekirse eski kente ara sokakların çoğuna arabayla girilemediğinden eski kentte çöp hala eşek veya katırlar tarafından toplanmaktadır. Eski kentte cenazeler omuzda indirilmektedir (K.1, K.20).
- Mardinli Sünni Araplarda "üç ev yapacaksın, birincisini yapıp yıkacaksın, ikincini yapıp satacaksın, üçüncü yaptığında sen oturacaksın" derler (K.1).
- Dünyada üç şehir sit alanı ilan edilmiştir, bu şehirler Kudüs, Venedik ve Mardin'dir. Mardin mimari yapısı taş işleme üzerinedir, taşın oya gibi işlendiği şehirdir denilebilir (K.1).
- Mardin mimari yapısı itibariyle oldukça eski zamanlara dayanan bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle taş evler şeklinde inşa edilmiş olan evlerde kuyu sistemi vardı ve yağmur suyu biriktirme kuyuları, bu sistem eskiden kendini idame ettiriyorken, sonra şehir kalabalıklaşınca kuyulardaki su yetmez olmuştur (K.13).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda yerleştikleri bölgelere göre değişik mimari tarz görülmektedir. Adana yöresinde "Hû" denilen sazdan, samandan, toprak ve taştan imal edilen eskiden yoksul insanlar da böyle ev yapıp otururlarmış, günümüzde nadiren yapılmakta ve genelde hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır.

Mardin dünyada sit alanı olarak ilan edilmiş bir şehirdir. Taş mimari yapısı oldukça planlı ve özenlidir.

### **3.1.3.2.1.1. Konutlarda Aydınlatma ve Isınma**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Konutlarda Aydınlatma ve Isınma**

- Saimbeyli Ayvacık köyünde eskiden elektrik yoktu, ışık için çırağ yakardık veya bir kaba mazot konur içine bir bez parçası konur yakılırdı, gaz lambası vardı (K.15).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Konutlarda Aydınlatma ve Isınma**

- Mardin'e çok kar yağardı. Eskiden Mardin'de evlerde bir odada soba kurulurken diğer odalarda soba olmazdı. Soba olmayan odalarda kürsi konur bunun altına mangalda köz konur. Bu kürsinin üzerine büyük bir yorgan örtülürdü, ısınmak isteyen ayaklarını yorganın içine sokarak ısıtırırdı (K.1).

#### **Karşılaştırma**

Türkiye'de eskiden köylerde aydınlatma için gaz lambaları, çırağ, mum kullanılırdı. Yine eskiden kalorifer sistemleri, elektrikli ısıtıcılar yaygın değildi, ısınmak için çok eski yöntemlerden faydalanılırdı.

### **3.1.3.2.1.2. Konutların Döşenmesi ve Ev Eşyaları**

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Konutların Döşenmesi ve Ev Eşyaları**

- Evlerin içi duvar halılarıyla kaplanır, bu halılarda manzara resimleri dokunmuştur (K.1).
- Eskilerde eşyalar sadece ihtiyacı karşılayacak kadar olurdu. Eski Mardin evleri ayvan şeklinde olduğu için bir oda yeni evlenecekler için verilir (K.1, K.21).
- Mardin'de kullanılan ev eşyaları, mutfak eşyaları, oturma grupları, taş evlerin mimari yapısının getirdiği duvar içi dolaplar, bu dolapların ahşap işlemeli kapıları olur, kenarı ahşap işlemeli boy aynalar, duvar tabloları (bunlar eskiden halılardan olurdu), konsollar (bunlar evin cam eşyalarının, bibloların, çeşitli işlerle işli keten veya dantellerle bezenmiş örtülerin serildiği camlı dolaplardır) (K.1, K.12, K.13, K.21).
- Mardin'de evlere çok önem verilir. Evler dekorasyon açısından çok dikkat edilerek döşenir (K.1, K.21).
- Mardin'de evler birliği beraberliği simgeler, bu nedenle evlere çok önem verilir (K.21).
- Eskilerde bir kat yatak yorgan, yemek yiyecekleri kapacak, üzerinde oturacakları kilim, tahta divan (kerevet) yeni evlenecek çiftin eşyasını oluştururdu (K.1, K.21).

#### **Karşılaştırma**

Eskilerde Varsaklarda ve Mardinlilerde ev eşyaları ihtiyacı karşılayacak kadar olurdu. Günümüzde eşyalar modaya uygun tarzdadır. Mardin'de evler taş ev olduğundan duvarlarda gömme nişler bulunur. Bu nişler çeşitli amaca hizmet etmektedirler.

### 3.1.3.2.1.3. Konutlarla İlgili İnanışlar

Tahtacı Türkmenlerde de eşiğe basılmaz (Şahin, 2022, s.215).

Eşiklere diğer toplumlarda da belli anlamlar yükleniyordu. Sümerlerde Gılgamış destanında Tanrıça İştâr Gılgamış'a "Mükemmelce işlenmiş eşikler ayaklarını öpsün" diye seslenmektedir (McCall, 2017, s.63).

Çin'de Chou hanedanlığı döneminde "sokak kapısı tanrısı" önemli 7 tanrıdan biri kabul edilmiş, hatta bu tanrı için atalar mabedinde kurban bile sunulmuş (Özerdim, 1963, s.22).

Hakas Türklerinde akşamları evin bereketi artar, kut denilen tanrısal bir öge vardır, bunlar eve bereketi getirir. Eğer akşam vakti evden dışarıya bir şey verilirse evin kutuda verilmiş olur (Çetin, 2011, s.27).

Hakas Türklerinde akşam ev süpürülmez. Süpürürsen evdeki kutuda dışarı süpürürsün, evin bereketi için akşam ev süpürülmez (Çetin, 2011, s.27).

Evin kapısı, o evde yaşayan insanların dünyasına giriş kapısı olarak tanımlanmış gibidir, bu sebeple olsa gerektir ölen kişi evin kapısından çıkartılmaz. Birçok kültürde bu işlem böyle yapılır, örnek vermek gerekirse: İskandinavlarda Egill Saga'da ve Eyrbyggja Saga'da ölen kişilerin evin bir duvarı yıkılarak cenaze evden çıkarıldığı anlatılır (Ülgen & Yavaş, 2017, s.255).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Konutlarla İlgili İnanışlar

- Varsak Türkmenlerinde eşikte dikilmek pek hoş karşılanmaz (K.2, K.3, K.9).
- Bir ev kazası olursa, bir yere sadaka verilmek için ayrılır (K2).
- "Evin eşiğine oturmayın" denirdi (K.3, K.28).
- "Evin eşiginde durma" derler (K.47, K.48, K.49, K.54).
- Evin eşiğine bastırılmaz (K.50).
- Evin içinde bile odadan odaya bebekle geçerken "eşik geçiyorsun besmele çek" denirdi (K.3).
- Eşikten geçerken besmele çekmemiz istenirdi (K.28).
- Yeni bir eve taşınırken ilk önce ayna ve Kuran gider (K.9).
- Bizim zamanımızda her evde Kuran pek yoktu. Kuran olarak evlerde minyatür Kuranlar vardı (K.15).

- Akşam ev süpürülmez, “evin kısmeti süpürülür” derler (K.50, K.54).
- Gece temizlik yapılmaz, fakirlik getirir derler (K.53).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Konutlarla İlgili İnanışlar**

- Mardin ili merkez Sünni Müslüman Araplarda gelin alındığında gelin eşiğe bastırılmaz üstünden atlatılır (K.1, K.4).
- Birine kızdıkları zaman “Eşikten içeri adımını atma” diye ifade edilir (K.1, K.4).
- Evde denenmemiş ilk defa yapılan bir işte evin hanımı işe başlarken Allah’ın onu yaptığı işte mahcup etmemesi için “Benim elim değil, Fatma ananın eli” diyerek dua eder (K.4).
- Evin kapısının üzerine nazardan korunmak amacıyla “Mülk Tanrınıdır, kul onun bekçisidir” yazısı konur (K.1, K.4).
- Evde iki cam eşya kırılırsa, küçük bir çay bardağı kırılarak bu üçe tamamlanır (K.1).
- Evde büyük bir kaza atlatılırsa, köşeye sadaka ayrılır (K.1, K.43).
- Aile dışından kişiler gelince bay bayan ayrı oturtulur (K.39).
- Şahmaran efsanesi yörede anlatılır. Bu Şahmaran’ın başı insan, belden aşağısı yılan şeklindedir. Yörede bolluk ve bereket simgesi olarak da kabul edilir. Genç kızların odalarına şans getirsin ve kem gözlerden korusun diye Şahmaran resmi konur (K.12, K.13).
- Şahmaran yörede duvar halılarının üzerinde olur, öyküsünden ziyade herkes o halılardan bilir, öyküsü bilinmez (K.40).
- Mardin’de kapı üzerinde iki çeşit tokmak bulunur. Bu tokmakların biri daha ince bir ses verir. Eğer gelen bayansa bu ince ses veren tokmakla kapıyı çalar. Böylece içerdekiler gelenin bayan olduğunu öğrenmiş olduğundan gelen ona göre karşılanır (K.1, K.4, K.14).
- Mardin ‘de hacca gidenlerin aileleri evin kapısının çevresini çiçek resimleri yaparak, yeşille boyayarak süslerler (K.1, K.12, K.22, K.43).
- Yeni bir eve taşınıldığında eve uğur getirsin, bolluk bereket olsun diye ayna ve Kuran götürülür, kapıdan içeri ilk Kuran elinde uzatılarak eve ayak basılır (K.1, K.45).
- Yeni eve taşınırken ilk önce Kuran götürülür (K.21).

#### **Karşılaştırma**

Her iki tarafça da eşiğe basılmaz. Bir eve ilk ayna ve Kur’an-ı Kerim götürülür. Mardinlilerde Şahmaran resmi bereket getirmesi için evlerde kullanılmaktadır.



Mardin’de kapı tokmakları çifttir. Kapıyı çalan kişi cinsiyetine göre kapıyı çalar. Hacca gidenlerin kapısının kenarları süslenir. Ev içi büyük kazalarda sadaka verilir. Varsaklarda ise gece temizlik yapılmaz, ev süpürülmez bereket eksilteceğine inanılır. Bitlis’te de gece evin süpürülmesi uğursuzluk addedilmektedir (Ergöz, 2019, s.222).

### 3.1.3.2.2. Hamamlar

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Hamam

- Mardin’de hamama gitme olayına şöyle bir değinmek gerekirse, hamamlara gitme hikâyesi başlı başına özel bir ritüel gibidir. Mardin’de Emir Necmeddin hamamı, Bimaristan hamamı, cami hamamı, Sitti Radviye hamamı hemen akla gelen hamamlardır. Hamama gitme ritüelleri şöyle gerçekleşmekteydi: Hamamlar sabah erken saatlerden öğle saatlerine kadar erkeklere hizmet etmektedir. Bayram arifesi gibi günlerde geceleri de açık olur. Erkekler genellikle sabah saatlerinde tek başlarına veya yakın bir arkadaşla hamama gider. Ergin olmaya aday çocuklar artık babaları ile hamama gider. Bazen de arkadaş gurubu sözleşerek birlikte kalabalık bir şekilde hamama gider. Soyunma bölümünde soyunup, *kıpkap* (takunya), *fota* (peştamal) ile hamama girerken kurulama havluları kendilerine verilir. Titiz olanlar görevliden temiz, mümkünse yeni havlu ister (aslında bütün havlular temizdir, sadece eski yeni ayırımı vardır.). Genellikle erkekler kendileri yıkanır. Birlikte giden arkadaşlar veya hamamda karşılaşanlar birbirlerini keseler, sabunlar *life* yapar (life: keten iplerinden yapılan içi ne sabun konan lif). Hali vakti yerinde olanlar *hıssal* (keseci) tarafından yıkanır. Hıssal kişiyi kapıdan karşılar ve uğurlar. Kurulanma sürecinde gazoz, bazen limonata, çay, kış günlerinde ıhlamur içilir. Çalışanlar bu profildeki kişilere özel itina gösterir zira bahşişler bol dağıtılır.

Kadınlar ise genellikle Kadınlar kız-erkek çocuklar, büyükler bütün aile belirledikleri günde hep beraber hamama giderler. Genellikle hamam için gerekli donanım (fota-havlular-takunya-sabun-kese-lif-tarak-vs.) beraber götürülür. Havlu, temiz giyimler bohça ile, sabun kese lif gibi *kılden* (bakırdan yapılmış dikdörtgen prizma, kenarları delikli ve ayaklı kutu) içinde taşınır. Ayrıca bakırdan yapılmış *sıtl* (kova) ve *tase* (tas) *yendo* (kollu tas) beraber götürülür. Bunlar çocuklara dağıtılır, herkese taşıyabileceği yük verilir. Evlenmeye aday, yeni gelinler genellikle bunları taşımaz, iş anneye kaynanaya yıkılır. Hamama erken gelmek önemlidir. Zira *dikke* (soyunma bölümünde

sedir gibi yer) de oturmak önem arz eder, gecikenler oturmak, soyunmak, kurulanmak için daha alt taraflarda oturmak durumunda kalırlar. Önce çocuklar varsa çok yaşlılar, gençler tarafından yıkanır. Derhal dışarı çıkartılır ve dikkede dinlenmeleri sağlanır. Ailenin kadınları genellikle birbirini keseler, lif yapar, yıkar, finalde dışarı çıkılır. Belli bir süre dinlendikten sonra geri dönüş yapılır. Varlıklı ailelerin hamamı biraz daha şatafatlıdır. *hıssale* (Yıkayıcı-keseci), hamamda *dikke* ayırır. Öğlen saatinde ailenin evine gider, yukarıda sayılan eşyaların büyük bir bölümünü taşıyarak, kendisi önde aile arkasından hamama gelir ve onları dikkeye yerleştirir. Çocuklardan yıkamaya başlar ve iş bitince aileyi aynı şekilde eve götürür.

Burada dikkat edilecek erkek çocukların yaşı ve vücut yapısıdır. Ergenliğe yakın çocuklar kesinlikle kadınlar hamamına götürülmez. Dikkat edilmezse, hamamcı veya diğer müşterilerin bazı erkek çocuklarına itirazı olabilir. Genellikle itiraz “Babasını da getirseydin” deyimi ile dile getirilir (K.12).

### 3.1.3.2.3. Çeşmeler

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çeşmeler

- Kuyu sularından ziyade çeşme suları içilirdi. Bu nedenle her mahallede bir çeşme bulunurdu. Bu çeşmeler: Ayn Kabak çeşmesi (Mardin kalesi altında), ayn ücrün çeşmesi, fevriye çeşmesi, sultan İsa çeşmesi (Zinciriye medresesinde), Kasimiye çeşmesi, şevriye çeşmesi (ulu cami mahallesinde), ayn saray çeşmesi (Millizadeler vakfında), kasr-ı Kanjo (adlı kanjo) çeşmeleri bulunmaktadır. Bu çeşmelerin suyunun şifalı olduğuna inanılır (K.13).

#### Karşılaştırma

Mardin evlerinde kuyular bulunurdu, bu kuyulara yağmur ve kar suyu biriktirilirdi, bu suların hijyeninden şüphe de duyulduğundan çeşmelerden su getirip kullanmak tercih edilirdi.

### 3.1.3.3. Halk El Sanatları

#### A. Varsak Türkmenlerinde El Sanatları Ürünleri

##### Demir işleme

Demircilik saygın bir meslektir. Bıçak, tarım aletleri üretilir. Tapan bölgesinde yapılan bıçak sapları boynuzlardan yapılmaktadır. Bu boynuz işleme olayına diğer

topluluklarda da rastlanmaktadır. Örneğin Sümerlerde Gilgamiş destanında Gilgamiş, Uruk'un zanaatkârlarına Enkidu'yla birlikte öldürmüş oldukları gökyüzü boğasının boynuzlarını işlemelerini ister ve bunları babası Lugalbanda'ya ithaf ettiğinden bahsedilir (McCall, 2017, s.65).

Tapan bıçakları yörede ünlüdür (K.2, K.3, K.47, K.48, K.49).

### **Oya işleme**

Yöre olarak tülbent kenarlarına süsleme amacıyla çeşitli oylar kadınlar ve kızlar tarafından küçük yaşta öğrenilerek yapılır. Yeni bir işe başlanırken, o işin üzerine ayağı çabuk birinin gelmesi işin çabuk biteceğine yorumlanır. Bu nedenle yeni bir işe başlarken evin veya komşunun en koşturan çocuğuna o işin üstüne gelmesi için düzenlemeler yapılır. Koşturarak gelen çocuk "kolay gelsin" der (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

### **Kiriş yapımı**

Keçinin bağırsağından kiriş adı verilen bir ip üretilir. Hatta bu ip ameliyatlarda bile kullanılır. Bu ip çok sağlam olur. Bu nedenle pamuk atmak için kullanılan hallaç yayında kiriş kullanılır (K.3, K.48).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında El Sanatları Ürünleri**

### **Dantel işleme**

Mardinlilerde de kızlar küçük yaştan itibaren el işleri öğretilerek yetiştirilir (K.1, K.4, K.10).

### **Telkâri**

Gümüş işleme şekillerinden telkâri tekniği Mezopotamya'da MÖ 3000 yılından beri kullanılan bir teknik olup MÖ 2500'lerden itibaren de Anadolu'da görülmeye başlamıştır. Bu teknik gümüşün tel haline getirilip işlenmesi, değişik şekiller verilmesi esasına dayanır. Günümüzde bu konuda çalışan usta sayısı azalmakla beraber özellikle Süryani ustalar tarafından yaşatılmaya devam edilmektedir (Kurnaz, 2011, s.14).

Telkâri tarzı gümüş işleme sanatı günümüzde de yörede yaşatılmaktadır (K.1, K.4, K.12, K.13).

Altında tel haline getirilip işlenirdi, böyle eserler vardı (K.1, K.12, K.13).

### **Basmacılık**

Akad ve Asurlular tarafından kullanılmaya başlandığı düşünülen bu teknik, Süryaniler tarafından tarihten bu yana kullanıla gelmiştir. Bez veya tülbent üzerine, ahşaba oyulmuş motiflerin kök boylarla boyanarak baskı yapılmasıyla desen elde etme işlemine

basmacılık denmektedir. Günümüzde az sayıda da olsa bu konuda eser verilmektedir (Kurnaz, 2011, s.15).

Günümüzde Mardin’de basmacılık yörede yaşatılmaktadır (K.1).

### **Taş işçiliği**

Yeni yerleşim yerlerinde taş işçiliği kullanılmamaktadır. Yörede eskileri onarmak adına taş işçiliği yaşatıldığı görülmektedir (Kurnaz, 2011, s.12-13).

Yörede hala taş işleyen usta var (K.1).

### **Bakırcılık**

Mardin eski bir şehir olması dolayısıyla bakırcılar çarşısı vardır. Bunun haricinde bir zamanlar yöre bakır işçiliği ile de ünlüdür. Hatta modellerde “Mardin atkılı ibrik” diye ibrik çeşidi bile vardır (Maner, 2006, s.51-52).

Mardin’de bakırcılar çarşısı var (K.1, K.12, K.13).

### **Testicilik**

Mardin’de topraktan testi ve küp yapımı vardı. Bu topraktan yapılan küpler parça taş duvar örümlerinde de kullanılmış, ağırlığı azaltmak amacıyla araya boş küpler konurmuş. Küpler kışlık malzemeleri saklamak için yakın zamana kadar kullanılmıştır.

Mardin’de testicilik sanatı vardır (K.1, K.12, K.13).

### **Keçecilik**

Bölgede keçe sanatı da vardır. Eski yerleşim yeri olması dolayısıyla binek hayvanları için semer yapımında keçe kullanılır, çobanlar için kepenek imal edilir.

Keçecilik sanatı bölgede vardır (K.1, K.12, K.13).

### **Sepetçilik**

Bir zamanlar köylerden meyve ve sebze sepet içerisinde getirilirdi (K.1, K.12, K.13).

### **Karşılaştırma**

Her iki grupta da kendi ihtiyacını gidermeye yönelik el sanatları ürünlerini görmekteyiz. Mardin’in il olarak ipek yolu üzerinde bulunan bir şehir olduğu düşünülecek olursa el sanatlarında ki çeşitlilik daha bir anlam bulacaktır.

#### **3.1.3.4. Halk Hekimliği**

Geçmişte günümüzde verilen sağlık hizmetlerine ulaşmak oldukça zordu. Köylerde bilgili yaşlı hanımlar veya tanrının öngörü yetisi verdiği insanlar tarafından bu hizmet verilirdi. Halk bu konuda kendi edindikleri tecrübeleri birbirine aktararak, büyükten

küçüğe bir bilgi akışıyla sağlık sorunlarına çözüm bulurdu. Varsak Türkmenleri katran yaparak, kantaron yağı hazırlayarak, üzümden rakı yaparak (bunu içmek için değil, sağlık sorunlarında kullanmak için yaparlar. Boğaz ve ciğer enfeksiyonlarında, kesiklerde bu alkol dökülür. Sonra ispiro çıkmış, bu satın alınmaya başlayınca alkol üretmeye gerek kalmamış.).

Katran; Kara renkte, kıvamlı, suda erimeyen bir maddedir. Soğuk algınlıklarında, burnu akan hayvanlarda, ayağı, sırtı yaralanan hayvanların yaralarında kullanılır, hatta insanlarda beli, sırtı ağrıyan bu bölgelere katranlı bez bağlayarak (buna yakı/cıbar) kendini onarmaya çalışır (Özbay, 2019, s.119).

Katran şu şekilde yapılır; Katran (sedir) ağacı reçinesi bol olduğu için tercih edilir. Ağacın reçinesi bol olan kısımları budak, kök ve özüdür. Ağaç kesilerek teneke boyunda ve parmaktan daha ince parçalara ayrılır. Bunlar teneke içine hava almayacak sıklıkta yerleştirilir. Bir çukur hazırlanır, bu çukurun ortasına katranı toplamak için tas konur. Bu tasin üstüne ortası delik bir saç yerleştirilir. Tenekenin açık ağzı ters çevrilerek o deliğin üzerine gelecek şekilde yerleştirilir. Kenarları çamurla sıvanır. Tenekenin üzerine çalılar konarak gür alevli bir ateş yakılır. Katran bu şekilde elde edilir (Özbay, 2019, s. 119-120).

Eskiden Türk topluluklarından Altaylarda hasta olan birine şifa için yaklaşıldığında “Bu benim elim değil, İmay İce’nin elidir” denirmiş. Bu günümüzde Anadolu’da “Fatma Ana’nın elidir” şekline dönüşmüştür (Ergun, 2011, s.138).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Halk Hekimliği**

- Hastalara iyi olsunlar diye kurşun döktürülür (K.2, K.3, K.9, K.29).
- Babaannem kurşun dökerdi (K.29).
- Katran ve boğma (alkol) yapılır (K.47, K.48).
- Halk hekimliğinde bir tedaviyi bilen, kendi tanıdığına öğretir, bu olaya el almak denir. Bademcik, kırık, çıkık, doğum yaptırmak, göbek çekmek, ebelemek (yani çocuğu olmayan kadına masaj yapmak), dene çekmek (bunu da yapan kalmadı, zayıf çocukların burnundan meyve çekirdeği, leblebi, nohut çıkarırlardı), kurşun dökmek gibi işlemleri yapmak için el alırlardı. Bu işlemleri yaparken “benim elim değil Fatma Ana’mızın eli” derler (K.3).
- Kusmaya karşı nane-limon kaynatılır (K.2).
- Kansızlık için pekmez içirilir (K.2).

- Soğuk algınlıklarında ıhlamur içilir (K.2).
- Soğuk algınlıklarında ıhlamurun içine elma konulup kaynatılırsa öksürüğe iyi gelir (K.2).
- Boğaz ağrılarında alkollü bez boğaza bağlanır (K.2, K.5, K.8).
- İtin beyaz pisliği toplanıp kurutulur, dövülür, kavanozlara konur. Kamış bulundurulur. “Bu kamış içine bu it pisliği çekilip, boğazı iltihaplanmış kişinin boğazına üflenir. Bu olaydan kısa süre sonra boğazdaki iltihap patlarmış” babam böyle anlatırdı (K.29).
- Eskiden çay ilaç gibiymiş (K.29).
- Üşütmelerde alkollü bez sırta ve göğse konur. Eskilerde alkol bulunmazsa rakı konurmuş (K.2).
- Elde ve ayaktaki egzamaya kına yakılır (K.2).
- İshal olana patates haşlayıp yedirilir (K.2).
- Kantaron yağı hazırlanıp yaralara sürülür. Kantaron çiçeği (sarı çiçekli bir bitkidir) toplanır, sızma zeytinyağın içine cam bir kavanoza konur. Güneşte bekletilerek hazırlanır (K.2).
- Çişi yapamayan bebek için ilaç: 2-3 bal arısı bir temiz tülbentin içine konup, az şekerli bir suya batırılır ve bebeğin ağzına 2-3 damla damlatılır. Yarım saat kadar sonra bebek çiş yapar. Yeni doğan bebeğin çiş yapamaması üzerine yapılan bu uygulama için bebeğin çiş yapmasını engelleyen doğuştan gelen ince bir zar olduğunu ve bunun bu şekilde giderildiği düşünülür (K.2).
- Nisan yağmuru şifalı olur. Duayla 7 gün içilirse, çocuğu olmayanın çocuğu olur, hatta elbisenin üzerine gelse o elbise çürümez derler (K.53).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Halk Hekimliği**

- Ağaç reçinesi yenmesi: Çam, kayısı ve kirazın reçinesini toplayıp, midesi ağrıyana, çişini tutamayan çocuklara veya ağır bir şey kaldırıp altına çiş kaçırmaya başlayan büyüklere bel açıklığını giderdiği düşünüldüğü için bir parça reçine yedirilir (K.1, K.4).
- Gazı olan bebeğe kimyon ve anason kaynatılarak içirilir (K.1, K.4).
- Elde ve ayaktaki egzamaya kına yakılır. Kınanın içine acı sabır (mırra sabır) katılır (K.1, K.4).
- Basur için, gaz lambasının isi yaralı yere sürülür (K.1, K.4).
- Ezilen yere, ayak burkulmalarında yağlı hamur sarılır (K.1, K.4)

- Soğuk algınlıklarında sırtta kupa çekilir. Maşanın ucuna pamuk bağlanır, üzerine ispirto dökülüp yakılır. Bu yanan pamuk kupa veya çay bardağı gibi camdan bir malzeme içine tutulur bardak biraz ısıtılıp sırtta konur, biraz bekletilip alınır. Sonra o bölgeye sıcak havlu konur (K.1, K.4).
- Ayak burkulmalarında, kan uyumuş adale üzerine yağsız et, dövülüp sarılır (K.1, K.4).
- Gözde çıkan arpacık adlı iltihaplı kabarcığa sarımsak sürülür (K.1, K.4).
- Gözde çıkan arpacığa, sözlü şekilde de müdahale edilir. Amcasının oğluyla evli birinin adı anılarak, arpacığın üzerine elin getirilmeye çalışılarak “şu kişi amcasının oğluyla evli senin burada ne işin var” diyerek arpacık yok edilir (K.4).
- Saç dökülmesinde dökülen bölgeye sarımsak sürülür (K.1, K.4).
- Kansızlık için pekmez içirilir (K.1, K.4).
- Soğuk algınlıklarında ıhlamur içilir (K.1, K.4).
- Soğuk algınlıklarında ıhlamurun içine elma konulup kaynatılırsa öksürüğe iyi gelir (K.1, K.4).
- Kusma, bağırsak ve mide rahatsızlıklarında nane, limon kabuğu kaynatılır, ılıtıp içirilir (K.1, K.4).
- İshal olana patates haşlayıp yedirilir (K.1, K.4).
- Kuzu kulağı ya da ekşimek (hımmayze) denilen bir yeşillik, bulgur pilavının içine konup senede bir kere yenir. Bağırsakları asalaklardan temizliyor (K.1, K.4).
- Yeni doğum yapmış anne ve bebeğe ekşutlu pekmez içirilir. Bu karışım şöyle hazırlanır: Ekşut bir gece suda ıslanır, bu su alınır kaynatılır, sonra içine pekmez ilave edilir, biraz daha kaynatılır (K.21).
- Nisan yağmurları başladığında 7 ev ilk yağmur sularını bir araya getirir, üzerine dualar okutulur. Ailelerden isteyene içirilir. Bu suyun yılan, akrep sokmalarını engellediği düşünülür (K.11).

### **Karşılaştırma**

Günümüzde sadece nisan yağmurları için olan uygulamalar geçerliliğini hala korumaktadır. Diğer uygulamalar her iki toplulukta da görülmemektedir.

Halk hekimliği uygulamaları Varsaklarda ve Mardin Araplarında farklılıklar arz etmektedir. Günümüzde her iki yörede modern tıptan yararlanılmaktadır. Bu halk hekimliği uygulamalarını yörelerde bilende pek kalmadığı görülmektedir. Burada en kayda değer bulunan Altaylılarda hastaya yardım edecek iken “Bu benim elim değil, İmay İce’nin elidir” sözü söylenirken bu söylem Anadolu’da “Fatma Ana’nın eli”

formuna dönmüştür. Bu “Fatma Ana’nın eli” söylemi Varsaklarda ve Mardin Araplarında mevcuttur.

### 3.1.3.5. Halk Mutfağı

Yemek kültürü de topluluklar arasında ayırt edici bir özelliktir. O topluluk hakkında pek çok ayrıntıyı içerir.

Tacitus’un anlatımına göre Germen kabileleri arpa veya buğdaydan mayalanarak yapılan bir içki (bira) içiyorlardı, av etleri, yabani yemişler, mayalanmış süt (yoğurt) yiyorlardı (Tacitus, 2016, s.50).

Eski Türklerde koyun etinden yahni yapılıyordu. Ekmek, gömeç, kömbe, kömme adlarıyla geçen küle gömerek pişirilen yumuşak bir ekmek türü vardır. Tutmaç, güllaç, çörek, buğra, kıyma, umaç katık, çağır, kavud, börek, mantı, içki olarak boza, bulamaç yemek adları tarihi evraklarda geçmektedir. Tutmaç yemeği çok bilinen ve tercih edilen bir yemek türüymüş. Bu yemeğin yapılışı Türkiye’de yaşayan Avşarlar arasında şu şekilde yapılıyormuş: Hamur biraz kalınca yufka şeklinde açılıp, saç üstünde pişiriliyormuş. Pişirdikten sonra üçgen tarzında küçük kesiliyor. Sonra bu parçalar suda haşlanıyor. Pişirilmiş yeşil mercimekle karıştırılıp, üzerine sarımsaklı yoğurt konup, onun da üzerine kavrulmuş kıyma konulur, üzerine nane ve kırmızı biber yağ dökülür (Sümer, 1999, s.381).

Yemeklerle ilgili ayrıntılara birçok yerde rastlarız. Bunlardan çıkarımlarda da bulunabiliriz. Örneğin Kitabı Mukaddes’te Yakub Esav’a ekmek ve mercimek çorbası ikram edip Esav’ı hasta iken iyi edip ilk oğulluk hakkını ondan söz olarak almıştır (Kitabı Mukaddes, 2012, s.25).

Sümerler MÖ 3000’li yıllarda Irak’ın güneyinde varlık göstermişlerdir. Sümerlerin yemek kültürlerinde ekmeğin, çorbaların, etlerin yeri olduğu gibi soğan, salatalık, kıvırcık ve meyvelerin çiğ olarak tüketildiği bilinmektedir. Beslenmelerinde balığın önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir, süt ve süt ürünleri (peynir) de tüketilmiştir. Baklagillerden nohut, mercimek üretildiği ve tüketildiği bir gerçektir. Sümerlerin baharat kullandığı hatta günümüzde kimyon adıyla bildiğimiz baharatın Sümercede “gamun” adıyla kullanıldığı bu kelimenin aslının bu olduğu ifade edilmektedir. Et olarak balık, koyun, keçi, inek (az sayıda kullanılmıştır çünkü, sütünden ve gücünden faydalanılmıştır), kümes hayvanları, çeşitli kuş türleri, az miktarda olsa da domuz tüketildiğini ele geçen listelerden öğrenmekteyiz. Sümer kültüründe ekmek ve biranın



ayrı bir yeri olduğu bilinmektedir. Erik, hurma, elma, ayva, muşmula, badem, incir, üzüm, nar listelerde bilinen meyvelerdir. Şeker olarak bal ve pekmezin kullanıldığı bilinmektedir. Ekmek olarak arpa ununun kullanıldığı görülmektedir. Bunun da nedeni saha olarak topraklarının tuzlu olup arpa yetiştirmeye elverişli olması gösterilebilir. Sebze olarak bezelye, pırasa, kereviz, şalgam kullanmışlardır. Yemek ve ekmeklerin pişirilme tarzları da günümüzle benzerdir. Mayalanmadan yapılan bazlama tarzı ekmekler, ızgara yapılan etler görülmektedir (Yalçın & Yaman, 2019, s.537-542).

Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde tatlı yapılmazdı. Pekmez ve bal vazgeçilmez tatlılardı (Özbay, 2019, s.205).

İlk çift sıralı buğday tarımı MÖ 8500 yıllarında Bereketli Hilal bölgesinde görülmektedir. Hatta ilk nohut tarımı da bu bölgede görülmektedir, günümüzde dünya nohut üretiminin %80'nini Hindistan'ın yaptığını görmekteyiz, oysaki yapılan incelemelerde bundan 5000 sene öncesinde Hindistan'da nohut görülmez (Diamond, 2008, s.126-127). Bu tarımsal gelişmelerin yöre yemekleri üzerinde ne büyük bir etkisi olduğunun da bir göstergesidir. Bu yörede nohut yetiştirildiyse çeşit çeşit nohut yemeklerinin olması kaçınılmazdır. Buğdayın da ilk bu bölgede tarımının yapıldığı gerçeği göz önüne alınırsa buğday ürünleriyle ilgili yemek ve içecek çeşitlerinin bu bölgede yaygın olabileceği fark edilir.

### **3.1.3.5.1. Yiyecek Türleri**

#### **3.1.3.5.1.1. Süt Ürünleri**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Süt Ürünleri**

- Teleme: Bir süt ürünüdür. Taze sağılmış keçi sütünün içine 2-3 incir hoppağı (incirin olmamış) ortadan kesilerek atılır. Ayrıca dalı kopartılarak incirin sütünün süt içine katılması sağlanır, dikkatlice karıştırılır. İncir sütü ve hoppağı sayesinde süt yoğurt gibi mayalanır. Mayalandıktan sonra taze taze yenilir, bekletilmez bekletilirse acır yenmez (K.2, K.3).
- Teleme incir hoppağı yerine altın çilek meyvesinin suyu sıkılarak da yapılır (K.48).
- Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde peynir pek bilinmez. Yoğurt süzülüp kurutulur, buna keş denir (Özbay, 2019, s.53-54).
- Peynir mayası olarak ölü doğmuş bir keçi yavrusunun sarkanağı alınır, içinde bir avuç kadar sıvı vardır. Bu kurutulur. Peynir mayalanmak istendiğinde bundan bir parça

konur. Bu maya kullanıldığında peynir uzun sürede mayalanmaktadır. Yeni şişede mayalar tercih edilmektedir (K.3, K.47, K.48, K.49).

- Yoğurt mayası: 1Nisan'da (bu 1nisan yeni takvimde 13-14-15 nisandan birine denk gelir) yağın yağmur toplanarak bu yağmurdan bir miktar süte karıştırılmak suretiyle yoğurt mayalanır (K.3, K.47, K.48, K.49, K.53).
- Yoğurt: Süt kaynatılır, ılıtılır. İçine önceki yoğurttan mayalık konulur. Üzeri örtülür. 5-6 saat bekletilir. Soğutulur (K.2).
- Tereyağ: Yoğurt içine tuz konur, dövülerek tereyağ elde edilir. Hızman adlı çiriş kökünden yapılan torbalara konup inlikte (mağarada) saklanırdı (K.3, K.6).
- Sadeyağ: Tereyağı elde edildiği gibi saklamak zordur. Uzun süreli tereyağı saklamak için tereyağ eritilir, kaynatılır. İçindeki hekeri (köpük) almak için tereyağı kaynatılırken bir dilim ekmek atılır (K.2, K.3, K.6).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Süt Ürünleri**

- Yoğurt: Süt kaynatılıp, ılıyınca kadar soğutulur. İçine yoğurt mayası konur. Üzeri sütün ılık kalması için örtülür. Yoğurtun olması için 5-6 saat bekletiriz. Sonra üstünü açıp soğuturuz, bir gün buzdolabında dinlendiririz, tüketmeye hazırdır (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda daha fazla süt ürünü elde edildiği görülmektedir. Bunun nedeni çoğunluk bilgi alınan Varsakların köyde yaşamaları ve dolayısı ile kendi yiyecek içeceklerini kendileri yapmalarındadır. Mardinliler ise şehir yaşamının bir getirisi olarak bu ürünleri yapanlardan satın almaktadırlar.

### **3.1.3.5.1.2. Unlu Mamuller**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Unlu Mamuller**

Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde buğday “mehmil” denilen ahşap kilerliğe konur, mehmilden ara ara alınan buğday un, bulgur haline getirilip kullanılır. Yufka ekmek yapılırken bütün köy kadınları yardımlaşır (Özbay, 2019, s.110).

- Yufka ekmek (açık ekmek): Un, maya ve su ile hazırlanır. Bir gece öncesinden un mayalandırılarak hamur hazırlanır. Kışlık olarak veya uzun süre dayansın diye hazırlandığı için miktar olarak çok hazırlanır. Açmaya ve pişirmeye köy kadınları yardımlaşır. Bir ince uzunca tahta üzerinde, ince uzun oklava denilen silindirik

değnekle hamur oldukça ince bir kâğıt gibi yuvarlakça açılır. Bu açılan yufka saç üzerinde pişirilerek kurutulur. Pişen yufka bir sofra bezi üzerinde soğutularak üst üste dizilir. Kuru olduğu için bu ekmek uzun süre dayanır. Yenilmek istendiğinde bir sofra bezi üzerine tek tek konur hafifçe nemlendirilir. Nemlendirilen parça bohça gibi katlanır. Kaç adet gerekiyorsa tam yenileceğine yakın 5-10 dakika önce hazırlanır. Bir sofra bezine sarılır (K.2, K.3).

- Sıkma: Un, maya, somun ekmeği kurusu, tuz, su ile hazırlanır. Hamur yoğurulup biraz dinlendirildikten sonra 30 cm. çapında açılır. Yufka ekmeğe göre bayağı kalın bir yapıdadır. Bu saçın üstünde pişirilir. Yumuşak yapıdadır. İçine malzemeler konularak sarılır. Bu malzemeler kişilerin zevkine göre değişir (K.2, K.3).
- Kömbe: Un, maya, su, tuz hamur hazırlanır. Pide kalınlığına getirilip küldede pişirilir. Kimi zaman börek tarzı içine kıymalı içte konur (K.2, K.3, K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Unlu Mamuller**

Mardin’de mutfak bölümü haricinde kilerlik olurdu. Bu kilerliklerde “mehmil” (ıkvıra da denir) denilen ahşap depolar olurdu, bu depolar bölme bölme zahireleri saklamak için kullanılırdı (K.1).

- Ighbeyz: Bu ekmek türü şekil itibariyle pideye benzer. Un, maya (eski hamurdan bir parça ayrılarak elde edilmiş olan ekşimiş hamur parçasıdır) ve suyla hazırlanır. Pişirme işlemine de ıghbeyz denmektedir. Pişirilen fırına tannor deniyor (K.1).
- Kiliçe-iglice (baharatlı çörek): Un, toz şeker, margarin (tereyağ), sıvı yağ, karbonat, vanilya, mahlep, toz tarçın, toz haline getirilmiş karanfil, anason, yeni bahar, süt, yumurta, yumuşak bir hamur haline getirilir. Fırında pişirilir (K.1, K.4, K.10, K.11, K.12, K.13).
- Şehriye (işeyrey) kesme: Un, yumurta, tuz ve suyla hamur hazırlanır. İnce bir şekilde yuvarlayarak elde ince tel haline getirilir. Bu tel haline getirilme işlemi oldukça zorlu bir süreçtir. Bu hazırlanan hamur şehriyeler tepsilere konup fırınlara gönderilir. Bu nedenle kadınlar yardımlaşırdu. Bu zorlu süreç kolay geçsin, hızlıca bitsin diye Varsaklarda da görülen eli ayağı çabuk bir çocuk iş başlamadan koşarak içeri getirilir. İçeridekilere “kavvakın Allah” yani “Allah güç kuvvet versin” diye üç defa söyler. Bundan sonra çocuk “o işi ne yaptınız?” diye sorar. İçerdekilerde “yaptık bitti” derler. Şimdilerde hazır şehriye var (K.1, K.4).

- Sembusek (çiğ börek, şam böreği): kıyma, kuru soğan, yeşil biber, kırmızı biber, maydanoz, domates, biber ve domates salçası, baharat, tuz, sıvı yağ eklenerek iç hazırlanır. Hamur hazırlanır; Un, yumurta, maya, tuz, su karıştırılır. Hamur yuvarlak şekilde ince açılır, yarısına iç konur, diğer yarısı üzerine kapatılır. Hazırlanan böreklerin yüzüne yumurta sürülür, fırınlanır (K.1, K.4, K.10, K.11, K.12, K.13).
- Peksimet (bakıma): Somun ekmek hamuru hazırlanır ve uzun bir şekil verilir. Bu hamur dilim dilim kesilir, fırında pişirilir. Soğuduktan sonra dilimler birbirinden ayrılır, tekrar fırınlanır. Bu ekmek uzun süre dayandığı için tercih edilir. Özellikle kışın yapılır (K.1, K.4).

Peksimet kelimesinin etimolojisi: Yun. “paksamátion” kelimesi “iki kez pişirilmiş asker ekmeği” demektir. Süryanice ve Arapça “samīd” “buğday unu” manasındadır (Nişanyan, 2020, s.693).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde unlu mamuller konusunda oldukça zengin bir çeşide sahiptirler. Varsaklar kış ve yaz evde ekmek elin altında hazır bulunsun diye yufka ekmek hazırlanır pişirilirken kurutularak pişirilir, bu eski bir gelenektir. Mardinlilerde kış ve yaz evde ekmek hazır olsun diye peksimet bulundururlar. Kiliçe-iglice (baharatlı çörek) tarifi çok eskilerden gelen bir çörektir. Şehriye de evde hep bulundurulmuş yemek malzemesidir.

### **3.1.3.5.1.3. Et Ürünleri**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Et Ürünleri**

- Kebaplar: Kebap için genelde koyun eti tercih edilir. Kıyma veya kuş başı şeklinde hazırlanan et, tuzlanır, isteyen baharat katar. Etler şişlere alınarak közde pişirilir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).  
Kebap kelimesinin etimolojisi: Arapça “kabāb” kıvartma, kıvartılmış et, Akadça “kabābu” kıvartmak, yakmak, Aramca “kebab, kebebā” kelimeleri de aynı anlamdadır (Nişanyan, 2020, s.459).
- Paça çorbası: Koyun kellesi ve bacakları alınır. Derileri yüzülür, istenirse deri yüzündeki tüyler bıçakla sıyrılıp, ateşte ütülür. Ütme işlemi tüy kalmasın diye yapılır. Bunlar suda iyice pişirilir. Sonra bunların etleri üzerinden alınır parçalanır. Sonra içine sarımsak doğranır, tuz ve ekşi konur. Biber ve domates salçası kavrularak eklenir. Yine pişirilir. Suyu koyulaşınca hazırdır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Et Ürünleri

- **İkbibet (içli köfte):** Bu köfteye Urfa bölgesine Yahudi köftesi denilmektedir (Abdullah Ekinci, Urfa mutfağı: Lezzet sanatı, Şehir ve irfan dergisi, 2016-3, s.87, 86-93). Kıyma, soğan, maydanoz, ceviz içi, baharatlarla kavrulur iç hazırlanır. İnce bulgur, irmik, kıyma, yumurta, salçalar ve baharatlarla dış yoğurulur. Hazırlanan dış ince bir şekilde açılıp içine iç konur kapatılır. İster yağda kızartarak, ister suda haşlanarak pişirilir (K.1, K.4, K.10, K.12, K.13).
- **Kitel raha:** İçli köftenin bir tabak büyüklüğünde büyük hazırlanmıştır (K.1, K.4, K.10).
- **Kaburga dolması:** Kaburga alınıp kenarları dikilip içi hazırlanan pirinçli iç ile doldurulur, kalan boşlukta dikilir, sonrasında tereyağ ve zeytinyağında kaburga mühürlenir. Salçalı suda pişirilir. Pirinçli iç şöyle hazırlanır: Kıyma veya parça et kavrulur, pişirilir. Yağda kuru soğan, yeşil biber, kırmızı biber, domates, biber ve domates salçası kavrulur, et eklenir. Baharatlar, tuz, pirinç, su konur. Bu karışım pişirilir (K.1, K.4, K.10).
- **Şeredin (et sucuğu):** Kıymaya, yoğun bir baharat grubu ve bol sarımsak dövülerek eklenir. Yıkanmış, kurutulmuş, ince bağırsağa dolduruluyor. Sonra asılarak kurutulur (K.1).
- **Mardin pastırması:** Etin pastırma yapılacak bölümünden belli bir büyüklükte et kestirilir, tuzlanır. Üzerine ağırlıklar konularak pastırma haline getirilir (K.12, K.13).
- **Kavurma:** Kışa hazırlık olarak et parça parça doğranıp, iç yağıyla kavrulup, tuzlanarak küplere konulurdu. Bu kavurmalar her daim hazır yemektiler. Kimi zaman üzerine yumurta kırılır, kimi zaman diğer yemeklerin içine dahil edilirdi (K.1, K.4, K.12, K.13).
- **Çiğ köfte:** Etin sinirsiz ve yağsız yerinden hazırlanır. Et iyice dövülür, lif lif ayrılır. Üzerine ince bulgur konup yoğurulur. Yeşilliği ve baharatları konur, karıştırılır (K.1, K.4, K.12, K.13).
- **İşkembe dolması:** İçine konacak kuşbaşı et kavrulur, kuru soğan, yeşil biber, domates, salçalar konup kavrulur. Pirinç eklenir, su konur. İç biraz pişirilir. Maydanozu konup, baharatları eklenir. İşkembenin içlerine bu iç konup kenarları dikilir. İşkembeler yağda hafif kızartılıp, salçalı suda iyice pişirilir (K.1, K.4, K.12, K.13).

- İç pilav: Yer fıstığı, çam fıstığı tereyağında hafif kavrulup kenara alınır. Sonra tencereye kuşbaşı eti koyup kavuruyoruz, pirinç konup bir çevriliyor. Üzerine sıcak su dökülüp, fıstıklar, baharat ve tuz eklenip pişiriliyor (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda olsun Mardinlilerde olsun etli yemekler çeşit olarak oldukça fazladır. Her iki grupta da aynı yemekler görülmektedir.

#### **3.1.3.5.1.4. Sebze Yemekleri ve Çorbalar**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Sebze Yemekleri ve Çorbaları**

- Tarhana çorbası: Dövme haşlanıp soğutuluyor, içine süzme yoğurt ve tuz eklenir. Bu karışım ya bir bez üzerine serilerek kurutulur veya sıkma sıkma yapılarak kurutulur. Yapılacağı zaman bir gün önceden suya ıslatılıp yumuşatılır, pişirilir. İçine sarımsak doğranır. Üzerine yağ, nane ve biber eklenir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Börek çorbası: Genelde cenaze törenlerinde de ikram edilen bir çorbadır. Doyurucu olması sebebiyle tercih edilir. Undan hamur yoğrulur, tahtanın üzerinde oklava denilen ince uzun yuvarlak bir çubukla ince kâğıt gibi açılır. Minik karelere bölünür. Karelerin ortasına et, soğan ve baharattan oluşan bir karışım konur. Bohça şeklinde kapatılır. Tencerede kemikli et pişirilir, buna su, tuz, yağ, biber ve domates salçası eklenerek kaynatılır. Bu suya harç atılır, pişmeye yakın biraz limon sıkılır. Üzerine kıkırtlak denilen elde yuvarlanıp kesilmiş hamur parçaları, nane, biber (isteyen sarımsak da koyabiliyor) yağ içinde kavrulup konuyor. Bu üst sosa celp deniyor. Karıştırma işine avcarlamak denmektedir (K.2, K.3).
- Keş çorbası: Yoğurt, suyu süzülerek kurutulur. Buna keş denir. Çorba yapılmadan bir gün önce keşler ıslanır. Yarma pişirilir, üzerine yumuşamış olan yoğurt sulandırılarak dökülür. İçine sarımsak doğranır. Üzerine yağda kırmızı biber, nane kavrulur, konur (K.3).
- Bulamaç: Un kavrulur, biraz sulandırılır, öyle biraz pişirilir. Üzerine tereyağ, nane, kırmızı biber hafif kavrulup dökülür (K.2, K.9).
- Soğuk ayran aşı: Pirinç içine tuzu konularak, iyice haşlanır. Bunun üzerine sulandırıp yoğurt konulur, içine kırmızı biber, kuru nane ve sıvı yağ eklenir (K.2).
- Dul avrat çorbası: Bu yemeğin eski adı tutmaçtır. Erişte, kuru soğan, domates ve biber salçasıyla yağda kavrulur. Üzerine yeşil mercimek eklenerek pişirilir (K.2).

- Gömeç kavurması: Gömeç yaprakları toplanıp, ince kesilir. Kuru soğan, yeşil ve kırmızı biber, domates birlikte yağda kavrulur. Biber ve domates salçası eklenerek biraz daha kavrulur, gömeç yaprakları ilave edilir, pişirilir. Üzerine sarımsaklı yoğurt dökülür (K.2, K.3, K.9).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Sebze Yemekleri ve Çorbaları**

- Mahluta çorbası: Kırmızı mercimek, pirinç, patates, havuç, kuru soğan beraber pişirilip, ezilip karıştırılıyor. Üzerine tereyağda biber ve domates salçası kavrulur, tuz, kuru nane ekleyerek çorbaya dökülür (K.1, K.4, K.10).
- Elluce (yeşil erik) yemeği: Yeşil fasulye ya da bamya yeşil erikle pişirilir. Yeşil fasulye, soğan biber ve domates salçalarıyla kavrulur. Su eklenir, yeşil erikler ve baharatı tuzu konur, pişirilir (K.1).
- Mercimekli köfte (bello): Kırmızı mercimek haşlanır, piştikten sonra içine ince bulgur eklenir. Bulgurun suyu çekip pişmesi sağlanır. Ayrı bir tavada kuru soğan, biber ve domates salçası kavrulur, baharatlar eklenir. Bu hazırlanan karışım mercimek ve bulgurla karıştırılır. Ayrıca yeşil biber, yeşil soğan, maydanoz, sarımsak doğranarak oluşturulan karışıma eklenir. İyice karıştırılıp sıkılarak ikram edilir (K.1, K.4, K.10, K.12, K.13).
- Meftune: Kurutulmuş patlıcan, kabak, fasulye parça etle pişirilir. Yazın bu sebzelerin tazesini kullanılır (K.1, K.12, K.13).
- Kısır: İnce bulgur sıcak suya ıslanır, yumuşatılır. Bulgurun içine biber ve domates salçası, baharat, tuz, yağ, ekşi eklenir, yoğurulur. Sonra kuru soğan, yeşil soğan, yeşil biber, maydanoz eklenir, karıştırılır (K.1, K.4, K.10).
- Şehriyeli bulgur pilavı: Şehriyesi elde yapıldığı için oldukça lezzetli olan bir pilavdır. Şehriye fırınlanıp bulgura katılıp bulgurla beraber kışlık olarak saklanır. Bu nedenle şehriyeli bulgur, su, tuz, tereyağ birlikte pişirilir (K.1, K.12, K.13).
- Tahinli humus: Nohutu haşlayıp kabukları soyulur. Tuz atılır, nohut ezilip tahinle karıştırılır. Üzerine zeytinyağ, limon, kırmızı biber ve maydanoz konur (K.1).

### **Karşılaştırma**

Burada en dikkat edilmesi gereken husus adı geçen yemeklerin her iki yörede de yapıldığıdır. Ortak olan yemekler: Mahluta çorbası, mercimekli köfte, kısır, bulgur pilavı, tahinli humustur. Varsaklarda pişen yemekler Mardinlilerde bulunmamaktadır.

### 3.1.3.5.1.5. Tatlılar

#### A. Varsak Türkmenlerinde Tatlılar

- Dügürçük helvası: Kışın sıcak tutması için bu helva yapılıp yenilirmiş. Dügürçük denilen (ince bulgur ve irmik) malzeme ve pekmez biraz sulandırılarak pişirilir. Malzeme iyice suyunu çektikten sonra, tereyağında kavrulularak ikram edilirmiş (K.2, K.3, K.9).
- Pekmez: Üzümün suyu sıkılarak, kaynatılır. Kaynarken içine kendi toprağından bir parça eklenir. Süzülerek pekmez kavanozlara alınır. Üzümden başka dutun da pekmezi yapılır (K.2, K.3).
- Yakı: Tereyağı ısıtılır, içine pekmez veya bal dökülür, biraz sıcakta karıştırılır. Yemek için hazırdır (K.2, K.9).
- İncir reçeli yapılır. Bu reçel tereyağında hafif kızartılarak servis edilir (K.2, K.3, K.9).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Tatlılar

- Harire: Pekmez ve unla yapılan bir tatlıdır. Pekmez ve un kaynatılır, kıvam alınca kaselere konur (K.1, K.12, K.13).
- Hurma tatlısı: İrmik ve un, yumurta, yoğurt, tereyağ, karbonat, şekerle bir orta yumuşaklıkta hamur hazırlanır. Bu hamurun içine çekirdeği çıkarılmış hurma konur, fırında pişirilir (K.12, K.13).
- Kâhiye: İnce yufka hazırlanır. Yufkanın içine toz şeker ve ceviz konur, bohça şeklinde katlanır, sacın veya teflon tavada tereyağında kızartılarak pişirilir. Piştikten sonra üzerine toz şeker serpilir. İç olarak taze tuzsuz peynir de konarak yapılmaktadır (K.1, K.4).
- Karsambaç: Temiz kar alınır, kaselere doldurulur, üzerine pekmez dökülür (K.1).
- Lebniye: Döğme, yoğurtla pişirilir. Sonrasında kaselere konulur, soğuması beklenir, sonrasında üzerine pekmez dökülür (K.1, K.4).
- Peynirli pide: Tırnaklı pide hazırlanır, pişerken fırından alınır, taze tuzsuz peynir ve toz şeker üzerine konulur, tekrar fırınlanır, pişirilir (K.1).
- Zerde: Pirinç şekerle kıvamlı bir şekilde pişirilir, kokusu özel olsun diye ıtır çiçeğinin yaprağı da eklenir. Pirinç sütle şekersiz sütlaç yapılır. Kaselere yarı yarıya üst üste konup dondurulur, servis edilir (K.1, K.4, K.12, K.13).



- Zingil (lokma): Yumurtalı mayalı biraz yumuşak hamur hazırlanır. Kaşıkla hamur alınıp kızgın yağın içine atılarak kızartılır. Bu lokmalar şekerle hazırlanmış şıranın içine atılır (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde tatlılarda farklılıklar görülmektedir. Varsaklarda tatlı azdır, genelde meyve esaslı olanlar tercih edildiği görülmektedir.

### **3.1.3.5.1.6. Çerezler ve Baharatlar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Çerezler ve Baharatlar**

- Bestik (pestil): Pekmezin içine un ve nişasta eklenerek kaynatılıp, kıvamlandırılıyor. Sonra bez üzerine serilip kurutuluyor. Yörede incirden, erikten, kızılıktan bestik yapılmaktadır (K.2, K.3).
- Kırma: Bulgurun küçüğü ile pekmez pişirilir, lokum gibi kesip kurutulur. Bez torbalara veya kavanozlara konup kışa saklanır, cevizle ikram edilir (K.3).
- Diş hediği: Buğday ve mısır haşlanır (K.2, K.9).
- Meyve kurutmalıkları: Bütün meyveler kurutulularak, kışa saklanır (K.2, K.3).
- Kavut: Buğday firikken (daha yeşilken) başağının ateşe tutulması ile yapılan bir atıştırmalık. Hatta kavutlar hayvanlar içinde hazırlanırdı. Kavrulan kavut soku taşlarında dövülüp un haline getirilir, içine tuz konup hayvanlara verilirdi (K.3).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Çerezler ve Baharatlar**

- Mardin'in kuru yemişleri meşhurdur, özellikle badem şekerleri, beyaz ve mavi renkte olur (K.12, K.13).
- Mardin'inde yemeklerde çeşitli baharatlar kullanılır. Bu baharatlar diğer bölgelerde pek bilinmez. Bu baharatlardan ikşut vardır, çeşitli amaçlarla kullanılır. Kişniş adlı baharat yemeklerde kullanılır (K.12, K.13).
- Ekudi (cevizli sucuk): Pekmezin içine un ve nişasta konarak kaynatılır, kıvam alınca, ipe dizilmiş olan cevizler bu sıvıya batırılır. Sonra asılarak kurutulur. Kuruduktan sonra yüzeyine nişasta serpilir (K.1, K.12, K.13).
- Bestik (pestil): Pekmezin içine un ve nişasta konarak kaynatılır, kıvam aldıktan sonra bez üstüne serilerek kurutulur (K.12, K.13).

- Gingerez (dardağan): Bir zamanlar okulların önünde çekirdeğini mermi gibi birbirlerine atma için saz kamışıyla satılan büyüklüğü melengiçe benzeyen rengi siyah olan, çocukların bayıldığı lezzetli bir atıştırma (K.1).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde çerezlerde benzerlikler vardır, baharatlarda ise farklılıklar vardır. Varsakların kullanmadığı hatta hiç bilmediği baharatlar Mardin mutfağında kullanılmaktadır.

### **3.1.3.5.2. İçecek Türleri**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde İçecekler**

- Kaynar 1.: Lohusalara yapılan bir içecektir. Pekmez (bal), tereyağı ile yapılır. Tereyağ eritilir, üzerine sulandırılarak pekmez (bal) konur. Bir iki taşım kaynatılır. İçime hazırdır (K.2).
- Kaynar 2.: Suya 7 çeşit baharat konarak kaynatılır, şeker eklenir ve üzerine ceviz konur (K.2).
- Limonata: Limon ince ince doğranıp şekere ıslanmış, ayrıca koku ve tad versin diye limon yaprakları da konurdu (K.2, K.3).
- Nar ekşisi: Narların suları sıkılarak kaynatılır, kıvamını alınca olmuş demektir (K.2, K.3, K.7).
- Vişne suyu: Vişneler içine şeker konup kaynatılır, pişmeye yakın, limon sıkıp eklenir. Soğuduktan sonra vişneler süzülerek çıkartılır. Bu su istenildiği zaman sulandırılarak ikram edilir (K.2, K.3, K.7).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında İçecekler**

- Mırra: Öğütülmüş kahve çekirdekleri suyla 3-4 saat kaynatılır. Süzülerek bir kaba alınır, bekletilir. Tam ikram edileceği zaman içine aroma versin diye kakule isimli bir baharat konur. Bakır cezvede ısıtılır. Fincanlara az az konarak tepsiye dizilip ikram edilir (K.1, K.4, K.10).
- Nisan yağmur suyu: İlk yağın nisan yağmuru bir tepside toplanır, dinlendirilir. Aileden herkese şifa olsun diye birer yudum içirilir (K.1, K.4, K.21).

### **Karşılaştırma**

Günümüzde meşrubatlar, çay ve kahve içilmektedir. Mardinlilerde yas günleri mirra ikramı devam etmektedir.

### **3.1.3.5.3. Mutfak Gereçleri**

Yemek yaparken kullanılan malzemeler toplumlar arası etkileşimin en belirgin göstergelerindedir. Arkeolojik bulgular ışığında yazı öncesi dönemlerle ilgili bilgi edinebilmekteyiz. Bulunan buluntuların büyük bir bölümü mutfak malzemelerinden oluşmaktadır. Çanak çömleklerin ebatları, taban şekilleri, kulp şekilleri, üzerlerindeki desenler, kullanılan malzemeler, renkleri kültür dönemlerini ayırt etmede ve bağlantıları kontrol etmede büyük rol oynamaktadır.

Mezopotamya’da MÖ 7000’lerde doğal bakır basit araç ve gereç yapımında kullanılmaya başladı. MÖ 6000’lerde kurşun ve bakırın eritildiğine dair bulgular vardır. MÖ 5000’lerde metal dökümcülük gözlemlenmektedir. Mezopotamya’da MÖ 6000’lerde donuk çömlekler görülmeye, MÖ 4000’lerde de çömlekçi çarkı kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca mesleklerde bira yapımcıları, pastacılar, fırıncılar, sepetçiler anılmaktadır (McCall, 2017, s.47).

Mutfak gereçleri şaman ayinlerinde bile kullanılan sembolik değeri olan malzemelerdir. İnsanın yaşamda ayakta kalmasını sağlayan en önemli unsurun beslenme olduğu düşünülürse mutfak gereçlerinin önemi daha bir anlaşılır olmaktadır. Şamanın kullandığı mutfak gereçleri kaşık, kepçe, çömçedir (Sagalayev, 2020, s.54-55).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Kullanılan Mutfak Malzemeleri**

- Bakraç, çömçe, depne, deşt, güveç, helke, ibrik, sıtıl, çitil, güğüm, oklava, sac, sac ayağı, sini, tas, tepsî, testi (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Hızman (K.3, K.15).
- Bakraç: Bir çeşit kova olup, ölçeklidir. Nişanyan bakraç kelimesini “küçük kazan” olarak tariflemiş ve ada eklenen +ac ekininin mahiyetinin açık olmadığını belirtmiştir (Nişanyan, 2020, s.94). Bu kelimeye benzer Sümerce “bakirum” kelimesi var ve manası taşıma, nakliye kayışı (Aydın, 2013, s.102). Hititçe b~p “pa” bir ölçektir (Ünal,2016,383) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).

- Çömçe: Büyük kepçe. Kelimenin etimolojisi çomça<ET çom- suya dalmak +çA(Nişanyan, 2020, s.180) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Depne: Çiniden ince uzun küp (K.3).
- Deşt: Ölüm ve düğün gibi toplu yemek yapmak gerektiğinde kullanılan, geniş ölçekli, birkaç boyutu olan yayvan (geniş) ağızlı yemek pişirme kazanıdır. Eskilerde bakırdanmış (Deşt, Farsça kökenli bir kelime; Bozkır, çöl, kır, ova demekmiş). TDK sözlüğünde çamaşır leğeni, kelimenin kökeni Farsça taşt (sozluk.gov.tr. Erişim tarihi: 19.11.2022) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Güğüm: Bakır su kabı, ibriğin büyüğü denilebilir. EYun. “kukúmis”, Ar. “kumkuma(t)” olarak anılmaktadır(Nişanyan, 2020, s.327). Hititçe “kukubu, kukābu” kelimeleri güğüm demektir (Ünal, 2016, s.714). Akadca “dudum” güğüm demektir (Aydın, 2013, s.155) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Güveç: “İçinde yemek pişirilen toprak kap.” Olarak TDK’da yer almaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.11.2022) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Helke: Bakırdan ağız geniş kulplu sıvı taşımada da kullanılan kova türüdür. Hititçede “halki” arpa, tahıl, hububat demektir “É halki-” tahıl ambarı, silo demektir (Ünal, 2016, 123) (K.3, K.15).
- Hızman: Mutfak gerecidir. Çiriş bitkisinin kök yumruları toplanır. Bu kökler dövülerek ezilir, macun haline getirilir. Macun güneşte kurutulur, sonra tekrar dövülerek un haline getirilir. İstenilen büyüklükte bez dikilir, bu bezin içine un konur, ağız bağlanır. Bu maket olmuş olur. Hazırlanan çiriş kökü unu su katılarak tekrar hamur haline getirilir. Bu hamurdan parçalar alınarak hazırlanmış maketin yüzeyi sıvanır. Çiriş kökü hamurundan bir torba oluşuncaya kadar, bu işlem yapılır. İsteyen bu yapılan çorbanın üzerine kâğıttan veya bezden geometrik desenler de yapıştırılır. Bu hazırlanan torba asılarak kurutulur, kurutulduktan sonra içindeki maket (bez ve un) dikkatlice çıkartılır. Bu hızmanın ağızına estetik bir kapak yapılır. İçine tereyağı konur, buna konulan tereyağı hızman sayesinde bozulmaz. Tereyağın bozulmasına neden olan içindeki kalmış sudur. Hızman tereyağın içindeki nemi aldığından tereyağı bozulmaz (K.3, K.15).
- İbrik: Uzun boyunlu sürahi Arapça “ibrīk”, OFar. “ābrīk” su döken anlamındadır (Nişanyan, 2020, s.382) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Mehmil: Buğdayı, diğer zahireyi muhafaza etmek için ahşaptan yapılmış depo (K.2).

- Oklava: Oklağu hamur açma aygıtı. Far. “tīr-i nān” ekmek oku şeklindedir. Nişanyan, 2020, s.656) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Sac: Üzerinde yufka ekmek, börek pişirilen dış bükey yapıda yuvarlak demirden alettir (K.2, K.3, K.8, K.9, K15).
- Sac ayağı: Ateş üzerine üçgen şeklinde tencere veya sacı koymak için demirden akşam yapılır. Bunun üç ayaklı olması dengesinin iyi olmasındandır. Bereket ana kültürle ilgisi olması muhtemeldir. Hititçe “gannum/kannu” kelimesi, kaide, sac ayağı manasında kullanılmıştır (Ünal, 2016, s.126) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Sahan: Bakır tabak (K.3, K.15).
- Sıtıl, çitil: Metalden yapılmış küçük kovaya denir. Sümercede “šutuḡ”, Akadca “šutukku” kelimesi “sepet” manasındadır (Aydın, 2013, s.1267) (K.3, K.15).
- Sini: Genelde içi işlemeli bakırdan yapılan geniş tepsi. Genelde masa yerine kullanılan bir tepsi. Büyük bakır tepsi, Farsça’dan dilimize geçtiği düşünülüyor (Nişanyan,2020, s.797). Sümerce “si-ig” koymak, yerleştirmek, “si-ig-da” sepet, sele, bu selegere Akadca “masabbum” deniyor (Aydın,2013, s.596). Sanskritçe’de “str̥” kelimesi saçmak, yaymak, yayarak kaplamak anlamına geliyor (Kaya,2006, s.296). Ayrıca Sanskritçe “ṣī” kelimesi de yatmak, yere yatmak, uyumak manasında sini kelimesini çağrıştırıyor (Kaya, 2006, s.267) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Tas: Genellikle içine sıvı şeyler konulan metal ve benzerinden yapılmış kab olarak TDK tanımlamaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.11.2022). Bu kelimenin Hurricesi tahaşi (Ünal, 2016, s.500). Ar. “tās” kadeh, içki çanağı (Nişanyan, 2020, s.860) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Tepsi: 1.Mutfakta içine sofrta malzemelerinin, fincanların, çay bardaklarının konup taşımaya yarayan derinliği olmayan düz kaptır. 2.İçinde börek, tatlı, yemek pişirmeye yarayan az derinliğe sahip, geniş, düz kaptır (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.11.2022). Hititçe “tuhupzi” bir gereç diye bir kelime var (Ünal, 2016, s.546) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Testi: Geniş gövdeli, dar boğazlı ibikli veya ibiksiz olabilen toprak, cam, metal gibi maddelerden yapılan sıvı kabıdır (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.11.2022). Bu kelimenin Hititçesi taištai-/ daištai- fiil olarak yüklemek demek (Ünal, 2016, s.501). Far. “dastī” el kabı, elde taşınabilir toprak kaplar için kullanılır (Nişanyan, 2020, s.884) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Tokalı kazan: Kenarlarında tutacak kulpları olan büyük kazan (K.15).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kullanılan Mutfak Malzemeleri

- Deşt, çömçe, gıngım, kalbur, maşrapa, sac, sac ayağı, sele, sıtıl, çitil, sindeni, tandır, zembil (K.1, K.4).
- Deşt: Mardin Araplarında da aynı mutfak malzemesi kullanılmaktadır ve bu malzeme aynı adla anılmaktadır (K.1).
- Dıst: Mardin’de kulplu bakır kazan denir (K.4).
- Çömçe: Mardin Araplarında da aynı mutfak malzemesi kullanılmaktadır ve bu malzeme aynı adla anılmaktadır (K.1).
- Gıngım: Güğüm’e Mardin Araplarının verdiği ad, yörede “güğüm” de denmektedir (K.1).
- Kalbur: Elek. Ar. “ğirbāl” kelimesi elek manasındadır (Nişanyan, 2020, s.430) (K.1).
- Maşrapa: Metal, toprak, cam, plastik gibi malzemelerden yapılmış, ağzı açık, kulplu, bardağa benzeyen, sıvı taşımak için kullanılan mutfak malzemesidir (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.11.2022). Ar. “mişrabat” su içme aracı (Nişanyan, 2020, s.566). Akadca “maşqûm” bardak, tas manasındadır (Aydın, 2013, s.844) (K.1).
- Sac: Mardin Araplarında da aynı mutfak malzemesi kullanılmaktadır ve bu malzeme aynı adla anılmaktadır (K.1).
- Sac ayağı: Mardin Araplarında da aynı mutfak malzemesi kullanılmaktadır ve bu malzeme “digden” ismiyle anılmaktadır (K.1).
- Sele: Akadca “sellum” kelimesi “sele” manasındadır (Aydın, 2013, s.1266) (K.1).
- Sıtıl, çitil: Mardin Araplarında da aynı manada kullanılmaktadır (K.1).
- Sindeni: Toprak küp. Bu küplere kavurma, zeytin, tereyağ, peynir konurmuş. Malzemelerin bozulmadan kalmasına katkı sağladığı söylenir (K.1, K.4).
- Tandır: Ekmek ve çörek pişirmede kullanılan, derin çukur açılarak, ocaklığı, küllüğü ve bacası olan su ve toprağın hamur gibi yoğrulup elde edilen çamurdan yapılan bir fırın çeşididir. Tandır kenarlarına çamur sürülüp tokmakla dövülerek yapılmış. Anadolu, Mezopotamya ve İran coğrafyasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Nişanyan sözcüğün Arapça/Farsça tanūr/tannūr olarak var olduğunu, manasının fırın, özellikle kilden yapılan kuyu tarzı diye belirtir. Aramca tanūra, Akadça tinūru, İbranice tennūr, Avesteca tanūra, Hintçe tandūri şeklinde diğer dillerde de yer aldığını

belirtmiştir (Nişanyan, 2020, s.855). Sümerce tinuru, ocak, soba, mangal manasında imiş (Aydın, 2013, s.693) (K.1).

- Zembil: Meyve taşımada kullanılan ince dallardan örülmüş büyük sepet için kullanılan bir terimdir. Akadca “zabbūm” kelimesi “sepet, sele” manasındadır (Aydın, 2013, s.1267) (K.1).
- Bakraç, güveç, helke, ibrik, mehmil, oklava, sahan, sini, tas, tepsi, testi: Bu malzemeler aynı adla Mardin mutfağında kullanılmaktadır (K.1).

### **Karşılaştırma**

Mutfak malzemeleri çoğunluk benzerdir. Varsaklarda ve Mardinlilerde bazı malzemelerde isim farklılıkları da vardır.

### **3.1.3.6. Giyim-Kuşamla İlgili Âdetler**

İnsanların giyinme serüveni oldukça eski dönemlere dayanmaktadır. Günümüzde ilkel kabilelerde de görülen vücutlarını çamur, kömür veya aşı boylarıyla kaplamak yöntemlerini kullandıkları düşünülmektedir. Bu yöntemle vücutlarını rüzgârdan, güneşten, sinek ve böcek ısırıklarından koruyorlardı. İlk giysiler soğuktan korunma amacıyla üretilmiş olmalıdır. Neandertallerin ısınmak için vücutlarının %80'inini örtmeleri gerekti. Bu giysilerin hayvan derisi ve kürklerinden elde edildiği buluntulardan anlaşılmaktadır. Kürklerin etlerinden temizlenmesini sağlayacak keskiner ve onları birleştirmeye yarayacak iğneler buluntular arasında dikkat çekmektedir (Martin, 2022, s.20-23).

Giysilerin diğer bir işlevinin de sosyal statü üzerine olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca topluluğun sosyalleşmesi esnasında düzenlenen törenlerin durumuna uygun kıyafet düzeni de oluşmuştur. Sonuçta kıyafet soğuktan koruma amacının haricinde süs içinde kullanılmaya başlamıştır. Avlanılan hayvanların dişlerinden kolyeler, bileklikler, düğmeler yapılarak süslenilmiştir. Yakınoğu'da hava koşullarının uygun olması sebebiyle bitkilerden de dokuma yapımına geçildiği düşünülmektedir. Suriye Tell Halula yerleşiminde keten ip ve pamuk lifi bulunmuştur. Bu pamuk liflerinin MÖ 7000'lerde kullanıldığına kanıt oluşturmaktadır. İpeğin ise MÖ 4000'lerde Çin'de Yangshao yerleşiminde ikiye kesilmiş ipek kozası, Hemudu yerleşiminde ise ipek dokuma parçası bulunmuştur. Bitkisel liflerden kenevir ve jüt de dokumada kullanılmıştır. Kenevir MÖ 1500'lü yıllarda Anadolu'da yetiştirilmekteymiş, bunu Hitit metinlerinden

öğrenmekteyiz, Hititler kenevir tohumlarını ilaç yapmakta da kullanmışlardır (Martin, 2022, s.69-71).

Oldukça eski zamanlarda dokumacılıkta dokuma tezgâhları, ip elde etmek için eğirme malzemeleri geliştirildiği arkeolojik verilerle desteklenmektedir. Deri işlemede uzmanlaşma sonucu, ayakkabı yapmak için derilerin kullanıldığı, sonra giysi tüccarlığı bile yapılmaya başlandığı mühürlerden ve elde edilen kil tabletlerden öğrenilmektedir (McCall, 2017, s.46).

Tunç çağıyla birlikte giyim bir statü simgesi haline gelmiştir. Çıplaklık artık zayıflık olarak addedilir olmuştur. Bir Sümer mitinden şu parçada fark edilmektedir:

“Evrenin dağlarında An, dünyaya getirdiğinde Annunakileri  
Dünyaya getirmedi aynı anda tahılı (Aşnan) ortaya çıkarmadı  
Ne de üretti ülkede ipliklerini Uttu’nun  
Ne de hazırladı ona dokuma tezgahını...

Dolayısıyla bu eski zamanların insanları  
Ne ekmek yemeyi bilirlerdi ne de giyinmeyi;  
Çıplak dolaşırlardı; koyunlar gibi yeşillikle beslenirler,  
Yerdeki çatlaktan çukura biriken suyu içerlerdi yalnız...  
Küçükbaş Hayvan Tahıla Karşı, Sümer Miti”  
(Martin, 2022, s.144)

Sümer Gılgamış destanında;  
“Başına yeni bir bant koy.  
Onurlu bir giysi olan kaftanı giydir” (McCall, 2017, s.74)

Şeklinde mısralar vardır. Bu mısralar o dönem nasıl giyinildiğinin bir tasvirini yapmakta ve giysilere ne derece önem verildiğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Belli bir süre sonra giysiler statü simgesi de olmuşlardır. Saygınlık oluşturmak amacıyla din görevlileri tarih boyunca kendi konumlarını belli eden bir giysi giyme gereğini duymuşlardır. Altaylarda şaman deri bir cübbe giyer başına üzerinde dağ tavuğu tüyü takılı kırmızı bir külah takar. Karaorman Tatarları, Şorlar ve Teleütlerin şamanlarının özel bir giysisi yoktur. Orman Tunguzlarında ve doğu Sibiryada yaşayan bazı topluluklarda şaman giysisi vardır ve üzerine hayvan şekilleri olan demir parçaları asılarak ses çıkması sağlanmıştır (Radloff, 1994, s.17-20). Kazaklarda şamanlara “baksı”



denmektedir. Bu baksılar kıyafet ve saç şekli itibariyle Kazaklardan ayrılırlar. Kazaklar saçlarını tamamen kestirirken, baksılar başlarının sadece orta kısmını traş ederler, kenardaki saçlarını serbest bırakırlardı. Baksıların taktığı külah diğerlerine nazaran daha yüksek olup, üzerinde de kuş tüyü demeti bulunur. Bu kıyafetlerini asa ile tamamlarlar. Asaya çingirakla demir parçalar asarlar (Radloff, 1994, s.73).

Eski zamanlarda Altaylıların erkek, kadın, çocuk iç giysileri benzermiş. Önü açık gömlek (çamça) belden kuşakla bağlanılan, dizlere kadar geniş peykli bel kısmında ipi olan pantolon giyerler. Gömleğin etekleri pantolon üstünde kalır. Dize kadar çıkan çizmeyle bu kıyafeti tamamlarlardı. İklim çok soğuk olduğundan ayakları donmasın diye çorap ile çizme arasına ayağın donmasını engelleyen yumuşak ve sıcak tutan bir ot (oyogot) konurdu. Bunların üzerine erkekler kolları dirseğe kadar kapatan kısa dar kollu bir yelek (çäyimäk) koyu renk bir yelek giyerler, bu yeleşinde üstüne kaftan giyerlermiş. Kadınlar gömlek üzerine kaftan kaftanın üzerine kolsuz yelek giyerlermiş. Kadın, erkek aynı tip başlığı takarlarmış. Evli kadınlar saçlarının görünmesini istemezlermiş, kızlarda böyle bir kural yokmuş. Zaten 12 yaşına kadar kız çocuklarının saçlarının önü kazınmış, arka taraftaki saçları birçok parçaya ayrılarak örülür uçlarına altın kordon ve deniz kabukları süsleri konurmuş. Büyüyünce saçların ön kısmı uzatılarak ikiye ayrılmış, uzayan saçlar hiç kesilmez ve yine çoklu örgü yapılı, bu örgülerin ucuna ses çıkarırın diye ağaçtan değnekçikler (agaç tokpok) asılır. Evli kadınlar saçlarını kesmezler, sadece arkaya iki örgü yapıp demir parçasıyla (tämir tokpok) bellerine sabitlerler. Büyük kızlar evlilik yaşına gelince kulaklarına S şeklinde bükülmüş ince bir bakır veya gümüş telden küpe takarlar. Bu küpelerin alt kıvrımlarına ince kuğu tüylerinden püskül ve boncuklar takılır (Radloff, 1994, s.13-17).

Kırgızların giysileri ile ilgili bilgilere Çin kaynaklarında (Tan Şu'da) rastlanır. Kırgız önderler kışın samur kürkünden yapılmış şapka, yazın altın kasnaklı kenarları bükülmüş, konik şekilli bir şapka giyerler. Halk keçeden yapılmış şapkalar giyer. Kırgızlar genelde yünlerden dokunmuş elbiseler giyseler de ipek ve simli kumaşlar da kullanılmıştır. Kurt, tilki, pars, yaban kedisi, ağaç sansarı gibi hayvanların kürklerinden paltolar yapıyorlar. Hayvan derisinden özellikle dağ keçilerinin derisinden geniş şalvarlar (kandagay) dikiyorlar. Üst giysilerini bu şalvarın içine koyup belini bağlıyorlarmış. Kırmızı renk ipek kuşak ve kırmızı deriden çizmeler giyiyorlar. Erkekli kadınlı hemen hemen aynı tarz giyinirlermiş, bacaklarına doğru genişleyen, şal yaka elbise giyerlermiş. Üst giyimleri cübbe (cepken) olurmuş, bu sırınmış kumaş veya kürklerden, derilerden yapılmış.

Kadınlarda birkaç çeşit başlık görülmekle birlikte, Anadolu'da kullanılan başlıkların beyazı ve daha irice hazırlanmış denilebilir. Kızlar ve kadınlar saçlarını bir kılıfın içine koyarlar. Bu kılıf boncuklarla çeşitli desenlerde işlenmiş bir tarzdadır (Klavdia & Aydarbek, 2004, ss.6-9).

Hız İbrahim'in oğlu İshak evlendiği zaman Rebeka'ya yarım şekel ağırlığında altın bir halka taktığı ve kollarına on şekellik altın ağırlığında iki bilezik taktığı ve Rebeka'nın İshak'ı görünce yüzüne peçesini örttüğü Kitabı Mukaddeste yazmaktadır (Kitabı Mukaddeste, 2012, s.22-23). Bütün bunlar bize İbranilerde gelinlerin evlenirken nikah yüzüğü taktığını ve yüzlerini örttüklerini göstermektedir.

Eski Türklerde erkekler başlarına kalpak giymişler, soğuk coğrafyada yaşamaları sebebiyle deri giysileri tercih etmişlerdir. Destanlarda ak kaftan ve ak börk giyildiğinden de bahis mevcuttur. Bir ara kırmızı börtte takılmıştır. Müslüman olduktan sonra kalpakla beraber sarıkta görülmeye başlanmıştır. Ayakkabı olarak çizmeler giymişler, bu çizmelere edik demişler (Sümer, 1999, s.394).

### 3.1.3.6.1. Kadın Giyimi

Toplumların birbirlerinden en fazla ayrıldıkları bölüm giyim ve takı alışkanlıkları bölümüdür. Bir topluluğun bireylerinin giyim ve takılarına bakılarak o toplumun ismi bile dile getirilebilir. Bu giyim ve takı alışkanlıkları mitolojik öykülerde bile dile getirilmiştir. Örneğin, Roma'nın kuruluş mitinde Sabin kadınlarının sol kollarına altın bilezik taktıklarından bahis getirilir (Dumezil,2012, s.307). Bunun bu şekilde dile getirilmesindeki dikkat çeken husus sol kol olduğunun belirtilmesidir. Çünkü birçok toplumda sağ taraf makbul, uğurlu, kutsal ve saygın kabul edilmiş (Sandalcı, 2015, s.2607). Gerçi bileklikleri çoğunlukla her iki kola takılırken de görmekteyiz. Varsak Türkmenlerinde bilezik sağ kola takılmaktadır. Normalde iş yapılırken bu kolda bir takının olması rahatsız edicidir. Bu kolun takıda tercih ediliyor olması bir prestij göstergesi olmalıdır. Sağ kolu incelediğimizde, bu kolun prestij göstergesi olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Ayrıca sağ kelimesinin etimolojisi de ilginçtir. Sağ kelimesi sadece Oğuz Türkmenlerince kullanılmaktadır, diğer Türkler sağ el için 'on elig' derler. Eski Türkçede sağ, muteber, esen, salim (sıfat) demektir. Kök olarak sa- kökünden gelmektedir, saymak, itibar etmek manasındadır (Nişanyan,2020, s.754). Sağ

kelimesinin diğere bir özelliğı bu kelime Sümercede de aynı anlamdadır ve ayrıca baş manasına da gelir (Aydın, 2013, s.580-581).

Süryanilerde kadın giyimi Anadolu’da görülen kadın giyimine benzerdir. Başlıklar Anadolu’da görülen baş bağlama şekillerine benzerdir, sadece renk olarak siyahtır. Uzun elbise giydikleri görülmektedir. Gelin elbisesi örneğinde başlıkta renkli tüyler vardır. Alınlıkta büyükçe bir hilal, yaprak ve çiçek formları verilmiş gümüş süslemeler bulunur. Aksesuar olarak kemer, kulaklara küpe ve göğsülük takılır. Ayaklara yün çorap ve çarık giyilir (Kurnaz, 2011, s.100-104).

### A. Varsak Türkmenlerinde Kadın Giyimi

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde kadınlar, fistan, kuşak, aba, dizlik ve yelekten oluşan bir giysi giyerler. Elbiseler (fistan) yere kadar uzun olurdu. Dizlik diz kapağına kadar olan iç çamaşırıdır. Köyde kimse elbise ile dolaşmaz, üzerine şalvar giyer. Belde kuşak olur. Elbiselerin üzerine yelek veya aba giyilir. Ayaklara çarık giyilirdi (Özbay, 2019, s.170).
- Eskiden bayanlar içlerine giydikleri atlete göynek derlerdi (K.2, K.3).
- Eskiden bayanlar giyim olarak, üstlerine elbise ve şalvar giyerler. Genel olarak bluz ve şalvar giyerler (K.2, K.3).
- Günümüzde Varsak kadınları moda giysileri giymektedirler (K.2, K.3, K.9).
- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde kadınlar küçük yaştan itibaren bağlarlar. Köyde genelde beyaz tülbent takılır. Yaşlı kadınlar fes giyer, bu fesinde önüne gümüş paralar dizili takarlardı (Özbay, 2019, s.170).
- Eskiden kadınlar sarık sararlardı, evde, tarlada, dışarda, düğünde, bayramda hep sarıklı başlıkla gezerlerdi. Bu başlık beyaz keçeden fes şeklinde bir başlık onun üzerine beyaz bez sarılır. O beyaz bezin üzerine beyaz tülbent sarılır. Günümüzde evde beyaz tülbent takıyorlar, evde takılan bu tülbente ‘yağlık’ da deniliyor. Yemeni, yazma diğere adları. Gençler renkli yazmalar takarken yaşlılar genelde beyaz tercih ederler. Dışarı çıkarken tülbentin üzerine eşarp bağlanır. Tülbent kenarları iğne oyası, mekik oyası, normal dantel gibi de işlenmekte veya boncuklu oyalarda mevcuttur. Bu tülbent kenarlarının oyalalarının bile manaları vardır. Bazı yerlerde dul kadınlar kenarı oyasız tülbent bağlar (K.16). Tülbentler düğüne çağrılmada da kullanılır. Herkese bir

tülbent gönderilir, buna okuntu denmektedir. Hatta nişanda bohça hazırlanır bu bohçada da tülbent konur (K.2, K.3).

- Genelde altın takı tercih edilir. Yörede bilezik türü olarak yöreden adını alan Adana burması tercih edilir. Diğer yörelerden farklı olarak sağ kola takılır. Küpe yaygındır. Bayanlar özellikle yaşlılar eskiden ellerine kına yakarlar, tırnaklarında kına solmadan yenilerler. Yaşlı hanımların yanlarında tarak, bıçak, ayna genelde bulunur. Gözlerine sürme çekerler (K.3).
- Varsaklar genelde altın takı takarlar, Adana burması denilen bilezik takarlar, küpe takarlar (K.2, K.9).
- Sağ kola bilezik takılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kadın Giyimi**

- Eskiden yaşlı hanımlar evde başlarına çiteye denilen yazma veya leçek dedikleri beyaz tülbent takarlardı. Çiteyeyi üçgen yapıp başlarına bağlarlar. Bazen alınlarına da epriye denilen ipektan dokunmuş yazma boyutunda 4-5 cm olacak şekilde bağlayıp arkadan bağlarlar. Dışarı çıkarken manto ve mantoya uygun başörtüsü bağlarlar. Evde yün çorap ve mes giyer, dışarı çıkarken normal ayakkabı giyerler. Elbiseleri bol kesim olur, genelde bele bağlanan bir cepleri olur, bu ceplere çengelli iğne, tırnak makası, cımbız, şekerler, para koyuyorlardı (Öztürkatalay, 1994, s.251).
- Mardin’li hanımlar eskiden, uzun elbiseler giyerlerdi, giyimleri şimdiki giyimlere benzer (K.1, K.4, K.13).
- Genelde altın takı tercih edilir. Yöre olarak gümüş işlemeciliği de (telkari sanatı; gümüşün tel haline getirilip dantel gibi işlenmesi) oldukça gelişmiştir. Ama halk arasında gümüş elbiseye uyacak aksesuar olarak görülüyor. Altın bilezikler sol kola takılıyor. Buruna hızma takılıyor. Hızma burnun sol tarafına takılıyor. Saçlara çeşitli şekillerde saç takısı takılır, bu takılarda minik çingaraklar bile bulunur. Ayak bileklerinden bir ayağına hal hal takılır. Kulaklara küpe takılır. El parmaklarına yüzük takılır. Eskiden bayanlara dövme de yapılırdı. Her sülalenin kendi dövme şekli vardı. Dövme kendi ailesinin işareti tarzında olurdu. Diğer türlü makbul değildir, tercih edilmez. Dövme yapılırken anne sütü ve kömür tozu kullanılır. Kız çocuğuna küçükken yapılır. Baş bölgesi veya omuzda yapılırdı. Hanımlar gözlerine sürme çekerler. İsteyen ellerini kınalar (K.1).
- Mardin’li hanımlar takı takmayı severler (K.10, K.13).

### **Karşılaştırma**

Günümüzde her iki taraftaki hanımlar modaya uygun giyinmekte ve takıları, süslenmeleri günümüz koşullarına uygundur. Burada en dikkat çeken olay Adana yöresi Varsakları bileziklerini sağ kola takarlar, genelde bayanlar iş yaptığı için bilezikleri zorluk çıkarmasın diye sol kola takmaktadırlar. Bu ilginç bir ayrıntıdır. Varsaklarda küpe, bilezik, yüzük takı olarak takılmaktadır. Mardinlilerde kadınların takı olarak çeşitli takılar kullanmış olduklarını görmekteyiz. Bunlar, bilezikler, küpe, yüzük, hızma, hal hal, saç süsleri olarak çeşitli takılar, gerdanlıklar, bele kemerler şeklinde çeşitlenmektedir. Ayrıca eskilerde dövme yapılmış. Eski zamanlardaki giyim, takı ve süslenmelerde gruplarda ayırıcı özellik mevcuttur, birbirlerine benzememekteler.

### **3.1.3.6.2. Erkek Giyimi**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Erkek Giyimi**

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde erkek giyimi üstlerine miltan, gömlek, güdük, ceket, altta şalvar giyerlerdi. Kışın yün kuşak, boyunlarına atkı bağlarlardı. Başlarına yaşlılar bir külah, gençler köşeli bir şapka giyerler. Ayaklarına çarık giyerlerdi (Özbay, 2019, s.169-171).
- Eskiden Varsak erkek giyimi yöresel giysi olarak, siyah kumaştan şalvar, üstüne gömlek giyilir. Günümüzde de iş yaparken giyilir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Günümüzde erkek giysileri, moda olan giysilerle aynı giyim tarzındadır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Erkek Giyimi**

Süryani erkek giyimi yöreye uygunluk gösterir. Şal şeppek denilen el dokuması kumaştan bol paçalı pantolon, bele kuşak, yünden yelek, başa keçeden takke, herhalde eskilerde özel günlerde takıyorlardı, takkede tüy görülmektedir. Ayakta yün çorap (zergüle) ve çarık (corve) vardır (Kurnaz, 2011, s.106-109).

Mardin'e gelen seyyahlar bölge halkının giyimiyle ilgili notlar da almışlardır. Bu notlara göre papazlığın en yüksek iki üyesinin başlarına Müslüman uleması gibi ve o irilikte sarık taktığı, Müslümanların sarığının türbanı beyaz, Hıristiyanların mavi olduğunu belirtirler. Yeşil sarığın sadece peygamber soyundan gelenlerce takılabildiği, diğer halkın takmasının yasak olduğu belirtilmektedir. Hıristiyan din ulemasının kırmızı

pabuç ve çizme giymesinin yasak olduğu, Hıristiyan halkın kırmızı pabuç ve çizme giyebildiği bildirilmiştir. Ama sarı renk bütün Hıristiyanlar için yasaktır (Şahin, 2022, s.164).

- Eskiden yaşlı erkeklerden bazıları yataarken pijama yerine uzun elbise giyerlerdi. Kışın yün çorap ve mest giyerler. Erkeklerin pantolonları biraz geniş olur, genelde yelek giyerlerdi (Öztürkatalay, 1994, s.251).
- Erkekler gösterişli yüzük takarlar. Tek kulağa gümüş küpe takan da olur, bu küpe bir anlam içerir. Genelde adak içindir, örneğin çocuğu olmuyordur ‘çocuğum olursa küpe takacağım’ der ve dileği olunca takar. Erkek çocukta da dövme yapılırdı. Erkek çocukta omuza veya ayak bilek üstü yapılırdı (K.1).
- Erkekler pantolon, gömlek giyerlerdi (K.1, K.4, K.13).
- Eskiden takıları sadece erkeklerin taktığı, gerçekte takıların erkeklere mahsus olduğu söylenirdi (K.1).

### **Karşılaştırma**

Günümüzde erkek kıyafetleri birbirinin aynısıdır, günün modasına uygundur. Geçmişte erkek giyim tarzları birbirinden oldukça farklı görünmektedir. Varsaklarda erkek giyim tarzı oldukça sadedir. Mardinlilerde erkeklerde de takı vardır.

### **3.1.4.Halk İnanışları**

#### **3.1.4.1. Mevrit Okutma**

Bütün inançlarda bir araya toplanarak tanrıyı anma ritüelleri vardır. Örneğin Hindistan’da kırsal kesimlerde, dindar kadınlar tanrıları övmek için uzun ilahiler söylemek için bir araya gelirler (<http://countrystudies.us/india/>, Erişim tarihi:23.11.2022).

Müslüman Varsaklarda mevrit okunması: Davetliler önceden davet edilir. Misafirler gelince hoca duaya başlar, Kuran-ı Kerim’den ayetler okunur, ilahiler söylenir ve peygamberimiz Hz. Muhammed’in doğumu ve hayatı anlatılan mevrit okunur. Dua başlamadan önce hocanın önüne bir sehpa konur. Bu sehpanın üzerine şeker, tuz, su, çörek otu ve çiçek konur.

### **A. Varsak Türkmenlerinde Mevlit Okutma**

- Bebeğin kırkı çıktığında okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Erkek çocuğu sünnet ettirildiğinde okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Evlenince okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Vefat olaylarında okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Önemli olduğu düşünülen olaylarda okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Askere giderken veya dönüşte okutulur (K.2).
- Hac farızasını yerine getirince okutulur (K.2).
- Ölen atayı anmak için seneyi devriyesinde okutulur (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Mevlit Okutma**

- İbadetler arasında mevlit okuma önemli bir yere sahiptir (K.12, K.13, K.21, K.27).
- Mevlitlerde hocanın önüne şeker, tuz, bereket otu konur (K.44, K.45).
- Mevlitlerde gül suyu dağıtılır (K.45).
- Bebeğin kırkı çıktığında okutulur (K.1, K.4, K.12, K.13, K.21, K.27).
- Evlenince okutulur (K.1, K.4, K.10, K.12, K.13, K.21, K.27).
- Düğün yemeği verildiğinde mevlit okutulur (K.12, K.13, K.27).
- Erkek çocuğu sünnet ettirildiğinde okutulur (K.1, K.4, K.12, K.13, K.21, K.27).
- Vefat olaylarında okutulur (K.1, K.4, K.10, K.12, K.13, K.21, K.27).
- Adak olarak okutulur (K.12, K.13, K.21, K.27).
- Hac farızasını yerine getirince okutulur (K.12, K.13, K.21, K.27).
- Askere giderken veya dönüşte okutulur (K.12, K.13, K.21, K.27).
- Kutsal günlerde okutulur (K.12, K.13, K.27).
- Önemli olduğu düşünülen olaylarda okutulur (K.1, K.10, K.12, K.13, K.27).
- Felaket ve kazalardan sonra mevlit okutulur (K.12, K.13, K.27).
- Ölen atayı anmak için seneyi devriyesinde okutulur (K.1, K.4, K.10, K.12, K.13, K.21, K.27).
- Mevlitlerde 1000 taneli tesbihler çekilir, kimi zaman zikir de yapılır (K.1, K.4, K.27).
- Mevlitlerde verilen yemeklerde et ve pirinç pilavı ikram edilir (K.1, K.21, K.27).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde mevlit okutma yaygın olarak görülmektedir. Mevlit okutma olayı ibadetlerden sayıldığı için önemsenmekte ve önemli görülen her faaliyet için okutulduğu görülmektedir.

#### **3.1.4.2. Dua Etme Ritüelleri**

Dua etme, tanrıya yakınlaşmaya çalışmanın, günahlardan arınmanın bir yolu olarak hemen hemen bütün insanlar tarafından uygulanan ritüellerdendir. İnsanların tabi olduğu topluluklarca uygulanan dua ritüelleri inandıkları dine göre şekil almıştır. Örneğin namaz kılma, namaz kılarken secde etme Ortodoks Süryanilerde ve Ermeni Gregoryen Kilisesinde vardır, dünyadaki diğer Hıristiyan gruplarda görülmemektedir. Bu Hıristiyan gruplarca namaz inançlı olduğunun ilk göstergesidir. Uygulanan namaz vakitleri Süryanilerce gün akşamdan başladığı kabul edildiği için sayılmaya akşamdan başlanır. Akşam, yatsı, gece yarısı, sabah, öğle ve ikindi vakitleri namaz kılınır. Günümüzde çalışma koşulları nedeniyle namaz vakitleri akşam ve sabah vakitlerinde birleştirilerek kılınmaktadır. Süryani kilisesinde kible doğudur, doğuya doğru dönerek namaz kılınır. Namaz kılma sırasında; baş eğilir, belden itibaren eğilinilir, yere kapanıp alın yere değdirilir (Kurnaz, 2011, s.5).

Kureyş kabilesi eskiden hac farızasını yerine getirirken ıslık çalıp, el çırparak Kâbe'yi tavaf ederlermiş (Yüksek, 2018, s.117).

Zerdüştlükte 5 vakit namaz kılmak vardır. Kible ateştir. İbadet mabette gerçekleştirilir (Küçük, Tümer & Küçük, 2022, s.129-130).

Semavi dinlerden Yahudilikte de namaz vardır. Namaz kılarken ayaklar birleştirilip, eller havaya kaldırılır, baş eğilerek dua edilir. Rükûya varır, dualar okur ayağa kalkar 3 adım geri gider, sağa ve sola selam verir. Namaz sırasında eller bel veya böğüre konur. Yahudiler şofar, boru öttürmek suretiyle namaza davet etmektedirler (Yüksek, 2018, s.116).

Oruçta ibadetlerdendir. Birçok toplumda oruç görülmekle birlikte tutulma şekilleri değişiklik göstermektedir. Müslüman topluluğa en yakın olan orucu Süryanilerde görmekteyiz. Büyük oruç denilen 40 gün ve 7 günde elem haftasında olmak üzere tutulan oruç ta hem perhiz hem de oruç bir aradadır. Oruç gün doğumunda başlayıp, akşam duasında son bulmaktadır. Gün boyu yiyip içmek yasaktır. Büyük oruç boyunca dualar



kilisede yapılmaktadır. Öğlen duasından sonra 40 secde 40 gün boyunca kılınmaktadır (Kurnaz, 2011, s.5-6).

Hititlerde yakma kurbanı vardır. Şubat ayına gelen bir yakma kurbanı zamanı vardır ve hep aynı zamanda bu ibadet yerine getirilir. Bu Kurban Bayramı'dır. Her tanrı ve tanrıça için hangi hayvanın kurban edileceği tabletlerde yazmaktadır. Bu yakma sunusunda hayvan olarak, kuşlar, keçi, koyun, kuzu, sığır sunulmaktadır. Bu hayvanlarla beraber çörek, peynir, arpa püresi, zeytinyağı ve şarapta sunulmaktadır (Akdoğan, 2019, s.17-18).

Hititlerde nehirlere de sunu yapılmaktaydı. Hangi koyun güneşe doğru bakıyorsa ondan bir tutam yün yolunur, bir kartal tüyüne bu yün bağlanır. Bu hazırlana tüyler bir genç kıza verilir. İnce yağ nehre akıtılmak suretiyle sunu gerçekleştirilir (Akdoğan, 2019, s.6-7).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Dua Etme Ritüelleri**

Varsaklar çoğunlukla Sünni'dir. Eski zamanlarda köylerde din adamı bulunmazdı, dini bilen bir kişi halka mihmandarlık yapardı (Özbay, 2019, s.58-61).

- Namazını öğreysin diye yazları 10-15 günlüğüne bir din hocası tutulurdu, köyün çocukları ona giderdi (K.15).
- Namaz kılarken ayna örtülür (K.2, K.3, K.9, K.28).
- Namaz kılarken resim varsa üstü kapatılır, biblolar yere yatırılır (K.3, K.9).
- Hamilenin dualarının kabul olacağına inanılır (K.9, K.30).
- Ezan okunurken: Şöyle tekerleme şeklinde dua edilir. Benim en çok dikkatimi çeken Arapça Tanrı birdir kelimesine rağmen Türkçe Hak bir kelimesinin geçmesidir.  
Aziz Allah,  
Şefaat ya resul Allah,  
Lailahe illallah,  
Hak bir Muhammed'en Resulullah (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.15, K.29, K.50, K.53, K.54).
- Namaz kılarken: Namazda başlangıçta yine Türkçe bir dua ile başlanır.  
Durdum divana,  
Uydum Kurana,

Yönüm Kibleye,  
Kiblem Kabe'ye,  
Kabe'm Beytullahım,  
Allahu Ekber (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.29).

- Yatınca edilen dua: Bu yatak duasına Tahtacı Türkmenlerde de rastlanmakta: Bismişah Allah Allah. Yattım Allah kaldır beni, rahmetine daldır beni, eğer vadem bittiyse iman evine gönder beni, yattım sağıma döndüm sığındım sultanıma, rehberime, mürşidime, pirime, dinime, imanıma. Kalkarsam Allah kalmazsam amentü billah. Allah eyvallah. Gerçekler demine hü. Ya Allah ya Muhammed ya Ali (Gökçen, Altop & Çayır, 2020 s.300).
- Yatma duası edilir (duayı söylemediler) (K.15, K.54).
- 1.Yattım sağıma döndüm soluma,  
Melekler şahit olsun hem dinime, hem imanıma,  
Yattım Allah kaldır beni,  
İmanıma daldır beni,  
Bir ince kiraz dalı,  
Dibinde yeşil halı,  
Üstünde namaz kılar,  
Ya Muhammed ya Ali (K.2, K.3, K.5, K.7, K.9, K.29).
- 2.Yattım sağıma,  
Döndüm soluma,  
Çağırdım kabristanıma,  
Melekler şahit olsun,  
Dinime imanıma,  
Kalkamassam,  
İmanla Kuran'la,  
Gönder Allah (K.52).
- 3.Yattım sağıma,  
Döndüm soluma,  
Sağımdaki melekler,  
Kabul olsun dilekler (K.53).
- İlk hilal görünce: "Ay gördüm Allah,  
Amentü billah." Denir (K.2).

- Arife günü: Bayramdan bir gün öncesine arife günü denir. Varsaklarda ve Mardinlilerde arife günü özellikle bayanlar mezarlık ziyaretine giderler. Bayram günü sabah telaşesine kalmadan rahat rahat dua edebilmek için bu ziyaret yapılır. Arife günleri genelde ölmüşlerin ruhuna (ataların ruhlarına) bir şeyler hazırlanıp dağıtılır. Bu ataya saygı olarak atfedilir. Bu atanın unutulmayıp hep anıldığının bir göstergesidir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.29).
- Adana Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde arife günü hamur açılarak hazırlanan üçgen şeklinde parçalar yağda, kızartılıp konuya komşuya ve çocuklara dağıtılır. Bu içi boş böreklere “arife” denilir (Özbay, 2019, s.60).
- Arife günü kızartma börek yapıp dağıtılır. Bu böreklerin içi boş olduğu gibi peynir gibi malzemeler de konmaktadır (K.2, K.3, K.9, K.29).
- Helva yapıp dağıtılır (K.2, K.9).
- Poğaç, kurabiye benzeri şeyler yapıp dağıtılır (K.2).

#### **A. Mardin Merkez Sünni Araplarında Dua Etme Ritüelleri**

- Ezan okunurken “Aziz Allah, şefaath ya resul Allah, Lailaha illallah Muhammeden resul Allah” denir. Ezan okunurken ayağa kalkar gibi yapılır, bacak bacak üstüne atılmışsa düzeltilir, saygı duyulduğu hissettirilir (K.1, K.45).
- Arife günü kızartma börek yapıp dağıtılır (K.1).
- Hamilenin dualarının kabul olacağına inanılır (K.1, K.4, K.21, K.27).
- Namaz kılariken karşıdaysa ayna örtülür (K.11, K.25, K.26, K.33, K.34).
- Namaz kılariken karşıdaysa resim varsa üstü kapatılır ve biblolar yere yatırılır (K.11, K.25, K.26).
- Ölmüşlerin ruhuna bir şeyler yapıp dağıtılır (K.14, K.21).
- Akrep için nisan ayında bir cuma dua okunur, o dua okunduğu için ev halkını akrep sokmaz (K.21).
- Cuma günü yapılan et sucuğundan bir parça yakılır ve dua okunur. Bu yapılan eve yılan ve akrep girmez (K.21).
- Bayanlar daha rahat dua edebilmek için mezarlık ziyaretlerini şeker bayramında arife günü yaparlar (K.1, K.4).

- Arife günleri çocukları ölmüş olan anneler, kuvvamlarda bira bardakları büyüklüğünde “şerbe” denilen toprak bardaklar satılır, bunu alıp içine şeker, leblebi doldurup çocuklara bu şerbenin içinden bunları dağıtırlar (K.45).
- Kurban Bayramı’nda arife günü mezar ziyaretine gidilmez, ata ruhlarının da hac ziyareti yaptığına inanılır (K.4, K.21, K.27).
- Eskiden erkekler bir araya gelip mevlit ve dualar edip, arabana eşliğinde zikir ederlerdi (K.4, K.21).
- Sıkıntılı zamanda edilen dua: Herhangi bir şekilde sıkıntı içinde olanlar. Örneğin; doğum yapacak, ameliyat olacak, devlet kapısında işi var çözülmesini istiyor, borçludur, içi sıkıntılıdır. Cami imamına gidip rica ediyorsun, oda çıkıp minareden “Ferec” adı verilen duayı okur. Bu duayı okumanın zamanı yoktur. İstenilen zamanda okunur. Ferec’in Arapçası bu videodan dinlenilebilir ([https://www.youtube.com/watch?v=HMhN5v4nvEg&list=OLAK5uy\\_mwuAe-YsHO4GSKaNHNSB82I0bE7j7MqbQ](https://www.youtube.com/watch?v=HMhN5v4nvEg&list=OLAK5uy_mwuAe-YsHO4GSKaNHNSB82I0bE7j7MqbQ) Erişim tarihi: 23.12.2022)

Ferec’in Türkçesi şöyledir: Allah’ım yaklaşır, bir an önce feraha erdir. Sen kavuşturan, rahatlatan ve kesin neticeye vardırırsın.

Allah’ım hasta, kayıp, borçlu, sıkıntıda olan bütün ümmeti Muhammed’i bir an önce feraha kavuştur. Senin gücün ve kudretine sığındık feraha kavuştur ya Allah! (K.1, K.4, K.21).

- Ferec okunurdu, müftülük talimatıyla minarelerde şimdilerde okutulmuyor. Mevlitlerde, dualarda yine Ferec okunuyor (K.44).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda duaların Türkçe yapıldığı, bazı Arapça dualara Türkçe eklemeler yapıldığı görülmektedir. Ayrıca namaz başlangıcında, akşam yatarken çeşitli Türkçe yapılan dualar görülmektedir. Ölmüşlerin ruhu için bir şeyler hazırlayıp dağıtma yerleşmiş bir âdettir.

Mardinlilerde konuşma dilinin Arapça olması dolayısıyla dualar Arapçadır. Yılan ve akrep yörede çokça görüldüğünden dualarla ve çeşitli eski zamanlardan ritüellere Müslümanlık dolayısıyla öğrenilen dualar eşlik etmektedir. Bir de “Ferec” adı verilen eskilerde camilerden okutulan herkesin ferahlaması için yapılan bir dua vardır.

### 3.1.4.3. Nazarla İlgili İnanışlar

İnsanoğlu yaşadığı her soruna bir anlam bulma ve daha sonra onu çözümlene yoluna gitmiştir. Nazarda böyle bir olgudur. Nazara Sümerlerde bile rastlanmaktadır. Sümerlerde kem göze karşı başa siyah ve beyaz yün bağlanırmış. Tell Brah'ta göz tapınağında beyaz ve siyah su mermerinden yapılmış göz sembolü, muska ve boncuk bulunmuştur (Dilek, 2021, s.14-15).

Nazarı degen kişilere kem gözlü denir. Bu kem gözden korunmak için Horus'un gözü de kullanılırdı. Mısır'da MÖ 2600'lü yıllarda ölümler kitabı ve piramit metinlerinde Horus mitinin yer alması ayrıca, Horus'un gözünün ölü bedenlerle gömülmüş olması bu inancın oldukça eski olduğunu göstermektedir. Ayrıca Mısır tanrılarında Thoth'un da kem gözlerden koruyucu özelliği olduğu düşünülmektedir. Horus'un sol gözü ayı, sağ gözü güneşi temsil etmektedir. İnsanları nazardan koruyan ve iyileştiren sol gözüdür (Dilek, 2021, s.16-17).

Kazaklarda nazar değığine inanılan kişinin giysilerinden bir parça alınıp, yedi parçaya bölünüp, üzerlik otuyla yakılır tütsüsüne nazar degen kişi tutulur. Çocuklarda siyah beyaz koyun yünlerinden iplik yapıp, üzerine boncuk takılıp beşiklere asılır. Yeni doğan bebekler için ise alınlarına is sürülerek nazardan korunmaya çalışılır (Güngör & Köylü, 2017, s.107-108). Burada Sümerlerdeki gibi siyah beyaz koyun yünü kullanılıyor olması dikkat çekmektedir.

Uygurlarda nazardan korunmak için evlere hayvan iskeleti, at nalı veya narçiçeğı dalından ufak bir kısım ipe geçirilip asılır (Güngör & Köylü, 2017, s.108).

Nazardan korunmak için Anadolu'da birçok nesneden fayda umulur. Bunlar; Kurt dişi, yılan kemiğı, iğde dalı, hurma çekirdeğı, kendiliğinden delinmiş taş, sarımsak, kartal pençesi, yumurta kabuğı, kurban gözü, geyik boynuzu, çörek otu, kuru karanfil, üzerlik, kaplumbağa kabuğı, çan, eski ayakkabılardır. Bereket için de zeytin çekirdeğı, buğday başağı, tavşan ayağı asılır. Ayrıca bu malzemelerin nazara da iyi geldiğı düşünülür. Altay ve Samoyetlerde de tavşan ayağı nazara karşı kullanılır (Begiç, 2022, s.170-187).

Anadolu'da nazarla ilgili birçok adet bulunmaktadır. Bunun başında mavi nazar boncuğı takmak gelmektedir. Ayrıca nazardan korunmak için çeşitli duaları okumak, evlerde üzengi tohumu asmak, bebek severken "tu, tu" diyerek tükürme numarası yaparak nazarımızın değmesini engelleme, "maşallah" veya "Allah esirgesin" diyerek

nazarı bertaraf etme gibi birtakım ritüeller uygulanmaktadır. Yerde ne varsa gökte de o var inancına dayanarak insanların gökyüzünde bir yıldızı olduğuna inanılır. Nazarın çok değdiğine inanılan kişilere “yıldızı düşük” denir.

Nazara karşı ayna kullanımı var. Ayna gelen olumsuz enerjiyi geri yansıtsın, göz değmesini engellesin diye kullanılan bir malzemedir. Şimdilerde bilinmeyen mitlerdeki inanişaya göre insanlara zarar veren Lillit (Leyla, Lamia) ayna görünce dayanamaz her şeyi bırakır aynadaki görüntüsünü seyredemiş. Eski insanlar bundan korunmak için ayna asarlarmış (Zingsem, 2007, s.342).

Hakas Türklerinde nazardan korunmak için, tütsü yakmak, mavi boncuk, at nalı, ayna takmak âdetleri görülmektedir. Anadolu’da görülen kurşun dökmek Hakaslarda da olmakla birlikte günümüzde su içine erimiş mum damlatılarak olumsuzluğun nedeni anlaşılmaya çalışılmaktadır (Davletov, 2019, s.321-324).

Kenya ve Tanzanya’da yaşayan bazı Masailer, yeni doğan bebeklerin üzerindeki kötü ruhlar uzaklaşsın diye yüzlerine tükürürler. Batı Afrika (Burkina Faso, Fildişi Sahili, Gambiya, Senegal, Benin, Gine, Gine Bissau, Liberya, Mali, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Togo ve Cape Verde) taraflarında “Cucu” denilen kendilerini her türlü kötülüklerden (hatta bunu takınca, kendilerine kurşun bile işlemediğine inanıyorlarmış) koruyacağına inandıkları bir muskayı genelde boyunlarına takarlar. Ayrıca bedduadan da çekinildiğinden, beddua almamak için insanlar birbirlerine oldukça hoş görülme olmaya gayret ederler (Alpar, 2019, s.64-66).

Hititlerde de yeni yapılacak inşaatın temeline sunumlar yapılmış. Üçgen objeler ve üçgen sembollerde temele konulmuş. Üçgen sembolleri; iyilik, sağlık, selamet demekmiş (Özdemir, 2020, s.130-131).

Üçgen şekli çok daha eski inançlarda bereket tanrıçasının simgesidir. Bereket tanrıçasının dişi yönünü üçgenin aşağı doğru olanı, erkek yönünü üçgenin yukarı doğru olanı temsil eder. Davud’un yıldızında iki üçgen bir aradadır. Bu aileyi, dolayısıyla sonsuz yaşamı temsil eder. Birlik, beraberlik, mükemmelliğe de âtıftır. Muska şekli üçgen formudur, üçgen bereket ana kültü simgelerindendir (Çelikbaş, 2018, s.62).

Bulgaristan, Kırçali sancağı Sultan Yeri, Tokatçık ilçesi Gemeler, Canavarlar ve Kesederesi köylerinde “karaçalı diken” nazar için kötü ruhları uzak tutmak için kullanılır (Tacemen, 1995, s.549).

### A. Varsak Türkmenlerinde Nazar ile İlgili İnanışlar

- Nazara uğradığı düşünülen kişi kurşun döktürtür. Bu konuda el almış bir kadın kurşun dökme işini yapar. Kişi bir yere oturtulur, üzerine çarşaf kapatılır. Başının üzerine bir tepsi tutulur. Bu tepsinin içinde ekmek, tuz, soğan, makas, tütsü otu ve bir tas içinde su konur. Bu suyun içine eritilmiş olan kurşun dualar edilerek dökülür. Suyun içinde şekil almış olan kurşun parçasına bakılarak yorum yapılır. Bu işlem üç defa tekrarlanır (K.2, K.3, K.9).
- Eskiden gelinin alnına ve atın alnına ayna konurdu (K.50, K.51).
- Geline ve ata nazar değmesin diye ayna takılırdı (K.52).
- Eskiden gelinin başında ve ata nazar değmesin diye ayna olurdu. Ayrıca gelinin üzerinde kara çalı firketenle takılı olurdu (K.53, K.54).
- Nazarın gitmesi için, nazarının değdiği düşünülen kişilerin adları söylenilir, ardından ocaktaki közden bir adet alınıp suya atılır. O kişinin gözü sönsün diye bu yapılır (K.51).
- Nazardan bebeği korumak için, alnına, şakaklarına, iki kulak arkasına bir parça odun isi sürülüp dağıtılır (K.2, K.5, K.9, K.48).
- Nazarı değdiğine inanılan kişinin kullandığı eşyalarından veya elbisesinin bir parçası alınır, nazar değdiğine inanılan kişinin yanına konur (K.2, K.5, K.9).
- Bebekleri nazardan korumak, Kozan Bağözü köyünde Varsaklar arasında kıskaçları olan siyah renk geyik böceği denilen böceğin kıskaç kısmı koparılıp bebeğin başlığına dikilir. Diğer Varsaklarda da uygulayanlar var (K.6, K.2).
- Varsaklar arasında kara çalı dalından bir parça kabuğuyla alınıp uygun bir şekilde delinip bebeğin üzerine firketenle takılır. Bazıları da kara çalı dalını üçgen şeklinde bir muskanın içine koyup dikerler, yani bebeğin üstüne muska asılır. Kara çalının etkili bir dikenini vardır. Ağıl yapımında kara çalı kullanılır, çünkü tilki, kurt gibi hayvanlar bile bu çalının dikeninden çekindikleri için hayvanlara zarar veremezler. Böylece çocuk çevrelenmiş korunmuş olmaktadır (K.2, K.3, K.9).
- Nazarlık bitkisiyle, karaçalıyı yakıp tütsü şeklinde lohusanın ve bebeğin üzerinde gezdirirler (K.2, K.3, K.6).
- Nazara karşı Varsaklarda ve yörede kara çalı taşınır (K.47, K.48, K.49, K.55, K.56).

- Nazar için kara çalı dalı kabuğuyla küçük serçe parmağı kadar kesilir. Bir yerinden delersin fırketeyle üzerine tutturursun. Serçe parmağı kadar olan bu parçaya “lide” denir (K.15).
- Nazara karşı mavi boncuk takılır (K.55, K.56).
- Nazara karşı evin duvarına bir kafatası asılır (K.47, K.48, K.49).
- Yörede her insanın gözünde bir zehir vardır, bu zehri akıtmak gerek kimseye zarar vermesin. Bu nedenle sabah “dağa bak” denir. Hatta “nazar dağlara, taşlara” sözünün özü budur (K.47, K.48, K.49).
- Tapan yöresi Varsakları arasında bebeğin üzerine deniz salyangozu, mavi nazar boncuğu, hilal, nal şekilli altın veya gümüş parça asılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Tapan yöresi Varsaklarda üzerinde yedi deliği olan mavi boncuk ta takılır (K.2).
- İkinci vakti ve sonrası damızlık yoğurt istemeye komşuya giderken, isteyeceğin kabın içine bir çiçek, tuz, kömür götürüp komşuya uzatırsın. Komşu o kabın içindekileri boşaltıp sana yoğurt verir (K.15).
- Sütün içine ikindiden itibaren nazar değmesin diye yeşillik, bir tahta parçası konur (K.47, K.48, K.49).
- Gece süt, un falan verilirken içine kömür konur. Yeşil ot içine atılır, nazara karşı (K.54).
- Tavuğun dışkısını nazarlık diye takarlar (K.47, K.48, K.49, K.55, K.56).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Nazar ile İlgili İnanışlar**

- Yeni doğan bebeğe ve anneye kurşun dökülür (K.1).
- Nazar değdiğine inanılırsa üzerlik otu (harmel) bir tavada yakılır, nazar değdiğine inanılan kişiye üç defa bunun üzerinden atlattırılır (K.1, K.4).
- Nazar için üzerlik otu yakılır (K.40, K.43).
- Kurşun dökülür (K.40, K.43).
- Nazar için kurşun dökülür, genelde tütsü yakılır (K.33, K.34).
- “Nazar değmesin diye nazara karşı bir tavaya harmel, tuz, soğan kabuğu konarak. Ocağın üzerinde yakılır, tütsü yapılır. Bu tütsünün nazardan koruyacağına inanılır” (K.17).
- “Ayetel Kürsü okunur, bilindik dualardan okunur” (K.17).
- Nazar değdiğine inanılırsa Felak ve Nas sureleri okunur (K.22).



- Felak ve Nas ayetleri yazılmış muska taşınır (K.40).
- Kışlık erzaklara bereketli olsun diye az miktarda bereket otu (çörek otu) konur (K.1, K.4).
- Yeni doğan bebek nazardan korunmak için yüzü yabancılara gösterilmek istenmez (K.1, K.4).
- Nazardan korunmak ya da hastalıklardan kurtulmak için dualar edilerek atalardan kalma başlık, başa takılır. Atalardan kalma asa ve kılıçta eline alınır veya üzerine sırtına dokundurulur (K.1, K.4, K.11).
- Genelde babaannesi tarafından ilk çocuğa babasının nazarlığı ve yatağının altına konan bebeği her türlü kötülüklerden koruyacağına inanılan muska konur. Babasının nazarlığında; salyangoz kabuğu, mavi nazar boncuğu, gümüş veya altından üstünde ayet yazılı nal şeklinde veya ay şeklinde bir parça, ataların ruhu bebeği korusun diye atalardan birinin zırhından veya kılıcından bir parça (bunlar yoksa çocuğun babasının saçından bir parça konur) bu nazarlığa asılır. Kız çocuğunda ise zırh parçası yerine çocuğun anne tarafından bir bayan atasının tülbent veya giysisinden (bunlar yoksa annesinin saçından bir parça konur) bir parça alınıp ilk önce suya dayansın diye deri bir parçaya konup bu muska (üçgen) haline getirilirdi. Erkek çocuğuna nazar için Kuran'dan Kalem suresinden bir ayet, kız çocuğuna bereket duası yazılmış olarak takılır (K.1, K.4, K.11).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda bebeğin yüzüne is sürülmesi âdeti vardır. Bu şekilde bebek kirli ve çirkin görünecek kimsenin dikkatini çekmeyecektir. Tavuk kakası takılarak bebeğin kötü kokması sağlanır böylece bebeğe nazar değmeyeceğine inanılır. Varsaklar nazar için doğadan medet ummaktalar, kara çalı, geyik böceği başı, tahta parçası, kömür parçası, çiçek, yeşil bir ot nazar için kullanıldığı görülmektedir. Nazara karşı Varsaklar arasında karaçalı kullanılmasına karşın Adana ili Saimbeyli ilçesi Şambayadı köyünde Bayat boyu Türkmenleri karaçalının yanında böğürtlen çalısı, zakkum (zehirli olur), iğde dalını da nazar için kullanmaktalar (Özdamar, 2021, s.139).

Mardinlilerde bebeğin nazardan korunmasında ata kültü etkisi görülmektedir. Dualar okunur. Harmel, tuz, soğan kabuğu tütsüsü yapılır. Kurşun dökme âdeti aynı tarz Mardinlilerde de vardır. Kurşunu herkes dökemez el almış biri döker.

Mavi boncuk, salyangoz kabuğu, üzerine ayet yazılmış minik parçalar nazar için takılır ve üstte taşınır.

### **3.1.4.4. İnanç Merkezleri (Camiler-Yatırlar-Türbeler)**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde İnanç Merkezleri (Camiler-Yatırlar-Türbeler)**

- “Ağca Baba derler bir türbe vardı, oraya giderdik. Üstte mezar var, mezarın biraz aşağısında toprağın altına “hu” denilen bir yer var, içeri girer orada dua okurlar, namaz kılarlardı. Yiyecek götürür ziyarete gelenlere ikram ederlerdi, çocuklara şeker dağıtırlardı.” (K.3).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarda İnanç Merkezleri (Camiler-Yatırlar-Türbeler)**

- Mardin kalesinde Hızır’ın türbesi vardı, oraya ziyarete giderdik, sonra orası ziyarete kapatıldı (K.43).
- “Burada Hızır’ın türbesiyle ilgili Havacılar orayı yıkıp başka bir şey yapacaklarmış. İşçiler yıkmaya niyetlendiklerinde elleri havada asılı kalmış. Bunun üzerine türbe bırakılmış.” (K.43).
- Dilek dilemek için gidilen yatır yerlerinde mum yakılır, sonra küçük bir taş alıp islenmiş duvara sürtülerek duvara yapıştırılmaya çalışılır. Eğer taş duvara yapışırsa dileği olacağına hükmedilir. Genelde mumun damladığı duvar tercih edilir, yapışsın diye (K.1, K.4, K.12).
- Hamiye ve Ulu camide dışarıda küçük kör pencere yerleri gibi yerler bulunur. Bu yerlere halk dilek dileyip mum yakar. Bu mumların isleri duvarda da yağlı bir katman oluşturur. Küçük çakıl taşlarından alınıp, dilek dilenip bu islere bastırıp bırakılır. Eğer taş oraya tutunursa dileğiniz olacak demektir (K.45).
- Mardin’de Büyük Cami’de reset bulunmuş, şehrin içinde akrep ve yılan sokmasını bu resetler engellemiş. Bu resetlerden akrebin reseti çalınmış. Günümüzde bu nedenle şehirde akrep sokmaya başladı (K.1, K.4).
- Şeyh Libben türbesine gidip, türbeye bir mum yakıp, türbenin çevresini bir bezle sarıp sabaha kadar bekletip, sabah bu örtüyü alıp hastasına, mahkemesi olan yakınına götürüp şifa umanlar olurdu (K.4).
- Şehşaran diye bir yere gidilir, mum dikip dilek dilenir (K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde türbe ziyaretlerinin olduğu görülmektedir. Mardin'deki Şeyh Lıbben ve Şehşaran'da suyun olduğu görülmektedir. Kısaca su kaynaklarının olduğu yerler denilebilir, bir mezar görünürde bulunmamaktadır. Bu nedenle su kültürünün bir parçası olarak bakılabilir.

#### **3.1.4.5. Adaklar-Dilekler**

Eskilerde Altaylarda adak kurban kesim ritüeli şu şekilde yapılmaktaydı. Altaylarda insanlar içinden çıkamadıkları bir sorunla karşılaştıklarında bu sorunun nasıl giderilebileceği konusunu cedlerine sorma gereği hissederler. Bu aşamada şaman işe müdahil olur. Şaman bu işi küçük bir hediye karşılığı üstlenir. Eğer kurban gerekiyorsa bu kurban ve sunu törenlerini şaman yönetir. Tanrı Erlik için felaketin olduğu yerde kurban ve sunu gerçekleştirilirken, tanrı Ülgen (Bay Ülgön) için تنها bir yerde örneğin kayın ormanının içinde yeni kurulan çadırın yanında kurban (taylıga) ve sunu gerçekleştirilir. Bu seremoniye erkekler katılırlar, kızlar da kurban alanında olabilir, kadınlar daha uzak olmalıdır. Dualar edilir şarkılar söylenir (Radloff, 1994, s.22-23).

Kurbanın (taylıga) hazırlanması için güneşin batması beklenir, seçilen hayvan kurban edilir. Tören için hazırlanan çadırın ortasına kayın ağacından bir bayrak direği hazırlanır ve bayrak asılır. Bu direğin yanından duman çıkışı için açıklıkta bırakılır. Bu kayın ağacının gövdesine dokuz basamak hazırlanır, bu dokuz basamağa taptı denir. Hazırlanan çadırın kapısı doğuya bakar, çadırın yanında temsilen bir hayvan ağılı yapılır. Bu temsili ağılın çadıra bakan tarafı açık bırakılır, buraya üzerinde at kılından ilmik bulunan bir kayın ağacından dal dikilir. Ülgen'e sunulacak kurban açık renkte olmalıdır. Seçilen atın üzerine ağaçtan yapılmış bir kap konur, akabinde hayvan ürkütülerek kabı düşürmesi sağlanır. Kap tepe taklak düşerse bu hayvan kurban için uygun değildir. Kap ağzı yukarıya gelecek şekilde düşerse uygun sayılır. Eğer kurban kısarsa kap onun kendi sütü ile yıkanır ve bu işlem yapılırken şu şekilde dua edilir:

“Kurban muvafık ise,  
Sağ gözü ile  
Sunulana baksın,  
Ben kabı takdim ettim.  
Fakat takdis sizdendir;  
Bize iyi bir işaret vererek

Aşağıya baksın” (Radloff, 1994, s.23-24)

Kam tarafından bir kişi seçilerek kurban edilecek hayvanın at kılından yapılmış olan yularını tutar, bu kişiye Baş Tutkan Kişi (baş tutan kişi) denilir. Kam elinde sık yapraklı bir kayın dalıyla atın sırtına dokunur bunu yapmasının nedeni kurbanın ruhunu tanrı Ülgen'e yönlendirmek içindir, bu esnada Baş Tutkan'ın da ruhu tanrıya yükselir. Bundan sonra Kam içinde ateş yakılmış olan çadıra gelir, ateşe atılmış ardıç dalından çıkan dumana davulunu tutar ve arkasından ateşin yanına oturarak ayine başlar. Şu sözlerle:

“Buraya gel ey genç bulut,  
Kürek kemiğime basarak,  
Halk ve adamlar, kürek  
Kemiğimi ezerek siz de geliniz.  
Semanın oğlu Täng-sarı,  
Ey Ülgön'ün oğlu Kergidäy!  
Sen benim görmek için gözüm,  
Tutmak için elim,  
Kaçmak için ayağım,  
Sendelersem tuyağımın,  
Sağ elim orbu ile vurur,  
Gel sen benim sağıma!”

Bu seslenmeden sonra derin bir sesle tanrının “â kam ay!” (Ey kam, işte ben buradayım) diye yakarışına cevap aldığını gösterir. Duaya devam eder:

“Sarı kamıştan bir değnekle,  
Sarı- kula bir (atla),  
Sarı ipek dizginle,  
Sarı ipekten bir kürkle,  
Ülgön'ün oğlu Kan Kartış,  
Oynayarak gel sağıma,

Tokmağı vuran sağıma.” Yine tanrıdan yanıt alınır ve duaya devam edilir:

“Kızıl erkek deve üzerinde,  
Kızıl ipek dizginle,  
Alkımdan bir değnekle,  
Kuzugan Tengrä baba,  
Yalama olup seslenerek,

Şimdi bak sağıma gel.” (Radloff, 1994, s.25-26)

Bu dua seremonisinin içinde çadırın dışında içi otlarla doldurulmuş sözde bir kaz modeli hazırlanmıştır. Şaman dualar arasında dışarı çıkıp kazın üstüne oturur ve kaz ağzını da taklit ederek karşılıklı konuşuyor gibi yapar. Sonrasında tekrar atın ruhuna dönüp onu tanıya kurban etmeye hazırlar. At kurbanı şu şekilde yapılır: Taskak denilen kayın ağacı dallarından kurban yeri hazırlanır. Atın başı doğuya döndürülür, ağzı ve dört ayağı bağlanır. Sonra hayvanın arkasına bir kalas konarak ayaklarından bu direğe bağlanır. Hayvanın vefatı sağlanır. Kan akması için atın kulakları, burnu ve makatı otlarla tıkanır. Bu işlemden sonra atın başı ve bacakları dirseklerine kadar derisi soyulur (bu deriye baydara denilir) ve dili koparılır. Bu baydara bir dala takılır, başı doğuya ve yukarıya gidiyormuş gibi asılır. Çıkarılan et paylara ayrılır törene katılanlara evlerine götürmeleri için dağıtılır. Ev sahibine kalan pay pişirilerek orda bulunanlarla yenilir. Sonrasında etlerinden ayıklanmış kemikler bu taskaka bırakılır. Çadırın önüne söltü denilen bir gerilir. Bu ipin üstüne adak sahibi dokuz elbise asar. Bu tanrı Ülgön'e sunudur. Kam dualara devam eder, arada üç kere yerlere kadar eğilerek reveranslar yapar. Çadırın içindeki taptının basamaklarını teker teker çıkar bu basamaklarda ne gördüğünü dile getirir. Tören bittiğinde davula üç kere vurur ve çevresini selamlar (Esän- salam!). Tanrılara kurban sunan kişi zengin ise tören üç gün sürer. Üçüncü gün içki sunma da eklenir, büyük bir ziyafet sofrası da hazırlanır. Altaylarda tulumlarda hazırlanan kımız ikram edilirken Teleütler ve Şorlarda arpa birası ikram edilir (Radloff, 1994, s.27-65).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Adaklar-Dilekler**

- Çocuk sağlıklı olsun diye adak adamalar yapılır (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Adak olarak, bebek ölmesin diye 7 yaşına kadar başkasının aldığı giysi giydirilir (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Çocuğu yaşamıyorsa adak olarak 7 yaşına kadar erkek çocuğu olsa da saçı kesilmez (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).
- Mevlit ritüelinde ilginç bir olay vardır. Dilek dileycek olanlar mevlit sonunda dilek tutup Mevlit çiçeğinden bir tane alıp hiç konuşmadan evine gidip istiareye yatar. Dileğinin olup olmayacağını öğrenir (K.2).
- Bir işin çabuk olması istenirse acele baciya helva adanır (K.2).
- Kötü rüya gören sadaka verir (K.2, K.3, K.28).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Adaklar-Dilekler

- Çocuk sağlıklı olsun diye adak adamalar yapılır (K.1, K.21, K.27, K.39).
- Eğer ailenin çocuğu olmuyorsa, olduğu zaman 7 Hıristiyan, 7 Müslüman evden para toplanır, bebeğe giysi alınır, yaşasın diye (K.27).
- Adak olarak bebek ölmesin diye 7 yaşına kadar başkasının aldığı giysi giydirilir (K.1).
- Çocuğu yaşamıyorsa adak olarak 7 yaşına kadar erkek çocuğu olsa da saçı kesilmez (K.1, K.27).
- Yeni yapılacak evin temeline kurban kesilir. Kurban horoz bile olabilir. Kurbanın kanıyla ilk harç karılır (K.1).
- Yörede birçok şey için kurban kesilir. Ev alır keser, araba alır keser, çocuğu olur kurban keser (K.33, K.34).
- Yeni yapılacak ev için, temelin atılacağı yerin bir köşesinde kurban kesilir (K.4).
- Bir işyerinin bereketinin devam edip etmediğini anlamak için yere biraz ince bulgurdan dökülür. Karıncalar bulguru içeri doğru taşıyorsa bereket var eğer dışarıya taşıyorlarsa o işyerinden o aileye rızk kesilmiş demektir. Eğer iş ortaklık bir iş yapılıyorsa o ortaklıktan ayrılmak gerektiği, eğer kişisel bir iş yapılıyorsa işyerinin değiştirilmesi gerektiğine hükmedilir (K.1).
- Kötü rüya gören bir fakire tuz, ekmek verir (K.4, K.25, K.26).
- Kötü rüya gören sadaka verir (K.1, K.25, K.26, K.43).

### Karşılaştırma

Varsaklarda ve Mardinlilerde adak adamaların benzer olduğu görülmektedir. Küçük farklar vardır. Karıncaları bereket ile irtibatlandırmak, üzerine mevlit okunan çiçeğin dileğin olup olmamasını rüyada göstermesi iki grup arasında küçük bir farklılaşmadır.

### 3.1.4.6. Uğur-Bereket

#### A. Varsak Türkmenlerinde Uğur-Bereket

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde kesilen saçlar yere atılmazdı. Eğer atılırsa o kişinin başının ağrıyacağına, aklını kaybedebileceğine, ömrünün kısılabileceğine, o saçla büyü yapılabileceğine inanılır. Saç tarandığında dökülen saçlar bile toplanıp yakılır veya saklanırdı (Özbay, 2019, s.159).

- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde gece tırnak kesmenin uğursuzluk getireceğine inanılırdı (Özbay, 2019, s.160).
- Kesilen saç ve tırnak gömülür. Bu malzemelerin kötü amaçlı insanlar tarafından kullanılabilceği düşünüldeğünden ele geçmesi istenmez (K.2, K.3, K.9).
- Kesilen tırnak ve saç bir kâğıda sarılarak gömülür (K.2, K.3, K.15).
- Gece tırnak kesilmez (K.2, K.3, K.9, K.15, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Saçı saklarlar tepelensin istemezler, bu yüzden yakarlar (K.50).
- Haftanın her günü tırnak kesilmez (K.47).
- Perşembe günü ne iş varsa yapılır, işe başlamak için de tercih edilen gündür (K.2, K.3, K.9, K.47, K.48).
- Kişiler üzerinde dikiş dikilirken konuşmazlar. Kısmetleri dikileceğine inanırlar (K.2, K.3, K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Uğur-Bereket**

- Gece saç taranılmaz, “senin üzerindeki mutluluk telleri dökülür” derler (K.45).
- Tuvaletle terliksiz girilmez “40 gün dinsiz imansız kalırsınız” derlerdi (K.45).
- Perşembe günü uğurlu kabul edilir, bir işe başlanacaksa bugün başlanır (K.1, K.4, K.33, K.34, K.40, K.43).
- Kesilen tırnak ve saç toprağa gömülür (K.1, K.4, K.22, K.25, K.26).
- Tırnak genelde perşembe günleri kesilir, cuma günleri kesilmez mecburiyetse öğlene kadar kesilir (K.1).
- Kesilen tırnak ve saç bir kâğıda sarılarak gömülür. Gömülme aşamasında “ya melek! Şahit ol, yer şahit ol!” denir (K.4).
- Kesilen tırnak bir beze veya kâğıda sarılıp, taşa sıkıştırılır. “Ya melekler hazır olun, yer şahit olun” denir (K.45).
- Tırnak ve saç kesildikten sonra tuvaletle atılmaz, günah kabul edilir. Saç ve tırnak kesildikten sonra gömülmesi tavsiye edilir (K.19).
- Gece tırnak kesilmez (K.1, K.22, K.25, K.26, K.33, K.34, K.41, K.42).
- Kesilen tırnak bir kâğıda konur, taşların arasına sıkıştırılır (K.41).
- Tırnak ve saç ateşe atılmaz (K.1, K.33, K.34).
- Kesilen tırnak ve saç bir kâğıda sarılıp toprağa gömülür veya bir yere sıkıştırılır (K.25).

- Kişiler üzerinde dikiş dikilirken konuşmazlar. Kısmetleri dikileceğine inanırlar (K.1, K.11).
- Özellikle erkek çocuklarının bir başkasının önünde düğme iliklemeleri istenmez, yüzleri duvara döndürülmesi söylenir (K.11).
- Üstünde bir şey dikilirken dilinin ucunu hafifçe ısıracaksın, konuşmayacaksın. Konuşursan kısmetin dikilir (K.49).
- Makasın ağzı açık bırakılırsa “birini arkandan konuşturursun” derler. Makasın ağzının açık bırakılması uğursuzluktur (K.1, K.25, K.26).
- Dokunan yazgıyı değiştirmesin diye örgüyü kim başladıysa onun bitirmesi istenir (K.1).
- Örgüyü başlayan kişi, başladığı sırayı sonuna kadar kendi örmeli, yoksa yazgısı değişir (K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde gece tırnak kesilmez. Tırnak ve saç kesildiği zaman el, ayak değmeyen bir yere gömülmelidir. Varsaklarda yakıldığı görülse de Mardinlilerde yakılma bile tavsiye edilmez, melekler veya yer gök şahit tutulmak suretiyle gömüldüğü veya taşlar arasına saklandığı görülmektedir. Varsaklarda tırnak haftanın belli günlerinde kesilirken Mardinlilerde perşembe günü tırnak kesildiği cuma gününe hazırlık yapıldığı çünkü cuma günü namazda tanıdıkları ile karşılaşacakları için daha derli toplu gözükme amacıyla böyle bir uygulamaya gidildiği düşünülebilir. Her iki grupta da üzerinde bir şey dikilirken kısmetleri dikilmesin diye konuşmama uygulaması vardır. Mardinlilerde özellikle erkek çocuklarının düğmelerini başkası önünde iliklemeleri istenmez. Bu çok çeşitli yorumlanabilir. Kimseye boyun eğmesin veya kısmeti bağlanmasın şeklinde yorumlanabilir. Mardinlilerde saçın gece taranmaması mutluluk tellerinin döküleceği inancı da vardır. Mardinlilerde örgü ile kader eşleştirildiği görülmektedir. Bu eski mitolojik öykülerde kaderi dokuyan Tanrıçalar (Nors ve Yunan'da) motifini çağrıştırmaktadır. Nors mitolojisinde üç Nornu insan kaderini halı formunda dokurlarmış (Wilkinson, 2022, s.165). Mardin merkez sünni Araplarında yazgı değişmesin diye örülen malzemenin el değiştirilmemesi birebir bu mitolojik söylemle uyumaktadır.

Anadolu toplumunda görülen özellikle bayan saçlarının toprağa gömülmesi gerektiği şeklindeki inanış, yine kökleri oldukça eskilere dayanan bir inancın tezahüründen başka bir şey değildir. Eski bereket ana inançlarından kalma bir ritüel olan kadın saçlarını



tanrıça için kurban verme mitinin günümüze yansımış bir parçasıdır. Varsak Türkmenlerinde ve Mardin Araplarında kesilen saçın toprağa gömülmesi gerektiği şeklinde bir kanaat vardır.

Her iki toplulukta bir işe başlayacaksa perşembe günü başlamayı uğur kabul etmekte. Slav mitolojisinde görülen gök tanrısı Perun'un günü perşembe günümüştü, İskandinavların gök gürültüsüyle ve yıldırımla özdeşleştirdikleri, hatta gök tanrı olarak gördükleri Thor'un da günü perşembedir. Anadolu'da Aleviler Hızır cemini perşembe akşamı yaparlar. Varsaklarda ve Mardin Araplarında perşembe günü işe başlamak için uğurlu bir gün kabul ediliyor. Mardin Araplarında Şeyh Libben'e mayısın ilk iki haftası perşembe günü akşamı çocuklar meşaleleriyle giderler veya dilekte bulunacaklar perşembe akşamı giderler.

### **3.1.4.7. Formülistik Sayılar**

İnsan yaşamına anlam katmak ve bazı önemli gördüğü olayları hatırlamak amacıyla semboller eklemiştir.

#### **Üç Sayısı**

Eskiden Abakan Tatarları saygı duydukları kişilerin mezarlarının çevresinde üç kere dönerlermiş. Örneğin "Kurtuyak taş (kocakarı taşı)" dedikleri bir bayan mezarını at sırtında çevresini üç kere dönerek selamlarlanmış (Radloff, 1994, s.114).

Babil kralı Nabonid'in annesinin ölümü üzerine veliaht prens üç gün yas tutmuştur, bu olay kayıtlara geçmiştir (Kağnıcı, 2020, s.32).

Sibirya yerlileri tarafından kutlanılan ayı bayramı ritüeli 3 ya da 7 gün sürmektedir.

#### **Yedi Sayısı**

Tabiat insanları etkilediği için eski zamanlarda tanrılarla özdeşleştirilmiştir. Sümerlerde temel unsur olarak görülen hava, su, toprak üç temel tanrı karakterize olmuştur. Bu tanrılar An, Enlil ve Enki'dir. Ayrıca bunlara dört adet daha eklenerek sayı yediye çıkarılıyor, bu yedi tanrı yazgıları belirleyen tanrılardır. Bu tanrılar An, Enlil, Enki, Ninhursag, Nanna-Sin, Utu, İnanna'dır. Sümerlerde 50'ye yakın tanrı mevcuttur (Altuncu,2014, s.122).

İbrani mitolojisine göre evren aşağıdan yukarıya doğru Eres, Adama, Harabha, Şiyya, Yabbasha, Arqa, Tebhel, Heled şeklinde araları kuvvetli rüzgârlarla ayrılmış yedi dünyadan oluşmaktadır (Graves & Patai, 2022, s.66).

Nuh'un uyulması gereken yedi evrensel yasası vardır. "Bunlar şunlardır: 1.Putu tapmamak, 2.Tanrı'nın ismini mübarek kılmak ve bu isimle lanet etmemek, 3.Cinayet işlememek, 4.Cinsel ahlaksızlık yapmamak, 5.Hırsızlık etmemek, 6.Adil bir yargı sistemi oluşturmak ve uyulmasını sağlamak, 7.Canlı bir hayvanın etini kopartıp yememek (Acar, tarihsiz, s.30).

Altay Türkleri dünyayı yersu olarak adlandırır ve yersu yedi dağın üzerine kuruludur (Radloff, 1994, s.17).

Eski Romalılarda da aynı inanın benzeri görülmektedir. Roma ve İstanbul yedi tepe üzerine kurulmuştur (<https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276823/istanbul39un-7-yedi-tepesi.html> Erişim tarihi: 28.12.2022).

Babil kralı Nabonid'in annesinin cenaze törenine katılanlar 7 gün 7 gece ağıt yakıp, bağıra çağıra ağlayıp, elbiselerini yırtmışlar, yedinci günün sonunda saçlarından bir tutam kesip, yırtık elbiseleri çıkarıp yastan çıkıp dağılmışlardır (Kağnıcı, 2020, s.33).

Pers kralı II. Kyros'un eşi ölünce de Babil kralı Nabonid'in annesinin cenaze törenindeki gibi yas tutulmuştur. Resmi olarak 6 gün yas ilan edilmiş, yani yedinci gün yastan çıkılmıştır (Kağnıcı, 2020, s.37-38).

Eski bereket tanrıçası ve tanrısı adına yapılan festivallerde 7 gün sürmektedir. Bunlardan en ilginç Bibloslular tarafından her yıl Adonis adına yapılan festivalde tanrıça için kadınlar saçlarını kazıtırlardı, bu kadınlığın en belirgin vazgeçilmez ögesi olan saçlardan vazgeçmek demektir. Saçlarından vazgeçmek istemeyen festivalin bir gününde kendini yabancılara sunmak zorundaydı, bu dindarlığın bir göstergesi kabul edilirdi (Frazer, 2018, I.c, s.52).

### **Dokuz Sayısı**

Tu-kiu'ların adetleri hakkında Çin yıllıklarında hükümdar tahta çıkınca onu, yüksek rütbeli memurlar bir keçenin üzerine oturarak güneşin olduğu yeri baz alarak dokuz defa daire çizerek şekilde döndürürlerdi (Radloff, 1994, s.123).

Uygurlarda doğan güneş 3 veya 9 defa selamlanırdı (Vural, 2019, s.86). Ayrıca eski Türklerde inançlara göre gök dokuz kat idi (Bal, 2018, s.119). Türklerde yaratılış destanına göre ise Tanrı Ülgen 9 adet dalı olan bir ağaç yaratmıştı, bu dalların üstünde yaşaması için 9 adet insan çifti yaratmıştı (Radloff, 1999, s.175-182).

## 24 Sayısı

Oğuzlar 24 boydan oluşur. Altaylılar da Oğuzlar gibi 24 soya (sök:kemik) bölünürler. Aralarındaki akraba bağları o kadar güçlüdür ki soy içi evlenilmez (Radloff, 1994, s.10).

## Kırk Sayısı

Altaylılarda bir vefat olayı olduktan sonra kırkıncı gününde yurdun temizlenmesini sağlamak gereklidir. Altaylıların inancına göre ölen kişi diğer alemde yalnızlık çekmemek için aileden başka birilerini de öbür aleme götürebilir. Bunun için bir şaman çağrılır. Karanlık olunca ölü evinde akrabalar, eş, dost toplandıktan sonra, gelen şaman davul çalarak çadırın çevresinde dualar ederek dönüp sonra çadırın içine girip yanan ateşin çevresinde de dua ederek dönüp ölen kişinin ruhunun gitmesini sağlar (Radloff, 1994, s.66-69).

### A. Varsak Türkmenlerinde Formülistik Sayılar

- Türk bayrağı üç kere öpüp başa konur (K.2).
- Kuran üç kere öpüp başa konur (K.2).
- Cenaze evden mezara gidinceye kadar 7 yerde komşu suali sorulmuş derler (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Varsaklarda ölenin 3, 7, 40 ve seneyi devriyesi yapılır (K.47, K.48, K.49, K.50).
- Kişilerin çocuğu yaşamıyorsa adak olarak 7 yaşına kadar erkek çocuğu olsa da saç kesilmez. 7 yıl boyunca başkası giydirir (K.2, K.3, K.8, K.9, K.30).

### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Formülistik Sayılar

- Türk bayrağını üç kere öpüp başımızın üstüne koyarız (K.1).
- Kuran'ı ele alırken, kaldırırken de üç kere öpüp başa koyarız (K.1).
- Cenaze evden mezara gidinceye kadar 7 yerde komşu suali sorulduğu için günümüzde camiden çıktıktan sonra helallik için evinin önünden geçirilir (K.11).
- Ölenin ardından üç gün yas günüdür, üçüncü gün mevlit okutulur (K.1, K.4, K.10, K.14, K.21, K.36).
- Ölenin arkasından 40'inci günü mevlit okutulur (K.1, K.4, K.10, K.14, K.21).
- Adak olarak bebek ölmesin diye 7 yaşına kadar başkasının aldığı giysi giydirilir. Çocuğun saç yaş 7 yaşına kadar kestirilmez (K.1).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde bayrak ve Kuran ele alındığında ve kaldırılırken 3 kere öpüp başa konur. Cenaze mezara gidinceye kadar 7 yerde komşu suali sorulacağı söylenir. Varsaklarda ve Mardinlilerde ölenin ardından 3'üncü ve 40'ıncı günü dua okutturulur, Varsaklarda bu günlere ilaveten 7'inci günde de dua okutulur. Varsaklarda ve Mardinlilerde adaklı çocukların 7 yaşına kadar saç kestirilmez ve başkasının aldığı giysi giydirilir.

### **3.1.4.8. Sağ-Sol Kavramı**

#### **Sağ Taraf**

Altay mitolojisinde yeni doğacak bebeğin yanına ona yardımcı olması için tanrı Ülgen bir yayuçi görevlendirir. Yayuçi insanın hayatı boyunca sağ omzunun yanında iyi işlerini yazar. Erlik de bir körmös görevlendirir. Bu körmös doğumu engellemeye çalışır, anne bu yüzden acı çeker. Körmös insanın günahlarını yazar, sol tarafta durur (Radloff, 1994, s.13).

Anadolu ve Azerbaycan sahasında Hızır darda kalanların sıkıntılarını üzerlerinden almak için insanların sırtını sağ eliyle sıvazlar (Makas & Kalafat, 2017, s.192).

Azerbaycan sahasında erkeklerin yürümeye sağ ayakla başladığı söylenir. Bundan o kadar emin olunur ki anlatılan Nasrettin Şah'ın koruması olan Kerem Şah'a yaklaşan bir kadını anında öldürür. Herkes şaşırır, kadını niye öldürdüğünü sorgulamaya başlarlar. Kerem bu şahsın kadın olmadığını erkek olduğunu, çünkü sağ ayağıyla adım atıp yürümeye başlamıştır. Öldürülen şahsa dikkatlice bakınca erkek olduğu açığa çıkar (Makas & Kalafat, 2017, s.193).

Bütün toplumlarda tokalaşma sağ elle yapılır. Hatta oturtulan tarafta sağ sol bile önemlidir, tarihte Türklerde Türk Hakanlarının sağ tarafında oturtulmak onur ve itibardır (Makas & Kalafat, 2017, s.193).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Sağ Taraf**

- Çocukların sol eli kullanması pek istenmez (K.2, K.9, K.28).
- Çocukların sol elini kullanması onun hayatını zorlaştıracığı düşünülür (K.9).
- Amel defteri sağ tarafından verilecekler iyi insanlardır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.29).
- Esnafın dükkanlarına girerken, insanlar evlerine adım atarken sağ ayakla girmeyi tercih ederler çünkü, işlerinin yolunda gideceğine inanılır (K.9).
- Eve girerken de çıkarken de sağ ayakla girilir, tuvalete girerken sol ayakla girilir (K.3).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Sağ Taraf**

- Çocukların sol eli kullanması pek istenmez (K.1, K.26).
- Çocuğun sağ elini kullanması hayırlı olacağı düşünülür (K.40).
- Çocukların sol eli kullanması pek istenmez haram denir (K.25).
- Sol kulak çınılıyorsa kötü anıyorlar demektir (K.25).
- Amel defteri sağ tarafından verilecekler iyi insanlardır (K.1, K.4, K.10, K.11, K.14).
- “Bir şeyin hayırlara vesile olmasını istiyorsan sağ ayakla başla” derler. Kişiler evden içeri girerken, esnaf dükkanına girerken besmele çekerek sağ ayakla girer (K.1, K.21).
- Tuvalet ve banyoya girerken sol ayakla girilir (K.1).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde sağ el kullanmak, eve ve işyerine sağ ayakla girmek çıkmak tercih edilir. Tuvalet ve banyo mekruh yerler olduğu düşünüldüğünden sol ayakla girilmektedir. Çocukların sağ elini kullanması tavsiye edilmektedir. İnanç gereği sağ omuzda bulunan melek iyilikleri yazacağı düşünüldüğünden kıyamet günü amel defterinin sağ tarafından verilen insanların yazılan iyilikleri kötülüklerinden fazla olduğundan iyi insanlar olduğu düşünülmektedir.

### **3.1.4.9. Tabiat Olayları ile İlgili İnançlar**

Tabiatın insan yaşamını şekillendirdiği bilinen bir gerçektir. İnsanın yaşam koşulları beslenme, barınma, giyim şekillerini etkiler. İnsanların hayvanları evcilleştirmesi, tarım yapmaya başlaması mevsim döngülerini takip etmesini zorunlu kılmaya başlamıştır. Tabiattaki döngüyü çözümlmek için, bir adlandırma, hayatında olan bir şeylerle özdeşleştirme, zamanı doğru tahmin edebilmek adına dönemleri takip etme sonucu takvimi bulmak, belki böylece hayatını daha bir kolaylaştırmak amaçlanmıştır.

İnsanlar yaşadıkları bölgelerdeki hava koşullarına göre, tarım yapmayı, giyinmeyi, yaşam tarzlarını düzenlemeyi öğrenmişlerdir. İlk başlarda tabiat olaylarını kendi yaşamlarıyla özdeşleştirmişler, onları kişileştirmişlerdir. Bu tanrılara ve tanrıçalara insani özellikler eklemişler, evlendirmişler, sevgilileri olmuş, iyi huyları olduğu gibi, kötü huyları da eklemişler, doğmuşlar, yaşamışlar, kavgalar etmişler, yaralanmışlar, yaralanmışlar, ölmüşler, kimisi tekrar dirilmiş, tanrısal özellikleri ölümsüz olmaları olmuş diyebiliriz. Kış mevsiminde bitkilerin öldüğü, ilkbaharla yeniden doğduğu, hatta

bütün tabiat varlıklarını insan formunda hikâye ettikleri görülmektedir. Birçok toplumda bereket tanrıçası tapınımı görülmektedir. Bereket tanrıçası sonbaharda ölür, ilkbaharda dirilir.

Kış mevsiminin başlangıcında tabiatın ölmesi nedeniyle birçok kültürde ölü anma törenleri yapılmıştır. Hatta bu günümüzde bile devam etmektedir. Meksika’da ölüler bayramı, Avrupa’da cadılar bayramı, Hindistan’da ışıkların bayramı (Tihar), bu ritüelin günümüzdeki uzantılarıdır. Eski Yunanda Kasım ayında Thesmoforia isimli bayramı kutluyorlardı. Bu bayram Tanrıçanın Matemisi olarak da anılmaktaydı. Demeter, bereket tanrıçasıdır. Kış mevsiminin gelmesiyle doğa ölmektedir diğer bir söylemle uykuya dalmaktadır. Demeter’in kızı Persefone’nin (Kore, Proserpina) Hades (Pluto) tarafından kaçırılıp yeraltı dünyasına indirilmesi üzerine Demeter çok üzülür. Zeus, Persefone’nin sadece kışın yeraltı dünyasına inmesi ve kışı orada geçirmesi, sonrasında ise yine yeryüzüne çıkmasını sağlayarak sorunu çözer. Bu bayram üç gün sürerdi, sadece kadınların katıldığı gizli törenler yapıldı. Bu törenlerde Demeter’in Mekanları denilen kutsal mağaralara, çukurlara veya mahzenlere yılanların tüketmesi için, hamurdan yapılmış yılan ve erkeklik organı şekilli parçalar atılırdı. Ayrıca bu mekanlara domuzlar ve çam ağacı dalı bırakılırdı. Tören başlamadan bir önceki yıldan kalan malzemeleri oradan çıkartmak için ilk önce yılanların kaçırılmasını sağlamaya yönelik gürültü yapıldı, sonrasında bir görevli kadın inip o kalan malzemeleri çıkartıp altının sunağına bırakırdı. İsteyen sunaktan bu malzemeleri alıp toprağın bereketli olması için bunları tohumla birlikte toprağa gömerdi. Kadınlar bu bayramda yerde oturarak oruç tutarlardı ve nar yemezlerdi. Çünkü, nar taneleri tanrı Dionysos’un kan damlalarının düşmesiyle meydana gelmişti (Çeşmeli, 2021, s.37). Dionysos Demeter’in kocasıdır. Diğer bir adı Bacchüs’dür.

Friglerde, Sümerlerde, Akadlarda, Mısırlılarda da bereket tanrıçası kültü vardır. Friglerde adı Kibele, Sümerlerde İnanna, Akadlarda İştar (Astarte), İbranilerde Lilith’dir. Bunların eşleri sırasıyla, Attis, Dumuzi, Adonis, Âdem’dir.

Musevilerde Kitabı Mukaddes’in çıkış adlı bölümünde Rab’ın Musa’ya “Mayasız ekmek bayramını tutacaksın. Abib ayında, yedi gün mayasız ekmek yiyeceksin. Buğday biçiminin turfandaları zamanında haftalar bayramının senenin sonunda devşirme bayramını yapacaksın” diye belirttiği yer almaktadır (Kitabı Mukaddes, 2012, s.93). Musevilerde de bitkilerin toplandığı tarihte bayram yapıldığı görülmektedir.

Ural-Altaylarda da bereket ana formu mevcuttur. Bereket ana, çocukları ve kadınları koruduğu gibi savaşla da ilgiliydi. Hakaslarda erkek çocuğun plasentası ok ve minyatür yay ile gömülürdü (Sagalayev, 2020, s.86). Bu eski tapınma tarzlarında tanrılar ve tanrıçaların ailesel bağları olabildiği görülmektedir. Hakaslarda Od İce ile Umay kardeşlerdir. Od ice, “ateşin ecesi” olarak geçmektedir. Ob Ogurlarda ana tanrıça ismi değişmektedir. Ob Ogurlarda ana tanrıçaya Kaltaş (Kaltaş-ekva, Yoli-torum-şan, Mansilerde Kaltaş-şan-torum, Hantlarda Puhos, Anki-pugos denmektedir) denmekte olup Gök tanrı Numi Torum’un karısı veya kız kardeşidir. Kaltaş’ın iki kız kardeşi vardır, Hatal ekva “güneş tanrıçası”, Hay ekva “ateş tanrıçası” olarak adlandırılmışlardır (Sagalayev, 2020, s.60-61). Mansilerde Kaltaş’ın üç maskesi vardır. Bunlar, kaz, tavşan ve kayın ağacı maskeleridir. Bir diğer husus, anılan bereket tanrıçalarında görülen simgelerin Ogurlarda da görüldüğüdür. Dağ, mağara, kovuk, beşik ana tanrıçanın simgelerindedir. Ogur geleneğinde hayat kuş ilişkisi işlenmiştir. Gerçi Türk geleneğinde Umay ana “Huma kuşu” olarak da adlandırılmıştır. Eski Türklerde “öldü” denmez, “uçtu” denir. Samoyed gruplarından biri olan Selkuplarda bereket ana “selkup ihtiyar kadını” olarak da isimlendirilir. Selkup ihtiyar kadını yeni doğacak bebek beşiği için kayın ağacı, son yolculuğunda ölümden dağ selvisi verir. Kısaca hayat veren ve koruyan olarak anılır. Yine Mansilerde Torum (tanrı) kesilen Noel ağacının tepesine konmak için gelirdi, bu nedenle ağaç tanrının ağacı niteliğindedir. Kaltaş için kayın, erkek tanrılar için köknar ağacı seçilir, üst dalları bırakılacak şekilde kesilir, dallara kuşlara izafeten kurdeleler bağlanır. Ayrıca Kumandinlerde Umay anaya Payna (Payne-ene veya Bay-ene “kutsal ana”) denmektedir (Sagalayev, 2020, s.82-102).

Fin-Ogurlarda ve Altaylarda insanların kökünün yıldızlara dayandığı yönünde bir inanç vardır (Sagalayev, 2020, s.134-135).

E. K. Pekarskiy’in hazırladığı Yakutlara ait mitoloji sözlüğünde “törüt” kelimesinin “soy, ata, köken”, “anahsıt tördö” kelimesinin tanrıçanın isimlerinden, manasının “boynuzlu hayvanın kökü” olduğu ifade ettiği (Sagalayev, 2020, s.130). Burada geçen “Anahsıt” kelimesinin “Anahita” ile benzerliği şaşırtıcıdır. Anahita, İranlıların mitolojik tanrıçasıdır. Zerdüşt öğretisinde Avesta kitabında melek formunda adı geçmektedir. Anahita’nın hayvansal simgeleri, güvercin, tavus kuşu, öküz, atdır, tanrıça adına yapılan tapınaklar küp şeklindedir (Özev, 2020, s.136-142).

Bereket ana kültleri her toplulukta ufak tefek değişikliklerle de olsa karşımıza çıkmaktadır. Biblos’taki Astarte ile Yunanlıların Perge’sinde Artemis ve Suriye’deki

Emesa bölgesinin güneş tanrıçası Heliogabalus adları verilen tanrıçaların sembolleri koni idi (diğer bereket ana sembol binalarının küp olduğu görülmüştür). Girit'te, Miken uygarlığında, Kıbrıs'da Afrodit veya Astarte olarak anılan bereket ana sembolleri arasında da koni şekli, bir yıldız ve hilal görünmektedir (Frazer, 2021, I.c., s.47-48).

İnsanlar için beslenmenin önemi inkâr edilemez, bu nedenle ocak tanrıçalarına inanılmış, her topluluk içinde bulunduğu doğa şartları gereğince onu bazı hayvanlarla özdeşleştirmiş, bunlardan biri Yunanlılardaki Hestia'dır, Roma'daki adı Vesta'dır. Ocak tanrıçasıdır, hayvanları domuz ve eşektir, bu tanrıçaya etlerin en yağlı bölümleri hediye edilir. Bu tanrıçaya ait tapınaklarda rahibeler 30 yıl kendilerini bakire olarak hizmete adarlar. Giysileri beyaz keten elbise üzerine mor şallardır (Özev, 2020, s.78-82).

Eski mitlerdeki bu bereket tanrıçaları insan formunda olduklarından arabaları da vardı. İskandinav mitolojisindeki bereket dağıtan, taktığı gerdanlıkla dünyayı ısıtan Freyja gece dev kedilerin çektiği arabayla ormanları dolaşırdı. Tan ağarırken, altın renkli bir yaban domuzunun üzerine biner gezerdi. Dişi keçi formuna da girdiği söylenir (Leeming & Page, 2020, s.178-180).

Bereket tanrıçalarının bütün anlatılarda bir iyi, bir de kötü yüzünden bahsedilir. Sümerde Ereşkigal, Yunanistan'da ve Anadolu'da Hekate, İskandinav mitolojisinde Hel ayın karanlık yüzüydüler, ölüm dünyasının kraliçeleriydiler, bunlarda hayvan formuna girebiliyorlardı, bunların girdiği hayvan formu yaban domuzu idi (Leeming & Page, 2020, s.182-183).

Bereket tanrıçaları eski zamanlarda ateşe, suya (kutsal pınarlar ve kuyular) hükmettikleri gibi daha sonraları hastalıkları iyileştirme, çok daha sonraları yazı yazma, hatta ateşin demiri eritmesini ve işlenmesini sağlama gibi görevleri bile üstlenmişlerdir. Buna örnek Kelt mitolojisindeki ana tanrıça Brigid'dir (Leeming & Page, 2020, s.184-185).

Bu Ural-Altay ile ilgili eski geleneklerde kullanılan tanrıça adlarının Sümerlerde ve Hititlerde de hemen hemen aynı manada kullanıldığı da görülmektedir. Sümerce "kaltur" kelimesi, genç bayan, gelinlik kız, "kikaltur" kelimesi delikanlı demektir (Aydın, 2013, 373). Hititçe "gaşan" kelimesi hanım efendi manasındadır (Ünal, 2016, s.127). Altaylılarda "koltu" kelimesi güvey (tanrıçaların bir formuda erkektir) anlamındadır (Radloff, 1994, II., s.73).



Birçok Türk ilinde kutlanılan Nevruz Bayramı da doğanın uyanışının kutlanmasına yönelik, tarımsal bir bayramdır. Tarih olarak 21 Mart Nevruz günüdür. Nevruz Farsça “yeni gün” demektir. Bu bayramın Sümerler tarafından Zagmug (Akiti) adıyla kutlandığı bilinmektedir. Her topluluk baharın gelişine ayrı bir anlam yükleyip kutlamasını yapmıştır. Nevruz’da Göktürkler Ergenekon’dan çıkışı kutlarlar. Bir inanışa göre 15.000 yıl önce Pers kralı Cemşid ilk Nevruz’u kutlamıştır. Babiller ve Yahudiler yeni yılı kutlarlar. Mevsim olarak ilk arpanın hasadının yapıldığı zamana denk geldiği düşünülmektedir. Genelde kutlamalarda 7 çeşit tohum çimlendirilir, 7 ağaçtan çiçekli dal, 7 gümüş para konur. Nevruz kutlamalarında akşam ateş yakılıp üzerinden atlanılır. Bazı Türk boylarında bu bayramda demir dövülmektedir. Nevruz masalarında ayna, Kur’an, su dolu kâse, boyalı yumurtalar, çeşitli yiyecekler konmaktadır. Bu bayramda beraber yemek yenilip, eğlenilmektedir (Gündüz, 2007, c:33, s.60-61).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Tabiat ile İlgili İnanışlar**

- Havanın soğuk olacağına dair: Adana ili Feke ilçesi Tapan bölgesinde halk arasında Hopka denilen dağın vızıldaması izlenirmiş. Eğer bu dağdan vızıltı geliyorsa o kış soğuk geçecek demekmiş. Bir tekerleme olarak bu şöyle de ifade edilir:  
Hopkanın dağı vızıldıyor Anşha,  
Odun getir deyim duymayon mu? (K.2, K.5).
- Küçük çocuklar gündüz oyun olsun diye, bir araya gelip kapı kapı dolaşıp kısırlık malzeme toplarlarmış. Malzeme toplarken yağmur yağsın diye dua niteliğinde bir tekerleme söylerlermiş. Bu tekerleme şöyledir:  
Yağ yağ yağmur,  
Teknede hamur,  
Ver Allah’ım ver,  
Sulu sulu yağmur.  
Anan baban neden öldü,  
Bir kaşık sudan öldü.  
Yerden bereket,  
Gökten rahmet,  
Ver Allah’ım ver (K.3, K.9).
- Tencerenin dibini yiyenin düğününde kar yağar (K.2, K.28).
- Nevruz bilinmez (K.15, K.47, K.48, K.49).

## B. Mardin Merkez Sünni Araplarda Tabiat Olayları ile İlgili İnanışlar

- İlk yağmurlar yağdıktan sonra leylek otların çıkıp çıkmadığını merak eder. Eğer otlar yeterince yükselmişse hemen oraya göç edecektir. Bu nedenle serçeye sorar “yağmurlar yağdı, otlar ne kadar yükseldi”. Serçede cevap verirmiş “sen geç bile kaldın, otlar dizimi geçti”. Leylek te bu cevap üzerine hemen o bölgeye göçmüş, o bölgeye erken gelen leylekler serçeye kanan leyleklermiş (K.1, K.14).
- Yağmur yağsın diye değil ama çocuklar tekerleme olarak yağmurla ilgili bir tekerleme söylüyorlar: (K.4).  
Matar matar kıy ki (yağ yağ yağmur)  
Hattı allazi ki (omuzlarıma bile yağ)
- Yağmur duası edilir (K.45).
- “Tencerenin dibini yersen düğününde yağmur yağar” denirdi (K.1, K.4, K.25, K.26, K.45).
- Nevruz yörede bilinir, ama bizlerce kutlanmaz (K.1).
- Hasset Marene:21 marttan itibaren o ilk hafta herkes kendini doğaya atar. Hatta iki üç hafta bu devam eder (K.1, K.4).

### Karşılaştırma

Varsaklarda çocuklar bir araya gelerek kısır yapmak istediklerinde eski yağmur yağdırma ritüelini taklit etmekte. Adana ili Kozan ilçesinde yağmur yağdırmak için çömçalı gelin ritüeli uygulanırmış. Bu ritüelin aslı tahta bir çömçe alınır, bu çömçeye ağaçtan kollar yapılır, kız elbisesi giydirilir, başına tülbent bağlanır. Bu ele alınarak çocuklar mahalledeki evleri dolaşır bulgur ve yağ toplarlar ve tekerleme söylerler. En sonunda bundan bulgur pilavı yapılır. Artan bulgur ve yağ ihtiyaç sahibi olduğu düşünülen eve bırakılır. Bu çocukların söylediği tekerleme şöyledir:

Hot bodi bodi

Anan baban neden öldü

Bir kaşıcık sudan öldü

Tarlalar yarık yarık

Çiftçilerin beli bükük

Yerden bereket

Gökten yağmur

Ver Allah'ım ver

Sicim gibi, sulu sulu yağmur (Artun, 2000, s.47-48).

Herkes bu tekerlemeyi biraz farklı söylemektedir. Mardin’de yağmur yağması için dua edildiğinden bahsedildi. Ayrıca Mardin yöresinde ilk yağmurlar yağınca serçe tarafından leyleğin kandırıldığı öyküsü anlatılır. Mardin’de tencerenin dibini yemeyi tercih edenlerin düğününde yağmur yağdığı inancı vardır. Varsaklarda da bu kar yağar şeklindedir.

Adana Feke ilçesi Tapan bölgesi Varsakları Hopka dağının rüzgârda çıkardığı sesi dinleyerek kışın soğuk mu sıcak mı geçeceğini tahmin ederler. Varsaklarda Nevruz bilinmediği ve kutlanmadığı görülmektedir. Mardin Sünni Araplarının Nevruz’u bilmekle beraber herhangi bir kutlama yapmadıkları görülmektedir. Onların “hasset marina” (doğa uyanması) denilen iki üç hafta süren kendilerini evlerden dışarı attıkları bir kutlama vardır.

### **3.1.4.9.1. Mevsimlerle İlgili İnanışlar**

Eski topluluklar için mevsimler çok önemliydi. Zamanı bilmeleri hayati önem taşıyordu. Tarım ve hayvancılıkla uğraşıldığından, bu işler mevsimlere bağlı olarak planlanıyordu. Ayın hareketleri, gökyüzünde belli zamanlarda ortaya çıkan ve batan yıldızları izleyerek zamanlarını ayarlıyorlardı.

İnsanoğlunun ilk yazılı belleği Sümerler olması ve bölge itibariyle Sümer bölgesi içinde bulunması dolayısıyla Sümer mitolojisine de bakılmıştır. Sümerler yılı iki mevsim olarak kabul ederlermiş. Bu mevsimler yaz ve kış imiş. Yazın başlangıcı mayıs ayının başları bitişi kasım ayının başına denk gelmekteymiş. Kış mevsimi tabiatın ölümü olarak tasvir edilirmiş. Yaz başlangıcında tabiat ananın uyandığı, ateşi temsil ettiği ve su tanrısıyla evlendiği düşünüldüğünden eğlenceler düzenlenirmiş. Bu eğlenceler Hindistan’da Holy festivali, Nevruz, Hıdırellez kutlamaları, Paskalya, Hamursuz bayramı adlarıyla günümüzde birçok toplumda kutlanmaya devam edilmektedir.

#### **3.1.4.9.1.1. Yılbaşı Kutlamaları**

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Yılbaşı Kutlamaları**

- Yılbaşı kutlanır (K.2, K.3, K.47, K.48, K.49).
- Eskiden yılbaşlarında daha çok eğlenirdik. Mahalle komşuları bir evde toplanırdık. Yemek olarak tavuk ya da hindi dolması yaparlardı. Çoğunluk bizde veya komşuda toplanırdık. Abiler ablalarla tombala oynardık. Babalar kâğıt oyunu oynardı, yenilen kişiler akşamın meyvesini alırdı, kuruyemişler yenirdi. Kuruyemiş kabuklarını

tombalanın çıkan sayılarının üzerine koyardık. Şimdilerde her yılbaşında en büyük abinin evinde toplanıp çiğ köfte yapıp tombala oynuyoruz. Kalabalık olunca daha güzel oluyor (K.3).

- Yılbaşın kutlamalarında genelde tavuk ya da hindi dolduruyorlar. Bizler için normal yemeklerle geçiriyoruz. Şimdileri okey oynuyoruz yine tombalada oynanıyor (K.9).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yılbaşı Kutlamaları**

- Yeni yıl kutlamalarında içli köfte yapılır, içli köftelerden birinin içine mavi boncuk veya bu özellikte bir taş konur. Yiyenlerden kime mavi boncuk çıkarsa o yılın şanslısı o olacak demektir (K.1, K.13, K.25, K.26).
- Günümüzde yılbaşı kutlamalarında içli köfte yapıp içine mavi boncuk saklama olayı terk edilmiştir (K.26).
- Yılbaşı günleri aynı gün kutlanmamaya çalışılırdı ya bir gün önce ya bir gün sonra kutlanırdı (K.4).
- Yılbaşı aynı gün kutlanmaz, kutlayanlar var, genelde yılbaşı geçtikten sonra kutlanır (K.43).
- Yılbaşı günü kutlaması için tavuk doldurulurdu, şölen gibi olurdu (K.4).
- Yılbaşı kutlanırdı, hala kutlanır (K.22).
- Yılbaşlarında eğlence olsun diye tombala oynanırdı (K.1, K.25, K.26).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde eskiden beri yılbaşı kutlandığı görülmektedir. Genelde eğlence amaçlı tombala, kâğıt, okey oynandığı görülür. Eskiden Mardinlilerde çiğ köfte içine mavi boncuk saklanır bunu bulan şanslı ilan edilmiş, günümüzde bu yapılmamaktadır. Bazı Mardinliler yılbaşını yılbaşı gecesinde değil de ya bir iki gün önce veya bir iki gün sonra kutlarlar.

### **3.1.4.9.1.2. Hıdırellez**

Yazın başlangıcı, hasat zamanı olması dolayısıyla bütün toplumlarda çeşitli kutlamalar yapıldığı görülmektedir. Keltler de mayıs ayının birini bayram olarak kutlamaktadırlar. Eskilerde bu kutlamalar druidler (din adamları) eşliğinde insan kurban etme ayinleriyle yapılırdı. Günümüzde de Beltaire (Mayıs Günü) bayramı olarak kutlanmaktadır. Kutlamalarda açık havada, yüksek bir tepede muhtemelen güneşi

sembolize eden büyük bir ateş yakılır. Hasadın bereketli olması için çeşitli ritüeller uygulanır (Çeşmeli, 2021, s.38).

Anadolu’da Balıkesir’in Edremit ilçesinde Türkmenler Hıdırellez günü dedelerinin bulunduğu yatırları ziyaret ediyorlar, kurban kesiyorlar, yemekler hazırlıyorlar ve mezarlıkta hep beraber yiyorlar. Böylece atalarının ruhlarını yad ediyorlar (<https://www.dailymotion.com/video/x77ns2w> Erişim tarihi: 26.11.2022).

Hızır ile İlyas’ın yılda bir kez bir araya geldikleri gün Hıdırellez günüdür. Hızır ile İlyas Ab-ı Hayat suyunu bulup içtikleri için ölümsüzlüğü yakalamış, ermişlerdir. Bu ermişlerin bir araya gelmeleri su ve yeşilliğin bir araya gelmesi olarak tasavvur edilir. Bugünün 5 ya da 6 Mayıs olduğu kabul edilip, kutlamalar yapılmaktadır. Bugün akşam üstü tam güneş batarken gül dibine maket yapılıp veya yazıp bırakılır veyahut dallarına dilek dilenerek, bez bağlanır, kâğıda yazıp bağlanır. Mayıs ayı ile beraber leylekler de gelir. Bazı bölgelerde gençler bir araya gelip eğlenirler ve ateş yakıp üstünden atlayıp dilek dilerler. Anadolu’da Kahramanmaraş Güblüce köyünde Mayıs’ın başlarında kutlanan bu günlere “leylek günleri de” denir. Bu günlerde pikniklere gidilir, salıncaklar kurulur, sallanılır. Kızlar karşılıklı mâni söylerler. Bu mânilerden bazıları:(K.16).

“Küpecikten reçel,  
Kara gün gelir geçer,  
Vermen kızınıızı kötüye,  
Ah! İle ömrü geçer.”

“Raftaki siniler,  
El değmeden iniler,  
Nişanlı kızın,  
Sağ kulağı çiniler.”

Yakutlarda, Tunguzlarda, Moğollarda, Kalmuklarda ve Buryatlarda bahar ve yaz ayinleri yapıldığı, kurbanlar kesildiği bilinmektedir.

Hititlerde Purulli adı verilen bitki ve yeşillik tanrısı Telipinu için ayin düzenlenirdi. Bu ayinlerde ocaklar yakılır, mabedlerde yeşil ağaçlar dikilip, kurban edilen koyunların postları bu ağaçların dallarına asılır. Bu kurban sunusunun yanında buğday, arpa ve şarap da sunulurdu (Ocak, 2019, s.153).

### A. Varsak Türkmenlerinde Hıdırellez

- Hıdırellez kutlamaları: 5 Mayıs günü gül dibine çeşitli malzemeler kutlanılarak istedikleri materyalin (ev, araba vs.) maketini hazırlarlar. Kağıtlara istedikleri ne varsa yazarlar bu kağıtları gül dallarına asarlar. Gülün dibine bozuk para bırakırlar, bu paraları bereket parası olarak cüzdanlarında taşırlar. Bir tepsiye un koyup gülün dibine bırakırlar. Eğer melek uğramışsa kanat izi bırakırmış, sabah bu izi ararlar. Eğer bu ize rastlanırsa o evde bolluk bereket olacağına inanılır. Hatta o undan bir parça konuya komşuya verilir. Eğer Hıdırellez günü hafta sonuna denk gelirse pikniğe gidilir. Eskiden kutlanmazdı, sonradan başkalarından öğrenildi, çok yeni bir adet (K.2, K.3).
- Hızır karada insanlara yardım eden kişidir, İlyas da denizde insanlara yardım eden ermiştir, yılda bir kere deniz kenarında bir araya gelirler. Bu nedenle deniz kenarında oturan şehirler kutlar. Biz bu nedenle kutlamayız (K.6).
- Hıdırellez günü gül dibine dilekler yazılmış olan kâğıt gömülür. Sabah bu kâğıt yerinden çıkarılarak bir akarsuya atılır (K.9).
- Varsaklarda Hıdırellez bilinmez (K.15, K.47, K.48, K.49).
- Hızır ve İlyas 6 mayısta buluşurlarmış. Hıdırellez günü piknik yapılırdı. Mesire yerinde delikanlı bir kızın eşarbını alıp kaçınca, kız ona varmak zorundaydı (K.52).

### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Hıdırellez

- Hıdırellez kutlamaları: Eskiden 5 Mayıs günü akşam üstü dilek tutmak isteyenler bir meşale hazırlıyorlar, bu meşale yakılıyor çocukların ellerine veriliyor. Çocuklar ellerinde bu meşalelerle kalenin arka tarafına denk gelen içinde su kaynağı olan bir yatır gibi lahiti olan bu yere (Şeyh Lıbben) gelen çocuklar kemerli olan taşlık alanda meşalelerini dik duracak şekilde dikip bırakılırdı. Çocuklar meşaleleri taşıırken bir tekerleme de söylüyorlardı. Bu tekerleme:  
Meşale ebu abid,  
Fikke âlâ abadik.  
Bu tekerlemenin Türkçesi: Meşalenin tanrısı  
Sana tapanların üzerindeki sıkıntıları çöz (K.1, K.4, K.11, K.40, K.41, K.42).
- Gül mahallesinde bulunan Şeyh Lıbben türbesine kadar çocuklardan oluşan bir grup ellerinde meşalelerle “meşale ebu abid, fikke âlâ abadik” diyerek koşarak giderlerdi, bu meşaleler gidinceye kadar sönmezse dileklerinin olacağına hükmedilirdi. Bu

meşale merasimleri perşembe akşamları yapılırdı. Mayıs ayının ilk iki haftası bu bir tören gibi gerçekleştirilirdi, ay tutulmalarında da yapılırdı (K.14).

- Mayıs ayının başı ve ortalarına doğru “cumatil hayat” denilen 5 gün boyunca mesirelere gidilir. Yılanların uyandığı dönem olduğu için eve girmemek gerektiği söylenir (K.4).
- Hıdırellez’de gül dibine niyet yazıp konuluyor (K.41, K.42).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda Hıdırellezin bilinmekle beraber pek kutlanmadığı görülmektedir, kutlayanlar bu ritüeli yeni öğrenmişler, bazı kişiler Hıdırellezin bilindiğini eskilerde pikniğe gidildiğini bu pikniklerde gençlerin beğendikleri kızın eşarbını çalarak onu kendisi ile evlenmeye mecbur bıraktıklarını anlattılar. Bu âdet saça verilen önemin bir göstergesidir, bereket ana kültürünün bir uzantısı denilebilir.

Mardin Sünni Araplarında Hıdırellez kutlamalarının birkaç şekilde yapıldığı görülmektedir. Eskiden Şeyh Lıbben türbesine meşalelerle gidilirmiş. Hıdırellez zamanı o hafta içinde mesire yerlerine gidildiği gül dibine niyet yazılıp konulduğu görülmektedir.

### **3.1.4.9.2. Gökyüzüyle İlgili İnanışlar**

#### **3.1.4.9.2.1. Yıldızlar**

Anadolu’da her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğuna inanılır. Aynı şekilde Altay Türklerinde de ölen insanların ruhlarının göklerde yıldız olduğuna inanılır. Hatta Türklerde yıldızların insan hayatını etkiledikleri ve tabiat olayları üzerine etkileri olduğuna inanılır. Bu sebeple eski Türklerde yedi kağan denilen gökyüzünde yıldız kümesi vardır (Bal, 2018, s.126-127).

Yakutlar ayın küçülmesini, ayı ve kurtlar tarafından yenmesine bağlarlar. Altay Türklerinde ay tutulması “yelbegen” denilen canavarın ayı yemesi nedeniyle ay görünmez olur. Bu nedenle bu canavarı korkutmak için teneke çalıp, gürültü yapılır (Radloff, 2008, s.154).

Kutup yıldızı Türklerde, ruhlar alemiyle dünya arasında bir kapı görevi görür. Demirkazık (kutup yıldızı) gökyüzünün direğidir. Yakutlarda kutup yıldızının dünyanın ortasında yavaş yavaş büyüyen gökyüzüne kadar yükselmiş demir bir ağaç olduğuna inanılır. Türk hakanlarının çadırı kutup yıldızını dikkate alınarak kurulurdu (Bal, 2018, s.126).

Yahudilerde Davud'un yıldızı (Davud'un kalkanı) MÖ 1000'lerden beri milli semboldür. İbranicede Māgēn Dāwīd "David'in Kalkanı" kelimesindeki "Māgēn" savunma anlamındaki "lehagen" veya "hagana" sözcükleriyle aynı köktendir, "savunucu, koruyucu" anlamını taşır. 12.yüzyıla ait Judah Hadassi'ye ait Eshkol Ha-Kofer'de bu yıldızın yedi rakamını simgelediği (6 köşe ve orta bölüm) belirtilir. Yedi rakamı Yahudilikte önemli bir yere sahiptir. Tanrı yeryüzünü altı günde yaratmış yedinci günde dinlenmiştir. Antik Çadır Tapınak Mişkan'daki ve Kudüs Tapınağındaki Menora adlı şamdanın yedi kolu vardır.

Gökte yer alan ulaşılmaz güçler, güneş, ay, çeşitli gezegenler, yıldızlar kutsal sayılmışlardır. Bunlar izlenerek, hayata etkileri üzerine mitolojik hikayeler bile oluşturulmuştur. Yunanlılarda ve Romalılarda tanrı panteonlarında yer alan Pleione ve yedi kızı gökyüzünde Pleiades yıldız kümesinin temsil etmektedir. Pleiades yıldız kümesinin gökyüzünde konumlandığı yere göre mevsimler izlenmişti. Bu nedenle bu yıldızların mevsimleri yönettiğine inanılmıştı. Bu yıldız kümesi mayıs ayında (8. veya 10.gün) gökyüzünde yükseldiği zaman yazın yaklaştığı ekinleri biçme vaktinin geldiği, Kasım ayında (11. veya 24.gün) gökyüzünde görünmediği zaman, kışın yaklaştığı ve tarlanın ekilme zamanının geldiği anlaşılırdı (Çeşmeli, 2021, s.34). "Pleiades yıldız kümesine, Mısırlılar *Hathorlar (Yedi Hathor)*, Mezopotamyalılar *MUL.MUL (Zappu)*, İranlılar *Perviz (Pervin)*, Araplar *el-Thurayya*, Hintliler *Krittika*, Çinliler *Mao* ve Türkler *Ülger (Ülker)* demiştir. Bu isimlerin çoğu, günümüzde hâlen kullanılmaktadır." (Çeşmeli, 2021, s.30).

Çin'de hüküm sürmüş Chou hanedanlığı döneminde güneşe kurban sunulduğu gibi aya da kurban sunulurdu. Ay için "gece parlaklığı" adı verilen batıya bakan bir çukur açılırdı. Ay için yapılan sunak dörtgen olurdu. Kurban hayvanının rengi siyah seçilirdi. Ay için yapılan sunular yaz ortasında gündüz, sonbahar aylarında ise gece yapılırdı (Özerdim, 1963, s.21).

Japonların imparatorluk atası güneş ilahesi Amaterasu-o-Mikami kardeşine küserek kendini bir mağaraya hapseder, sonra ikna edilerek mağaradan çıkar, çıktığında kaminin ona ağaçlara astığı mücevherleri gördü ve kendi yüzünü görmesi için bir ayna verdi. Kardeşi Susano-wo sekiz başlı yılanı öldürdüğünde kuyruğundan birinde kılıç bulmuştu, onu barışmak için ablası güneş ilahesine verdi. Bu üç parça eşya hala japon imparatorluk sembelleri olarak saklanmaktadır (Askhenazi, 2022, s.s.s. 186, 187, 390).

Araplarda toprak ana ile gökyüzü evlidir. Bunların çocukları vardır ve yeryüzüyle gökyüzü arasında sıkışıp kalmışlardı. Bu durumdan kurtulmak için gökyüzüyle yeryüzü



birbirinden ayrılmalıydı. Bu nedenle ellerindeki okları yukarı doğru fırlatırlar böylece yer ile gök birbirinden ayrılır (Tur, 2021, s.227). Bu mit Sümer’de An (gök tanrısı) eril bir tanrıdır, Ki (toprak ana, yer yüzü tanrıçasıdır) dişidir. Bunlar evlenirler, bu evlilikten Enlil (hava tanrısı) doğar (Kramer, 2018, s.9).

Altaylarda Gün Ana ve Ay Ata gökyüzünde oturmaktadır. Güneşi yerde ateş temsil eder. Oğuz Kağan destanlarında Oğuz Kağan’ın babası Ay Kağan’dır (Bal, 2018, s.120-122).

Yakutlar, güneş ve ayı iki kardeş kabul ediyorlardı. Teleüt Türklerine göre ise ay, kuzeyi, beyazı, buzu, geceyi temsil eder. Güneş ise güneyi, gündüzü, aydınlığı, turuncu, ateş ve sıcaklığı temsil etmektedir (Bal, 2018, s.122).

Eski Türklerde ay ve güneşin bir ruhu olduğu düşünülür ve canlı bir varlık gibi algılanırdı. Hatta bu varlıkların insanoğlunu koruduğuna inanılmaktaydı (Bal, 2018, s.123-124).

Moğolistan bölgesinde güneşin doğuş zamanı sabah kutsal olarak görüldüğü için sabah kurban kesilmezdi. Kurban kesim saati ileri bir zamana kaydırılırdı (Makas & Kalafat, 2017, s.31).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Yıldızlar**

- Her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğuna inanılır (K.2, K.3, K.6, K.9, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Yıldız kaymalarında bir insan öldüğüne inanılır (K.2, K.3, K.6, K.9, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Yıldız kayınca “Birinin yıldızı düştü” denir (K.2, K.6, K.28).
- Yıldız kayınca dilek tutulur (K.2, K.3, K.6, K.9).
- Eskiden yıldız kayınca dilek tutulmazdı, şimdilerde tutuluyor (K.47, K.48, K.49).
- İlk hilal gökyüzünde görüldüğünde salavat getirilip, dilek dilenir (K.9, K.28).
- Gökyüzündeki aya “ay dede” deriz (K.2, K.15).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yıldızlar**

- Mardin’de açıkta yatıldığı için gökyüzü görünerek uyunurdu. Büyükler çocuklara gökteki yıldızları saydırmazlar “elde siğil çıkar” denir (K.1, K.4, K.19, K.24, K.26, K.41, K.42, K.43).

- Yıldızlar sayılmaya kalkılırsa sedef hastalığı gibi elin yüzeyinde benek benek olur (K.42, K.İ2).
- “Yörede damlarda yatıldığı için çocukların bir an önce uyuması için yıldızları saymayın elinizde siğil çıkar derler, sayardık çıkmazdı” (K.19).
- Her insanın gökyüzünde bir yıldızı olduğuna inanılır (K.1, K.4, K.18, K.24, K.26, K.41, K.42, K.43, K.İ2).
- Yıldız kaymalarında bir insan öldüğüne inanılır (K.1, K.4, K.24, K.26).
- Yıldız kayınca dilek tutulur (K.1, K.4, K.11, K.17, K.26).
- Çok nazar değene yıldızı düşük denir (K.11, K.17, K.24, K.26, K.41, K.42, K.43, K.İ2).
- Dolunayda dualar edilir, dilek dilenir (K.1, K.4).
- Ay ilk hilal olduğunda dua edilir, hatta başkası adına bile dilek dilenebilir, dilek dilediğin kişinin fotoğrafına bakıp dilek dilersin (K.4).
- İlk hilalde dilek dilenir (K.19, K.26).
- İlk hilal görünce bir tanıdığın yüzü hayaline getirilerek dilek dilenir (K.41, K.42, K.43).
- İlk hilal gördüğün zaman evde çocuğun varsa ona seslenir onun yüzüne bakarak dilek dilersin (K.25).
- İlk hilal görünce altına veya suya bakılır ve sevdiğin bir insanın yüzüne bakılır. Su ve altın uğur getirir. Sevdiğin insandan sana hayır gelip gelmeyeceğini de öğrenirsin (K.45).
- Ay dede deriz (K.4).
- Dolunaya “ay dede” deriz (K.45).

### **Karşılaştırma**

İki grupta da yaşayan insanların gökyüzünde bir yıldızlarının olduğuna inanılmaktadır (çünkü yerde ne varsa gökte de o var inancı vardır.) insan ölünce yıldızı kayar. Artık oda tanrının yanına gitmiştir, tanrıyla konuşabilir. Bu nedenle gece yıldız kaydığını görünce dilek tutulur. Varsaklarda ve Mardinlilerde gökyüzünde bulunan aya “ay dede” denildiği görülmektedir. İlk hilalde dilek tutma her iki tarafta da vardır.

### 3.1.4.9.2.2. Güneş Tutulması

Tahtacı Türkmen kültüründe güneş tutulması sırasında davul, teneke falan çalınırdı, silah sıkılırdı, amaç güneşin serbest kalmasının sağlanması göz korkutmak için gürültü yapmaktır (Şahin, 2022, s.217).

Çin’de ejderhanın güneşi yuttuğuna bu nedenle güneşin karardığına inanılırdı (Spence, 2022, s.31).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Güneş Tutulması

- Güneş tutulması sırasında teneke çalınarak gürültü yapılır (K.2, K.3, K.6, K.9, K.28, K.29).
- Güneş tutulunca ezan okunurdu (K.52).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Güneş Tutulması

- Güneş tutulması sırasında teneke, leğen, tencere vs. çalınarak gürültü yapılır. Güneşi tutanın güneşi bırakması için yapılır (K.1, K.4, K.45).
- Ben çocukken ay tutulduğunda tencere, teneke, sahan çalındı ay kurtulsun diye (K.45).
- Güneş tutulduğunda teneke çalınırdı (K.26, K.41).
- Güneş tutulduğunda gürültü yapılırdı (K.36).
- Dualar okunur (K.1, K.4).

#### Karşılaştırma

Varsaklarda ve Mardinlilerde güneş tutulmalarında teneke benzeri şeyler çalınarak gürültü yapılmak suretiyle güneşi tutanın serbest bırakması sağlanıldığına inanılırdı. Varsaklarda ezan okunduğu, Mardinlilerde de dua edildiği görülmektedir.

### 3.1.4.9.2.3. Yağış, Sis ve Gök Gürültüsü

Çeşitli kaynaklarda anlatıldığına göre Türkler hava durumuna müdahale edebilmekteydi, bunu “yada taşı” denilen bir taş sayesinde yapıyorlardı. Bu taş sayesinde yağmur, kar yağdırıp, fırtına veya rüzgâr çıkartabiliyorlardı. Bunu yapan güçlü şamanlara sahiplerdi. Bu yada taşının yeşim taşı olduğu da söylenir. Bazı kaynaklarda sadece yeşil renk olduğu geçer (Öğreten, 2000, s.863-900).

Eski Türk boylarından Kao-che'lerin yıldırım düşmesi hoşlarına giderdi, göğe ok atarlardı. Bunu bir işaret olarak görüp o bölgeyi terk ederlerdi. Ertesi yıl sonbaharda gelip orada koyun kurban ederlerdi. Yağını meşale yapıp ve şaman da dua edermiş. At üstündekiler yıldırım düşen yerin etrafını tavaf ederlermiş. Yakınlarda bulunan üyenki ve karaağacın dallarını kesip getirip üstüne kıymız koyarlarmış. Kadınlarda koyunun kemiklerini taç gibi yapıp başlarını süslerlermiş (Taşağıl, 2020, s.54-55).

İskitlerden Thraklar, şimşeğe ve yıldırıma karşı göğe ok atarak kendi tanrılarının gözünü korkutmak isterler (Herodotos, 2011, s.333)

Tarihçi Reşideddin'in anlattığına göre XIII. ve XIV. yüzyılda Orta Asya'da Uryanhaylar Ergenekon'da demir dağı eritmek için kurulan körüğü çekenler arasında olduklarını söylerler. Bu kabile üyeleri yıldırımdan korkmazlar. Yine Reşideddin'in anlattığına göre Moğollar oldukça korkarlar. Çadırlarındaki yabancıları bile dışarı çıkarıp çadırın üstünü koyu bir şeyle örterler. Moğolların anlattığı hikâyeye göre yıldırımla yeryüzüne bir ejderha düştüğü ve kuyruğunu yere vurup, çevreye ateşler püskürttüğünden bahsederler (Ögel, 2014, s.367-368).

Yıldırım soyundan geldiği öne sürülen bir boy bile vardır, bunlar Merkit'lerdir (Ögel, 2014, s.375).

Orta Asya'da bazı boylarda yıldırım düştüğü zaman 3gün beklenir, sonrada düşenin göğe çıkması için şaman çağırılırmış (Ögel, 2014, s.371).

Japon mitolojisinde "Kaminarisama" (Bay Gök Gürültüsü), şimşekle, doğurganlıkla, ölümlerle, korunmayla ilişkilendirilen geniş bir ilah grubudur. İzanami (Japonların Havva'sı) öldükten sonra onun bedeninden 8 adette yılan çıkmıştır. Bunlar şimşeklerle ilişkilendirilmiştir (Ashkenazi, 2022, s.237).

Hititçe "hewai-/heyawai-" (fiil) yağmak demek (Ünal, 2016, s.185).

Çin birçok mitolojik hikâyeye barındırır. Bunlardan birinde yağmur yağdırırlar ejderhalardır. Bereket ananın sembollerinden biri de ejderhadır. Ayrıca yıldırımların tanrısı olarak yağmurlara hükmeder ve böylece topraklara bereketi getirir. Kutsal döngüyü sağlayan bir mitolojik varlıktır. Bu da diğer mitolojik tanrı ve tanrıçalarda görülen iyi ve kötü yönleri sahiptir. Yaşam elementi onlarıdır (Eberhard, 2019, s.62-63).

Slavlarda Perun adı verilen gökyüzü, şimşek, savaş ve ateş tanrısı varmış. Elinde şimşek tutarmış, sembolü hayvanlardan at, ağaçlardan meşeymiş, renklerden kırmızı, silahları taş, gürz ve okmuş, bir de ateş. Doğruluğun koruyucusu ve kural koyucuymuş. Perun adı Hintlilerde Parjanya-İndra, Hititlerde Perua-Pırva, Keltlerde Perkunya, Arnavutlarda Perında, Litvanyalılarda Perkunas, İskandinavlarda Fiorgun olarak geçmektedir. Bazı Halklarda Perunun ismi haftanın perşembe günü olarak adlandırılır. Bir işe başlanacaksa perşembe günü uğurlu gün kabul edilir (Uzelli, 2016, s.41-42).

Perun tanrı olması nedeniyle insanları korurmuş. Güneşi bulutlar kaplarsa şimşekleriyle onu dağıtırmış. İnsanlara zarar veren yeraltı tanrısı Ejderha Veles, meşe ağacının dibine çöreklenir beklermiş, kimi zaman yılan kimi zamanda ejderha formunda olurmuş. Perun onu yıldırımlarıyla çarpar, sığınağına kaçmasına engel olurmuş (Wilkinson, 2022, s.142).

Altaylara göre kötü ruhlar yıldırımlardan korkarlar. Kötü ruhlar insanların veya sincap şekline girip ağaçların içine gizlenmeye çalışırlarmış, yıldırım düşünce bu kötü ruhlar kaçarlarmış. Altay ve Yakut Türklerinde gök gürültüsü ve yıldırımını AanCaahn adlı bir ruhun yaptığına inanılır, bu ruh bitkileri korumak için bunu yapar. Bitkilerin zarar göreceğini anlayınca çekicini fırlatır (Bal, 2018, s.128).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Yağış, Sis ve Gök Gürültüsü**

- Yağmuru getiren hortum şeklinde bulutun şimşekler eşliğinde giderken göğe doğru çekilmesi olayına ejderha göğe çekildi denir. Yılanlar uzun seneler boyunca insana görünmezlerse ilk önce boynuz çıkar sonra da saç çıkar insana görünmediği sürece ejderhalaşır. Yıllar geçince de tanrı onu ödül olarak göğe çeker. Altın zincirlerle göğe doğru alınır (K.2, K.3).
- Gökkuşağına nur doğdu deriz (K.2).
- Gökkuşağının altından geçen cinsiyet değiştirir derler, kız ise erkek, erkek ise kız olur derler (K.2, K.15).
- Gökkuşağının doğduğu ve battığı yerde küple altın olur derlerdi (K.15).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yağış, Sis ve Gök Gürültüsü**

- Mardin’de *seyf-ü sak’a* (kılıçların birbirine çarpması) denir yıldırıma, *karkoa* denir gök gürültüsüne (K.1).

- Gök gürültüsü duyulunca “selam sana ya Rabbim, selam sana ya Muhammed!” denir (K.4).
- Gök gürültüsü duyulursa ve yıldırım düştüğü zamanlarda korktukları için Allah’ın adı anılır (K.14).
- Gök gürültüsü duyulursa ve yıldırım düştüğünde besmele çekilir (K.25, K.33, K.34, K.41, K.42).
- Şimşeğin düştüğü yerde elmas gömülü olur derler (K.33, K.34, K.36, K.41).
- Gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım düştüğü zamanlarda kimse zarar görmesin diye Allah’ın bu düşen ateşi söndürmesi için dua ediliyor (K.17).
- Gök kuşağı altından geçen cinsiyet değiştirir, erkek kadın, kadın erkek olur derler (K.1).
- Gök kuşağının bittiği yerde bir küp altın gömülü olur derler (K.1).
- Şimşek çakınca özellikle nisan ayında ağaçlara, dallara, yapraklara şifa verir. Şimşek böcek oluşmasını, bitkinin hasta olmasını engeller denir (K.45).

### **Karşılaştırma**

Mardin’de yıldırıma kılıçların birbirine çarpması sonucu çıkan gürültü denmektedir. Yıldırım ve gök gürültüsünden çekinildiği için tanrının adı anıldığı görülmektedir. Yıldırımın düştüğü yerde elmas gömülü olduğuna inanılmaktadır. Gök kuşağının bittiği noktada bir küp altın gömülü olduğu söylenmektedir. Bu Varsaklarda başladığı ve bittiği yerde bir küp altın gömülü olarak ifade edilmektedir. Her iki grupta da gök kuşağının altından geçilirse cinsiyet değiştirileceği yönünde bir inanış vardır. Mardinlilerde şimşeğin doğada böcek oluşmasını ve bitkilerin hasta olmasını engellediği böylece ağaçlara bitkilere yararı olduğu düşünülmektedir.

Slav mitolojisindeki şimşek tanrısının ejderhayı öldürmesi, saklanmadan göğe yanına alması Varsaklarda anlatılan ejderhanın göğe çekilmesi hikâyesiyle uyumludur. Orta Asya’daki Türklerin yıldırım düşen yere üç gün girmemeleri, düşenin göğe çekilmesini beklemeleri de aynı formdur. Eski Türk boylarından Kao-che’lerin yıldırım düşen yerden uzaklaşmaları Tanrı onları uyarıyor, onları bir beladan koruyor olarak yorumlamalarından kaynaklanıyor olmalıdır.

Orta Asya steplerindeki Türk kavimlerinde, İskitlerin Trak boylarında ve Araplarda görülen yağmur başlayıp, şimşek çakması sırasında halkın çıkıp gökyüzüne oklar

atmasının nedenini Sümer mitolojisinden öğreniyoruz. Sümer mitolojisinde An (gök tanrısı) ve Ki (toprak ana) evlenirler, bu evlilikten Enlil (hava tanrısı) doğar. Bu nedenle fırtınalı günlerde yer ile gök birleşirse arada çocukları ve insanlar ezilecektir. Bunu engellemek için gök yüzüne oklar atılıp birleşme engellemeye çalışılır. Bu olay bize bu grupların aynı mitolojik ögeye inandıklarını da göstermektedir.

### 3.1.4.9.3. Cin ve Şeytanla İlgili İnançlar

İnsanlar karşılaştıkları her şeyde bir anlam aramışlar, kimi zaman da hayal güçleriyle yaratmışlardır. Karşılaştıkları zorluklar, hastalıklar, doğal afetler, akla gelen gelmeyen bir sürü sorunlar için bir neden aramışlar, bu nedene göre çözümler üretmişlerdir. Bu sorunları çözümüleme sürecinde her topluluk kendi içinde buldukları ortama uygun bir çözüm arayışına girmiş olmalıdır. Eski toplumlarda hastalık yapan bakteri ve virüslerin bilinmediği düşünülürse, bu hastalık yapıcı etkenlere bir neden, bir isim vermek zorunluluğunun olduğu da görülür. Bu nedenle doğum yapmış annenin ve bebeğin ölüm nedenlerini Al karısı denilen kötü bir güce bağlamışlardır. Çocukların uslu durması için korkutmak gerektiğini düşünüp öcüler, böcüler, umacılar hikâyesini uydurmuşlardır.

Umacı ve Al karısı dışında topluluklarda dini inanışların getirdiği kavramlar vardır. Bunlar melekler, cinler ve şeytanlardır. Melekler varlık olarak görünmeyen diğer aleme ait canlılardır. Genel kanı kanatlı oldukları, hızlı hareket edebilen, olağanüstü güçleri olan varlıklardır. Diğer aleme ait oldukları için cinsiyetsizdirler, yemezler, içmezler, insani zaaflardan muafırlar. Eskiden Araplar arasında melekler için “Allah’ın kızları” ibaresi kullanılmış. Kur’an-ı Kerim’de bu tenkit edilerek düzeltilmiştir. Melekler tanrının isteklerini sorgulamadan gerçekleştiren varlıklardır. Kur’an-ı Kerim’de belirtildiğine göre melekler arasında iş bölümü olduğu, bazılarının görev ve sorumluluk alanlarının belirlenmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Kur’an-ı Kerim’de isimleri geçen Mikail, İsrâfil, Cebrail ve Azrail adlı melekleri isimleri ve görevleri tarif edildiği için bilmekteyiz. Mikail’in görevi doğa olaylarını idare etmek ve canlıların rızıklarını kontrol etmektir. İsrâfil’in görevi kıyamet günü sûra üflemektir. Cebrail peygamberlere Tanrının emirlerini ileten melektir. Azrail, ölüm meleğidir. Cehennemi bekleyen melekler Zebânî’lerdir (Yeşilyurt, 2018, s.10-14).

Görünmeyen varlıklar olan cinler Kur’an-ı Kerim’de zehirli ateşten yaratılmış varlıklar olarak tanımlanır. Cinler adeta insanların görünmeyen formu gibi tasvir edilir.

Hatta Hz. Süleyman ile ilgili anlatılarda onların Hz. Süleyman'la konuştuğu ve ona hizmet ettikleri anlatılır (Yeşilyurt, 2018, s.16).

İnsanları kandırarak yanlış yapmaya, kötü yola sevk eden varlıklar şeytan olarak tahayyül edilirler. Kötülüğün ana kaynağı olarak görülürler. Altay yaratılış hikâyesinde Erlik adıyla geçmektedir. İnsanın nefsinin yani dünya tutkusunun ana kaynağıdır denilebilir. Anlatılan yaratılış hikâyelerinde insanın cennetten kovulmasına sebep olan insanı kıskanan bir varlıktır, Tanrıya isyan etmiştir, Tanrının emirlerine uymayı reddetmesinden bahsedilir. Şeytan da cinler gibi ateşten meydana getirilmiştir. Bu nedenle cehennem ehlidir, insanları da cehennem ehli yapmak için uğraşmaktadır (Yeşilyurt, 2018, s.18-19).

Şeytanın diğer isimleri “İblis, albız” şeklindedir. İblis, Arapça “kandırıcı, şeytan” demektir. Eski Yunanca “diábolos” kandırıcı, şeytan demektir. İtalyanca “diabolo”, Fransızca “diable”, İngilizce “devil”, Almanca “teufel” şeklindedir (Nişanyan, 2020, s.381). Türklerde şeytan “albız” olarak da geçmektedir. Sümercede “ala”, Akadçada “alûm” şeytan, iblis, cin demektir (Aydın, 2013, s.1308). Ayrıca Sümercede “giizila”, Akadca “dipārum” alev, ateş manasındadır (Aydın, 2013, s.238). Yunanca ve İtalyanca şeytan kelimeleri ile uyumlu oldukları dikkat çekmektedir. Bunların dışında Sümerce “ibiza”, Akadça “ibissûm” kayıp, zarar, harcama demektir, bu kelimenin de “İblis” kelimesiyle benzerliği dikkat çekmektedir (Aydın, 2013, s.331). Bir başka kelime Sümerce “sar”, Akadça “sarrum” yalancı, uyanık, yanlış demek ve Sümerce “sarda” yeraltı dünyası demektir, bu kelimelerin Anadolu'da kullanılan “şer” kelimesiyle benzerliği fark edilmektedir (Aydın, 2013, s.593). Hititçe “saru” kelimesi “kötü bir güç” manasındadır yine “şer” kelimesi benzeridir (Ünal, 2016, s.771).

Cin kelimesinin Arapça kökenli “cinn” kelimesinden geldiği düşünülmektedir, bu kelimenin manası “gece karanlığı, bir tür görünmez varlık” şeklindedir. İbranice/Aramca “gānāh, gōnā” örtünme, gizlenme, kapanma. Latince “genius” görünmez, doğaüstü varlık manasındadır (Nişanyan, 2020, s.154). Sümerce “galla/gal”, Akadça “gallûm” şeytan, cin, dev demektir, kullanılan kelimeyle uyumludur (Aydın, 2013, s.1308).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Cin ve Şeytanla İlgili İnançlar**

- Cine, şeytana ve meleklerin varlığına inanılır (K.2, K.3, K.9, K.29).
- Şeytan ateşten yaratılmıştır (K.2, K.9, K.29, K.47, K.48, K.49).



- Cin ve şeytan ateşten yaratılmış derler (K.15).
- Meleğin kanatları olduğu söylenir (K.2, K.9, K.15, K.29, K.47, K.48, K.49).
- Şeytan lafı geçince İhlas, Felak, Nas ve Ayetel Kürsü okunur (K.9).
- Şeytan insanın içindeki vesvesedir denir. Şeytan adı geçince besmele çekilir. “Şeytana uyma” denir. “Şeytanın gözün kolsun” derler. “Şeytana lanet” derler (K.2, K.29).
- Cin ve şeytan için sıcak su toprağa dökülürken besmele çekilir (K.3, K.15, K.29, K.30).
- Toprağa sıcak su dökmeyin cin çarpar derler (K.15).
- Cin korkusundan sıcak su toprağa birden dökülmez (K.47, K.48, K.49).
- Toprağa sıcak bir şey dökmeye çekinilir çünkü, toprakta cinlerin çocukları oynarmış, sıcaktan onların çocukları yanar, cinlerde bu olaya kızar, insanları çarpar derler (K.29).
- Cin ve şeytandan çekinildiği için küle basılmaz, günah derler (K.3, K.29).
- Eskiden küle kesinlikle bastırmazlardı, “cin çarpar” derlerdi (K.15).
- Melekler özellikle küçük çocukları ve bebekleri korur inancı vardır. Gerçekten de bebekler düştüğü zaman düşüşü yumuşak olur, melekler onları tutar (K.3, K.29).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Cin ve Şeytanla İlgili İnançlar**

- Cine, şeytana ve meleklerin var olduğuna inanılır (K.1, K.22, K.26, K.27, K.33, K.34, K.36).
- Cin, şeytan akla gelirse Felak ve Nas sureleri okunur, besmele çekilir (K.22).
- Cin, şeytan akla gelirse Felak, Nas, Ayetel Kürsi sureleri okunur, besmele çekilir (K.21).
- Şeytan adı geçince besmele çekilir (K.1, K.4, K.26, K.27).
- Gece ıslık çalana cinleri başına topluyor derler (K.1, K.25, K.26).
- Meleklerin kanatlı olduğu anlatılırdı (K.1, K.4, K.26, K.27, K.33, K.34, K.45).
- Melekler kanatlı olur, şeffaf surette olurlar, Ramazan’da daha çok ortamlarda olurlar (K.36).
- Cin ve şeytan adı bile anılmak istenmez (K.33, K.34, K.36).
- Tuvalete ve banyoya girerken omuzdaki yazıcı melekler kapı dışında kalırlar derler (K.1, K.27, K.45).

- Tuvalette ve banyoda melekler omuzdaki yazıcı melekler dışarda beklemiş, konuştuğun gürültü ettiğin zaman yanına gelmek zorunda kalırlarmış. Bu nedenle tuvalette ve banyoda konuşulup gürültü yapılmaz (K.4, K.21, K.36).
- Şeytan insanın içindeki vesvesedir denirdi (K.1, K.4).
- Şeytan lafı geçince İhlas, Felak, Nas ve Ayetel Kürsü okunur (K.4).
- Şeytan ateşten yaratılmıştır (K.4).
- “Şeytana uyma” denir (K.4).
- Toprağa sıcak su dökülürken besmele çekilir, cinler yüzünden denir (K.25, K.35, K.39, K.41, K.42).
- Toprağa sıcak su dökülmek istenmez (K.İ1).
- Toprağa kaynar su dökülmez, cinlere zarar verir (K.45).
- Küle basılmaz (K.25, K.35).
- Cenaze yalnız bırakılmaz, şeytanın cenazeye el atacağı düşünülür (K.45).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde cin, şeytan, melek kavramlarına inanılır. Cin ve şeytanın ateşten yaratıldığı, meleklerin kanatları olduğuna inanılır. Şeytanın insanın içindeki vesvese olduğu da düşünülmektedir. Dua ile bu vesveseden kurtulmaya çalışılır. Meleklerin insanlara özellikle çocuklara koruyuculuk yaptıklarına dair bir inanış vardır. Cin ve şeytanlardan çekinildiği için küle basılmaz, toprağa sıcak su dökülmez.

#### **3.1.4.9.3.1. Umay Ana Kültü**

Türk kültüründe Umay Ana inancı vardır. Türklerde eski inançlarda Umay ana adlı bir tanrıça doğum ve çocukla adeta özdeşleştirilir, doğumda anne ve bebeğe onun yardım edeceğine inanılırmış. Umay ana adı Tonyukuk yazıtlarında 38. satırda “Galiba, Tanrı Umay, Kutsal Yer ve Su (ruhları bize) yardımcı oluverdiler.” şeklinde geçmektedir (Çoruhlu, 2017, s.53-61). H. N. Orkun’a göre Umay isminin kökeni Sanskritçe olmalıdır, Hint tanrılarında görülen iyi ve kötüyü içinde barındırma olayına istinaden dilde halen yaşayan “umacı” kelimesi düşünülmelidir (Orkun, 2019, s.75-76). Uma ismi Vāmana Purāna’da tanrı Şiva ile evlilik töreni anlatısında geçmektedir. Şiva’nın yumuşak başlı, parıltılı ve güzel eşi Umā’dır (Kaya,2003, s.73-74). Arapça “umiy”, “ümme”, “umm” şeklinde telaffuz edilen “anne” kelimesiyle de benzerdir. Arapça “bir anadan doğup gelenler, soy, aşiret” anlamında “ummat” denmektedir (Nişanyan, 2020, s.926).

Hurricce'de "umbu" "ay tanrısı" adı geçmektedir (Ünal, 2016, s.941). Hititçe'de "ama;ana, anne" demek(Ünal, 2016, s.58). Sümerce'de de "um, umgi; kamıştan yapılmış halat", "ummia; öğretmen, yönetici", "ummagal; nine, ihtiyar kadın", "ummeda; çocuk bakıcısı", "ummegala; süt anne", "ummu; su torbası", "umun; bey, sahibe, kral, humuslu toprak, çukur, göl, kan" şeklinde geçen Umay adı ile benzer nitelikte kelimeler mevcuttur (Aydın,2013, s.745-747). Bu şekilde Türkçe, Sanskritçe, Arapça, Hurricce, Sümerce dillerinde aynı kelimeye rastlamaktayız. Özellikle Sümercede Umay ana kelimesini çağrıştıran kelimelerin mana ifadesiyle Orta Asya'daki Türk topluluklarının Umay anaya yüklediği bütün vasıfları tespit edebilmek mümkün görünmektedir. Genellikle eski tanrı ve tanrıça mitlerinde tanrıların bir iyi özellikleri, bir de kötü özellikleri vardır

Altay-Sayan, Şorlar, Dağlık Altay bölgesinin Teleütleri, anne ile bebeği anne karnında birbirine bağlayıp beslenmesini sağlayan kordona ve bebeğin içinde bulunduğu keseye "ımay" (Varsaklar buna bebeğin "eşi" derler.) demektedirler. İmayı ocağın yakınına gömerlermiş. Umay'ın anne karnından itibaren üç yaşına kadar çocuğu koruduğuna inanılmış (Çoruhlu, 2017, s.55).

Umay ana Ötüken halkı arasında ve Kırgızlar da bir bereket tanrıçası şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Umay ana, bu topluluklarda bolluk, bereket getiren, bol mahsul alınmasını, halka kut getiren hatta onları her türlü kötülüklerden koruyan bir tanrıçadır (Çoruhlu, 2017, s.56). Doğacak çocukları onun belirlediği, beyaz elbise giydiği, yerlere kadar uzanan gümüş rengi saçlara sahip olduğuna ve çevresine ışık saçtığına inanılırdı. Üç boynuzlu olarak betimlenirdi (Seyrek, 2018, s.158-159).

Sagalayev bizlere G.N.Potanın arşivinden bir Umay Ana tasviri betimler. Umay Ana süt gölünün kenarında yaşar. Bu süt gölünün sahibi Umay Ana'dır. Süt gölü gökyüzündedir (Sagalayev, 2020, s.63-68).

Sagalayev'in S.V. İvanov'dan aktardığına göre Altaylarda ve Teleütlerde Umay Ana yerine geçen "Dyayık/Dyayuiçi/Yayuçi/Yayık" adlı bir tanrıçadan bahsedilmektedir. Bu tanrıça gökte Ülgen ile yaşar, yaratıcı bir formda tanrıçadır. Tanrı Ülgen ile insanlar arasında aracıdır (Sagalayev, 2020, s.80). Ligeti "Daikh" isminin Ural adının Türkçe anılması olduğunu söyler (Ligeti, 2008, s.92). Bu tanrıça ismi "yayık" olarak da anılmaktadır. Bu Ural nehrinin ve dağlarının adı olmalıdır. Kadın tanrıçalar sulara da hükmeder. Umay Ana kelimesinin içindeki "may" kelimesi Arapça su demektir.

Umay Ana sularla da bağlantılıdır. Yurdun içinde açık bırakılan su kaplarının içine yüzüğünü çıkarıp atarak verdiği bebek ruhunu geri alabilir. Bu nedenle birçok topluluk su kaplarının ağzını örtük tutmaya dikkat eder (Ergun, 2011, s.136).

Umay Ana ayrıca ocağında sahibidir. Yakutlarda ocağın külünün kıpırtısı bebeğin ruhunun kıpırtısıdır (Ögel, 2014, s.651).

Umay Ana kuş yuvalarıyla da bağlantılıdır. Çünkü Umay Ana'nın bir formu da kuştur (Sagalayev, 2020, s.113). Hatta Huma kuşu diye anılan kuşta Umay Ana'nın bir başka formudur. Bu nedenle olsa gerektir ki kuş yuvaları ellenmez.

Birçok toplumda insanın yaratılış olarak göğüs bölümünün önemli olduğu ve bu nedenle koruyucu takılması gerektiği, bu bölgenin insanın özünü barındırdığı şeklinde bir inanç mevcuttur. Bu inanç Entler, Nenetler, Ketler, Yakutlar, Tuvalar, Tofalar, Kaçinler, Hakaslarda görülmektedir. Ob Ogurlarda Kaltaş bel ve göğüs kemiğinin koruyucusudur. Kısaca bu bölgeler tanrı tarafından korunmaktadır (Sagalayev, 2020, s.138-139). Gök Tanrıya birçok toplulukta neden ciğer ve böbreklerin sunulduğunun yanıtı da bu olsa gerektir.

Tanrıçaların bir iyi bir kötü yönü bulunmaktadır. Umay Ana'nın kötücül yanı da çocukları korkutmada anılan "Umacı" kelimesidir. Ayrıca Umay Ana bereket tanrıçası da olduğundan tuz ve ekmek ile bağlantısı vardır.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Umay Ana Kültü**

- Varsaklarda yaramazlık yaptığı düşünülen çocukları korkutmak amacıyla "umacı" bahsi getirilen hilkat garibesi bir yaratıktır. Diğer adlandırılması öcü ve böcü şeklindedir (K.2, K.3, K.9, K.29).
- "Umacı geliyor, cadı geliyor" derler (K.52).
- "Öcü, böcü geliyor" derler (K.15).
- "Harpıt geliyor, öcü, böcü geliyor" derler (K.47, K.48, K.49).
- Umay Ana'yı bilmiyoruz (K.2, K.3, K.7, K.8, K.9, K.29, K.47, K.48, K.49).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Umay Ana Kültü**

- Böyle bir inanış yok (K.1, K.19, K.33, K.34, K.36).
- Çocukları kara kedi çıkar, cin çıkar şeklinde korkutmaya çalışırlar (K.36).
- Umay Ana'yı bilmiyoruz (K.1, K.4, K.11, K.17, K.19, K.22, K.27, K.33, K.34)

- Eskilerde çocuk korkutmak için öcü geliyor, böcü geliyor denirdi (K.41).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde Umay Ana figürü bilinmemektedir. Umay Ana Varsaklarda bilinmese de Umacı olarak bilinir. Süt gece verilmez, mecbur kalınırsa içine yanmış kömür konmaktadır, bunun nedeni Umay Ana'nın "Od Ene" olarak anılmasının bir yansımasıdır denilebilir. Akkışla, Bünyan, Amarat, Mollahacı, İncili (Travşın), Üzerlik, Hacılar yörelerinde evden akşam vakti kan bağı olmayan kimselere ateş verilmez, bu uğursuzluk adledilir (Güngör & Köylü, 2017, s.91).

### **3.1.4.9.3.2. Al Basması**

Birçok kültürde kötülük yapan tanrı ve tanrıçalara rastlanır. Kültürlerin birbirleriyle etkileşimi göz önüne alınırsa, kültürlerin yaşam ritüelleri karşılaştırıldığında aynı hikâyenin diğer kültürde de var olduğu görülür. Örneğin, Hint kültüründe Rākshasalar ve Yātudhānah adı verilen kötü ruhlar vardır. Raksh: Korumak, kurtarmak, göz etmek, yönetmek, engel olmak, işini bozmak, zarar vermek. Anlamına gelen bu fiilden türetilmiş bir ada sahiptir (Kaya,2006, s.233). Yātudhānah: Kötü ruh, bir tür ifrit (Kaya, 2006, s.230). Geceleri, karanlıkta faaliyet gösterirler, mezarlıklarda dolaşırlar, çiğ et yiyicilerdir, hatta insan eti yerler, yeni doğacak çocukların onlardan esirgenmesi gereklidir. Ayrıca kadınların, kızların bunlardan korunması gerekir, çünkü bunlar yakışıklı erkek kılığına girip onları kandırabilirler. İneklerin gizlice sütünü içerler, geceleri evlerin çevresinde dans ederler, eşek gibi anırırlar, ormanda gürültü yaparlar, korkutucu şekilde gülerler. Bazısının ayakları geriye dönüktür, üç başlı, taranmamış dik saçlar, dört gözlü, elleri veya ayakları boynuz şeklinde, parmaksız da olabilirlermiş. Erkek ve dişileri vardır. Aile olarak yaşadıkları tasvir edilmektedir, ölümlüdürler. Geceleyin güçleri artar. Başkalarının biçimine girebilirler. Bunlardan Agni (ateş, ateş tanrısı) sayesinde korunulur. Agni ateşiyle bunları yakar (Kaya, 2003, s.155-159). Bu kötü ruhlardan korunmak için büyüler yapılır. Bu kötü ruhlardan rakhi adı verilen kutsal iplikler bağlanılarak da korunulur. Hindistan'da Raksha Bandhan festivali kutlanmakta (bu festival kışın başlangıç zamanına gelen tarihte yapılmaktadır, kışın geceler daha uzun olduğu aşıkardır) bu festivalde kız kardeşler erkek kardeşinin elinin bileğine sevgi ve dualarıyla korunması dileğiyle koruma bağı olan kutsal ipliği (tılsım) bağlar, kimi yerlerde kulağının arkasına da arpa başağı koyar. Erkek kardeşte ömür boyu kız kardeşini

koruyacağına dair yemin eder ve yemini hatırlatsın diye sembolik olarak bu ipliği takar ([https://en.wikipedia.org/wiki/Raksha\\_Bandhan](https://en.wikipedia.org/wiki/Raksha_Bandhan) Erişim tarihi:06.11.2022).

Bu kötü ruhlar Türkiye’de al karısı, al basması şeklinde anılmaktadır. Çiğ et yediklerinden bebeklerin korunması için yanlarına ekmek, tuz konulması ki bu adet kuzey Almanya ve Bohemya’da (Çek Cumhuriyeti) da uygulanmaktadır ([https://en.wikipedia.org/wiki/Bread\\_and\\_salt](https://en.wikipedia.org/wiki/Bread_and_salt) Erişim tarihi: 05.11.2022). Bebeğin yanına iğne, iplik konulması kutsal iplik olayı ritüelinin bir parçasıdır. Kırkları karışan lohusaların birbirlerine iğne, iplik vermeleri, bu iplik olayı iki bebeğin büyüyünce birbirlerini korumaları için yapılan bir tılsımdır, iğne de albastı karısı içindir. Hatta gelin alma sırasında kardeşin veya abinin geline kırmızı kuşak bağlaması da aynı ritüellerdendir.

Al karısı, şekil itibariyle, kırmızı saçlı, ayakları içe veya arkaya basan çok çirkin bir yaratık olarak tasvir edilir. Kırmızı renk, bereket tanrılarının sembollerindedir. Bakır madeni kırmızı rengi nedeniyle Venüs’ün (Venüs: Bereket tanrıçasının aşk ve şefkat yönünü simgeler) sembolüdür (Çelikbaş, 2018, s.62).

Hakaslarda Umay Ana bebeğin ruhunu eve getiren kişidir. İki yönü vardır, can(ruhu) alan yanı Al Karısı olarak adlandırılır. Bebeğin ruhu annenin karnına getirildiğinde eğer evde suların ağzı açık bırakılmışsa Al Karısı kuş şeklinde gelir parmağındaki yüzüğünü çıkarıp suyun içine atıp, Tanrının o çifte verdiği bebeğin ruhunu geri alabilmektedir. Bebeğin yakınlarının Tanrı’nın koyduğu kurallara uymaması pala ice (çocuğun annesi, Umay’ın sıfatlarından biridir) tarafından bebeğin ellerinden alınmasına sebep olmaktadır. (Ergun, 2011, s.138).

Yalman Anadolu’nun güney bölgesinde yörüklerde al basmasına “haylanma” denildiğini, bu haylanmadan korunmak için bebeğin baş ucuna ayna konulduğunu, bazen baş ucuna at kemiği asıldığını, lohusalara 5-7 gün su içirilmediğini, lohusanın sadece yağ ve pekmezle beslendiğini, su kaplarının ağzının kapalı tutulduğunu kaydetmiştir (Yalman, 2000, s.510-511).

Yalman “Cenup’ta Türkmen oymakları II” yöreden derlediği eserinde Kozan dağında efsaneler adlı bölümde yörede al karısı ile ilgili efsane anlatıldığını, bu efsanede al karısının kuş kılığında eve her yerden girebildiğini ve elindeki boncuğu açık su kaplarının içine atıp lohusaya ve bebeğe zarar verebildiğini hikâye etmiştir (Yalman, 2000, s.311).

Başkurlarda, Kazaklarda, Tuva ve Altay Türklerinde, Özbeklerde, Azerilerde, Karakalpak, Nogay, Karaçay-Balkar, Kumuk, Türkiye Türklerinde, Yakutlarda hatta Kafkasya halkları, Moğollar ve Taciklerde albastıya inanılıyor. Tatar Türklerine göre albastı karısı kızıl tenli, sarı uzun dağınık saçlı, göğüsleri dizlerine kadar sarkan veya 70 memeli oldukça çirkin görünümlü, iri cüsseli ve kilolu bir kadın şeklinde tasavvur edilir. İnsanları uykuda boğduğuna inanılır. Tatarlarda bu nedenle nefes darlığı hastalığına halk dilinde Albastı Çire (Albastı hastalığı) denilmektedir. Albastı karısının köpekten ve iğneden korktuğuna inanılır. Tan ağarmasıyla horoz ötünce kaybolduğu düşünülür. Çuvaş ve Tatar Türklerinde saç baş dağınık, kötü giyinen kadınlara Albastı derler (Çetin, 2007, s.21-22).

Al karısından korunmak için, Türkmenlerde ayna, sarımsak, soğan, erkek ceketi veya yeleği, Kur'an konurmuş. Al karısının yakalanarak, vücuduna iğne ve çuvaldız saplayarak insan şekline dönüştürdükleri ve hizmetçi gibi kullandıkları da hikâye edilmiştir (Küçük, 2013, s.469).

Al karısından korunmak için ayna kullanılmasının nedeni, aynayı görünce bakmadan duramazmış ve diğer dünyaya geçermiş, böylece kimseye zarar veremezmiş (Zingsem, 2007, s.58).

Arap mitolojisinde al karısına cin türü demon olarak yaklaşıldığı da görülür. Bu demon türlerine Sümer'de, Akadlarda "ala veya alû", Babillilerde "lamusthu", Perslerde "azi" dendiği görülmektedir (Langton, 1964, s.357). Bu Ala'ya tabletlerden öğrenildiği kadarıyla ekmek, tarak sunulduğu görülmektedir. Bu tanrıçanın yedi ismi olduğu söylenir, isimlerinden biri de "ateş yakandır".

İbrani mitlerine göre Âdem'in ilk eşi Lilith idi. Lilith Âdem gibi topraktan yaratılmıştı, bu nedenle kendini Âdem'le eşit görüyordu, birbirleriyle hiç geçinemiyorlardı. Bu kavgaların birinde Lilith bir anlık öfkeyle tanrının özel adını söyleyerek göğe çıktı. Tanrı adının söylenmesi veya bilinmesi Lilith'e bir ayrıcalık sağlıyor (Zingsem, 2007, s.35). Tanrı Lilith'in peşinden üç tane melek (Senoy, Sansenoy, Samangelof) gönderiyor. Lilith dönmüyor ve tanrı tarafından cezalandırılıyor. Her gün 100 oğlu ölüyor. Buna rağmen Lilith dönmüyor ve "Ben çocukları zayıf düşürmekten başka bir işe yaramam, erkek çocukları sekiz gün, kız çocuklarını ilk yirmi gün korumam emredildi. Fakat çocukların üzerinde sizlerin ismini görürsem onları ellemeyeceğim" diyerek bir söz veriyor (Zingsem, 2007, s.36). Bu nedenle İbraniler erkek çocuklarını ilk

sekiz gün içinde sünnet ettirirler. Çünkü sünnetli bebek artık işaretlenmiş oluyor. Kısaca Lilith Al Karısıdır.

Lilith kelimesinin etimolojisine bakarsak: Sümerlerde “Lil” kelimesi “çılgın, deli, rüzgâr” manasındadır (Aydın, 2013, s.430). Babil-Asur kökenli “lilitu” kelimesi “dişi şeytan, rüzgâr hayaleti” anlamına gelmektedir. İbrani ve Arap kökenli “Laila” kelimesi “gece” anlamındadır (Zingsem, 2007, s.15). Bu kötülük iyesinin geceleri daha etkin olduğu düşüncesi bu adlandırılmaya kaynak oluşturmaktadır.

Varsak Türkmenlerinde Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde annenin eskiden alına kırmızı bir örtü bağlanırdı. Bu kırmızı örtülerin al karısının onları boğmasına engel olacağına inanılırdı. Annenin yastığının yakınına makas, bıçak, çuvaldız, iğne, maşa gibi demirden al karısına karşı kendini koruyacağı malzemeler konur. Ayrıca hamaylı ve tuz da başucuna konur. Köylerde lohusa kadın ateşle ve külle uğraşmaz, sıcak su dökmez, bunları yaparsa hasta olunacağına inanılır (Özbay, 2019, s.153-154).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Al Basması**

- “Kardeşime al bastı, kardeşim patırdadı. Bunu al bastı dediler. Babaannem semer getirtti. Sabaha kadar kardeşimi semerin içinde yatırdılar. İyileşmesi için başka bir şey yaptılar mı bilmiyorum? Kardeşim iyileşti” (K.29).
- Lohusanın bileğine kırmızı ip bağlanması (şimdilerde kırmızı bir kurdele bağlanması) korunma ritüelinin bir parçasıdır. “Kırmızı bir örtü, kurdele veya taç takılır” (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- “40 gün lohusa ve bebeğin odası aydınlatılır.” al basmasın diye (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Bebek ve anne al basmasına karşı korunur. Al basmasının şeytani bir güç olduğu düşünülür. Annenin veya çocuğun üzerine gelir çöker, öyle olunca anne veya bebek hareket edemez, konuşamaz (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Lohusayı cin çarpar derler (K.15).
- Al basması uykuda olur (K.53).
- Al karısı bilinir (K.50).
- Al basması bilinir (K.54).
- Al basmasın diye “Bebeğin yüzüne kırmızı örtü örtülür” (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).



- “Lohusayı yalnız bırakmazlar, al basar, yani kâbus görür” (K.3).
- Al basması için kırmızı ve sarı örtü örtülür (K.51).
- “Lohusanın olduğu yere Kur’an-ı Kerim konulur” (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9, K.30).
- Al basmasına karşı suların, yemek tencerelerinin ağzı kapatılır (K.30).
- Bebeğin yastığının altına bıçak, makas, ayna, tarak konur. Kuran yatılan odaya konulmaz, bu nedenle Kuran konulmaz (K.53).
- Bebeğin yastığının altına ayna, tarak, küçük Kuran konur (K.15).
- Bebeğin yastığının altına ayna konur (K.2, K.9, K.30).
- Bebeğin yastığının altına tarak da konur (K.30).
- Anne ile bebeğinin yattığı odaya Kur’an-ı Kerim konur (K.2, K.3, K.9, K.30).
- Kırk basması diye lohusa kadın başka bir lohusanın yanına götürülürse, birbirlerine ipli dikiş iğnesi verirler (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.30).
- Kırkı karışmış bebekler bir araya getirilmek istenmez. Eğer zorunluluk ise iki bebek aynı seviyede tutulur. Eğer bir bebek seviye olarak altta kalırsa hasta olur (K.9).
- Kırklı anneler karşılaşmak istemezler, karşılaşırlarsa elbiselerinin en üstteki düğmelerini koparıp birbirlerine verirler (K.15).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Al Basması**

- Al basması bilinir (K.25, K.39).
- Kızıl saçlı, ayakları ters olur (K.39).
- Eleğin üstüne minder konur bebek ilk kırk gün onun üzerinde yatırılır, cinlerden korunsun diye. Çünkü eleğin kenarında çivi var (K.11, K.42).
- Lohusayı şeytan çarpmasın diye çivi, makas, bıçak, Kuran başucuna konur (K.11).
- Kırkı çıkmamış bebeğin yastığının altına çengelli iğne, çuvaldız, çakı konur (K.45).
- Lohusa tuvalete giderken üzerine çengelli iğne takılır, şeytana karşı korunmak için (K.11).
- Lohusanın olduğu yere Kur’an-ı Kerim konulur (K.1, K.4, K.11, K.25).
- Evlerde Kuran asılı olur, olmayan ilk kırk gün komşusundan alır, asardı (K.11).
- Sünnetli çocuklar karşılaşırsa, bir araya gelirlerse birbirlerine iplikli dikiş iğnesi verirler (K.27).
- Lohusanın bileğine kırmızı ip veya kurdele bağlanır (K.1, K.4, K.39).

- Lohusanın başına kırmızı iğne oyali yazma hazırlanıp örtülür (K.17, K.39).
- Lohusanın yanına bıçak, iğne, Kuran konur (K.17).
- Yeni doğan bebeğin başucuna ekmek, Kuran, makas konur (K.39).
- Lohusanın bulunduğu odaya nazara karşı süpürge konur (K.19).
- Lohusanın yattığı odaya kötülüklerden korunsun diye ekmek, bıçak konur (K.19).
- Lohusanın başına kırmızı taç takılır (K.1, K.4).
- Lohusanın ışıkları hep yakılır (K.1, K.4, K.11, K.39).
- Bebeğin yüzüne kırmızı örtü örtülür (K.1, K.4).
- Bebeğin başının altına çakı konur (K.43).
- Bebeğin başının altına muska konur (K.43).
- Lohusanın yatağına ve bebeğin yatağına iğne konulur, korunsun diye (K.11).
- Al basmasına karşı korunur. Al basmasının şeytani bir güç olduğu düşünülür. Annenin veya çocuğun üzerine gelir çöker, öyle olunca anne veya bebek hareket edemez, konuşamaz (K.1, K.4, K.21).
- “Bir gün karanlıkta kaldım, beni al bastı, uyanıksın ama elinden bir şey gelmiyor, nefes alamıyorsun, neredeyse bebeğime zarar veriyordum. Sonrasında vücudumda kara lekeler oluştu. Bu olayın neticesinde hamile kalamıyorum, tıbbi olarak bir neden bulunmadı, tek çocuğum var” (K.39).
- Bebeğin beşiğine al (kırmızı) bir örtü konur. Al örtü al basmasına, engel olmak içindir (K.1, K.4).
- Annenin ve bebeğin yanında kırmızı veya sarı örtü, kurdele bulundurulur, al basmasını diye (K.39).
- Lohusanın yattığı odaya kötülükten korunsun diye ekmek, bıçak konur (K.19).
- Kırkı çıkmamış kişiler karşılaşır veya yeni sünnet olmuş bir çocuk gelirse karşılıklı birbirlerine iplikli dikiş iğnesi verirler (K.27, K.11).
- Kırklı insanlar karşılaşsın istenmez (K.11).
- Kırkı çıkmamış insanlar karşılaştıklarında birbirlerine çengelli iğne gibi delici bir şey verirler (K.45).
- Kırklı insanlar bir ortamda bulunmak istemezler. Çocukları olmaz inancı vardır. Bir yerde kırklı biri var ise onun üzerine kırkı çıkmamış biri gelirse orada daha önce bulunanı kırk basar, çocuğu olmaz derler (K.45).

- Kırkı çıkmamış kadınlar karşılaşmak istemezler. Karşılaşınca birbirlerine iplikli dikiş iğnesi verirler. Karşılaşmamaya dikkat edilir, çünkü bebekleri olmama ihtimali yüzünden, böyle bir uygulama var (K.39).

### **Karşılaştırma**

Hakaslarda insanlarla savaşılan kötü cinin ruhunun atın eyeri üzerindeki heybeye saklandığı yönünde inanış vardır (Katanov, 2000, s.270). Varsaklarda al bastığına inanılan bebeğin eyerin içinde sabahlattırılması, al karısının bebeği bırakması için yapılan bir işlemdir. Hakaslardaki inanışa uyar. Lohusanın evinde hep ışık yakılması yine aynı kültürün uzantısıdır. Aydınlık, kötü ruhları uzak tutmaktadır Her iki toplulukta da Kuran konularak, kırmızı renk bir obje bulundurularak, demir eşyalar bulundurulması yoluyla al basmasından korunmaya çalışılır. Bu sayılan objelerin haricinde ayna konduğu da görülmektedir, al karısı ayna görünce dayanamaz kendine bakarmış ve aynalar öbür dünyaya geçiş kapıları olarak kabul edilir. Kırkı dolmadan karşılaşan lohusalar her iki grupta da birbirlerine iğne vermekteler. Bu uygulama kötülükten korunmak içindir. Karşılaşan kişilerin çocuğu olmayabileceğine dair bir korku vardır. Hatta Mardinlilerde yeni sünnet olmuş çocukların bile bir araya gelmesi bu nedenle istenmez. Varsaklarda tülbent ve elbisesinin en üst düğmesini koparıp verme birbirine şans dilemektir. Varsaklarda ve Mardinlilerde al basması veya al karısı diye adlandırılan lohusalara ve bebeğe zarar veren kötü bir demondur. Eski mitolojik öğelerde “alû, ala” adıyla tanınan kötülükler yapan bir tanrıçadır. Akdeniz bölgesinde “haylanma” adı da verilmektedir. Bu mitolojik öğelerden anlaşılacağı üzere kökü çok eskilere dayanan bir inanıştır.

### **3.1.4.9.4. Işık, Ağaç, Ateş ve Su ile İlgili İnançlar**

#### **3.1.4.9.4.1. Işık Kültü**

Işık özü itibariyle aydınlıktır, aydınlanmayı çağırıştırır. Gece karanlığı eski zamanlardan itibaren insanları ürkütmüştür. Ateşin bulunması ve kullanılması insanlar açısından ısınmayı ve karanlığın aydınlanmasını temsil etmiş olmalıdır.

Işık Türklerde gök tanrısı, iyiliği, aydınlığı, saflığı, temizliği temsil eden bir kutsaldır. Bütün kültürlerde ışık, güneşle ve ayla da ilişkilendirilir. Hatta Hıristiyanlıkta İsa ve Meryem başlarının çevresinde ışıklı bir daireyle resmedilirler. Türklerde kullanılan yurt

çadırlarının kapısını güneşin doğduğu yöne doğru yaparlarmış ve güneşi selamlayarak güne başlarmış.

Zerdüşt ve Maniheizm inancında aydınlık ve karanlığa anlamlar yüklenmiştir. Işık aydınlıktır, iyiliktir, karanlık ise yanlışlardır. Budist inanışta da hemen hemen yaklaşık aynı yaklaşım vardır. Işık, güneşle, ay gece ile bağlantılı görülmüştür. Işık, Anadolu’da nur olarak adlandırılmıştır. Ölenlere “nur içinde yatsın” diye dua edilir.

Işık kelimesinin etimolojisine baktığımızda; “ışık” kelimesi Eski Türkçe “yaşuk” kelimesidir, bu kelimenin kökü <ET yaşu- şeklindedir (Nişanyan, 2020, s.379-380). Sümerceye bakarsak “ışık” kelimesine karşılık “iziğar” kelimesi gelmektedir (Aydın, 2013, s.364). Hititçe “nūru” kelimesi ışık anlamındadır (Ünal, 2016, s.731). Her iki dilde de şu an dilimizde kullandığımız kelimeler olduğu görülmektedir.

Altay yaratılış destanında Tanrı yarattığı ağaçta dokuz dal yarattı. İnsanların dört tanesi gölgede kalan daldaki yiyeceklerden yemesini yasakladı, güneş doğunca meyve veren beş daldan meyve yemelerini istedi. Ağaçtaki insanları şeytandan korumak için ağacın altına köpek ve yılanı nöbetçi koydu. Erlik (şeytan) geldi. Yılan uyurken onun bedenine girdi. Ağaca çıktı gölgede yetişen yasak meyvelerden yedi ve Tanrının yaratmış olduğu Töröngöy isimli erkek ve onla yaşayan Edji adlı kıza yaklaşip yasak meyveyi yemeleri için kandırmaya çalıştı. İlk önce Edji kanmış ve Töröngöy’ü ikna etti. Bu yasak meyveyi yiyince onları koruyan tüyleri döküldü. Utanç içinde gizlendiler. Tanrı gelince durumu anladı ve onları yeryüzüne göndererek cezalandırdı, ölümsüzlük hakkını kaybettiler (Radloff, 1999, s.175-182).

Yahudilerde Işık Bayramı (Hanuka, yeniden adanma) vardır. Bu bayram İbrani takvimine göre Kislev’in 25.günü başlayıp sekiz gün süren bir bayramdır. Museviler toprakları işgal edildiğinde tapınaklarının kandillerinde yakacak kutsal zeytinyağı sadece bir gün yetecek kadar ellerinde mevcutmuş, bu bir günlük zeytinyağı sekiz gün boyunca yanmış, bu mucizeden dolayı Museviler sekiz gün boyunca mum yakarlar (Acar, tarihsiz, s.82).

Türklerde karanlığın karşıtı aydınlıktır (Bal, 2018, s.121). Işık tanrısal bir işaret kabul edilir. Oğuz Kağan destanında Oğuz ışıktan inen kızla evlenir. Oğuz Kağan’a yol gösteren kurt ışıklarla gelir (Önal, 2007, s.150).

Eski Türklerde hakanlar kendilerini güneşin oğlu olarak kabul ederler. Işık, ateş, güneş, ay kavramları birbiriyle bazı yönleriyle aynîleştirilmiştir. Hatta yansıtma yeteneği

ve parlaklığı dolayısıyla ayna da bunlar arasında sayılabilir. Hun mezarlarında ayna konduğu görülmüştür (Önal, 2007, ss.151, 154).

Türklerde evliya mezarlarından nur yükseldiği inancı vardır. Erzurum taraflarında mezar taşlarında kılıç ve kamayla birlikte kandil de işlenir. İnsanlar ölülerine “nur içinde yatsın” diye dua ederler (Makas & Kalafat, 2017, s.187).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Işık Kültü**

- Cenazenin olduğu evde üç gece ışıklar söndürülmez (K.2, K.9).
- Lohusanın ve bebeğin olduğu yerde 40 gece ışık söndürülmez (K.2, K.3, K.9).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Işık Kültü**

- Bayramdan önce arife günü akşam ışıklar sabah namazından dönene kadar açık bırakılır. Evin aydınlık olması ve bereketi içindir (K.1, K.4, K.10, K.11).
- Lohusanın yattığı yerde 40 gün boyunca gece ışıklar söndürülmez (K.1, K.4, K.10, K.11, K.25).
- Kız istemeye gidildiğinde kız evi kızı verecekse dünürler evden gidinceye kadar evin her tarafı ışıklandırılır (K.4).
- Cenaze evinde ölen kişi genç ise, cenaze evden çıkıncaya kadar ışık söndürülmez, yanan ateş söndürülmez. Bunun nedeni “ocağı söndü” denmesin dıyedir (K.1, K.4).
- Cenaze evinde 3gün ışık söndürülmez (K.22, K.33, K.34).
- Aydınlık o kadar önemseniyor ki bayramlarda ve Ramazan’ın ilk günü pirinçle yemek yapılır. Aydınlık beyazla özdeşleştirildiği için pirinç kullanılır (K.4).

#### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde ışık kültürünün aynı şekilde karşılık bulunduğu görülmektedir.

#### **3.1.4.9.4.2. Ağaç Kültü**

Ağaç Türklerde her şeyden önce dilde yaşar. Kişiler kendi atalarını sayarken ‘soy ağacı’ ifadesini kullanır. En yakın geçmişte Osmanlı hanedanı da çınar ağacı soy ağacı olarak karşımıza çıkmaktadır (Koca, 2012, s.61). Eski mitolojik hikayelerde de ağaç kültürü izlerini görmekteyiz. Türklerde Oğuz destanında Oğuz, ikinci evliliğini ağacın

içinden çıkan bir kızla yapmıştır. Çeşitli toplumlarda farklı ağaçlar kutsal kabul edilmişlerdir.

Uygurlar soylarının Kara Kurum adlı bir dağdan çıkan iki nehrin (Selenge ve Tola) arasındaki ada üzerinde bir ağaçtan doğan beş çocuktan geldiklerini hikâye ederler. Bu doğan çocukların en küçüğü Böğü Han idi, Uygurlara kağanlık etti. Oğuz destanında Kıpçak Beg’de bir ağaç içinde dünyaya gelmiş (Ögel, 2014, s.93-94).

Sümerlerde “evrenin yaratılışı” mitinde tanrıça İnanna kendi kutsal bahçesine bir Huluppu (söğüt olabilir) ağacı dikti (Kramer, 2018, s.69).

Keltlerde meşe ağacı kutsiyet ifade ediyordu (Demandt, 2021, s.47).

Nors mitolojisinde ağaç önemli bir yere sahiptir, ilk insanlar diğer topluluklarda balçıktan oluştuğu halde bunlarda ağaçtan meydana getirilmiştir. Nitekim bütün dünyayı ulu bir ağaç Yggdrasil (bu ağacın dışbudak ağacı olduğu söylenir) tutar (Litchfield, 2021, s.13). Bu ağacın üç kökü vardır. Biri Asgard’ı, Aesir’in (tanrı ve tanrıçalar) evini tuttuğu tutar, kökü Jotunheim’ı buz devlerinin yaşadığı yeri tutar, üçüncü kök Niflheim denilen dünya yaratılmadan da var olan soğuk bir yerdir. Bu soğuk yerin yanında topraktan sıcak suların çıktığı yer bulunur, yeraltı tanrıçası Hel burada yaşar. Hel’in zehirli ve sıcak nehirlerinde yılan ve ejderhaların Nidhogg krallığı bulunur. Jotunheim’ın yanında bilgelik kuyusu (Mimir’in kesik başının olduğu) bulunur. Ağacın diğer kollarının tuttuğu diğer dünyalara Bifröst (gökkuşağından olma) “pırılta” adı verilen köprüyle bağlantı kurulur. Dünyanın sonu geldiğinde güneyin ateşli dünyası Muspell’den savaşçılar geçip Asgard’ın tanrılarına savaş ilan edecekler ve Heimdall tanrıları bu son savaşa davet etmek için boynuzu öttürecekler (Wilkinson, 2022, s.92-93).

Hantı-Mansiler kutsal ağacın altında geyik, at ve diğer hayvanlardan tanrıya kurban kesiyorlar. Kurban kanı kam tarafından insanların alınlarına sürülüyor (Vural, 2019, s.88).

Altay mitolojisinde Kayra Han dokuz dallı bir ağaç yaratır, her bir dalında bir insan yaratır. Bu dokuz insan, dünyada çoğalacak insan soyunun atalarıdır. Dalların uzayıp giden uçlarında da bu insanların yaşayacağı ülkeleri oluşturdu. Ağacın gövdesi aynı atadan geldiklerini ifade etmektedir (Bal, 2018, s.94).

Yakutlarda ilk insan cennette yaratıldığında bilgelik ağacına gelerek dünyaya niçin geldiğini sorar. Bu ağaç oldukça ulu bir ağaçtır. Ağacın dibinden dişi bir yaratık çıkarak, ilk insana insan neslinin atası olmak için dünyaya getirildiğini anlatır. Bu ağaca

bayterek/baygaç/bayağaç denirmiş. Orta Asya’da bu ağacın dünyanın direği olduğu söylencesi varmış (Bal, 2018, s.94).

Türklere göre kutsal ağaçta şu özellikler bulunur: Tek bir ağaç olmalıdır, yaprakları yaz kış yapraklarını dökmemelidir, ulu bir yapıda olmalıdır, meyvesiz olmalıdır, geniş bir çevreyi kaplamalıdır. Kayın (huş ağacı), kavak, çam, servi, sedir, ardıç ve çınar Türklere kutsal kabul edilen ağaçlardır. Şaman davulları kutsal kabul edilen kayın ya da sedir ağacından yapılmış. Tuva ve Şorlarda “kayın” adı yerine “kadın” sözcüğü kullanılır. Altaylarda ilk insan Er Sogotoh ve eşinin yeryüzüne kayın ağacının bulunduğu yerden indikleri kabul edilir. Umay’da kadın ve çocukları korumak için Tanrı’nın emriyle yeryüzüne iki kayın ağacı getirmiştir (Bal, 2018, s.96).

Ağaç kültü Araplarda da vardır. Eskiden Araplarda Al-Uzza putu için Nahle’de bulunan bir hurma ağacının olduğu yerde bir ev yapmışlardı. Ağacın yanına bir taş konmuştu, bu taş kurban kesilen, sunu yapılan ya da ağacın kutsallığını işaretlemek için konmuştu. Eski İsrail’de kutsal olduğuna inanılan ağaçların yanında veya içinde ilahların olduğuna inanılmış. Bu ağaçların yanında kurban keserler, buhur yakarlar ve meşe ağacının altında tapınırlarmış. Nacran’daki bir hurma ağacını kutsal kabul edip, yılda bir kez kutlanan bir bayramda bu ağaca süslü elbiseler asarlarmış. Zat Anvat, yeşil, büyük bir ağaçmış. Araplar gelir kılıçlarını ağaca asar ve kurban keserlermiş (Doğan, 2021, s.480).

Yaygın anlatılardan Âdem ve Havva hikâyesine göre Âdem topraktan yaratılan cennetteki ilk insandır. Yalnızlıktan sıkıldığı için Tanrı Âdem’in kaburga kemiğinden Havva’yı yaratmıştır. Havva merak ve itaatsizliği yüzünden yılanı uymuş, yenmemesi gereken meyveden kendi yediği gibi Âdem’e de yedirmiştir. Bu yaklaşılmaması gereken ağaç, kültürlerle göre de farklılık arz etmektedir. Birçok toplulukta elmadır. Ermeni ve İbrani topluluklarında nardır. Kimi topluluklarda bu bilgi ağacıdır. Bu ağaçtan yiyen Âdem kehanet yetisi kazanmıştır. Bazı kaynaklarda bu sedir ağacından da uzun buğday sapı, bir diğer kaynakta asma kütüğüdür ya da Sukot’ta (Çardaklar Bayramı) meyveleri kullanılan ağaç kavunudur. Hanok’ta bu ağaç hurma ağacı olarak zikredilmektedir (Graves & Patai, 2022, s.119).

Anadolu’da kendisine saygı gösterilen ulu ağaçlar vardır, Bayburt’un Baksı (yeni adı Bayraktar) köyünde huy kesme ağacı denilen 300 asırlık bir ardıç ağacı bulunur. Günümüzde dilek ağacı adıyla anılır olmuştur. Bu ağacın kötü huyları yok ettiğine

inanılır, onun etrafında turlanır, kurban kesilir, kötü huyu arkada bırakıp gidilir (Kına, 2022, s.19-20).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ağaç Kültü**

- Bir ağaç veya çalı yatır ilan edilir. Buraya gidilerek dilek dilenir. Ağaca veya çalıya kendinden bir parça bez parçası bağlanır (K.2, K.9).
- Varsaklarda eskiden ölenler bir ağacın köküne başları gelecek şekilde gömülürlermiş (K.2, K.9).
- Eskilerde ağaca bez bağlanmıyordu, şimdilerde bağlıyorlar (K.47, K.48, K.49).
- İnsanlar ağaç dibine gömülmeyi isterler (K.50).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ağaç Kültü**

- Yatıra gidince oradaki ağaca bez bağlama Mardin bölgesinde yoktur (K.1, K.4, K.11, K.17).
- Ziyarete gidince bez bağlayıp dilek dileyenler var (K.22, K.25, K.26, K.43).
- Şeyhlerin meziyetleri olan insanların, mezarlarında ağaçlara bez bağlanıp dilekte bulunulur. O dakika bez bulunamazsa daha önce bağlı olan bir bez çözülüp dilek dilenip tekrar bağlanır (K.45).
- Ziyaretlere gidince kurdele bağlayıp dilek dilenir. Mardin yöresinde bulunan ziyaretler: Şirin Dede, Şeyh Salih, Şeyh Çavuk, Şeyh Muhammedi Zınnar (K.19).

#### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde ağaç kültürünün en belirgin özelliği olan yatırlarda veya mezarlıklarda bölgede bulunan ağaçlara dilek dilemek için bez bağlandığı görülmektedir.

#### **3.1.4.9.4.3. Ateş Kültü**

Ateşin insanoğlunun dünyasında oynadığı rol düşünülürse önemi daha bir belirginleşecektir. Ateşle ısınılmıştır, yabani hayvanlardan korunulmuştur, gece karanlığı aydınlatılmıştır. Sonraki aşamalarda yemek pişirilmiştir. Daha sonraları topraktan kap kaçak yapıp ateşte pişirilerek sağlaştırılmış, sonrasında topraktan yoğrulan tuğlalar



ateşe tutularak taşlaştırılmıştır. Bu tuğlalar taştan daha kolay işlendiği için evler, kaleler daha kolay inşa edilmiştir.

Ateşin sunduğu imkanlar bunlarla sınırlı değildir. Ateş kullanılarak metaller eritilip kullanılabilir hale getirilebilmiştir. Ateşin insan yaşamına girmesi uygarlığın oluşmasına çok büyük bir katkı sağlamıştır.

Ateşin önemi göz önüne alınırsa her toplulukta özel bir izi olduğu görülecektir. Hindistan'da Vedik mitolojisinde ateş Mâtarişvan tarafından gökten indirildiği söylenir. Mâtarişvan Prometheus'a karşılık gelir gibidir ama Mâtarişvan ateşi, tanrılara hediye edilen kurbanı yakmak için indirmiştir (Frazer, 2018, s.252).

Antik Yunanistan'da ateşin kökeni tanrı Prometheus'a bağlanır. Prometheus, onu gökten bir rezene sapı içinde saklayarak indirmiş ve insanlara vermiştir. Zeus da onu cezalandırmak için Kafkas dağlarındaki bir tepeye zincirlemiş ve görevlendirilen bir kartal her gün gündüzleri karaciğerini yiyormuş, gece karaciğeri tekrar oluşuyormuş. Bu işkence otuz yıl sürmüş Hercules onu kurtarmıştır (Frazer, 2018, s.246-251).

Çin'de ateşi ağaçtaki kuşu gözetleyen bilge biri bulmuştur. Kuş ağacı gagaladıkça kıvılcım çıkarıyormuş. Bilge hemen dal koparıp birbirine sürtüp ateşi yakmış. Bu olaydan sonra o bilge Suy-jin olarak anılmış, günümüzde artık Çince'de suy kelimesi ateş tedarik edilen aygıtın adıdır, muh-say döndürerek odundan ateş çıkaran bir araçtır. Suy-jin-she ateşi bulan kişi anlamındadır (Frazer, 2018, s.138-139).

Nenetsler'de ateşe zarar vermeme ve ateşe saygı duyma devam etmektedir (Vural, 2019, 89).

Saha kamları ateşe süt ve ekmeğin sunma geleneklerini günümüzde de devam ettirmektedirler (Vural, 2019, s.87).

İbranilerde Tanrıya yakmalık sunu sunulması vardır. Bunun ne şekilde yapılacağı Kitabı Mukaddes'te ayrıntılarıyla verilmiştir. Yakmalık sunu olarak kâhin kurbanı kesip iç yağlarını, böbreklerini ve karaciğer üzerindeki zarı yakmalık sunu olarak sunacaktır. Ayrıca, yakmalık tahıl sunusu (mayasız ekmeğin) da vardır, bu sunu yağla yoğrulmuş ince undan yapılmış ve pişirilmiş olmalıdır. Bu sununun küçük parçalara bölünüp ekmeğin üzerine yağ döküldükten sonra ateşe atılarak sunulması gerektiği belirtilmiştir (Kitabı Mukaddes, 2012, s.103-104).

Göktürk türeyiş destanlarında ateşi Türklerin ataları bulmuştur. Destana göre, Göktürklerin ataları Hunların kuzeyinde bulunan Sou ülkesinden çıkmışlardır. Bu ilk atalar yedi kardeşiler. Bu ilk ataların en küçük kardeşleri kurttan doğmuştu ve özel güçleri vardı, tabiat olaylarına hükmedebiliyordu. Bu küçük oğlanın iki eşi vardı. Bunlar yaz ve kış tanrılarının kızlarıydılar. Bu eşlerinden dört oğlu olmuştu. Oğullarının en büyüğü bir yenilgi sonrası bütün obasını alıp dağlara çıkmıştı. Dağların çok soğuk olması sebebiyle obası sıkıntı çekince ateşi bularak obasının hayatta kalmasını sağlamıştı. Diğer üç kardeş bunun üzerine toplanıp onu başkan seçmişler ve ona Türk adını vermişlerdi. Bu destana göre Türk ateşi bulandır (Ögel, 2014, s.636).

Altay destanlarına göre Tanrı Ülgen ateşi bulmuş, üç ateş yakmış, üç ayaklı saç ayağını yapıp vermiştir (Ögel, 2014, s.636).

Yakut Türklerinde ateş, gökte üçüncü katta oturan Ulu-toyon tarafından ateş kargasıyla insanlara gönderilmişti (Ögel, 2014, s.637).

Güney Sibirya'daki Buryatlarda anlatılanlara göre, eskiden insanlar ateşi bilmedikleri için, yiyeceklerini pişiremiyor, ısınamıyorlarmış. Onların bu halini gören bir kırlangıç gökteki Tengri'den ateşi çalmış, insanlara indirirken Tengri durumu fark edip ona doğru yayıyla bir ok atmış. Bu ok kırlangıcın kuyruğuna isabet etmiş, böylece kırlangıcın kuyruğu ikiye bölünmüş. O gün bugündür, insanlar kırlangıcın iyiliğini unutmamışlar, onu avlamamışlar, onun gelip evlerine yuva yapmasını şans olarak görmüşler (Frazer, 2018, s.140).

Normandiya'da anlatılan bir hikâyeye göre, insanlar ateşin eksikliğini anlayıp, iyi tanrıdan bunu kendilerine getirecek bir kuş aramışlar. Bütün kuşlar onların bu isteklerini ret etmiş. Aralarından küçük çitkuşu ateşi getirmek için öne çıkmış. Çitkuşu çok küçük bir kuş olduğundan insanlar onun bu işi yapabileceğine pek ihtimal vermemişler. İyi tanrının mekânı çok uzaktaymış ve ateşi getirirken çok küçük olduğundan çitkuşunun tüyleri yanabilirmiş. Bütün bunları bilmesine rağmen çitkuşu yola düşmüş, Tanrıdan ateşi alıp getirmiş. Yolda tüyleri yandığından diğer kuşlar ona tüylerinden bir parça vermişler. Tek bir cüce baykuş ona tüyünden vermek istememiş. Bu nedenle baykuş sevilmezmiş. Çitkuşunun tüyelerinin benek benek olmasının nedeni de buymuş (Frazer, 2018, s.242-245).

Ateşin bulunmasıyla yiyecekler pişirilmeye başlandığı düşünülse de Fin-Ugor boylarından Vogullar arasında anlatılan bir hikâyede: Düşmanla savaş halinde iken

düşmandan kaçmak için yiyeceklerini çiğ olarak yiyenler düşmanın elinden kurtuluyorlar. Bunlara kutlu kavim deniyor. Bir kısmı ise yiyeceklerini pişirme telaşında düşmana esir düşüyorlar ve köle oluyorlar. Bağımsız olanlar Vogulların soyluları oluyor. Kısaca ateş bilinse bile onu kullanmayan kavimlerde oluyor (Ögel, 2014, s.638).

Türklerde aile ocak ile özdeş anılır. Aile sayısı ocak sayısı olarak ifade edilir. Evin ocağı yani aile ocağı sönmemeliydi. Şimdilerde Türkçede “aile ocağının sönməsi” diye bir deyim vardır. Bir kız eşinden boşanmış baba evine gelmişse “baba ocağına geri döndü” denir. Beddualarda “ocağın sönsün” cümlesi vardır. Altay Türkleri ile Buryat Moğolları arasında yeni bir eve giderken eski evden ateş götürülürdü. Türklerde ev küçük oğlana kaldığı için odçigin yani ateşin sahibi denir. Bütün Fin-Ugor kavimlerinde baba evinden ayrılan çocuklar, baba ocağından kendi ocaklarına ateş götürürlerdi. Yakut Türklerinde evin ocağı yapılacağı zaman kurban kesilir, kurbanın kanı ocağa sürülür ve kurbanın kanı da yakılan ateşe serpilirdi (Ögel, 2014, s.640-641).

Eski zamanlarda Yakutlar konuşurken ateşe eğilerek konuşurlardı, ateş çıtırdıyorsa konuşulanın doğru olduğuna hükmedilirdi. Aynı gelenek Fin-Ugor kavimlerinden Ostiyak ve Samoyedlerde de görülür (Ögel, 2014, s.647).

Yakutlarda ilk lokma ve içkinin ilk yudumu ocağa serpilir, bu ocağın hakkı olarak telakki edilirdi. Çünkü ak saçlı bir kadının ocağın sahibi olduğuna inanırlardı. Teleüt Türklerinde de her ocağın, yeşil veya kırmızı ipekten kaftan giyen, kırmızı, uzun saçları olan bir Ot-Ana (Ot-Ene) diye anılan sahibi vardı. Fin-Ugor kavimlerinin bazılarında ateş ruhu Küçük Kız olarak anılırken Samoyedlerde kırmızı mantolu ateş cadısı olarak anılmıştır. Ögel’in belirttiğine göre Abdulkadir İnan, ‘Al ruhu hakkında’ adlı makalesinde al bayrak ve ateş kültü arasında bir bağ olabileceğini, ayrıca Al bastı ruhunun da ateş ilahesi ile ilgili olduğunu belirtmiştir. (Ögel,2014, s.651-655).

Eskilerde Altaylarda tanrı Ülgen’e yapılan kurban töreninin üçüncü günü 9 veya 12 kişi (bu kişilerin son yıllarda bir akrabası ölmemiş olmalı) toplanarak kurban için hazırlanan çadırdaki taptı ve ateşe üç defa ayran sunumu yapılırdı. Bu sunum sonunda ellerindeki sunum yaptıkları tahta kepeçleri havaya atarak düşme şekillerinden fal bakarlardı (Radloff, 1994, s.65).

Sibiryalı Türkleri (Altay, Tuva, Hakas, Saha, Şor) arasında ateşin koruyucu gücü olduğuna inanılır. Ateşe tanrı payesi verilmez, ama saygı duyulur. Pekarskiy Sahalarda “tanrı” kavramı için “ayı” kelimesinin kullanıldığını, iye anlamında ise “iççi”

kelimesinin kullanıldığını belirtir. Genel olarak ateşin insanlarla tanrı arasında bir iletişim aracı olabildiği, ateşin yükselerek tanrıya ulaştığı düşüncesi mevcuttur. Diğer toplumlarda da ateşin özel bir yeri vardır, ama Sibiryalı Türkleri arasında yaşamın olmazsa olmazı olduğu için ateşin daha da bir önemi vardır. Hayatlarında yer alan birçok unsurda olduğu için başlangıç ve bitiş noktalarında ateşe önem atfedilir. Evlilikte, ayrılıklarda, ölümlerde, hastalıkta, yola giderken ateşe sembolikte olsa bir anlam yüklendiği görülür. Boşanan çiftlerin ocak ateşi söndürülmeden boşanamayacağına, ateşin bir nevi koruma gücü olduğuna, Şor Türklerinde ölenin evinin ateşinin kırkinci gün söndürülmesiyle, ölenin ruhunun öbür dünyaya geçeceğine inanılır. Altay Türklerinde ev iyeleri, artı ateş iyeleri de vardır. İnanışa göre bu iyeler genç kızlar şeklindedir. Tuva Türkleri için de ocak ateşi kutsaldır. Ocak ateşi üzerine konan üç ayaklı sacayağına bile önem ve anlam atfedilir. Bu sacayağının ayakları insanoğlunun geleceği, geçmişi ve bugünüdür (Dilek, 2007, s.33-35).

Türkiye’de bulunan topluluklarda da ateşe ayrı bir önem atfedildiği görülür. Rişvanoğlu’na göre Erzincan ve çevresindeki Kırmanç ve Zazalarda, Kalafat’a göre Diyarbakır bölgesinde, Mustafa Aksoy’a göre Ağrı ve Elazığ’da ateşe su dökülmez, Palu ve Maden’in köyleriyle, bazı Alevi köylerde güneş batarken veya battıktan sonra ateşe su dökülmez, Ahundov’un aktardığına göre Azerbaycan’da gece başkasına ateş verilmez (Dilek, 2007, s.35).

Ateşle arınma eskiden beri bilinen ve uygulanan bir yoldur. Göktürk çağında Kırgız Türkleri Çin ve Arap kaynaklarında belirtildiğine göre ölümlerini yakıyorlardı (Ögel, 2014, s.660-661).

Jean Paul Roux, Jean de Plan Carpin’in Batu’nun sarayına girerken iki ateş arasından geçirildiğinden bahseder. Moğollarda yeni gelin iki ateş arasından geçirilerek arındırılır (Dilek, 2007, s.45).

Japon mitolojisinde bizdeki Havva’ya denk gelen karakter İzanami’dir. İzanami en son çocuğu ateş kamisini dünyaya getirir, getirirken de ateş onu yaktığı için ölür. Kocası İzanagi (bizdeki Âdem karakterine denk gelir) öfkesinden bebeği kılıcıyla böler, parçalar. Bu parçalardan 8 tane dövüş ustası ve demir kamisi doğar (Ashkenazi, 2022, s.267-268).

Ateş sembolik olarak da toplumlarda yerini bulmuştur. Ateşin rengi “kırmızı” diğer söyleyişle “al” birçok yerde karşımıza çıkmaktadır. Kırmızı renk ateşe atıf yapmak için kullanılan bir renktir.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ateş Kültü**

- İnsanlar arınmak için ateş üzerinden atlama ritüeli gerçekleştirirler (K.2, K.3, K.9).
- Türkçede yaşayan “ocağı söndü, baba ocağına geri döndü, kör ocak” deyimleri Varsaklarda da kullanılır (K.2, K.3, K.9, K.50).
- “Baba ocağımı tütüt” denir (K.50).
- Ateşe tükürülmez, üstüne çiş yapılmaz (K.2, K.3, K.9).
- Törenlerde ve kutlamalar zamanı ateş yakılır, ateş üzerinden atlanır, ateş üzerinden atlanırken dilek dilenir (K.2, K.3, K.9).
- Acele acele gelip giden kişiye “ateş almaya mı geldin” derler (K.2, K.28).
- Kutlamalarda (30 Ağustos Zafer Bayramı gibi) ateş yakılır (K.50).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ateş Kültü**

- Ateşe tükürülmez, üstüne çiş yapılmaz, günah bulunur (K.1, K.4).
- Ateşe su döktürülmez (K.1).
- Ateşe tükürülmez (K.33, K.34, K.43).
- Ateşe besmelesiz dokunulmaz (K.41, K.42).
- Ateş üzerinden atlanırken dilek dilenir (K.1, K.4).
- Mardin Araplarında da ateşe saygı vardır. Ateşin üzerinden arınma için atlama ritüeli vardır. Hıdırellez günlerinde yerde yakılan ateşin üstünden atlanır (K.1).
- Ateş varsa, o ateşten köz alınır (K.1).
- Mardinlilerde de “kör ocak, ocağı söndü” deyimleri kullanılır. “Kör ocak” deyimini çocuğu olmayanlar için kullanılır. “Ocağı söndü” deyimini genç öldüğü zaman kullanılır (K.1, K.4, K.43).
- “Baba ocağına döndü” deyimini yörede kullanılır (K.43).
- Ateşe nazar için harmel, tuz, soğan kabuğu atılır ve yakılırdı (K.1, K.4, K.17).
- Ay tutulmasında çocuklar ellerine meşale alıp tekerleme söyleyerek dolaşırlardı. Bazı çocuklar da teneke çalardı (K.14).
- Hıdırellez için yakılan meşale tekerlemesinde “meşalenin tanrısı” söylemi vardır (K.1).

- Ateşin hayatımızdaki en büyük katkısı ısınmaktı (K.1).
- Biri vefat ettiği zaman ocağı söndürülmezdi eskiden (K.33, K.34).
- Acele acele gelip gitmeye çalışan kişiye “ateş almaya mı geldin?” denir (K.1, K.4, K.25, K.26).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde ateşe özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Ateş üzerine birdenbire su dökülmemesi istenir, inançlara göre ateşin içinde cinler olabileceği, bu su dökülmesinden rahatsız olabilecekleri ve su dökene zara verebileceklerine inanılır (Öztürkatalay, 1995, s.335-336). Dilde de ateşle ilgili bir dizi söyleme rastlanır. Bunlar; Kör ocak, ocağı söndü, baba ocağı, ateş almaya gelmek olarak sayılabilir.

### **3.1.4.9.4.4. Su Kültü**

İlk yerleşim bölgelerine bakıldığında bir su kenarına yerleşim yapmanın tercih edildiği fark edilmektedir. Ayrıca insanlar için erken dönemlerden beri su arınma ritüellerinin bir parçasıdır. Hatta günümüzde Hristiyan geleneğinde vaftiz olayı olarak hala devam eden bir ritüeldir.

Su insan hayatında en önemli yeri tutan bir maddedir. Bebek bile anne karnında bir sıvı kesesinin içinde 9 ay korunur. Kalp bile bir sıvı kesesinin içinde konumlanmıştır. Bu sayede kalbin ritimli çalışmasından dolayı oluşan sesi duymuyoruz.

Ab-1 Hayat (sonsuz yaşam) adını taşıyan ölümsüzlük sağlayan bir su hikâyesi vardır. Bu su hikâyelerinde ab-1 hayat suyu kimi zaman bir kuyunun içinde, kiminde bir oluğun veya çeşmenin suyu olarak, bazen de kayadan akan bir şelale ve onun önündeki havuzda biriken su olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sudan içen ve bu suda yıkanan canlı ölümsüzlüğe ulaşır, hastaysa iyileşir, hatta yaşlı ise gençleşir.

Hint toplumunda suyla arınma ritüelleri var. Ganj nehrinde hac ibadetleri için suya giren insanlar oldukça bilinen bir olaydır. Bu ibadetin yapıldığı en bilinen yer Ganga'nın kuzey kıyısındaki Uttar Pradesh'in güneydoğusundaki Varanasi'dir (Banaras, Benares veya Kashi olarak da bilinir). Hindular, Budistler ve Jainler için kutsaldır. Bunun haricinde evin içinde tanrılara adanmış bir bölme içinde, banyo yaptıktan (suyla arınma) sonra tanrılara mum yakmak adetleri vardır. Günlük banyolarda ataların anısına bir miktar su ikram edilmiş (<http://countrystudies.us/india/>, Erişim tarihi: 22.11.2022).

Japonlarda Ainu halkının mitolojisinde Waka-ush-kamui adı verilen bir su ilahesi vardır. Ainulara göre su kaynakları saygıyı hak eden alanlardır (Ashkenazi, 2022, s.420-421).

Bahreyn’de MÖ 3000 yılına veya daha eski olabileceği düşünülen bir mâbet kalıntısında suyla kutsanma, vücutlarını temizleme, dini merasimler için inananların su içtiği bir kuyu bulunmuştur. Bu Mekke’de Zemzem kuyusunun özelliğinin aynısı gibi görünmektedir (Ali, 2018, s.503).

Altaylarda dağın, denizlerin, göllerin ruhu olduğuna inanılır ve bu ruhların bölgeyi koruduklarına inanılır. Türkler için su kutsal sayılır. Kaynak başlarına basılmaz ve buralara ev yapılmaz (Bal, 2018, ss.77-91).

Türklerde kutsal sayılan su gökyüzünden inmiştir (Bal, 2018, s.121).

Eski Türklerde akarsuya girip yıkanılmazdı, yıkanmak suyu kirletmek demektir, suyu kirletmek büyük bir günah işlemektir. İnsanların ve hayvanların hasta olarak bu bedeli ödeyeceği düşünülürdü (Sümer, 1999, s.75).

Suya her zaman bir önem atfedilmiştir, bu hayata da çeşitli ritüellerle yansımıştır. Örnekleme gerekirse, yeni doğan bebeğin ve annenin kırklanması olayı, vefat edenin yıkanması, hatta İslamiyet’te ibadet öncesi suyla abdest alma suyun arınma ritüellerinin bir parçasıdır.

Tatar halklarında (Bulgar, Suvar, Sibir, Hun, Kıpçak Türkleridir) uzun süre yağmur yağmadığında o bölgenin halkı bir çeşme etrafında toplanır, dualar edilir, çömeli sırayla çeşmenin sularından içilip, suyu kendi üstlerine ve çevreye saçarlardı böylece Tanrıdan yağmur yağdırmasını dilerlerdi. Yağmur yağınca da çeşme iyesine teşekkür ederlerdi (Karimova, 2016, s.889).

Tatar Türkleri arasında sulak bölgelerde (göl, nehir gibi) koruyucu iyeler vardı. Bu iyeler aile şeklindeydi, Su Babası, Su Anası, Su İyesi (bu oğuldur). Su Babası suya saygısızlık edenleri cezalandırmış. Bu nedenle vücudunda çıban çıkınca bunun Su Babasının cezası olduğuna inandıkları için bir avuç bulguru tuz ile karıştırıp suya atılmış. Bazıları da sadece bulguru bir beze sarıp suya bırakırlarmış. Sibiryaya Tatarları ekmek pişirip suya bırakırlarmış. Hatta hiçbir özelliğini bilmedikleri suyu kullanmak önce kadınlar saçlarından, erkekler saç veya sakallarından bir tel koparıp suya adak sunarlarmış. Kimi zaman üzerlerindeki giysilerinden birer ip de bu adak görevini görürmüş. Gıylmanov’a göre bir zamanlar Su Babasına kızları kurban verirdirmiş.

Günümüzde bazı yerlerde köye başka bir köyden gelin alınınca, yeni gelen gelini Su Babasına tanıtmak için suya atarlarmış buna da Su babasına kurban (kalın) derlermiş. Hasta insanlar tan ağarırken gider çeşmeden su alırlar bu suyla (Tan Suyu) yıkanıp derman umarlarmış. Hatta yeni doğan bebekler ilk banyolarını çeşme suyuyla yaparlarmış. Ayrıca eskiden insanlar çeşme yanında kurban kesip, adak ve sadaka verirlermiş (Çetin, 2007, s.26-28).

İtalya Roma'daki aşk çeşmesine para atılma olayı da su iyesinden dilek dileme girişimidir (Karimova, 2016, s.889).

Moğollarda su kutsal görüldüğü için, içinden çıkan balık da yenmezmiş. Moğollar Onan ve Kerulen nehirlerini kutsal kabul ederken, Göktürklerde Orhun ve Tula nehirleri kutsal edilirmiş, hatta yıkanmak takdis olmak demekmiş (Makas & Kalafat, 2017, s.49).

Eski Mezopotamya ve Anadolu'da yaşayan halklar suyun bütün pisliklerden, kötülüklerden insanı arındırdığını bu nedenle suç ve günahları da nehrin ortaya çıkaracağını düşünmüşlerdi (Florioti & Demirci, 2013, s.37).

Mezopotamya'da Dicle ve Fırat, Anadolu'da Kızılırmak tanrısallık yargılama işlemi için kullanılmışlardır (Florioti & Demirci, 2013, s.29).

III. Ur sülalesi zamanında Ur-Nammu kanunlarında suya atma cezaları uygulanmaktaydı. Bu cezalandırma şekli zina suçunda, büyü yapma, eşi inkâr etme gibi suçlar işlendiğinde uygulanmıştır. Bu cezalandırma şekli tanrısallık bir yargılama şekli olarak görülmektedir. Burada nehir tanrısının eğer kişi suçluysa dibe batıracağı, suçsuzsa onu yukarı atacağına inanılırdı (Arslantaş & Septioğlu, 2016, s.10). Yargılama şu şekilde yapılmış. Kişi nehre atılmadan bir gün önce kendisine söylenen duaları okurdu, bu işlemden sonra ellerine kutsal su dökülürdü. Suçları yüzüne karşı sayılır ve arkasından nehre atılırdı. Yargılama tapınak görevlilerinin gözetiminde yapılır ve hakimler tarafından izlenirdi (Florioti & Demirci, 2013, s.31).

Hititler suya gerekli önemi vermişlerdir. İbadet yapmak için temiz olmak gerekiyordu. Su maddi ve manevi arınma için kullanılıyordu. Tapınaklara girebilmek için giysilerin ve bedenlerin temiz olması gerekiyordu. Bu tanrıya saygı göstermenin en önemli koşuluysa. Saç, sakal temizliği, kıyafet düzeni bile önemliydi (Florioti & Demirci, 2013, s.36).

Hititler başlarına gelen her şeyde tanrının lütfu veya öfkesinin rolü olduğunu düşündükleri için, kurban törenleri düzenlerlermiş. Bu kurban törenlerine katılmadan



törenlerle ve dualarla ağızlarını ve bedenlerini su ile temizlerlermiş. Bu suyla arınma işlemi için kutsal kabul edilen su kullanılmış. Bu suya dualar okunarak kutsallık kazandırılmış (Florioti & Demirci, 2013, s.36).

Hititlerde Kızılırmak tanrı rolü üstlenmişti. Bunu ceza olarak suya atma uygulamalarından anlamaktayız. Bu konuda çok az elde bulgu vardır. Örneğin Kültepe’de bulunan bir tablette Asurlu bir tüccarın düşman bir kralla iş birliği yaptığına hükmedilerek hapse atılması üzerine Karım temsilcileri aracı olarak tüccarı tutuklatan kral ve kraliçeyi ikna etmek için onlara Asurlu tüccarın ya kendi tanrısı Assur’un kılıcı önünde yemin etmesini veya sıradan bir şehir halkı gibi nehre gitme işleminin yapılmasını önermiştir (Florioti & Demirci, 2013, s.37).

#### **3.1.4.9.4.4.1. Hızır (Hıdır) Kültü**

Halk inanişında zor durumda olana yardım eden, bereketle ilişkilendirilen, genelde yaşlı olarak ortaya çıkan (genç olarak geldiği de olur), ölümsüz olan, zamanda yolculuk yapabilen, duvarlardan bile geçebildiği söylenen olağanüstü özellikleri olan bir kutsal varlıktır.

Halk arasında Hızır’ın elinin baş parmağı olmadığı veya arkanı döndüğün zaman yok olduğu ifade edilir (K16). Hızır kelimesinin etimolojisine bakıldığında, Arapça xıdır; Kur’an’da anılan ölümsüz bir şahsiyet, yeşillik, yaş meyve ve sebze anlamındadır (Nişanyan, 2020, s.362). Yeşil renkle ilişkilendirilmesi yeşil rengin yaşamın rengi olması dolayısıyla olmalıdır.

Eski Türk kültür çevresinde Hızır benzeri ak sakallı, beyaz elbiseli ihtiyardan bahsedilir. Bu kişide ölümsüzdür, akboz atlıdır, istediği insan şekline girebilir. Moğollarda da böyle bir şahsiyet bulunur, bu şahsiyetin adı Tsaghan Ebügen’dir (Beyaz İhtiyar), elinde ejderha başlı bir baston taşır, bunun atı bulunmaz. Hatta Çinlilerde bile Hızır benzeri bir ermiş vardır. Taoizm inancında Chang Kuo-Lao adında bir ilah bulunur, bu ilah da ölümsüzlük sembolüdür, beyaz bir katırı vardır, gideceği yere ulaşınca bu katırı bir kâğıt gibi katlayıp çantasına koyar, eski haline getirmek istediğinde üzerine su serper (Ocak, 2019, s.126-127). Ayrıca çeşitli halk hikayelerinde Hızır ile birlikte İlyas peygamber de anılır. İlyas çöllerde veya sularda, Hızır ise çayır ve bahçelerde insanlara yardıma koşar. Bazı yerlerde tam tersi Hızır suyla İlyas karayla bağlantılıdır.

Zülkarneyn halasının oğlu “Elyesa” ve askerleriyle ab-ı hayat suyunu aramaya çıkar. Karanlık ülkesine seyahat ederler. Elyesa’nın diğer bir adı Hızır’dır, Hızır iyi niyetli olması, dünyanın maddi saltanatıyla ilgisinin olmaması nedeniyle ölümsüzlüğe ulaşır, ab-ı hayat suyunu bulur. Bu sudan içer ve hatta yıkanır. Sonra bu suya Zülkarneyn’i götürmeye çalışır, suyun yerini bulamaz, bu gerçekleşemez. Çünkü, hayat suyu dünyanın maddi saltanatıyla bir araya gelemez (Ocak, 2019, s.192-193).

Hızır, halk inanışlarına göre, dilek yerine getiren, zorlukları gideren, zalime ceza, yoksula bereket, hastaya şifa, hatta gelecekte haber verendir. Hızır giysisinin yeşil veya beyaz olduğu yönünde rivayetler olsa da Hızır’ın sıradan bir insan gibi de görülebildiği inancı daha yaygındır. Halk arasında dolaşır, sadaka ister, yer tarifi sorar, insanları böyle denediğine inanılır. Özellikle zorda olana yardım ettiğine inanılır. Hatta oturduğu yerin çayır çimen olduğu bile rivayet edilir (Ocak, 2019, s.67).

Hızır’ın görülmesi ve yetişmesi için tek şart iyi insan olunmasıdır. Halk arasında “Kul sıkışmazsa, Hızır yetişmez” derler. Masallarda derviş kılığında, yaşlı kişi olarak karşımıza çıkar. Savaşlara diğer erenlerle birlikte katıldığı hatta savaşlarda askerlerin önünde onun yürüdüğü söylenir.

Ab-ı Hayat suyundan içtiği için ölümsüz olduğu, bu sudan içtikten sonra nebi olduğu inancı vardır. Hızır’ın ledün ilmini bildiği ifade edilir. Hatay’daki Aleviler arasındaki inanışa göre Hızır nurdan yaratılmıştır. Nurdan yaratıldığından ölümsüzdür, Allah’la görüşebilecek kadar yüce bir ruhtur (Çınar, 2020, s.65-67).

Hızır, Hz. Musa ile birlikte hikâyeleri anlatılır. Pişmiş balığı canlandığı, iki denizin birleştiği yeri bildiği, en önemlisi ölümsüzlük sırrına ulaşmış, zamanda yolculuk yapabilen, çeşitli şekillerde bedenlenebilen bir şahsiyettir.

Alevilerde ocak ayının sonundan şubat ayının sonuna kadar ki 40 gün Hızır ayıdır. Yöreden yöreye değişebilmektedir, bazı yerlerde 15 ocak, 15 şubat arası Hızır ayı kabul edilir. Kışın sonuna yaklaşıldığı için erzaklarda azalma vardır, bir an önce Hızır’ın gelmesi gerekmektedir. Bu günler eski takvime göre cemre düşme zamanlarına denk gelir. Cemrenin birincisi havaya (19-20 şubat), ikincisi suya (26-27 şubat) ve üçüncüsü de toprağa (5-6 mart) düşer. Cemre, Ar. kor, köz manasında “camrat” kelimesi vardır. Aramca “gamərā” kor, köz, Akadca “gumāru” aynı anlamdadır (Nişanyan, 2020, s.148). Hızır yaz ayına hükmeder. Dersim’de “Wayır” denilen sahip olan ve koruyan, kollayan tanrı Hızır ile eş tutulur. Kimi yerde Hz.Ali’yle eş tutulur. Bektaşî cem törenlerinde

12'inci post mihmandar postudur, bu postun sahibi Hızır'dır. Hızır'a "sahibi zaman" denir. Hızır'ın Ab-1 Hayat suyunu bulup içerek, Hak katında nebiliğe sahip olması şerefine üç gün oruç tutulur. Bu orucun ilk tutulduğu gün sabah güneşin doğuşunda kapı eşliğinde hazır bulunup, güneş ışığının düştüğü toprağa eğilip "ya Hızır!" diye seslenilir. Bu üç gün sonunda Hızır günü sayılıp, kömbe yapılır veya kurban kesilip yenir. Her köyün Hızır günü ayrı bir gün tayin edilir, çünkü kaynakların azaldığı bu dönemde eldekini paylaşmak genel amaçtır. Alevilerde kurban kesmek sözü yerine "kurban tığlamak" kullanılır. Kurbanın ilk önce ciğeri pişirilir, ikram edilir. Kurbanın etini çiğ dağıtmak yerine pişirilerek beraber yenmesi esastır. Kurbanın belalara karşı koruyucu olması beklenir. Kemikleri toprağa gömülür. Kediye köpeğe verilmez, günahdır (Çınar, 2020, s.63-70). Alevilerde cem perşembe gecesi kutsal görüldüğünden o gün yapılır, Hızır yardıma çağrılır. Kurban kesmek şart değildir. Kömbe yapılır, paylaşılır. Kömbe bıçakla kesilmez, elle bölünerek paylaşılır, bıçakla kesmek günah kabul edilir. Meyve dağıtılır, meyve olarak da elma Hızır'ın meyvesi kabul edilir (Halis, 2021, <https://www.indyurk.com/node/311246/haber/alevili%C4%9Fin-en-kutsal-ay%C4%B1-h%C4%B1z%C4%B1r-ay%C4%B1> Erişim tarihi: 24.03.2023).

Hızır orucu tutulduğu zamanlarda dilekler de dilendiği için bekar gençler orucun üçüncü günü oruçlarını açtıktan sonra su içmezler ve tuzlu kömbe yiyip rüyalarında kendilerine evlenecekleri kişinin su ikram edeceğine inanılır (Çınar, 2020, s.70).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Su Kültü**

- Yeni doğan bebek ve annesi kırklanır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Vefat eden kişi yıkanır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Abdest alınır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Banyo yaparken su artırılmaz (K.2).
- Hızır'a inanılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Hızır bilinir (K.47, K.48, K.49, K.50, K.53, K.56).
- Hızır, yemez içmez (K.2, K.47, K.48, K.49).
- "Hızır sıkıntıda olanı ziyarete gelirmiş, onu gören sıkıntılarında kurtulmuş" öyle derler (K.3).
- Hızır darda kalana yardım eder derler (K.3).
- "Her geleni Hızır bil" derler, çünkü Hızır bilinmez (K.47, K.48, K.49, K.50).

- Darda kalınca “yetiş ya Hızır” denir, biri dar zamanda yetişirse “Hızır mısın? denir, biri dar zamanda yardım ettiğinde “Hızır gibi yetişti” denir (K.50).
- “Yetiş ya Hızır” denir (K.53).
- Hızır’ın gölgesi olmaz (K.53).
- Zemzem suyu içince dilek dilenir (K.2, K.3, K.9).
- Zemzem suyu ayağa kalkıp, kibleye dönüp öyle içilir (K.3).
- Zemzem suyu kutsal kabul edilir (K.2, K.3, K.9).
- Zemzem suyu kutsal ve şifalıdır (K.53).
- Suya tükürülmez, ırmaktaki akan suya bile saygı vardır (K.50, K.52, K.55, K.56).
- Ayakta su içerken besmele çekilir (K.50, K.54).
- Eskiden normal zamanlarda su oturularak içilmesi tavsiye edilirdi (K.3).
- Hacdan dönenler kendini ziyarete gelenlere zemzem suyu ikram ederler (K.2, K.3).
- Nazar değen insanın üzerindeki nazarın gitmesi için banyo yaptırılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Yola gidenin arkasından su dökülür (K.2, K.3, K.7, K.8, K.9).
- Kötü rüya görünce musluk açılır suya anlatılır (K.2).
- Rühayı nasıl yorumlarsan öyle olurmuş, kötü kalpli olur, kötülük düşünürse rüya o şekilde gerçeğe dönebilir denir. Bu nedenle kötü rüya suya anlatılır (K.9).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Su Kültü**

- Mardin Arapları arasında “Hızır” olarak anılır (K.1, K.17, K.22).
- Yörede Hızır bilinir (K.33, K.34, K.36, K.40).
- Ezrail ve Musa’yla ilgili Hızır hikâyeleri var. Ezrail’in görevi can almak, birbirlerine engel olmuş oluyorlar. Musa’nın görevi de halkı bilgilendirip Tanrı’ya yönlendirmek, Hızır’ın görevi farklı tanrıya inanmış ve yardım isteyenlere ulaşıyor. Bu nedenle ikisi de Hızır’a arkadaşlık edemiyorlar (K.1).
- Mardin çeşmeleriyle ünlüdür, bu çeşmelerden akan suyun şifalı olduğuna inanılırdı (K.13).
- Suyun her türlü kötülüğü çözdüğü, yok ettiği kabul edilir. Bu nedenle büyü yapıldığına inanılan bir kâğıt bulunduğu bu götürülüp suya atılır (K.1, K.4).
- Suya saygı vardır, ayakta su içmek yerine, oturarak içmek tercih edilmelidir. Bu bir tavuğun bile gagasını kaldırarak suyu yutması, suyu yutarken tanrıyı anması şeklinde

ifade edilir. Bir hayvan bile akli olmadığı halde tanrıyı anıyorsa eşrefi mahlukat olan insan niye tanrıyı anmasıdır (K.1, K.4).

- Yeni doğan bebek ve annesi kırklanır (K.1, K.4, K.22).
- Banyoya çiş yapılmaz günahdır (K.45).
- Zemzem suyu içince dilek dilenir (K.1, K.33, K.34, K.43, K.44).
- Zemzem şifadır (K.43).
- Zemzem suyu içerken ayağa kalkıp kıbleye dönülüp, dua edilir, dilek dilenir (K.22).
- Zemzem suyu kutsal kabul edilir (K.1, K.22, K.32, K.33, K.34, K.43).
- Haçtan dönen kişiler, kendini ziyarete gelen eşe dosta hediye olarak zemzem suyu hediye ederler (K.1, K.22).
- Haçtan dönen gelenlere zemzem ikram eder “Allah onlara da gitmeyi nasip etsin” diye (K.32, K.33, K.34, K.43, K.44).
- Vefat eden kişi yıkanır (K.1, K.4, K.22, K.31, K.32).
- Abdest alınır (K.1, K.4, K.22).
- Hızır’a inanılır (K.1, K.4, K.17, K.19, K.22, K.41, K.42, K.43, K.İ2).
- “Kız kardeşim küçükken yüzünde kan çibanı çıkmış, annem ne yapacağını şaşırılmış, doktora götürmeye niyetlenmiş. Bebeği alıp yola çıkmış. Yaşlı bir adam yaklaşır yalnız başına nereye gittiğini sormuş. Annemde bebeğim bu durumda onu doktora götürüyorum diye cevaplandırmış. Yaşlı adam elini bebeğin yüzüne dokundurmuş. Sen yalnız başına bir yere gidemezsin. Evine dön, bebeğin iyi olacak kızım demiş. Kadın o an fark etmiş ki bebeğin yüzü düzeliyor. Hem şaşırılmış hem sevinmiş. Yaşlı adama para vermek istemiş, elini tutmuş, eli kemiksizmiş. O dakika şaşırılmış. Hızır ayleselam yok olmuş. Kız kardeşim iyi olmuş” (K.42).
- Hızır bilinir ama medet Allah’tan istenir (K.40).
- Hızır’ın hikmeti darda olana yetişir (K.17).
- Suyu tükürülmez (K.33, K.34, K.43).
- Banyo yaparken su artırılmaz (K.4).
- Suyu saygı vardır, ayakta içilince “Ya Rabbi bu suyu başımızdan eksik etme” diye dua edilir (K.43).
- Hızır’ın üstünde yeşil bir şeyler olduğuna inanılır, yürüdüğü yerin çayır çimen olduğuna inanılır, nur olduğuna inanılır (K.36).
- Hızır’ın giysilerinde muhakkak yeşil bir şey bulunur (K.43).
- Hızır için sağ baş parmağı bir boğum kesen insanlar var (K.36).

- “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmezmiş” sözüne inanılır (K.1).
- Hızır’ın üstündeki giysilerde veya sarığında mutlaka yeşil bulunur denir (K.1).
- Çok sıkıntısı olana Hızır’ın yardım edeceğine inanılır (K.1).
- “Yetiş ya Hızır” denir (K.43).
- Nazar değen insanın üzerindeki nazarın gitmesi için banyo yaptırılır (K.1).
- Yola gidenin arkasından su dökülür (K.1, K.4, K.22, K.43).
- Hızır’ın baş parmağının kemiği olmadığına inanılır (K.33, K.34, K.43, K.İ2).
- Hızır’ın yürüdüğü yer çayır, çimen olur (K.33, K.34).
- Hızır Hay’dır (K.40, K.41, K.42, K.43, K.İ2).
- Hızır bütün dünyayı dolaşır (K.43, K.İ2).
- Hızır yemez, içmez, gerçekte görünmez, gölgesi olmaz (K.43, K.İ2).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde suyla arınma ritüellerinin olduğu görülmektedir. Hızır’a inanılmaktadır. Her iki grup tarafından Hızır’a özel bir önem atfedildiği görülmektedir. Hızır’ın ölümsüz olduğu, yemediği, içmediği, gölgesi olmadığı, yürüdüğü yerin çayır çimen olduğu, en azından giysisinde bir yeşil olduğuna inanılıyor. “Hızır haydır” ifadesi Hızır’ın ölümsüz olduğudur, “hay” diri demektir. Darda olan iyi niyetli insanlara yardım edip, yol gösterdiğine inanılmaktadır. Bazılarınca eli kemiksizdir, baş parmağı yoktur arkamı dönersin yok olur.

### **3.1.4.10. Yaratılış ile İlgili İnançlar**

#### **3.1.4.10.1. Ata Kültü**

İnsanların varoluşlarını borçlu oldukları atalarına saygı ve sevgi duydukları bir gerçektir. Bunun en önemli nedeni anne ve babaların çocukların dünyaya geldiği andan itibaren onların hayata tutunması için gerekli olan her şeyi yerine getirmeleri, onları koruyup kollamaları, hayatta kalmaları için gerekli bilgiyi onlara aktarmalarıdır. Gerçek hayatta bu kadar yardım alınan ataların öldükten sonra gökyüzüne çıktığında çocuklarını unutmayacağı, bulunduğu tanrı katında yine onların iyilikleri için çalışacağı, hatta gücü yetmezse tanrı katında olduğu için çocuklarının isteğini tanrıya iletebileceği şeklinde bir inanç mevcuttur.

Annelerin çocuklarını kaderlerini değiştirecek kadar çok sevdikleri hemen her kültürde yer alır. Yunan mitolojisinde Aetolian diyarındaki Kalydon'un reisi Oineus ve karısı Althaia'nın bir oğulları olur. Bu oğullarına Meleagros adını koydular. İyi bir kader yazması için tanrılara adaklar sundular. Ama kader tanrıçaları olan üç kız kardeş Moiralar merhametsizce bebeğe gözlerini dikip ocakta yanan odunlar tamamen yandığında bebeğin de öleceğinin kehanetinde bulunmuşlar. Anne Althaia hemen kalkıp yanan odunları söndürüp saklamış, böylece bebeğini ölümden kurtarmıştır. Meleagros büyümüş bir sürü şey başarmıştır. Bir olay yüzünden annesi ona kızmış ve sakladığı odunları çıkarıp yakmış ve oğlunun ölümüne sebep olmuştur. Akabinde anne kahrolmuştur (Cox, 2021, s.182-187).

Sümerlerde insan nasıl yaratıldığına dair bir tablet daha bulunmamıştır. Tanrıların kendilerine yardım etsin diye yarattıkları Anunakiler vardır. Onların yaratılışı şöyledir: İlksel deniz (bütün tanrıları yaratan ana, Nammu) tanrıların gözyaşlarını getirir, Enki annesi Nammu'ya "bunlara kilden kalp, kol, bacak yoğur, sonra Ninmah ve doğum tanrıçaları üzerinde çalışıp, onları tamamlayacaklar" der. Sonrasında Anunakiler yaratılır (Kramer, 2017, s.132-133).

Babililerde insanlar Tiamat'ın (Suların koruyucu ejderhası) sevgilisi Kingu'nun l bedeninden kan ve kemik alınarak Marduk tarafından yaratılır (McCall, 2017, s.79-89).

Altaylılarda güneş iyilik saandır, ışıklarını ve sıcaklığını soğuk yer üzerine gönderir ve kudretiyle yeryüzünde hayatı oluşturur. Yaşam karanlık ve ışık arasında yaşanır. zerinde yaşanılan dünya Yersu'dur. Yersu insana yedi dağıyla ve sularıyla ikamet, yiyecek ve yaşaması için gerekli nesnelere sunar. Bu nedenle insan ona dua eder ve hediyesini sunar. Herhangi bir tehlikeli dağ geçidinde veya şiddetli akan nehir geçitlerinde yolcu, o yerin tanrısına minnettarlığını ifade etmek için, daha önce yolculuk edenlerce teşekkür etme adına orada oluşturulmuş olan taş öbeğinin(obo) zerine taş koyar veya kutsal bir ağaca bez bağlar. Bu şekilde ışık ve karanlığı oluşturan güce ulaşmaya çalışır. Bunlar yine de değişken ögeler olduğundan ona her daim yardımcı olacak, Tanrıya onun dileğini iletebilecek g, ışık dünyasında tanrıyla yaşayan atalarıdır. Bu nedenle onların yardımına başvurulur. Atalarla direkt iletişimde bulunmaktan korkulur. Bu atalarla iletişimi Kam'lar sağlar. Kam onlarla konuşup geleceği söyleyebilir, hastalara şifa verebilir (Radloff, 1994, s.17-19).

Çin yıllıklarına göre ilk Türkler bir mağarada çoğalmışlar sonrasında Juan Juanların boyunduruğuna girmişlerdir. Bu nedenle Tabgaç ve T'u-küeler atalarının mağarasını her yıl ziyarete hacca giderlerdi, o mağarayı kutsal kabul ettiklerinden kurban sunar, orayı hep ziyaret ederlerdi (Roux, 2020, s. 36).

Germanler, topraktan doğan tanrı Tuisto'ya inanırlar, ilahiler söyleyerek onu överler. Çünkü Tuisto'nun oğlu Mannus'u ırklarının atası kabul ederler. Mannus'un üç oğlunu ise kurucuları sayarlar (Tacitus, 2016, s.27).

Roma İmparatoru Sezar'a göre Keltler baba tanrı kavramı doğrultusunda soyundan geldiklerini düşündükleri "dispater" adlı tanrıya tapıyorlarmış (Demandt, 2021, s.12).

Yahudiler kendi soyundan kadınlarla evlenmek zorundadırlar, yani hem ana hem de baba tarafından Yahudi olmak zorunluluğu vardır (Çinpolat, 2017, ss.141-143).

Araplar baba soyunu baz alırlarmış. Eskilerde ana soyunu esas aldıkları yönünde emareler mevcuttur (Apak, 2019, s.147).

Japonlar mitolojik ata olarak İzanagi ve İzanami'den geldiklerine inanırlar. İzanami bayan olduğu halde İzanagi'yle karşılaşınca ilk önce selam verince gökteki tanrılar tarafından azarlanır ve cezalandırılır. Hatasını fark ettikten sonra evlenip, bir sürü çocuk sahibi olurlar. En son ateş ilahı olan çocuğunu dünyaya getirirken vefat eder. İzanagi yeraltı dünyasına gitti, karısına dönmesi için yalvardı, karısı kendisinin olduğu köşke girmemesi şartıyla kabul etti, ama İzanagi dayanamadı içeri girip cesedi gördü. Böylece eşini sonsuza kadar kaybetti. Sonra döndü arınmak için suda yıkandı (Ashkenazi, 2022, s.266-272).

İskandinav mitolojisinden Volsunga Saga'da kahraman Sigmund kılıcı parçalanmak suretiyle ölür. Hamile olan karısından, ölmeden önce kılıcının parçalarını doğacak çocuk için saklamasını ister (Page, 2017, s.131). Ata tapınımının bir parçası olan eşyasının doğacak çocuğa devredilerek, çocuğun ölen babası tarafından korunacağı fikrinin tezahür etmiş şeklidir.

Nors mitolojisinde ilk insanları üç tanrı yarattı. Erkek Ask diş budak ağacından, kadın Embla karaağaçtan yaratıldı. Her bir tanrı onlara bir özellik verdi. Odin hayat nefeslerini üfledi. Vili (Hoenir) duygu ve düşüncelerini, tanrı Ve (Lodur) de görme ve duyma yeteneklerini verir, orta dünya Midgard'da yaşayıp, çoğalırlar (Wilkinson, 2022, s.91) (Litchfield, 2021, s.16).



Araplarda eskiden Sefa tepesinde İisâf, Merve tepesinde Nâile nin putları varmış. Bu kişiler Cürhüm'lerin gıyâbi ataları olmalıdır (Tur, 2021, s.35). Kabe'ye sahip çıkan Arap kabileler ataları arasında Hz.İbrahim ve Hz.İsmail'i sayarlar ve kendilerini Âdem'e bağlarlar (Doğan, 2021, s.469).

Ermeni mitosunda Asdğig (güzel yıldız) adlı anneliğin tanrıçası ve aşığı savaşçı tanrı Vahank vardır (Grousset, 2019, s.116).

Aybek ed-Devâdâri tarafından Ulu Han Bitiğinin açıklamasında MÖ 580 yılından önce yazıldığı rivayet edilen Türklerin ilk atası mitinde Çin tarafında Ulu Kara Dağ isminde bir dağ vardır. Bu dağda bir mağara varmış, mağaranın dibinde toprak birikerek orada insan formunda güneş, rüzgâr sayesinde ilk insanı oluşturmuş (Bal, 2018, s.34). Yaratılış efsanesinde erkek ve dişiyi, bir mağarada kilden güneşin pişirmesi sonucu oluştuğu bunların isimlerinin Ay-Atam ve Ay-Va olduğu bunlardan çoğalarak geldiği anlatılır (Ögel, 2014, s.520-522).

Eskiden insanlar ata kültü inancı doğrultusunda ata evleri inşa etmişlerdir. Araplarda da bu görülür. Şam bölgesinin yüksek kesimlerinde olan "Ukayser" tapınağı Kuzâ, Lahm, Cuzâm ve Katafân kabilelerinin tapınağıdır. Bu kabileler gelip bu tapınakta hac vazifesini yerine getirir, kurbanlarını keserlermiş. Kurban kesmeden önce açılan çukura bir avuç bulgur veya un serperlermiş, bundan sonra saçlarını kesip bu çukura atarlarmış, bunların üstüne kurban kesilirmiş. Böyle bir sürü tapınak varmış, Uzzâ'ya adanan Mekke yakınlarında bir tapınaktan bahsedilmektedir. Bu tanrıça Kureyş ve Beni Kenâne kabilesinin en büyük tanrıçasıdır, bu tanrıçanın sembolünün birkaç ağaç olduğunu dile getirenler olduğu gibi, sembolünün beyaz taş olduğunu söyleyenler de mevcuttur. İki kızı bulunur, bunlar Lât ve Menât'tır. Bu mabedde hac vazifesini yerine getirenler bir gün bu mabedde kalarak itikafa çekilirlermiş. Kudâ'a kabilesinin bir kolu olan Beni Kelb b. Vebre'nin tanrısı "Vedd" dev ve heybetli bir erkek şeklindeymiş. Bu da Mekke'de Devmetu'l-Cendel denilen yere dikiliymiş. Arabistan'da bulunan kitabelerde Veddem Ebem (Vedd Baba) şeklinde ismi tespit edilmiş. Bu Vedd sevgi ve aşk tanrısıymış. Mekke ile Yemen arasında Tubâle denilen yerde beyaz mermerden yontulmuş Haşim, Buceyle, Devs, Ezd, es-Surât ve Havâzin kabilelerinin tanrıçası olan Zu'l-Halsa'ya ait ibadet mekânı vardı. Bu tapınağa gelenler, buğday, arpa sunup, kurban keserlermiş. Heykelin üzerine ayran döküp, boynuna devekuşu yumurtası asarlarmış. Bu heykelin en büyük özelliğı boynunda üç ok bulunurmuş. Bu oklarda yap, yapma, bekle

kelimelerinden biri yazarmış, insanlar bu fala göre hareket ederlermiş (Tur, 2021, ss.87-90).

Göktürklerin Bilge Kağan yazıtının Doğu yüzünde de geçmesinden anlaşılmaktadır ki “Türklerin Tanrısı” diye adlandırılan bir ata kültü mevcuttu, bu Türk Tanrı, Türkleri koruyup kolluyordu. BK D9-D10’da “Yukarıdaki Türk Tanrısı ve kutsal yer ve su ruhları şöyle yapmışlar şüphesiz ki: Türk halkı yok olmasın diye...” (Tekin, 2020, s.53).

Eski Türklerde hükümdar mezarlarının yeri kutsiyeti ihlâl edilmesin diye saklanırmış. Eğer saklanılmadıysa biliniyorsa mutlaka ziyaret edilirmiş. Mezarların saklanılmasının en büyük nedeni, Moğollarda ve Türkmenlerde düşman hükümdarın mezarı bulunup kemikleri çıkarılıp yakılırmış ki o ili teslim alabilsinler, o kemiklerin bile o ili koruduğuna dair bir inanç söz konusuymuş (Roux, 2020, s.37).

Thomsen Yakut ve Karluklarda resimlerle süslü tapınak ya da ataların sergilendiği sergi salonları bulunan yapılara rastlanıldığından bahseder. Türklerde ata kültürüyle ilgili olarak Çin örneğinde görüldüğü gibi ata resimleri veya heykelcikler, kimi zaman da o boyun ongunu (ata kabul edilen hayvan) resmedilir veya heykelciği bir köşede saygı olarak bulundurulmuş (Roux, 2020, s.38).

Altaylarda yaratılış destanında bir Ak-Ana (Ak-Ene) varmış ve su içinde yaşarmış. Altay Türklerinde Umay/May-Ene/Payana/Bay-Ene/Ymay Ene/Ayihıt adlarıyla da bilinir (Bal, 2018, s.23).

Güney Altay Şamanistlere göre en büyük yaratıcı Kuday’dır. Kuzey Batı Moğolistan’da yaşayan Soyutlar (Urenhay) büyük tanrı olarak Kayrakan’ı tanırırlar. Hakas destanlarında da tek Tanrı inancına rastlanır (Bal, 2018, ss.28-29).

Uygurların atası Buka (Boğa) Tekindir, Buka Tekin Uygurların ilk atası ve ilk hükümdardır. Uygurların köken mitine göre, iki ağacın arasında beliren bir dağa gökten bir nur iner, dağ beş çocuk dünyaya getirir. Bu çocuklardan bir tanesi Buka Tekin’dir (Bal, 2018, s.51).

Kuzeydeki Kırgız Türkleri inekten türediklerine inanıyorlardı. Kırgız mitolojisinde, Kırgızlar bir mağarada inekle yaşayan bir atadan çoğalmışlardır (Ögel, 2014, ss.26, 321).

Moğol efsanelerine göre, Mongke Tengri öfkeli bir gökyüzü tanrısıdır. Tanrı ilk kadın ve ilk erkeği yaratır. Ölümsüzlük kaynağından su getirerek sonsuza kadar yaşamalarını sağlamak ister, yeraltının efendisi Erlik Han’ın onlara zarar vermesinden korkar,

yanlarına kedi ve köpek koruma koyar. Erlik Han kediyi bir tas sütle, köpeği de bir parça etle kandırıp uzaklaştırır. Onların üzerine çiş yaparak onları lekeler. Kediye insanları yalayarak temizleme görevini verir. Kedi bu işi tam beceremez. Tanrı ölümsüzlük suyunu dökse bile insanlar ölümsüzlük kazanamazlar (Wilkinson, 2021, s.162).

İran mitolojisinde Ahriman'ın ölüme mahkûm ettiği ilk insan Gayomart'ın tohumlarından ilk insanlar Maşya ve Maşyoi yaratılır. Birlikte büyürler, sonra ağaç gibi birbirlerine dolanıp meyve verirler. Bunlar dünyanın on ırkını oluşturur (Wilkinson, 2021, s.169).

Çin'de Chou döneminde Atalar kültü önemli bir yer tutar. Dört mevsimin hepsinde de atalara sunular yapılır. Bu törenler için imparator ve imparatoriçe yıkanır ve oruç tutarlar. Bu oruç 7 gün sürer, bu oruçta et yenmez sadece sebze tüketilir. Oruç süresince sadece atalar düşünülür, böylece onlarla temas kurulmuş olur. Oruç bitiminde imparator atalarının odasına gider ve onlara saygılarını sunar. Bundan sonra tören için büyük mabede gidilir. İmparator çift ejderli bir şapka, imparatoriçe sülün işlemeli bir elbise giyer. Kokulu içki yere dökülmek suretiyle ataların ruhları davet edilir. Kurban hayvanı sunağa getirilir. İmparatoriçe kurbanı temiz su ikram eder. Bir memur kurbanın kulağının arkasından bıçakla bir tüy keser ve sonra hayvan kurban olarak kesilir. Kurbanın tüyü ve kanı sembolik ataya gösterilir. Bu esnada imparatoriçe tarafından Li içkisi ikram edilir. İmparator da kurbanlık hayvanın yağlarından keser ve böbreklerini çıkarır, tüy ile beraber bunlara akdarıda eklenerek yakılır, böylece ata ruhlarına sunulmuş olur. İmparator kurbanı tamamen parçalayarak tabaklara koyup ataları temsil eden kişinin önünde saygı ile eğilerek sunar (Özertim, 1963, s.21-22).

Ata kültürünün en eski inançlardan biri olması sebebiyle ölen ata ruhlarına saygı gösterme birçok toplumda vardır. İnsanlar Amerika'ya 42 bin ilâ 17 bin yıl önce Asya kıtasından gelmişlerdir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika> Erişim tarihi: 25.11.2022). Bu kadar uzun bir süre önce gelmiş olmalarına rağmen Çin'de görülen ölümlerin yakınlarını ziyaret ettiği inancı Meksika'da da görülmektedir, onlarda da ölümler günü kutlamaları vardır. Ölümlerin yakınlarını görmeye geldikleri düşünülmektedir, bunun için gerekli hazırlıklar yapılmakta ataların gönlünü almak için çeşitli seremoniler düzenlenmektedir

([https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%BCler\\_G%C3%BCn%C3%BC](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%BCler_G%C3%BCn%C3%BC) Erişim tarihi: 26.11.2022). Çin, Kamboçya, Laos, Sri Lanka, Tayland, Hindistan, Endonezya'da hayalet festivali vardır. Ataların ruhlarının onları ziyaret ettiğine inanırlar

([https://en.wikipedia.org/wiki/Ghost\\_Festival](https://en.wikipedia.org/wiki/Ghost_Festival) Erişim tarihi: 25.11.2022). Meksika'daki kutlamalarla benzerliği dikkat çekicidir. Birbirinden yıllarca önce kopan insanlar arasında aynı törenin görülüyor olması edinilen törelerin kökeninin çok eskilere dayandığının da bir göstergesidir.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Ata Kültü**

- Törelere bağlı olduklarından eski Türk kültür izini de taşırlar. Atalar kültürünün izleri vardır (Yaşar, 2005, s.75).
- Anne baba duasının önemine inanılır (K.2, K.3, K.6, K.5, K.8, K.9, K.47, K.48, K.49).
- Anne baba duası ömrü uzatır derler (K.2).
- Anne baba duasının beladan koruduğu düşünülür (K.2, K.3, K.6, K.5, K.8, K.9).
- Annenin bedduası tutmaz, babanın bedduası tutar. “Annenin sütü karşı gelir” derler (K.47, K.48, K.49).
- Ölen ataların öbür dünyadan gelip çok sevdikleri yakınlarını oraya götürebilecekleri düşünülür. Bu nedenle ölen kişinin ayakkabısı evden uzağa konur. Ölen kişinin giysileri de bir an önce dağıtılır. Ölen birini anarken “şimdi sevmesin rahmetli” denir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Yedi atayı bilmek önemsenir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Şecere bilinir (K.50, K.55, K.56).
- Âdem ve Havva'dan geldiğine inanılır (K.2, K.3, K.6, K.5, K.8, K.9, K.15, K.55, K.56).

#### **A. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ata Kültü**

- Yedi ata sayma adeti vardır (K.1, K.4, K.43).
- Herkesin şeceresini bilmesi gerekir (K.İ2).
- Nazardan korunmada atalardan yardım beklenir (K.1, K.4).
- Âdem ve Havva'dan geldiğine inanılır (K.1, K.4, K.43, K.İ2).
- Anne, baba duası almak önemsenir. Ömrü uzattığı ve beladan koruduğu düşünülür (K.1, K.4).
- Anne baba duasının ömrü uzattığına inanılır (K.43).

- Babanın duası daha etkilidir. Anne çocukla daha çok muhatap olduğundan sinirlenip, kızabilir. Anne o sinirle beddua etse bile tutmaz, çünkü annenin sütü o bedduanın çocuğa gelmesini engeller (K.1, K.4).
- Ölen ataların öbür dünyadan gelip çok sevdikleri yakınlarını oraya götürebilecekleri düşünülür. Böyle düşünüldüğünden ölen ata anılırken “şimdi sevmesin rahmetli” denir. Bu nedenle ölen kişinin son giydiği ayakkabısı evden uzağa konur. Ölen kişinin giysileri de bir an önce fakir fukaraya dağıtılır (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

İki grupta da atalar kültü inancı görülmektedir. Atalara saygı duyulduğu ölçüde onlardan korkulur da ölen kişinin öbür dünyada sevdiklerini özleyecekleri için yanlarına alabilecekleri inancı vardır. Hatta bu dilde de yaşamaktadır. Ölen birini anarken “şimdi sevmesin rahmetli” gibi cümleler kurulur. Bu cümle Mardinlilerde de Türkçe söylenmektedir. Yedi ata sayma, şeceresini bilme önemsenir. Anne baba duası ve bedduasının tutabileceği, insan üzerinde çeşitli etkileri olabileceğine inanılır. Esas ata olarak da Âdem ve Havva benimsenmiştir.

### **3.1.4.11. Yiyeceklerle İlgili İnanışlar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Yiyeceklerle İlgili İnanışlar**

- Sofrada önüne konan yemek ve ekmek bitmelidir “yoksa bunlar arkandan ağlar” denir. Ağlamasın diye üzülür yerdik (K.2).
- Sofrada ekmek, yemek artırılmaz “arkandan ağlar” denir (K.50).
- Sofrada kırıntı kalırsa “Allah seni yakar” derler (K.49).
- Akşam evden süt verilmez. Mecbur kalınırsa içine yanmış kömür parçası yıkanıp atılır öyle verilir (K.2).
- Evde suların ve tencerelerin ağzı kapalı tutulur, ağzı açık olursa “şeytan çiş yapar” denir (K.3, K.9, K.15, K.50, K.54).
- Evdeki suların ve tencerelerin kapağı hep kapalı olur, ağzı açık yemekleri eskiler yemez dökerlerdi (K.3).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Yiyeceklerle İlgili İnanışlar**

- Sofrada önüne konulan tabakta yemeğin ve ekmeğin bitmesi istenir. O son lokmanın “lıkmit haylik” (o senin gücünün lokmasıdır) lokması olduğu muhakkak yenmesi gerektiği çocuklara söylenir (K.1, K.43).

- Evde sarma yapıldığı zaman yaprak sarması bereketli olursa “bunu evin kızı sardı” derler. Pazı sarması yaprak sarması gibi olmaz daha basık yapıda olur “bunu gelin gitmiş yemiş, azaltmış” denir. Evde hanımlar birbirlerine böyle takılır, gülünürdü (K.27).
- Sofrada önüne konanlar bitmelidir yoksa “arkandan ağlar” denir (K.4).
- Yemeğin ağzı kapalı tutulur, hastalık olur derler (K.İ1).
- Sofrayı çabuk toplamak gerekli bereketi eksilmesin (K.İ1).
- Sofrada nimetler olduğu için melekler omuzlarında taşırılmış. Sofranın gereksiz yere bekletilmesi melekleri yormak demek olduğundan, melekler yorulmasın diye sofraya çabuk kaldırılırdı (K.45).
- Suların ve tencerenin ağızları kapalı tutulur, evin bereketi kaçar denir (K.35).
- Sular ve tencereler ağzı kapatılıyor, böcek düşüyor, akrep bile düştüğü oluyor (K.45).
- Tencerelerin ağzı kapatılır (K.39).
- “Çocukken yer sofrasında yemek yerken büyüklerimiz uyarırdı. Elini yere dayarsan şeytan atını koluna bağlar, senle beraber yemek yer” derlerdi (K.4, K.İ1).

### **Karşılaştırma**

Yiyeceklerle ilgili kökeni oldukça eskilere dayanan inanışlar görülmektedir. Bu inanışların temelinde insan sağlığının korunması vardır. Tencerelerin ve suların ağızlarının kapalı tutulması içine bir böcek düşmesini engellemek için olmalıdır. Tencereye veya su kabına zehirli bir böcek düşmesi ölüm getirecek kadar ciddi sonuçlara neden olduğundan bu olayın sonuçları “al karısı, ala, alû” gibi demonlara yüklenerek herkesin riayet etmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Varsaklarda gece süt verilmemesi, verilecek ise içine kömür konularak verilmesi gelecek gözü bertaraf etmek için yapılan bir uygulamadır. Her iki tarafta da çocukların yemeklerini yemeleri, yemek yerken oyalanmamaları için söylem oluşturulmuş görülmektedir. Sofranın hemen kaldırılması kırıntılara böcek gelmesini engellemek için olmalıdır.

### **3.1.4.911.1.Tuz Ekmek Hakkı**

Fin- Ugor halklarında kültürel olarak görülen bir adettir. Genel olarak Slav, İskandinav, Baltık, Balkan ve diğer Avrupa kültürlerinde misafir karşılama töreni olarak uygulandığı görülmektedir. Bu adetin bazı uygulamalarına Orta Doğu ve Türkiye’de de

rastlanmaktadır. Transilvanya’da hava iblislerinden korunmak için bu uygulamanın yapıldığı belirtilmiştir. Gelen misafirlere ekmek ve tuz ikram edilir ([https://en.wikipedia.org/wiki/Bread\\_and\\_salt](https://en.wikipedia.org/wiki/Bread_and_salt) Erişim tarihi: 05.11.2022).

Sümerlerde de tuz kutsanmış, Martu’nun evlilik mitinde şu dizeler yer almaktadır: “Kutsal bitkiler vardı, kutsal sedir ağaçları var olmamıştı, Kutsal tuz vardı, kutsal nitrum var olmamıştı.” (Kramer, 2018, s.175).

Slavlarda ekmek ve tuz yemek dostluk kurmak için bir adım atmak olarak görülür. Hatta Rus atasözünde ‘biriyle birlikte tuz yemek’ diye bu belirtilir. Almanlarda düğün töreninde veya yeni eve taşınılacaksa tuz ekmek dağıtılır ([https://en.wikipedia.org/wiki/Bread\\_and\\_salt](https://en.wikipedia.org/wiki/Bread_and_salt). Erişim tarihi:05.11.2022).

Çuvaşlarda düğünlerde tuz, ekmek töreni var (<https://www.trtizle.com/belgesel/dogunun-kayip-siluetleri/dogunun-kayip-siluetleri-21-bolum-or-cuvaslar-6118085> Erişim tarihi: 29.11.2022).

Yahudi kültüründe de tuz ekmek vardır. Bu kültürde tanrıya hamur sunusu ritüeli de vardır. Challa adı verilen örgülü tarzda olan ve içine bir parça hamur sunusunda kullanılan adak parçası konarak yapılan bir ekmek türüdür. Bu ekmek orta ve doğu Avrupa’da da yapılmaktadır. Tevrat’ta tuz, tanrı ile İsrail arasındaki ebedi anlaşmayı sembolize eder. Tuz bozulmayan bir malzemedir bu nedenle bağın ölümsüzlüğünü simgeler. Geleneksel şabat yemeğinde, sofraya ekmek, arkasından şarap getirilir. Tuz sofrada hep hazır tutulur. Bütün fertler el yıkama ritüelini yerine getirdikten sonra bir kadeh şarap eşliğinde kiduş okunur. Sonrasında ekmek elle bölünüp tuza batırılarak herkese dağıtılır (<https://en.wikipedia.org/wiki/Challah>. Erişim tarihi: 06.11.2022).

Ekmek ve hatta buna şarap eklenerek ikram edilmesi konuğu kutsamaktır. Eski Ahit Kitabı Tekvin’in 14.Bap’ında Salem kralı Melikisedek hem kral hem de kahin olması sebebiyle Hz.İbrahim’e ekmek ve şarap ikram ederek kutsadığı görülür (Kitabı Mukaddes, 2012, s.13).

Yeni doğan bebeklerin tuzlanması birçok kültürde mevcuttur. Kitabı Mukaddes’te Hezeikel kitabı BAP16’da yeni doğan bebeklerin tuzlandığı yönünde ibare mevcuttur (Kitabı Mukaddes, 2012, s.796). Antik Roma’da yeni doğan bebeğin ağzına ebe tarafından ağzına bir tutam tuz atılır. Karelya’daki Ruslar da bebeği tuzlu suyla yıkarlar (Talianova Eren, 2022, s.7-8).

Slavlarda tuz canlılığın simgesi kabul edildiğinden cenazelerde tuzlu bir şey verilmez. Ayrıca Rusya’da ateşe tuz atılırsa kötü iyeler korkar uzaklaşır diye düşünülür (Talianova Eren, 2022, s.11-12).

Tuz her yerde karşımıza çıkmaktadır, Kitabı Mukaddes’te ekmek takdimelerinin tuzlanarak takdim edilmesi gerektiği özellikle belirtilmiştir (Kitabı Mukaddes, 2012, s.103). Hayatımızda da oldukça önemli bir yere sahip olduğundan bu sözel olarak da birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunları örneklemek gerekirse; tadı yerinde olmayan şeylere “tatsız, tuzsuz”, durumu iyi olana “tuzu kuru”, bir şeyler pahalı bulunursa “tuzluca” denir.

İnsanoğlu tuza ne kadar önem verdiyse ulaşması da o denli güç olmuştur. Bu öyküler Türk dünyasında hep anlatıla gelmiştir. Eski zamanlarda Sayan-Altay’da bulunan Dus Dağına tuz almaya gidilirmiş. Bu yolculuk çok tehlikeli ve uzun süren bir yolculukmuş. Gidenin geri geleceği bile şüpheli olurmuş, çoğu dönemezmiş. Bu nedenle Hakas ve Tuva’da ölenler için “vefat etti” yerine “kızıl tuzu almaya gitti” derlermiş (Talianova Eren, 2022, s.5). Eski zamanlarda ekmek ve tuz sahibi olmak büyük bir nimettir, her şeyden önce hayatta kalmanın ilk şartıdır.

Hititçenin Bedrich Hrozný tarafından çözümlenmesini sağlayan cümle “ninda-an ezzateni watarra ekutteni” bu cümleyi Türkçeleştirirsek “ekmeği yiyeceksiniz suyu da içeceksiniz” (Alp,2002, s.1). Bu cümleden de Hititlerde de ekmeğin ve suyun kutsandığı anlaşılmaktadır.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Tuz Ekmek Hakkı**

- Yere düşen ekmek öpüp başa konur (K.2, K.3, K.28).
- Ekmek nimettir (K.2, K.28).
- Tuz hediye etme var. Dış hediği gelen tabak tuz konup verilir, bereket için (K.2, K.15).
- İneği buzağılayan ilk ağız sütünü konu komşuya dağıtır, komşular bu tasa tuz koyar verir (K.3, K.15, K.55).
- Herhangi bir şeye katkıda bulunma olayına “çorbada tuzu olmak” denir (K.2).
- Yemininden dönen üç gün kefaret orucu tutar (K.3, K.9, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).
- Yeminini bozan birini baştan aşağı giydirir veya donatır (K.47, K.48, K.49).



## B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Tuz Ekmek Hakkı

- Mardin Araplarında “ekmeği tuzu dizinde” olmak diye bir deyim vardır. Bu deyimın manası sahip olduklarının kıymetini bilmemektir (K.1, K.37).
- Yere düşen ekmek öpüp başa konur (K.1, K.22, K.24, K.26, K.37, K.44).
- “Susun ekmek düşecek” denir. Bu çok gürültü eden çocuklara edilen bir laftır. Ekmeğin nimet olduğu vurgulanır, rızkınız azalmasın demek istenmektedir (K.1, K.24, K.26, K.37).
- Yeminli biri yeminini bozacaksa başının üzerinde bir bütün ekmek ikiye bölünerek yemin bozulur (K.1, K.4, K.21, K.31, K.32, K.33, K.34, K.37).
- Ekmek nimettir (K.22, K.24, K.26, K.36, K.37, K.44).
- Eskiden et taşınırken yanına ekmek ve tuz konurdu. K1, K4, K36, K43, K12
- Kırkı çıkmamış bebek bir yere giderken yanına ekmek tuz konurdu. K43
- Ekmek kııntısı bile ziyan olsun istenmez “rızk daralır” derler. K1, K24, K26, K37
- Tuz israf edilmemeli, yere dökülmemeli, yoksa öbür dünyada kirpiğiyle insan toplamak zorunda kalırmış. K1, K25, K26, K36, K37
- Yere tuz dökülmemesi gerektiği, yere tuz dökülmesinin fakirlik getireceğine inanılır (Öztürkatalay, 1994, s.336). K37
- Ölü taşıyan arabaya ekmek konmasının arabayı koruyacağına inanılır (Öztürkatalay, 1994, s.336). K37
- Kuyuya çocuk düşmesin diye kuyuya süpürge ve tuz atılır. Sonra süpürge çıkartılır. K27
- “Bu işte benimde bir kaşık tuzum olsun.” derler. K1, K37
- Tuz sağlamlık, güç kuvvettir. K45
- Yemin etmek önemsenmelidir. Eğer yemin bozulacaksa kefarete ödenmelidir. 3 gün kefarete orucu tutulur. Bir fakiri ya donatırsın (baştan aşağı giydirmek), bir aç doyurursun. Bir ekmek başının üstünde bölüp fakire verirsin. K31, K32

### Karşılaştırma

Varsaklarda ve Mardinlilerde tuzun yere dökülüp israf edilmesi halinde o israfı yapan kişiler öbür dünyada dökülen tuzları kirpikleriyle toplamak zorunda kalacaklardır. Yere düşen ekmek parçası hemen yerden kaldırılır. Düşen ekmek parçası üç kere öpüp baş üstüne (genelde alın kısmı) konur. O ekmek artık yenemeyeceği için kurt kuş yemesi için ayak değmeyecek noktalara konur.

Nazar için yapılan kurşun dökme işleminde hazırlanan tepsiye tuz ve ekmekte konur. Tuz ekmek yemek bir dostluk için adım atmak gibidir. İnsanlar ayrılırken ‘tuz ekmek yedik helalleşelim’ derler.

Eski toplumlarda kötülüklerden korunmanın bir yolu da bazı nesnelere, yiyeceklere tılsım yüklenmesidir. Sizin ekmeğinizi ve tuzunuzu yiyen kişi size zarar vermeyi göze alırsa ‘yediklerin gözüne, dizine dursun’ denilerek tutacağı düşünülen beddua edilir. Bir atasözünde de “biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar” denmektedir. Bütün bunlar yiyeceğin paylaşılmasını öğütler niteliktedir. Bu nedenle Türklerde gelen misafirin önüne “tok musun, aç mısın” demeden sofraya serilir. Mardinlilerde de aynı gelenek vardır.

Pişmemiş et (örneğin kurban eti)el veya araba ile bir yerden bir yere taşınacaksa, etin yanına bir parça ekmek ve tuz konur. Pişmemiş etin taşınmasının kaza veya bir belaya sebebiyet vermemesi için sadaka niyetine tuz, ekmek hakkı inancı vardır.

#### **3.1.4.12. Renkler**

- İlk zamanlardan itibaren renkler insanlar için önemli olmuşlardır. Tabiatı örnek alan insanoğlu renklere de anlamlar yüklemiştir. Mavi veya beyaz renk gökyüzünü ve suyu, kırmızı renk ateşi ve kanı, yeşil renk ağacı ve yiyecekleri, sarı renk güneşi ve başağın olgunlaşmasını ifade etmiştir.
- Azerbaycan’daki Padarlarda gece komşuya ateş ve beyaz gıdalar (süt, yoğurt, şeker, tuz, un) verilmez. Eğer verilmesi çok gerekir ise içine kömür konarak verilir (Çetin, 2011, s.27).
- Eski zamanlarda yapılan şaman törenlerinde dualarda ak, mavi, sarı, kızıl renk adları da zikredildiği görülmektedir.
- Kırmızı renk açısından bakarsak, gelinin evden çıkarken beline bağlanan kuşak kırmızıdır, geline kına yakılırken yüzüne kırmızı örtü örtülür, lohusa anne ve bebeğe kırmızı bir materyal takılır.
- Beyaz renk evlenecek kızların gelinliğinin rengidir. Saflığı ve masumiyeti ifade eder.

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Renkler**

- Gelinin gelinliği beyaz olur. K2, K3, K5, K8, K9, K28
- Gelinin kuşağı kırmızı olur. K2, K3, K5, K8, K9, K28
- Yasta olan insanlar koyu renk giyerler. K2, K3, K5, K8, K9, K28

- Kırmızıyı Abdallar (Çingeneler) giyer. K47, K48
- Varsaklarda süt gece verilmez, mecbur kalınırsa içine kömür atılıp verilir. K2
- İkinci vaktinden sonra süt veya beyaz bir şey komşuya verilirken, yanında tuz ve kömür konulur. K15

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Renkler**

- Gelinin gelinliği beyaz olur. K1, K4, K10, K11, K24, K25, K26
- Gelinin kuşağı kırmızı olur. K1, K4, K10, K11, K25
- Yasta olanlar koyu renk giyerler. K11, K25, K26, K41, K42

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde günümüzde gelinlik beyazdır. Gelinlere bağlanan kuşak kırmızı olmaktadır. Bu kuşağı bağlayan kişi bu kızı koruyacağına dair bir söz verme niteliğinde bunu bağlamaktadır. Yasta olanların koyu giyinmesi üzgün olduklarını giysilerinde de yansıtmak için ortaya koyulan bir davranıştır. Varsaklarda görülen ikinci vaktinden sonra beyaz ürünlerden komşuya vermeme uygulaması, verirken içine kömür konulur veya tuz konur. Bunlar nazarı önlemeye dönük uygulamalardır. Bu uygulamanın aynısı Azerbaycan'daki Padarlarda da görülmektedir.

### **3.1.5. Anonim Halk Edebiyatında Kalıplaşmış Sözler**

#### **3.1.5.1. Bilmece**

Herhangi bir nesnenin, bir hareketin özelliklerini akıcı bir tarzda anlatmaya çalışan, eğlendirici, söyleyeni bilinmeyen halk şiirleridir. Bilmeceye Azerbaycan'da tapmaca, Türkmenistan'da matal, Altay Türklerinde tabıskak, Kazak Türklerinde jumbak, Tıva Türklerinde tıvızık denmektedir. İlk yazılı bilmece örneklerine Divanü Lügati't Türk'te rastlanmıştır. Bilmecelerin asıl amacının tabu olarak görülen şeylerin adı anmadan ifade edilmesine dayandığı söylenir. Bilmecelerin yapılarının manzum ya da mensur olabildiği bilinmektedir. Konu olarak oldukça çeşitli bir yapıya sahiptir (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.79-82).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Bilmece**

- Ağaç üstünde kilitli sandık (ceviz) (K.2).
- Kıvrım kıvrım tas, birini kaldır birini bas (minare merdiveni) (K.2).

- Hat dedim, hut dedim, var şuraya yat dedim (süpürge) (K.2, K.3).
- Ben giderim o gider, sakalı töm töm eder (gölge) (K.2).
- Tel tel kadayıf  
Bizim hanım çok zayıf  
Zayıflığı bir şey değil  
Gözünün bir kayıp (iğne) (K.2).
- Arabadan atladı, pantolonu patladı (karpuz) (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Bilmeceler**

- Ağaç üstünde kilitli sandık. (ceviz) (K.1).
- Etten kantar, altın tartar (kulak, küpe) (K.1).
- Ümmü tal a lel izdrediye halfe zevç haramiye. (Annem asma kattaki kilere çıkıyor, arkasında çift harami var) (annenin saç örgüleri) (K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde bilmeceler birbirine benzer niteliktedir. Mardinlilerin dili Arapça olmasına rağmen söylenen bilmecelerde cümle içi uyum görülmektedir.

### **3.1.5.2. Atasözü**

Atasözleri halkın bilgeliğinin yeni nesle kısa yoldan aktarımıdır. Kimi zaman söylenecek söz doğrudan söylenirken, kimi zamanda dolaylı olarak söylenir, esas amaç öğüt vermektir. Atasözlerinde hüküm genel kural niteliği taşır. Amaç edinilmiş tecrübenin aktarılmasıdır (Oğuz, 2021, s.369-376).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Kullanılan Atasözleri**

Varsaklar günlük konuşmalarında atasözü çok sık kullanırlar.

- Acar elek yüceye asılır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Acele işe şeytan karışır (K.2, K.28).
- Acı patlıcanı kırağı çalmaz (K.2, K.28).
- Aç ayı oynamaz (K.2, K.28).
- Ağaca dayanma kurur, insan dayanma ölür (K.2).
- Ağaç yaşken eğilir (K.2, K.28).
- Ağır ol molla desinler (K.2).

- Ağlamayan çocuğa meme vermezler (K.2, K.28).
- Akacak kan damarda durmaz (K.2, K.28).
- Ak akçe kara gün içindir (K.2, K.28).
- Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir (K.2, K.28).
- Akıl akıldan üstündür (K.2, K.28).
- Alışmış kudurmuştan beterdir (K.2, K.28).
- Analı oğlak yarda, anasız oğlak yerde oynar (K.2, K.28).
- Anasına bak, kızını al; kenarına bak, bezini al (K.2, K.28).
- Asil azmaz, bal kokmaz, kokarsa yağ kokar, onun da aslı ayrandır (K.2, K.28).
- Aslını inkâr eden kafirdir (K.47, K.48, K.49).
- Aşağı bakıp sevinme, yukarı bakıp yerinme (K.2, K.28).
- Ateş düştüğü yeri yakar (K.2, K.28).
- Ateş olmayan yerden duman çıkmaz (K.2, K.28).
- Avrat var ev yapar, avrat var ev yıkar (K.2, K.28).
- Ayağını yorganına göre uzat (K.2, K.28).
- Bağa bak üzüm olsun, üzüm yemeye yüzün olsun (K.2, K.28).
- Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur (K.2, K.28).
- Balık baştan kokar (K.2, K.28).
- Bekara karı boşamak kolay (K.2, K.28).
- Besle kargayı oysun gözünü (K.3).
- Beş parmağın beşi bir değil (K.47, K.48).
- Beterin beteri var (K.2, K.28).
- Bir elin nesi var, iki elin sesi var (K.2, K.28).
- Biri yer biri bakar kıyamet ondan kopar (K.2, K.28).
- Boğazda bostan bitmez (K.2).
- Can boğazdan gelir (K.2, K.28).
- Dağ adamı öldürür, sağ adamı (K.2, K.28).
- Deveye hörgücü yük değil (K.2, K.28).
- Deveyi yardan atan bir tutam ottur (K.2, K.28).
- Dinleyen, söyleyenden uz gerek (K.2, K.28).
- Dört atanın hakkı bir (K.2, K.47, K.48, K.49).
- Ekşi mekşi bağımızın kuruğu (K.2, K.28).

- Eskisi olmayanın, yenisi olmaz (K.2, K.28).
- Gökten ne yağmış, yer onu kabul etmemiş (K.2, K.28).
- Gözünü kim oydu? Derin olduğundan anlasan amcam oydu (Bu atasözü mânâ olarak direkt Odin'in hikâyesine atıftır. Mitolojide Horus da gözünü kaybetmiştir. Ama o yapay bir göz kullanmıştır, yani böyle anlatılır.) (K.2).
- Gözünü kim oydu? Kendi yakının oydu (K.9).
- Haydan gelen huya gider (K.2, K.28).
- Hısım hısımı itmiş, yar başında tutmuş (akraba akrabayı sevmez görünse de dayanamaz, sahip çıkar) (K.3).
- İsti ite buyurur, it de döner kuyruğuna (K.2, K.28).
- İte dalanacağına, çalıyı dolanmak iyidir (K.2, K.28).
- Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez (K.2, K.28). (Bu atasözü oldukça mânidardır. Çin'de hüküm süren Chou hanedanlığı döneminde aristokratlar arası kız isteme sırasında oğlan evi beğendiği kızın evine bir kaz gönderirmiş. Kız evi eğer kız vermeye niyetliyse kaz hediyesini kabul edermiş, vermeye niyetli değilse kazı kabul etmeyip geri gönderirlermiş (Özerdim, 1964, s.6). Bu atasözü buradan geliyor olmalı.)
- Kendi düşen ağlamaz (K.2, K.28).
- Komşu komşunun külüne muhtaçtır (K.28).
- Korkunun ecele faydası yok (K.2, K.28).
- Kursak kavurgasını ister (K.2).
- Sakla samanı gelir zamanı (K.2, K.28).
- Sen evme, işin evsin (Bu atasözü senin acele etmen kimi zaman işe yaramaz, kadere de inanmak gerektiğine işaret etmektedir.) (K.2, K.28).
- Erin eşe derse, el paşa der (Bu söz eşin kıymet verirse herkes kıymet verir manasına kullanılır.) (K.2).
- Söz gümüşse sukut altındır (K.2, K.28).
- Suyun yavaş akanı, insanın yere bakanından kork (K.2, K.28).
- Şeriatın kestiği parmak acımaz (K.2, K.28).
- Tırnağın varsa başını kaşı (K.3).
- Ummadık taş, baş yarar (K.2, K.28).
- Üzüm üzümüne baka baka kararır (K.2, K.28).
- Yanarım olsun da yanmassa yanmasın (K.2, K.3).
- Yediğin çanağa etmek (K.2).

- Yeni giyer yok gibi, eskiyi giyer bok gibi (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Yemek yediği sofraya çomak sokmak (K.3).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kullanılan Atasözleri**

Mardin Arapları araştırma grubumuz olduğundan dilleri Arapçadır, biz tezimizde bunları Türkçeleştirdik, bu nedenle atasözlerinde Arapça söyleyişte var olan ritim yok oldu.

- Adamın yokluğunda keçinin en cılız ölecek gözüyle bakılan yavrusu Abbas (alim) oldu (K.45).
- Ağaç yaşken eğilir (K.1, K.4, K.37).
- Ağlamayan çocuğa meme vermezler (K.1, K.4, K.11).
- Akacak kan damarda durmaz (K.4).
- Ak akçe kara gün içindir (K.4).
- Akşamın hayrından sabahın şerri iyidir (K.1, K.4, K.37).
- Ayranı sulandıra sulandıra vermişler (Maste ayşoki avi hışşoki) (K.1, K.4).
- Ayaklarını sıcak tut başını serin (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Bağdat, aşığına uzak değildir (K.1, K.11).
- Bana değmeyen yılan bin yaşasın (K.43).
- Baş dille tartılır (Maner, 2006, s.43) (K.1, K.37).
- Birinci gün gelin masum,  
İkinci gün gelin suskun,  
Üçüncü gün gelin domuz (K.1).
- Bir kavimle 40 gün yaşarsan, o kavimden biri olursun (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Bir inek düşerse üstünde bıçak çoğalır (K.37).
- Boyu posu var, akli keçi kadar (K.37).
- Deve besleyen kapısını büyük yapar (Yurttaşer, 2017, s.95) (K.1, K.4, K.11).
- Dil kafanın belasıdır (Maner, 2006, s.43) (K.1).
- İçindeki kurtlarıdır, bir ağacı kurutan (Yurttaşer, 2017, S.215) (K.1).
- Ekmeği ekmekçiye ver, bütün ekmeği aşırı da. Bu atasözü, işi ehline vermenin gerektiğini vurgulamak için söylenir (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Evlilik bir akşam yemeği değildir (zevec mo eklid mese) (K.1, K.37).
- Fare kendi inine sığmaz, bir de süpürgeyi sürükler peşinden (K.1).

- Gelinin akrabası baş köşeye, erkeğin ailesi ayakkabılığın olduğu köşeye (ehlil maral el manzara, ehlil riccel lebeyin ısva) (K.1, K.37).
- Gökten ne yağdı da yer onu kabul etmedi (K.1).
- Hacara tıs nıd den (Bir taş bile koca bir küpü tutabilir) (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Her ev bir okuldur (kil beyt mekteb vey) (K.1, K.37).
- Her koyun kendi bacağından asılır (K.1).
- İki kişiye sevinç düşer, iki bin kişiye kaşıntısı düşer (evlilik olayını ifade eder, iki genç evlenecek, mutlu olacak diye, bir sürü insan çaba harcar.) (K.1, K.37).
- İt sabahları kan işer; öğlenleri gölge arar. Bu atasözü ilkbaharın sabahları oldukça soğuk, gün içinde ise sıcak olduğunu vurgulamak için söylenir (Yurттаşer, 2017, s.96) (K.1, K.4).
- Kadının akli tavuğun başında,  
Tavuğun gagası da çöpün içinde (K.1, K.4, K.11).
- Kadının kazanacağı parayla, bir avuç kişniş bile alınmaz (Kişniş çok ucuz ve hafif bir baharattır. Bir avuç kişniş 5gram ancak gelir ve bu da parasal olarak bir değer tutmaz. Kadını çalıştırıp yormaya gerek yok şeklinde yorumlanabilecek bir atasözüdür.) (K.12).
- Kasabın zulmüne uğrayan tencereye zulmeder (Eger dalamık ıl kıssab inte ızlım tencere) (K.1).
- Kasıran fitnedden, haşa Hz.Ömer,(Kısa fitnedir, haşa Hz.Ömer)  
Tavilan ahmak, haşa Hz.Muhammed (Uzun ahmaktır, haşa Hz.Muhammed) (K.1, K.4).
- Kiminin eşeği ölür, kiminin iti semirir (K.1).
- Kuvvak (çömlekçi) suyunu kırık testiden içer (Kuvvak min cerrıd il meksore ışrab may) (K.1).
- Küçümseme nisanı ihya eder tabiatı ve insanı (Yurттаşer, 2017, s.96) (K.1, K.4, K.11).
- Meyve ağacından uzak düşmez (Maner, 2006, s.43) (K.1, K.37).
- Meyve veren ağaç taşlanır (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Mısır, aşığına uzak değildir (Yurттаşer, 2017, s.93) (K.1, K.4, K.11).
- Nefis derdi için, hapis bile yatarsın (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Nisan yağmurlarının, bütün beşere faydası vardır (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Peşunu gelince, fakirin kışı düşünme zamanı gelir (peşunu, uçuşan tohumlar) (K.1, K.4, K.11, K.37).



- Rab vahd lekeni ferrik ekul, (Tanrı akıl dağıtırken)  
Bap Seyit Kerimo ken mak ful. (Seyit Kerimoğulları'nın kapısı kapalıymış)  
Bu atasözü bir aileye kızıldığında aşağılamak için söylenilir, biz örnek olsun diye kendi soy lâkabımızı kullandık (K.1, K.4, K.11).
- Sabır sahibi Mısır'a melik olur (Maner, 2006, s.43) (K.1, K.37).
- Sakla samanı gelir zamanı (K.43).
- Sana zor geleni başkasından isteme (Maner, 2006, s.43) (K.1, K.37).
- Söz gümüşse sukut altındır (K.1, K.4, K.11).
- Şeriatın kestiği parmak acımaz (K.1, K.4, K.37).
- Yaz gelmiş, fakirin yüzü gülmüş (Yurttaşer, 2017, s.103) (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Yılanın sevmediği yarpuz otu, burnunun dibinde biter (elhayye mout hibinninha titla finenakır infe) (K.1, K.4).
- Yılanın başı küçükken ezilmeli (K.1, K.4, K.11).
- Tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır (K.1, K.4, K.11).
- Tavuklar çoğaldıkça yumurtalar azalır (K.1).
- Tecrübe en iyi hekimdir (Yurttaşer, 2017, s.118) (K.1, K.4, K.11, K.37).
- Veren el alan elden üstündür (K.1, K.11).

### **Karşılaştırma**

Mardin Sünni Araplarında Türkçede kullanılan birçok atasözünün olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir. Bunların dışında yöreye özgü kullanılan atasözleri de bulunmaktadır. Hatta Mardinlilerde çoğu kullanılan atasözleri Arapça olmasına rağmen Varsaklarla birbirine benzerdir. Varsaklarda çok eski geleneklere dayanan atasözleri de görülmektedir. “Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez. Çin’de Chou hanedanlığında kız istemek için kaz gönderilmiş. “Yediğin çanağa etme” diye bir atasözü de vardır. Bu sözün sebebi göçebe durumdaki Sibiryalı halkları çok fazla alet edevat taşımak istemediklerinden mutfakta kullandıkları tavayı bu iş içinde kullanırlarmış. Kısaca bütün bu atasözleri çıkan sonuç Türklerin oldukça geniş bir coğrafyada hüküm sürdüğünü göstermektedir. Mardin Araplarında görülen “gelinin ailesi baş köşeye, oğlanın ailesi ayak kabılığın olduğu yere” şeklindeki atasözü tarihte Türklerde görülen, çadıra gelen misafiri ağırlamada verilen değere göre misafirin oturacağı yer belirlenmesiyle birebir örtüşür.

Varsak Türkmenleri ve Mardin Sünni Araplarında kullanılan atasözleri arasında gözlemlenen en büyük fark kadın için söylenenlerdedir. Bu iki tarafın kadınlara bakış açılarının ne kadar farklı olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi ise Mardin Arap kültürü açısından Sümer etkisinde bir bölgede sayıldığından burada kadına yönelik olumsuz atasözleri ve deyimler görülmektedir. Çünkü diğer Arap gruplarında ana erkillik vardır. Ata putları bile kadındır. Arap kültür dünyasına Sümer veya Mezopotamya etkisi sonradan yayılmıştır. İlk ata erkillik kanun yoluyla Sümerde görülmektedir. Ata erkilliğin kanun haricinde dilde de söylemlerle pekiştirilmeye çalışılmış olduğu görülmektedir. Kadına hakaret Varsaklarda görülmez. Tam tersine kadın özellikle anne yüceltilir.

Sümerlerde ana erkil düzenden ata erkil düzene kanunlarla geçiş olduğundan bu destanlara kadar yansımıştır. Örneğin Sümer mitolojisinde Anzu destanında Ninurta ile Anzu'nun karşılaşması bölümünde “Dişleri şeytan ümularınki gibiydi” (McCall, 2017, s.104) şeklinde bir benzetme vardır. Günümüzde İslamiyete inanan toplumlarda “ümmü sıbyan” adlı dişi bir şeytanın adı anılmaktadır (Çınar, 2018, s.366). Hatta İbranilerdeki şeytani karakterdeki Lilith'in öncülü de Sümer mitolojisinde görülür, “lil” iblis anlamındadır ve Enlil adlı erkek Sümer tanrısı “baş iblis” manasındadır. Sonraki zamanlarda “Enlil” yeryüzü tanrısı olarak görülmektedir (Spence, 2022, s.64) ve şeytani yön belli bir dönem sonunda kadına atfedilmiştir.

### 3.1.5.3. Deyim

Deyimler, bir olayı, bir durumu daha ayrıntılı ifade etmek için kullanılırlar. Bu yönleriyle atasözlerinden ayrılırlar (Oğuz, 2021, s.376-381).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Kullanılan Deyimler

- Adamı dört bacak etmek (K.2).
- Ağzını ayırmak (K.2, K.28).
- Ağzını bozmak (K.2, K.28).
- Ağzıyla kuş tutmak (K.2, K.28).
- Ağzı sıkı (K.2, K.28).
- Ağzına geleni söylemek (K.2, K.28).
- Akli yatmak (K.2, K.28).
- Al gülüm, ver gülüm (K.2, K.28).

- Alıcı gözüyle bakmak (K.2, K.28).
- Alın teri dökmek (K.2, K.28).
- Allah'ın varsağı (K.47, K.48).
- Allem etmek, gullem etmek (K.2, K.28).
- Alnını karışlamak (K.2, K.28).
- Anasından emdiği, burnundan fitil fitil gelmek (K.2, K.28).
- Arka çıkmak (K.2, K.28).
- Ayın ondördü gibi güzel olmak (K.2).
- Baldırı çıplak (K.2, K.28).
- Başının etini yemek (K.2, K.28).
- Bir çuval inciri mahvetmek (K.30).
- Boğaz koftarmak (yemek yemek) (K.2).
- Bostan korkuluğu (K.2, K.28).
- Çalığı tepeden sürüme (K.2, K.28).
- Çam yarması (K.2).
- Çeremişlik yapma: Boşu boşuna yaranmaya çalışmak (bu deyimdeki Çeremiş kelimesi, Çeremiş halkını ifade eder. Çeremişler, Doğu Avrupa ovasında Rusya Federasyonu içerisinde yer alırlar.) (K.2).
- Cılkı çıkmak (Herhangi bir olayda işin olmayacak kıvama gelmesidir) (K.2, K.28).
- Dığdığsının dığdığsı (çok uzaktan tanıdık veya akraba) (K.2, K.28).
- Dışlığı gelmemek (sıkılmak) (K.2, K.28).
- Dört kolluya binmek (K.2, K.28).
- Eşekten düşmüşe dönmek (K.2, K.28).
- Etekleri zil çalmak (K.2, K.28).
- Gelin kaynana toprağına (K.2).
- Göğe taş atıp, başını altına tutmak (K.2, K.28).
- Gözün doysun (K.2, K.28).
- Hazıra hanık, pişmişe konuk (K.2, K.28).
- Hem kel hem fodul (K.2, K.28).
- Kalbur üstü (seçkin, seçilmiş) (K.2, K.28).
- Kapıdan gelen kimdir, çocuğun bezini beri kildir (K.2).
- Kurk basmak (kuluçkaya yatmak) (K.2, K.28).

- Küplere binip, cazılamak (K.2, K.28).
- Mundar olmak (K.2, K.28).
- Ne oldum delisi (K.2, K.28).
- Ocağını tütürmek (K.47, K.48, K.49).
- Otu çekip, köküne bakmak (K.2, K.28).
- Ödü sıtmak (oldukça korkmak) (K.2, K.28).
- Özü bayıvermek (baygınlık geçirmek) (K.2).
- Partutuş olmak (telaşlanmak) (K.2, K.28).
- Seliti Bağdat'ta (selit, selin getirdiği demek. Mecazen kişiyle ilgili en olmadık bilgilerini herkesin bilmesi) (K.2).
- Sıtkı sıyrılmak (güveni kalmamak) (K.2, K.28).
- Şeratin gözü kızgın (K.2, K.28).
- Tencere yuvarlanmış, kapağını bulmuş (K.2, K.28).
- Tepesi atmak (K.2).
- Umsuncuk olmak (beklenti içinde olmak) (K.2, K.28).
- Üzerine ölü toprağı serpilmiş (çok uyuyanlara)derler (K.2, K.28).
- Ver yiyim, ört yatım (K.2, K.28).
- Yanarım olsun da yanmazsa yanmasın (K.2).
- Yana yana aramak (Döne döne aramak. Ateş hızlandığında dönme hareketi yapar, bu hareketi gözlemledikleri için böyle bir deyim üretilmiş.) (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.28).
- Yoğurdu yumruğuyla yer (K.2).
- Yumuş buyurmak (iş, görev vermek) (K.3, K.50, K.51, K.53, K.54).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kullanılan Deyimler**

- Adamı dört bacak etmek (bir kişinin ölümüne sebep olmak) (K.1).
- Akli mo firasu (Akli başında değil) (K.1, K.4, K.11).
- Arabi pazarlık (ölçmeden, biçmeden, götürü yapılan pazarlık) (K.1).
- Artık yoğurt metreyle mi satılacak? (Olmayacak icat çıkarma) (K.1).
- Bana damdan düşeni getir (Mardin sıcak bir şehir olduğundan, yazın sıcakta evin teraslarında yatılır. Mardin basamak tarzı yapısı olan bir şehir, bir evin terası diğer evin damı konumunda olmaktadır. İnsanlar uyku sersemi terasdan düşebilmektedir.

Bu olayın hiciv edilerek, beni anlayacak nitelikte birini getir denilmektedir.) (K.1, K.4).

- Baldırı çıplak (K.1, K.4).
- Başının etini yemek (K.1).
- Bir çuval inciri mahvetmek (K.1).
- Bulgur korkuluğu (Mardin’de kurutmak amacıyla dama serilen bulgura kuşların gelmemesi için bostan korkuluğunun bir benzeri hazırlanıp konulurdu. Bu söylem ayrıca çirkin bulunan bayanları nitelemek içinde kullanılır) (Yurttaşer, 2017, s.107) (K.1, K.4, K.11).
- Çam yarması (iri yapılı insanlar için Türkçe kullanılan bir deyim) (K.1).
- Durdu durdu meyvelerden turpu, çerezlerden de meşe tohumunu seçti (sekken sekken nakka min beynil feki ficil miç çerez ballot) (K.1).
- Gözü göz değil (K.1, K.4, K.11).
- Havanda su dövmek (K.45).
- Hem kel hem fodul (K.1, K.4).
- İrmedi fraski (külü başına döktü) (Bunun anlamı “bu işi eline yüzüne bulaştırdın, beceremedin. Biraz da beddua diye anılan bir deyim.) (K.12, K.43, K.İ2).
- Kalbi koptu (kadaf ıffad) (Bu çok korkulunca edilen bir söz.) (K.1, K.4).
- Kalbur üstü (seçkin, seçilmiş) (K.1).
- Karalar başına (beddua yerine de geçer) (K.1, K.43).
- Kuyusundan sır çıkmaz (Yurttaşer, 2017, s.102) (K.1, K.11).
- Mardin, gündüz mezarlık, gece gerdanlık (K.1, K.11).
- Mardin, gündüz mezarlık, gece seyranlık (K.4, K.11).
- Patlıcan mevsimi (yazın sıcakını ifade etmek için kullanılır, sıcakın akıl hastalığını azdırdığını ifade eder) (K.1).
- Suyunu içtiği kuyuya taş atmak (Yurttaşer, 2017, s.102) (K.1, K.4, K.11).
- Unumu eledim, eleğimi astım (K.1, K.4, K.11).
- Yarısı yer altında yarısı yer üstünde (deyimin aslı Arapçadır, kadın için söylenen, yarısı kötülük yarısı iyilik manasında bir deyim) (K.1).

### **Karşılaştırma**

Mardinlilerde de Türkçe deyimlerin olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir. Dili Arapça olan bir bölgede bunun olması içlerinde yoğun bir Türk nüfusu barındırıyor olmalarından kaynaklanabilir. Bu başka türlü izah edilemez.

Varsaklarda, Mardin Arapları da konuşmalarında deyimler ve atasözlerini oldukça sık kullanmaktadırlar.

Mardinlilerde deyimlerde de kadına hakaret görülmektedir. Bu konunun açıklaması atasözleri bölümünde yapılmıştır.

#### **3.1.5.4. Dualar (Alkışlar)**

Türk dünyasında alkış kargış adıyla geçen bu kavramlar Türkiye Türkçesinde “dua ve beddua” adıyla anılır. Alkış kelimesini birini övme, iyi olmasını isteme, hatta iyi dilekte bulunup tılsım yükleme olarak da değerlendirebiliriz (Oğuz, 2021, s.382-387).

##### **A. Varsak Türkmenlerinde Dualar**

- Yeni bebeği olan çifte “Allah analı babalı büyütme nasip etsin” denir (K.2).
- Yeni bebeği olmuşlara “Allah dört gözden ayırmasın” denir (K.2).
- Birine sevgini göstermek isteyince “gözüne kurban” denir (K.54).
- Zor durumda olan kişi için “Allah yüzüne baksın” (Küsmeye durumunda kişiler birbirinin yüzüne bakmaz, Tanrı sana küsmesin deniyor.) denir (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9).
- Zor durumda olan genç ise “Allah gençliğine bağışlasın” denir (K.2).
- Dükkan sahiplerine “Allah satı pazarı versin” denir (Tamdoğan & Yiğenoğlu, tarihsiz, s.62) (K.2).
- Tanrıya şükür olarak “Verdiğine binlerce şükür” denir (K.2, K.3, K.5).
- Herhangi güzel bir şey olunca “gözün aydın” denir (K.2, K.3, K.9).
- Kurban kesilince “Allah kabul etsin” denir (K.2, K.3, K.9).
- Herhangi bir olumsuz durumla karşılaşıldığında “Allah sonumuzu hayır etsin” denir (K.2).
- Kötü bir olay atlatılırken “Allah beterinden saklasın” denir (K.2).
- Yeni ev alana “güle güle oturun” denir (K.2, K.3, K.9).
- Bebeği olana, yeni eşya alana hayırlamak için “Hayırlı, uğurlu olsun” denir (K.2).

- Yeni doğan bebeğe, hastalara, yaşlılara “Allah uzun ömür versin” denir (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Dualar**

- “Allah: hiç kimseyi ne hekime ne hâkime düşürmesin.” denir (K.1).
- “Amellerimize bakma, halimize bak yarabbi” (İnsanların omuzlarında duran melekler yanlış ve doğrularının yazıldığı defterler tutarlar, bu defterlere amel defteri denir. Bu sözde yaptıklarımıza bakma, halimize bakıp merhamet et.) (K.1, K.4, K.11).
- “Tanrıdan ne gelirse başım üste” denir (K.1, K.4, K.11).
- “Verdiğine binlerce şükür” denir (K.1, K.4, K.11).
- Bebeği doğmuş çifte “Allah analı babalı büyütme nasip etsin” denir (K.1, K.4).
- Bebeği olmuş çifte “hayırlı evlat olsun” denir (K.4).
- Herhangi bir şey hayırlanmak istenirse “Hayırlı, uğurlu olsun” denir (K.1).
- Bebekleri hayırlamak ve hasta insanlara “Allah uzun ömür versin” denir (K.1).
- Genç biri hasta olursa “Allah gençliğine bağışlasın” denir (K.1, K.4).
- Herhangi bir olayın başlangıcında “Allah sonunu hayır etsin” denir (K.1).
- Birinin oğlu askerden gelince “Gözün aydın” denir (K.1, K.4, K.11).
- Yeni ev alana “güle güle oturun” derler (K.1, K.4, K.11).
- İş sahibine “Allah işini rast getirsin” denir (K.1, K.4).
- Herhangi bir olumsuzlukla karşılaşınca “Allah beterinden saklasın” denir (K.1, K.4).
- “Hocayı Hıdır, yetişsin sana.” Darda, zorda kalmış olana edilen dualardandır (K.17).
- “Ya Rabbi! Yazımızı yaz, kışımızı kış eyle.” denir (K.1).
- Ölen birinin ardından “nur içinde yatsın” denir (K.21).
- Yeni doğan bebeğe “hayırlı ömürleri olsun” denir (K.21).
- Yeni doğan bebeğe “iyi yazgıları olsun” denir (K.21).
- Yeni doğmuş bebeği olanlara “sağlıkla büyütün” denir (K.21).
- Nişanlanan çiftlere “hayırlı olsun, Allah tamamına erdiresin” denir (K.21).
- Çocuğuna edilen dua “ayağına taş değmesin” denir (K.43).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde karşısındaki kişilere iyi niyetini göstermek, duygularını dile getirmek için kısa dualar edilir. Anadolu toplumu olarak bu kısa dualara önem verilir.

### 3.1.5.5.Beddualar (Kargışlar)

Kargış kelimesi lanetlemek, kötülük dilemek, kızgınlığın yansıtılması, yaptığı yanlışın yaparı bulması yolunda atılan sözselle ifadelerdir denilebilir (Oğuz, 2021, s.382-387).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Beddualar

- Genelde art niyetli olduğunu hissettiğin, yine de emin olamadığın kişiye “Allah kalbine göre versin” denir (K.2).
- Art niyetli olduğunu düşündüğün kişiye “Allah kalbince onasın” denir (K.2, K.7).
- Kızdığın ama kötülük dileyemeyeceğin kadar yakın bulduğuna “Allah bildiği gibi yapsın” denir (K.2).
- Oldukça sinirlendiğin durumda “Başını yesin” denir (K.2).
- Bir kişiye çok sinirleniliyorsa “ocağı batasica” denir (K.2, K.3).
- Genelde baba bedduası “benden beter olasın” denir (K.47, K.48, K.49).
- Birisi ısrarla yemek isterse “zıkkımın kökünü ye!” denir (K.2).
- Sinirlendiğin durumda “Boyun devrilsin” denir (K.2).
- Adını anmaktan bile imtina edecek kadar sinir olunan kişi için “adı batasica” denir (K.2).
- Arkandan iş çevrildiğine eminsen “Canından bulsun” denir (K.2).
- Birinden fiziksel şiddet görülünce “Elin kırılsın” denir (K.2).
- Biri eğer yanlış bir iş yaptıysa “Gözü kör olasica” denir (K.2).
- Bir kişi uygunsuz bir iş yapmışsa “Kıran giresice” denir (K.2).
- Oldukça yakın bulunan bir kişi yarım yamalak bir işi yaptıysa “Sakalı ağarasica” denir (K.2).
- Tanımadığın bir kişinin zararını görmüşsen “Yağlı kurşunlara gelesice” denir (K.2).
- Oldukça sinirlenilen durumda “Tanrı canını alasica” denir (K.2).

#### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Beddualar

- “Allah bildiği gibi yapsın” denir (K.1, K.4, K.11).
- “Allah’ından bul” denir (K.4, K.11).
- “Şeytanından bul” (Tanrıdan hep iyilik bulunur, şeytanından bul ki zarar gör, aklın başına gelsin) denir (K.11).
- “Allah müstahakkımı versin” denir (K.1, K.4, K.11).
- “Allah ıslah etsin” denir (K.1, K.4, K.11).



- “Felu firasu” (başını yesin, bana dilediğin başına gelsin) denir (K.1, K.4, K.11).
- “Seved aleyki” (yüzün kararsın) denir (K.1, K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde beddua edildiği görülmektedir. Anadolu toplumunda beddua etmek tasvip edilmese de birbirinden hırsını alamayan insan bu şekilde sakinleşme yolu elde etmektedir.

### **3.1.5.6. Hitaplar-Çağrılar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Hitaplar**

- Bre: Erkeklerin birbirine hitap sözüdür. Şöyle “Bre! Bunu böyle yapalım.” Gibi. Birader kelimesinin kısaltılmışıdır (K.2, K.3, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.15, K.28, K.29, K.30).
- Kele: Kadınların birbirlerine hitap sözüdür. Şöyle “Kele! Bunu böyle yapalım.” Gibi (K.2, K.3, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.15, K.28, K.29, K.30).
- Ulan: Erkek bir bireye kızıldığında ki hitap şeklidir. Şöyle “Ulan! Niye öyle davrandın?” gibi (K.2, K.3, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.15, K.28, K.29, K.30).
- Eskiden Feke Konakkuran (Payamgüneyi) köyünde evli çiftler birbirine erkekler eşlerine “hanım, avrat, kadın” diye seslenirler, kadınlar ise “bizimki, bizim adam, evin adamı, herif” şeklinde seslenirlerdi. Gelin damadın anne ve babasına “ana, baba” der, kendinden yaşça büyük kayınlarına “ağam” derdi (Özbay, 2019, s.143-146).
- Varsaklarda kadınlar eşlerine isimleriyle hitap etmezler. Genelde soyadı ile hitap ederler (K.3).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Hitaplar**

- Türkçede kullanılan “ulan” kelimesi yerine Mardin ili merkez Sünni Arapları “warek” kelimesini kullanır (K.1).
- Tanınan, değer verilen büyüklere kadın veya erkek fark etmiyor, ikisine de isminin önüne “dê dê” ibaresi eklenerek hitap edilir. Örneğin “dê dê Hamdiye, dê dê Perihan, dê dê Bekir” gibi (K.45).

### **Karşılaştırma**

Adana yöresi Varsaklarında erkekler birbirine “bre, ulan” gibi kelimelerle seslenirken Mardinliler de “warek” diye seslenilmektedir. Varsaklarda kadınlar birbirine “kele” diye,

Mardinliler kadın erkek fark etmeksizin bütün yaşlılara “dê dê” diye hitap etmektedirler. Varsaklarda günümüzde bile kadınlar eşine soyadı ile hitap etmeyi tercih etmektedirler.

### **3.1.5.7. Selamlaşma**

İnsanların birbiriyle iletişiminin başlangıcı iyilik dilekleridir. Bu eski zamanlardan günümüze kadar gelen bir adettir. Karşılaştığımız insanlara “merhaba” demek selamlaşmak “günaydın, iyi günler” demek sosyalleşmenin olmazsa olmazlarından. Eski Türk adetlerinden gelen iyi dilek dilemek anlamında günaydın, iyi akşamlar, iyi geceler gibi temenniler günümüzde de devam etmektedir (Makas & Kalafat, 2017, s.31).

Selamlamalar kelimelerle değil hareketlerle de olabilmektedir. Bu hareketlerde karşıdakini övme, değer verme göstergeleridir. Eski Türk adetlerini destanlarda görürüz. Karşılaşmalarda baş selamı verilmesi, sağ elin kalp üzerinde bastırılması şeklinde selamlaşılırmış. Baş selamı verilmesinde İbn Fadlân İtil boyu Bulgarlarında Kağanlarını selamlamadan, kalpaklarını koltuk altına alıp ondan sonra başlarını eğip kaldırarak selamladıklarından bahseder. Kaşgarlı bu selamlama tarzından “yükünç” diyerek bahsetmektedir. Moğollar Hanlarını tek diz üzerine çökerek selamlarmış (Sümer, 1999, s.391).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Selamlaşma**

- Günaydın, hayırlı günler, iyi günler, iyi akşamlar, iyi geceler, akşamınız hayır olsun gibi temenniler kullanılır (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Eve misafir gelince “hoş geldiniz” denir (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Küçükler büyüklerin ellerini öpüp başına koyar, büyüklerde küçüklerin yanaklarından öper (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Büyükler karşılaşınca tokalaşırlar (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Selamlaşma**

- Günaydın, hayırlı günler, iyi günler, iyi akşamlar, iyi geceler, akşamınız hayır olsun gibi temenniler kullanılır (K.1, K.4, K.10).
- Hayırlı sabahlar (sabahıl hayır) karşı tarafta (sabahın nur) nurlu sabahlar der (K.1, K.4).
- Küçükler büyüklerin ellerini öpüp başına koyar, büyüklerde küçüklerin yanaklarından öper (K.1, K.4).

- Büyükler tokalaşırlar (K.1, K.4, K.10).
- Eve gelen misafire “hoş geldiniz” denir (K.1, K.4, K.11).
- Eve gelen misafire “ehlen ve sehlen” denir (hoş geldiniz). K1
- Selam alınırken “başım gözüm üste” diyerek alınır (K.1).
- Misafiri uğurlarken “mea salami” denir (Selamete) (K.1).
- Mevritlerde bayanlar arasında samimiyete bağlı olarak birbirini üç kere yanaktan öpüp ardından birbirlerinin ellerini de öperler (K.10).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda bütün Anadolu’da görülen usullerde selamlaşma görülmektedir. Mardin Sünni Araplarında da aynı tarz selamlaşma görülmektedir. Dile dayanan hitaplarda bir fark görülmektedir. Mevritlerde samimiyete dayanan özel selamlaşmalar da görülmektedir.

### **3.1.5.8. Lakaplar**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Kullanılan Lakaplar**

Varsak Türkleri arasında lakap vardır. “Yiğit lakabıyla anılır” sözü sıkça kullanılır. Lakabını söylemeyene “Aslını inkâr eden haramzadedir” denir. Yörede kullanılan lakaplar genelde ailenin mesleği, marangoz gibi, belirgin bir huyu veya parmakları kesikse çolak, ayağı aksıyorsa topal gibi özelliklere göre verildiği görülmektedir.

- Kahramanlar (K.2, K.3, K.5).
- Tapanlı Hacılar (K.2, K.3, K.5, K.7, K.8, K.9).
- Çolak Mehmet (K.2, K.3, K.5).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Kullanılan Lakaplar**

Mardin merkez Sünni Müslüman Arapları arasında da lakap vardır. Aileler hatta kişiler lakaplarıyla anılır ve tanınırlar. Soyadı olmadığı için soy adı olarak yaptığı iş, geldiği yöre, vücudundaki bir uzvun eksikliği, oturduğu mahalle bile lakap olarak verilirdi (K1, K12, K20).

Beyt Arapça evi ifade etmektedir. Araplarda sülale adı ev şeklinde ifade edilir. Örneğin Aşar sülalesi yerine Beyt Halefil Aşar, Aşar’ın evinin devamı şeklinde söylenir.

- Altı parmak (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).

- Seyit Kerimoğulları (Hz.Hüseyin'in soyundan gelenlere seyit ünvanı verilir, Hz.Hasan'ın soyundan gelenlere şerif ünvanı verilir. Bu ünvanlar Osmanlı zamanında vergiden muaf olunduğunun da bir göstergesidir. Günümüzde Şerif ünvanı sahipleri Suudi Arabistan devleti tarafından belli bir aylığa bağlanmışlardır. Bu aile Hz.Hüseyin'in soyundan gelmektedir.) (K.1).
- Beyt Nicme (Yıldızların evi) (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).
- Beyt Halefil Aşar (Aşarların soyundan gelenlerin evi) (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).
- Bozo Beşir (Kızıl saçlı olduğu için) (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).
- Beyt Kermo Fatima (Fatma ile Kermo'nun evi) (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).
- Beytil Fil (Filoğulları) (K.1, K.4, K.11, K.12, K.13, K.14).
- Beyt il Haddub (kambur) (K.12).
- Beyt Kahfora (testi kırığı) (K.12).
- Beyt Battiha (kavun) (K.12).
- Beyt Kao (Akbaba) (K.12).
- Beyt Tepse (tepsi) (K.12).
- Beyt Ayn Farğa (boş çeşmeliler) (K.12).
- Beyt il Kıt (kısa boylular) (K.12).
- Beyt Ragbitil Avce (Eğri boyun) (K.12).
- Beyt il Bello (mercimekli köfte) (K.12, K.37).
- Beyt il cuan (aç) (K.37).
- Beyt il Köle (K.12).
- Beyt Çıllıs (şehla gözlü) (K.12).
- Beyt il Biber (K.12).
- Beyt Peppe Har (sıcak ekmek) (K.12).
- Beyt il Hori (din adamı) (K.12).
- Beyt il Dıbbağ (Dabakoğlu, deri dabaklayanlar) (K.12).
- Beyt il Hoca (K.12).
- Beyt il Beyrutli (K.1).
- Beyt Mahmud Tirki (Türkçe konuşan Mahmudoğulları) (K.12).
- Beyt il Tavşan (K.12).
- Beyt il Sahle (keçi) (K.12).

- Kalaycıoğulları (K.20).
- Beyt il Mısır (K.20).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde lakap olduğu görülmektedir. Lakap aileye ait olacağı gibi kişisel de olabilmektedir. Mesleği, oturduğu yer, konuşmasındaki sık kullandığı kelime bile lakap olarak verilebilmektedir.

### **3.1.5.9. Varsak Türkmen Ağzından Örnekler**

Adana Varsak Türkmen ağzı oldukça eski arkaik öğeler barındırmaktadır. Bunun nedeni Varsakların Osmanlı devleti ile anlaşamayıp dağlara çekilmiş, kendi içlerinde yaşamış olmalarıdır. Günümüzde radyo, televizyon ve sosyal medya her yere ulaştığı için yeni nesilde ağız özelliklerini bulmak zor, ancak yaşlılar ve eskilerin konuşmasını hatırlayanlardan bilgi edinilmiştir. Kozan lehçesinin tanıtıldığı ve söz varlığının derlendiği Pekşen Tamdoğan ve Çetin Yiğenoğlu tarafından kaleme alınan Kozanca adlı kitaptan da yararlanılmıştır.

- Sözcük başındaki “t-” harfi bazı kelimelerde “d-” olarak telaffuz edilir. t->d- değişimi: (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.54-55)

teyze>dezze

tuzak>duzzak

- Sözcük ortasında “-ş-, -s-, -z-” sessiz harfleri iki defa söylenir:

(Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.52-53)

Başak>başşak

Kuşak>kuşşak

Kaşık>kaşşık

Isırmak>ıssırmak

Beşik>beşşik

Kazık>kazzık

Yazık>yazzık

Azık>azzık

- Sözcük başlarında bulunan “k-” harfi bu harften sonra gelen sesli harf kalın ünlüye “g-” olur (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.54).

Kozan>Gozan

Kamçı>gamçı

Kurban>gurban

- Sözcük başlarında bulunan “g-” harfi bu harften sonra gelen ünlü ince ünlüye “k-” olur. Bu bize ses uyumunun gözetildiğini göstermektedir (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.54).

Gölge>kölge

Geven>keven

- Sözcük başlarında bulunan “r-” harfinden önce sesli harf getirilir.

Iramazan

Irahat

ırıza

- Şimdiki zaman çekimi: ((Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.56)

Geliyorum>geleğyom

Geliyorsun>geleğyon

Geliyor>geleğyor

Geliyoruz>geleğyoruk

Geliyorsunuz>geleğyonuz

Geliyorlar>geleğyorlar

Varsaklarda “a,e”harfleri uzatılarak söylenmek yerine bir “ğ” harfi eklenerek konuşulur. Bu en bariz şekilde şimdiki zamanda çekilen “gelmek” fiilinde görülür.

- Sözcük içlerinde kullanılan “-k-” harfi “-kh-” şeklinde telaffuz edilir (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.57).

Bak>bakh

Kulak>kulakh

Keklik>keklikh

Oku>okhu

- Sözcüklerdeki “p” harfleri “b” olur (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.58).

Parmak>barnak

Yakup>Yagub

Sap>sab

### 3.1.5.10. Mardin Merkez Sünni Araplarının Arapçası ile İlgili Bilgi

Türkiye’de Arapçanın konuşulduğu kentlerden biri de Mardin kentidir. Mardin’de Arapçanın Tağlip ve Bekr kabilelerine dayanan Kəltu lehçesi konuşulmaktadır. Bu bahsi geçen kabileler Arap şiirlerinin kaynağı kabul edilmektedirler. Musul ağzını araştıran Adil el-Bekri gibi bazı araştırmacılar Modern Standart Arapçaya en yakın lehçelerden biri olarak Kəltu lehçesini görmekteler. Bu lehçe genel olarak Cezire bölgesinin lehçesi olarak kabul görmektedir. Bu lehçenin konuşulduğu yerler Musul’dan başlayarak İdil (Beyt Zabdey) ve Mardin Eşiği’ne, kuzeyden Siirt, batıdan Mardin şehir merkezinden Ceylanpınar’a (Resulayn), güneyden Deyrizor’a, oradan da Deyrizor’un 55 km batısındaki el-Bişri dağına kadar uzanmaktadır. Diğer Arapça lehçelerde bedevi kabilelerinin ağızlarının etkisi görülürken Mardin Kəltu lehçesinde bu etki görülmemekle birlikte Mardin kentinin ipek yolu üzerinde yer alması nedeniyle Fars, Türk, Kürt ve Süryani dillerinden etkiler görülmektedir. Bu lehçenin bölgede oluşma zamanı için ise bu Bekr b. Vâil ile Tağlib kabilelerinin birbirleriyle savaşarak Tihāme (Arap yarımadasının Kızılderiz sahili boyunca uzanan bölgesidir) bölgesinden 452 yılında Irak bölgesine gelip yerleşmeleridir. Sonrasında bu kabilelerin Hıristiyan oldukları görülmektedir (Şayır, 2017, s.17-21).

Türkiye’de Mardin haricinde Hatay, Kilis, Urfa, Siirt, Bitlis, Muş, Batman, Şırnak, Gaziantep, Diyarbakır, Adana, Mersin kentlerinde de Arapça konuşulmaktadır. Hatay, Adana, Mersin illerinde Suriye-Lübnan kıyı diyalekti, Şanlıurfa’da Suriye Bedevi(çöl) diyalektiği, Mardin, Şırnak, Siirt, Muş, Batman’da ise Mezopotamya Arap diyalektiği konuşulmaktadır (Acat, 2018, s.8). Türkiye’deki konuşulan Arapça ile ilgili yeni yeni çalışma yapılmaktadır, sadece elde yabancıların yaptığı çalışmalar mevcuttur. Türkiye’deki üniversitelerde Arapçanın Kahire, Şam ve Bağdat lehçeleri öğretilmektedir (Şayır, 2017, s.17).

Arapçanın bu bölgedeki lehçeleri üzerine çalışma yapanlar arasında Blanc (1964) Mezopotamya’da konuşulan Arapçayı iki lehçe olarak adlandırıp çalışmış, bu lehçeleri qeltu lehçeleri ve gelet lehçeleri olarak adlandırmış. Sasse (1971) ise Midyat ilçesinin batısında konuşulan Mhallemi lehçesi üzerine araştırmalar yapmıştır (Şayır, 2017, s.27).

Mardin’de konuşulan Arapça için biraz açıklama yapmak gerekirse şunlar dile getirilebilir. Mardin Arapçasında diğer Arap diyalektlerinde olduğu gibi müzekker-müennes kuralı vardır. Arap diline has mazi/geçmiş, müzari/şimdi, gelecek şeklinde, üç zamanı kullanırlar (Acat, 2018, s.146-147).

### **Karşılaştırma**

Varsakların anadili Türkçe, Mardin merkez Sünni Araplarında ise Arapçadır. Burada en dikkat çeken husus ortak kullanılan kelimelerin olmasıdır. Özellikle mutfak ile ilgili kelimeler hemen hemen birebir ortaktır. Varsaklara özgü olduğu düşünülen kelimelerde bile %28'e varan benzerlik bu konunun ayrıntılı olarak çalışılabilecek bir konu olduğunu göstermektedir.

### **3.1.6. Anonim Halk Edebiyatı Manzum Eserler**

#### **3.1.6.1. Türkü**

Türkü kelimesinin etimolojisi “Türkî” yani Türklere ait kelimesinden gelmektedir. Şiirlerin belli ritimlerde söylenmesine türkü denmektedir. İnsanoğlu toplumsal ve kişisel olarak yaşamın çeşitli aşamalarında karşılaştığı olaylarla ilgili duygularını şiir olarak ifade etmiştir. Eski zamanlardan beri söylenip gelen şiirlerin üzerinden oldukça uzun bir zaman geçtiğinden söyleyeni hatırlanmamaktadır, böyle şiirlere anonim denmektedir. Türküler çoğunlukla anonim şiirlerdendir, arada halk âşıklarının söylediği şiirlerde türküleşmiştir. Türküler söyleniş tarzlarına göre Türkmani, Varsağı, Bayati, Şarkı olarak değerlendirilmiştir. Türküler konularına göre de tasnif edilmektedir. Yakıcı'nın konu açısından tasnifi şu şekildedir: 1. Sevda, 2. Ayrılık, 3. Ninni, 4. Ağıt, 5. Tören, 6. Asker, 7. Hapishane, 8. Yiğitlik, 9. Doğal çevre, 10. Beslenme, 11. İş, 12. Övgü, 13. Yergi, 14. Şikâyet, 15. Eğitici, 16. İstek, 17. Dinî, 18. Oyun (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.62-64).

Türküler yapılarına göre iki yapıya sahiptir, bu yapılar bent (ana metin) ve kavuştak (bağlantı) kısımlarıdır. Kavuştak bölümleri tekrar bölümleridir. Ayrıca ezgilerine göre de türküleri sınıflandırmak mümkündür. Yöreye göre ezgilerde değişmektedir. 1. Uzun havalar denilen usulsüz ezgilerdir. Bozlak, dağbaşı, divan, garip, hoyrat, kalenderî, kerem olarak adlandırılan şiirler usulsüz olarak icra edilirler. 2. Kırık havalar, yöreye göre belli bir ölçüde söylenen türkülerdir. Ege'de zeybek, Harput'ta şıkıltım, Isparta'da datdiri, Konya'da oturak, Urfa'da kırık, Marmara, Trakya ve Ordu'da karşılama, Trabzon, Rize ve Hopa'da horon tarzı türküler kırık havalarlardır (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.64-65).



## A. Varsak Türkmen Türküleri

Yörede söylenen türkülerden örnekler verilmiştir. Varsaklarda türküler Varsağı ağız denilen bir üslupta söylenmektedir. Varsağı tarzı, yiğitleme, biraz marş havasında okuma tarzıdır. Varsaklar Avşar boylarıyla karışık yaşadığı için Avşar türküleri de Varsak türküleri gibi anılır olmuştur. Avşar olan Dadaloğlu şiirleri Varsağı tarzı okunur. Yörede Karacaoğlan şiirleri de türkü olarak benimsenenler arasındadır. Tamdoğan Kozanca adlı eserinde Varsakların şiir söylemediği, saz çalmadığını şu sözlerle belirtir: “Şiir söylemek, saz çalmak âdeti Farsaklar arasında hemen yok denecek kadar sınırlıdır. Yani tümüyle ağızsız, dilsiz olmaları, olayların karşısında tepki vermemeleri nasıl mümkün olur? Öte yandan Avşarlar şiire, müziğe daha yatkın görünürler.” (Tamdoğan & Yiğenoğlu, s.42).

Meryem türküsü oldukça eskilerden kalan bir türküdür. 7’lik hece vezninde yazılmış, uyak düzeni a-a-b-a şeklindedir. Kına türküleri: 1.Kına türküsü; 8’lik hece vezninde, uyak düzeni a-a-b-a.

Kalamak türküsü 7’lik hece veznindedir, uyak düzeni a-a-b-a şeklindedir.

1.Gelin övme türküsünde hatırlananlar da eksikler olduğu için olacak vezin uymuyor, uyak düzenleri a-a-b-a şeklindedir. 2.gelin övme türküsü de eksiktir, 13’lük vezindedir.

2.Kına türküsü; 8’lik hece vezninde, uyak düzeni a-a-a-b. 3. Kına türküsü; bu türkü diğer kına türküleri arasında nakarat bölümüdür, 8’lik hece vezninde, uyak düzeni a-a. 4. Kına türküsü; 7’lik hece vezninde, uyak düzeni a-a-b-a. 5. Kına türküsü; 8’lik hece vezninde, uyak düzeni a-a-a-a.

- “Farsakların türküsü, ağıtı, ninnisi yoktur denir. Avşarlar şiir söylemeyi sever” derler (K.29).
- Yörede Meryem türküsü marş gibi söylenir (K.2, K.5).
- Eskiden gelin ata bindirilirken söylenirdi, gelin alma türküsü (11’lik hece vezninde, a-a-a-b. Kaynak kişinin hatırladığı kadarıyla aktarılmıştır) (K.46).
- Eskiden kışın düğün yapılınc müzik olmazdı. Kadınlar leğen, tencere dibi çalarlardı. O da marş gibi söylenen Meryem türküsüydü. Yazın yapılınc Abdallar çağırılır, davul, zurna çalınırdı (K.47, K.48, K.49, K.50, K.52, K.53, K.55, K.56).
- Düğünlerde kalamak türküsü de söylenir (K.52).
- Gelin övme türküleri vardır, gelin alınırken bunlar söylenir (K.52).

- Meryem türküsü

Dama vurdum bir depik

Damın direği kepik

Kız ben seni alırım

Korkarım çoban öpük.

Hele Meryem Meryem Meryem

Kele Meryem Meryem Meryem

Eller kınalı Meryem de

Gözler sürmeli Meryem.

Dam başında pıtırak

Gelin kızlar oturak

Oturaktan ne çıkar ley

Gelin olak kurtulak.

Hele Meryem Meryem Meryem

Kele Meryem Meryem Meryem

Eller kınalı Meryem de

Gözler sürmeli Meryem (K.2, K.5).

- Kalamak türküsü (aktaranın hatırladığı kadarıyla yazılmıştır, gerisini hatırlayamadı)

Kalamak dalla dalla

Gelin boynunu salla

Bir öpücük vermedin

Sen bunu iyi belle (K.52).

- Gelin övme türküleri: (Eksiktir, aktaran kişinin hatırladığı kadarıyla aktarılmıştır.)

1.Kız anası kız babası,

Hani bunun öz anası,

Kızı gelin gidiyor,

Çağrın gelsin babası (K.52).

2. Takada bal var gelinim, takada bal var, (taka: küçük pencere)

Sende bir hal var gelinim, sende bir hal var,

Öznene yalvar gelinim, öznene yalvar (özne: damat) (K.52).

Kınada gelin olacak kız tarafından söylenen türküler:

- 1.Kına türküsü: “Baba ekinin yetti mi?  
Kardaş ekmeğın arttı mı?  
İşte geldim gidiyorum  
El kızını keyfin yetti mi?” (K.2, K.3, K.9).
- 2.Kına Türküsü: “Karahaneler çiçek açar,  
Çiçeğini yere saçar,  
Kız anadan nasıl geçer,  
Kız anam kınan kutlu olsun.” (Özbay, 2019, s.141) (K.2, K.3, K.9).
- 3. Kına türküsü: “Kız anası kız babası,  
Hani bunun öz anası” (Özbay, 2019, s.141) (K.2, K.3, K.9, K.54).
- 4. Kına türküsü: “Baba kızın çok mıydı?  
Bir kız size yük müydü?  
Kör olası emmilerim,  
Hiç oğlunuz yok mıydı?” (Özbay, 2019, s.141) (K.2, K.3, K.9).
- 5. Kına türküsü: “Kız anası kız anası,  
Çağrın gelsin öz anası,  
Kız anası kız anası,  
Elinde mumlar yanası.” (Özbay, 2019, s.141) (K.2, K.3, K.9).
- Gelin alma türküsü: “Osmanlılar binmiş Arap atına,  
Benden selam söylen anam hatına,  
Uçan kuşlar ben anama giderim,  
  
Evlerinin önü yokuş dediler,  
Gömleğinin önü nakış dediler,  
Sen git eloğluna yakış dediler,

Uçan kuşlar ben anama giderim (K.46).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Türkü**

Mardin bölgesinde de halk arasında söylenen müzik parçasına, kına günleri söylenen şarkılara halk tarafından türkü ismi verilmektedir. Bu nedenle bu başlık oluşturulmuştur. Bu tezde Mardin merkezinde yaşayan çoğunluğu oluşturan Türkiye vatandaşı olup Arapça da bilen bu gruba tezde ayırıcı bir unsur olsun diye Arap denilmiştir. Bu topluluk kendilerini Arap değil Türk olarak tanımladıklarından türkü ismi adı altında bu bölüm çalışılmıştır. Eskilere ait müziklerde sözleri Arapça olması sebebiyle bu sözlerin Türkçeye çevrilmesi zor gelmektedir. En önemli sebep ise günümüzde artık dinlenmediği için unutulmuştur. Sabiha türküsü; 7'lik hece vezninde, a-a-b uyak düzenindedir. Dalal türküsü; 7'li hece vezninde, a-a-b uyak düzenindedir. Yola çıktım Mardin'e türküsü; 7'li hece vezninde, a-a-b uyak düzenindedir (K.1, K.4, K.10, K.11, K.12, K.13, K.14).

Mardin bölgesi halk oyunları yönüyle bakıldığında Mardin şehrinin asli unsurları Süryani, Arap, Kürt, Yezidi, Muşki hatta Acem halkları olduğu için bütün halkları da gözetmek gerekirse çünkü, şehir ortamında bu kültürler birbirleriyle iç içe geçip harmanlanmışlardır. Bu bağlamda Süryani halk oyunlarını bölge oyunları arasında sayabiliriz. Şehhani, bario (bahar), erzitama, gulle, peyda, hıddıkmedin, zamoke, şorra isimli halkoyunları oynanır (Kurnaz, 2011, s.25). Yörenin en bilinen halk oyunu reyhanidir, müzikaldir, söz yoktur. Erkek kız karşılıklı oynar.

Bölgenin kadim halklarından olmaları nedeniyle Süryani edebiyatına biraz değinmek gerekirse bu dilde verilen eserlerin Kuzey Türkistan'a kadar yayıldığı bilinir. Gerçi putperestlik zamanından kalma diye düşünülen birçok edebi eser Hristiyan olunduktan sonra din çevrelerince yasaklanmış ve akabinde unutulmuştur. Süryani edebiyatında geçen "sugitho" türü şiirlere MÖ 2000'lerde Sümerce tabletlerde bile rastlanmaktadır. Bu şiirler iki veya üç kişi arasında geçen söz düellosu tarzındadır. Örneğin, kış ile yazın karşılıklı konuşması şeklinde olabilmektedir. Şiir konuları dostluk, yiğitlik, tanrıya yakarış, aşk, bilgelik, özlem, övme, ağıt olarak sayabiliriz. Şiirlerde 7'lik hece ölçüsü kullanıldığı görülmektedir. 3+4 duraklı tarzdadır (Şimşek, 2018, s.47-60).

Zılgıt (tilili, helhele) çekmek, yörede her türlü sevinç karşısında gösterilen bir tepki şeklidir. İnsan sesiyle ve dilin bükülmesiyle oluşturulan bir sevinç nidasıdır. Genelde kadınlar zılgıt çeker.

- Sabiha Türküsü (K.1, K.4, K.11)

Bir tel çektim Mardin'den  
 Bir ah çektim derdinden  
 Ley ley ley yar Sabiha

Babı sor suyu gibi  
 Yaş gelir gözlerimden  
 Ley ley ley yar Sabiha

- Dalal türküsü (K.1, K.4, K.11)

Bir ay doğdu karşıdan  
 Yar bakıyor damdama  
 Dalal Oy Dalal

Bir kez yanımdan gel geç  
 Aklımı al başımdan  
 Dalal oy Dalal

Şu Mardin'in gülleri  
 Öter bülbülleri  
 Dalal oy Dalal

- Yola çıktım Mardin'e (K.1, K.4, K.11)

Yola çıktım Mardin'e  
 Düştüm senin derdine  
 Vay le le le Halime

Mevlam sabırlar versin  
 Yârini yitirene  
 Vay le le le Halime

Estel Midyat arası  
Yandı başım havası  
Vay le le le Halime

Bana gurbet gezdirir  
Kırk bin başlık parası  
Vay le le le Halime.

- Kına türküsü

Bu türkünün aslı Arapça olduğundan Türkçeye çevirme sırasında pek kafiyeli olamadı.

K1, K4, K11

Ay ley ley hinne, Ay ley ley hinne,  
Bu merasim mübarek olsun,  
Bu cuma gecesi mübarek olsun,  
Kardeşimin gelini mübarek olsun,  
Gelinin kınası mübarek olsun.  
Ay ley ley hinne, Ay ley ley hinne.  
Getirin kalaylı leğeni,  
Kınayı yoğuralım,  
Kınayı yoğuramayız,  
Gelinle yoğuracak kişi gelsin.  
Ay ley ley hinne, Ay ley ley hinne,  
Damadın giysisini getirin giydirelim,  
Bol bol alkışlayın,  
Kalkın seyredin,  
Nebi Süleyman geçiyor,  
Yanında gelinle damadın giysileriyle,  
Kalkın seyredin gelinin kınasını.  
Ay ley ley hinne, Ay ley ley hinne.

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda türkülerin genelde “varsığı” tarzı söylemlerde söylendiği görülmektedir. Mardin merkez Sünni Araplarında söylenen türkülerin yörede konuşulan bütün dillerde

yaklaşık benzer söz dizeleriyle söylendiği görülmektedir. Örnek vermek gerekir ise “sabiha türküsü” Arapça, Kürtçe, Türkçe, Aramca olarak okunmaktadır. Yöreeye ait kına türküsü için de aynı şey söz konusudur. Reyhani oyun havası da bütün gruplarca oynanan bir oyundur.

### **3.1.6.1.1. Müzik Aletleri**

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Müzik Aletleri**

- Yörede kabak kemane ve saz çalan vardı (K.46).
- Gelin alınırken davul çalınır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.28).
- Çeyiz getirilirken davul çalınır (K.2, K.3, K.5, K.8, K.9, K.28).

#### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Müzik Aletleri**

- Asur müziğinin varisi Süryanilerdir, arp, santur, citara, bağlama, curaya benzer uzun saplı telli çalgılar halk ezgilerinde kullanmışlardır (Şimşek, 2018, s.233).
- Mardin’de müzik aletleri ud, keman, kanun, tef, darbukadır (K.11, K.24, K.26).

#### **Karşılaştırma**

Anadolu sahasında gelin alırken davul çaldırılır. Çeyiz almaya gidilirken davul çaldırılır. Bu bir çeşit evlendiğinin ilanıdır. Varsaklarda da davul, zurna çaldırıldığı görülmektedir. Mardinlilerde de çeyiz, gelin almalarda aynı âdetin uygulandığı görülmektedir. Eskilerden beri Mardinlilerde düğünlerde ud, keman, kanun, tef, darbuka çalındığı görülür.

### **3.1.6.2. Mânî**

Mâniler dörtlüklerden oluşan kısa şiirlerdir, denilebilir. Anadolu coğrafyasında ve diğer Türk boylarında mâniler vardır. Aydın’da “mana”, Şanlıurfa’da hoyrat (erkeklerin söylediği mânî), Ahıska Türkleri “mahni”, Azerbaycan’da “bayatı” şeklinde adlar alır. Yedili hece ölçüsünde, aaxa kafiyesinde, tek dörtlükten oluşur. Konular; sevgi, aşk, ayrılık, gurbet, sitem olabildiği gibi, gelin kaynana çekişmeleri, askerlik, tabiat, nazarla ilgili olabilmektedir (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.57-59).

#### **A. Varsak Türkmen Mânileri**

Mânilerden 1.mânide vezin yok uyak düzeni a-a-b-a şeklindedir. 2.mânî ve 3.mânî 7’lik vezindedir, uyak düzeni a-a-b-a şeklindedir.

- 1.İnersin gönül, inersin,  
Attan eşeğe binersin,  
Eşeği de bulamaz,  
Yayan gidersin. (Tamdoğan & Yiğenoğlu, tarihsiz, s.133) (K.2).
- 2.Armudun dibi kuyu,  
Uyu sevdiğim uyu,  
Ne çabuk sarhoş oldun,  
İçtiğin üzüm suyu (K.2).
- 3.Ben varmam inekliye,  
Yoğurdu sinekliye,  
Can kurban, canım kurban,  
Omuzu tüfekliye (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Mâniler**

- Vezen bismenu, (Müezzin ezanını parasıyla okudu)  
Kil ferrah nisvenu (Afiyetle eşleriyle yedi) (K.1).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda mâni söylenir, Mardinlilerde söylendiğini söyleseler de güzel bir örnek elde edilemedi.

### **3.1.6.3.Ninni**

Annenin çocuğunu uyutmak, sakinleştirmek, onun hep yanında olduğu güvenini vermek için söylediği ezgilerdir. Kâşgarlı Divanü lügati't-Türk'te "kadınlar beşikteki bebeklerini uyutmak için söyler" diyerek ninniye tanımlar ve ninni için "balu balu" der. Ninninin her yörede farklı adlarla adlandırıldığı görülür. Kars'ta lalay, nanay, Erzincan ve Erzurum'da elo, Başkurt Türklerinde sängildäk yır, Kazak Türkleri beşik jırı, eldim, eldiy, Irak Türkleri leyley, Kırgız Türkleri aldey aldey, Kırım Türkleri ayya, nanıy, Türkmenlerde hüvdi şeklinde adlandırıldığı görülür. Ninniler genelde mâni tarzı söylenir (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.72-77).



### A. Varsak Türkmenlerinde Ninni

- Uyusun da büyüsün ninni,  
Tıpış tıpış yürüsün ninni (K.2).
- Dandini dandini dastana,  
Danalar girmiş bostana,  
Kov bostancı danayı,  
Yemesin lahanayı,  
Eeeeeeee... (K.2).

### B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ninni

Süryanilerde ninnilere rastlıyoruz. Bunlar kimi zaman ağıt gibi de olabilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse: De lori lori lori lori Canbeli oğul lori  
De lori lori lori lori Canbeli oğul lori  
De lori annen seni uyutsun lori  
De lori lori lori lori benim kuzum lori  
De lori lori lori lori Canbeli oğul lori (Ete, 2010, s.105).

- Uyusun da büyüsün ninni,  
Tıpış tıpış yürüsün ninni (K.1, K.41).

### Karşılaştırma

Varsaklarda ve Mardinlilerde bebek uyuturken ninni söylendiği görülmektedir.

### 3.1.6.4.Ağıt

Halk şiirinde ölüm konulu şiirlerdir. Ölenin arkasından duyulan üzüntüyü ifade eder. Genel söylem ağıt yakma şeklindedir. Eski Türklerde yağ törenlerinde söylenen ağıtlara sagu denir. Ağıt yaşanan acıyı dile getirme şeklidir, bu kelimelerle olduğu gibi ezgiselde olabilmektedir. Ağıtlar şiirsel olarak mâni veya koşma nazım şekillerinde söylenebilmektedir (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.66-67).

### A. Varsak Türkmenlerinde Ağıt

- Demirci ağıtı 8'lik vezinde uyak düzeni a-a-b-a şeklindedir.
- Koca Anşa'nın oğluna yaktığı ağıt 11'lik vezinde uyak düzeni a-a-a-b şeklindedir.

- Dadalođlu'nun ađıtı 11'lik vezinde uyak dūzeni a-a-a-b Őeklindedir.
- Feke kōylerini ōven Şiir 11'lik vezinde a-a-a-b Şeklindedir.

Yōrede sōylenen ve bilinen ağıtlar Şunlardır:

- Demirci ağıtı: 1777'lerde Saimbeyli yolu yapılırken gerĀekleŐen bir olaydır. Ali diye bir demirci ustası var, işin ehli bir usta. Ava da meraklı biri. Baltayı bunun yaptığını ōğrenen gōrevli "bunu ĀađırtmıŐ". Bu arada nasıl olduysa ađaĀ keserken kaza ile Ali usta ōluyor. Emmisi (amcası) İbrahim Kaya ağıt yakıyor:

Harlıkta da Āam yıkıldı, (Defne ağacına yōrede har deniyor)

Dalı budađı dōkūldū,  
Uyan Durdu kaç uyan  
Ali'nin beli būkūldū.

Kōprūden de bir sal Āıktı,  
Gelir dolanı dolanı,  
Ziyanlılar ağıt eder,  
Kara beleni beleni.

Yūksek tutun salını,  
Gitsin gōrūnū gōrūnū,  
Kim ōlmūŐ diye sorarlarsa,  
Ziyanlıların usta Ali'si.

Yatırdılar hecin gibi,  
Kara bıyık sicim gibi,  
Ziyanlılar ağıt eder,  
Baban kızı bacın gibi.

Iraz Feke'den geliyor,  
Elif saĀını yoluyor,  
Hele bakın anasına,  
Ağlayarak del oluyor (K.46).

- Kozan Ağlıboğaz köyünden Koca Anşa'nın oğlu Koca İbrahim Afyon savaşına giderken köyden biri "siz savaşa gidin, ben avratlarınıza bekçilik ederim" diyor. Koca İbrahim bu lafa çok ierliyor. "Ben bu adamı öldürürüm" diyor. Ceyhan'a giderken Simon'un köprüde orada boklu derenin içinde saklanıyor, arkadaşlarına "ben sabah size yetişirim diyor". O adam (dayısının eniştesiymiş) o gece ölünce dayısı Şamlıoğlu şikâyet ediyor. Koca İbrahim tutuklanıyor ve Kadirli'de idam ediliyor, bunun üzerine annesi Koca Anşa şu ağıtı yakıyor:

Adım İbrahim de bahtım karalı,  
Kendirim yağlı da boynum yaralı.  
Böyle olmuş da dünya duralı,  
Nizamı kanundan ayırın efendim.

Hayalimden gitmez Feke dağları,  
Meyve verir bahçeleri bağları.  
Minnetler etmiyor Kozan beyleri,  
Ne olur Tahsin Bey'im kul azat eyle.

Akşamdan kaçanı da erken tutarlar,  
Cezası olanı mahpusa atarlar,  
Ben ölürsem el kızını satarlar,  
Ne olur Tahsin Bey'im kul azat eyle.

Alnıma yazılmış bu kara yazı,  
Askernen doldu Kozan'ın düzü.  
Duyarsa validem kırılır dizi,  
Ne olur Tahsin Bey'im kul azat eyle (K.46).

- Cerit aşireti 1777 yılında Çukurova bölgesine geliyor. Osmaniye'nin orada Kanlı Geçit denilen yerde Cerit aşireti ile Avşar'lar harp ediyorlar. 800 Avşar ölüyor. Bu olayda Dadaloğlu'nun oğlu Kenan'da vefat ediyor, Dadaloğlu buna ağıt söylemiş:  
Neğdildim de deli gönül neğdildim,  
Yarsuvat'ta güleş ettim yenildim, (Ceyhan nehrinin ismi: Yarsuvat derlermiş)  
Dokuz yüz athıyla harbe dıkıldım,

Yüzü burda sekiz yüzü nicoldu.

Gelin ağlar da yanıma gelin,  
Beni sağ koymayın bir kılıç vurun,  
Sekiz yüz çadır sekiz yüz gelin,  
Al çıkarttı kara giydi neyleyim.

Hele geldi koç yiğidin edası,  
Kara geldi 1777 senesi,  
Koç aslan Kenan'ın Elif anası,  
Çıkar yollarımı bağlarsa neyleyim.

Deh bre de deh bre nazlı kıratım,  
Yarsuvat'ta kaldı atım pusatım,  
Gelinler dul kaldı, yavrular yetim,  
Babam nerde diye sorsa ne deyim (K.46).

- Feke'nin dağ köylerini ve insanlarını anlatan bir şiir:

Bizim Feke'nin dağ köylerinde,  
Bataklık bilmezler, sazlık bilmezler.  
Her taraf ormanlık çamlık meşelik,  
Harman yeri hariç düzlük bilmezler.

Ağaç altında doğmuştur çoğu,  
Çok iyi bilirler tepeyi dağı.  
Elleri tutmamış içki bardağı,  
Sahillerde yazlık mazlık bilmezler.

Dağlara ses verir rüzgârın hızı,  
Yirmi kilo çeker on günlük kuzu.  
Kışın derelerde görürler buzu,  
Suları soğuktur buzluk bilmezler.

Bir başka güzeldir kışın narları,  
Binbir çiçek süsler yazın kırları.

Doksanına varan ihtiyarları,  
Ağızda takma diş gözlük bilmezler.

Taş öbek öbektir köye girişte,  
Elde tahta kaşık bulgur erişte.  
Haktan ayrılmazlar alışverişte,  
Hilekarlık düzenbazlık bilmezler.

Başlarında esen kavak yerleri,  
Türkülerden bilirler gurbet elleri.  
Ne söylese anlaşılır dilleri,  
Kitap mitap sözlük bilmezler (K.46).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Ağıt**

Mardin ile ilgili ağıtta sözlerden ziyade acıyla uğunma denilebilecek bir tarz söz konusudur. Söyleyiş tarzı dikkat çekmektedir. Söyleyiş tarzı ağlar gibidir.

- Aaaaaaaaaaay!

Delori delori lori...

Ay ümmi... (ümmi: anne demek)

Yat uyu ay ümmi ayyy! Aaay!

Delori ümmi ümmiii...

Bu ağıtı yakan kişinin annesi 43 yaşında vefat ettiğinden, bunun acısıyla bebeğini uyuturken kendi bu ağıtı söyleyerek uyuturdu (K.17).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde de ağıt söylendiği görülmektedir. Varsaklarda söylenen ağıtların hece ölçüsünde yazıldığı görülmektedir. Mardinlilerde ise dil Arapça olduğu için söyleniş tarzı ile bu sağlanmaktadır.

### **3.1.6.5.Tekerleme**

Halk edebiyatında işlenen konuların sınırlarının tam çizilmemiş olan türüdür. Çocuk oyunlarında, masal başlarında, Türkçe edilen dualarda bu tarz karşımıza çıkmaktadır. Tekerlemelerde aliterasyon (söz başlarında, ortalarında hecelerin tekrarlanması), vezin, kafiye görülür. Türk dünyasında tekerlemelere pişrov, sanama, çastırma, yanılmaç,

sanamış, sayma, tez aytuv, sanavaç, cır, takmak, ırım, arbav, ezizleme gibi adlar da verilmektedir (Şahin, Güzel, Alptekin, 2012, s.68-72).

#### A. Varsak Türkmen Tekerlemeleri

- Arılık duruluk

Bitlik pirelik

Bu tekerleme genelde küçük çocuklar yıkanırken banyonun sonunda üç defa üzerine böyle diyerek su dökülür. Banyo sonlandırılır (K.2, K.7, K.51).

- Arılık duruluk

Pisi pası gavura.

Bu da küçük çocukları yıkarken banyo sonunda söylenen tekerlemelerden (K.53).

- Yerde ne var?

Yer boncuk.

Gökte ne var?

Gök boncuk.

Kaldır beni hoppacık.

Çocuk oyununda söylenen bir tekerleme (K.2, K.3, K.9).

- Yağmur yağıyor,

Seller akıyor,

Arap kızı,

Camdan bakıyor.

Yağmur yağdığı zamanlarda çocukların söylediği tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Kutu kutu pense,

Elmamı yerse,

Arkadaşım Fatma,

Arkasını dönse.

Çocuk oyununda söylenen bir tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Portakalı soydum,

Baş ucuma koydum,

Ben bir yalan uydurdum,

Duma duma dum,

Kırmızı mum.

Çocuk oyununda söylenen bir tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Yağ yağ yağmur,

Teknede hamur,

Ver Allah'ım ver

Sulu sulu yağmur.

Yağmur yağarken çocukların söylediği tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- O piti piti,

Karamelâ sepeti,

Terazi lastik jimnastik,

Biz size geldik bitlendik,

Duma duma dum,

Kırmızı mum.

Çocukların oyunlarında söyledikleri tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Yağ satarım bal satarım

Ustam ölmüş

Ben satarım.

Çocukların oyunlarında söyledikleri tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Üşüdüm üşüdüm,

Daldan elma düşürdüm,

Elmamı yediler,

Bana cüce dediler, cücelikten çıktım,

Ablama gittim,

Ablam pılav pişirmiş,

İçine sıçan düşürmüş,

Bu sıçanı ne yapmalı,

Minareye atmalı,

Minarede bir kuş var, kanadında gümüş var,

Annesinin cebinde,

Türlü türlü yemiş var.

Çocukların oyunlarında söyledikleri tekerleme (K.2, K.3, K.5, K.9).

- Leylek leylek havada,

Yumurtası tavada,

Aş pişirdim yemedi,

Gömlek diktim giymedi.

Çocukların oyunlarında söyledikleri tekerleme (K.2, K.3).

- Masal başlangıç tekerlemesi

“Develer tellal iken

Sıçan berber iken

Ben anamın beşiğini

Tıngır mıngır sallar iken

Beşiğe vurdum bir tekme

Beşik gitti pazara

Pazarda alışveriş yaparken

Ben başladım hikâye

O yalan bu yalan

Fili tuttu bir yılan

Bu dediğimin hepsi de yalan.” (K.2).

- Masalın sonunu şu sözlerle bağlarlar:

“Gökten üç elma düştü

Biri benim ağzıma

Biri bu hikâyeyi anlatanın ağzına

Biri de Gülin Hanımın ağzına.

Kısaca üç elmayı da anlatan yer.” (K.2).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Tekerlemeler**

- Meşale ebu abid

Fikke âlâ abadik

Bu tekerlemenin Türkçesi: Meşalenin tanrısı



Sana tapanların üzerindeki sıkıntıları çöz (K.1, K.4, K.14).

- Yağmur için söylenen bir tekerleme:  
 Kenu kuneyni (Bir varmış bir yokmuş)  
 Hafarna yemu leyli (Bu gece adına)  
 Talau ulet beyt Hamdane (Çıktılar Hamdanoğulları)  
 Kalu nene nene (Söylediler tek tek ekmek için)  
 İnnene fit tannor (Ekmek tandırda)  
 It tannor irritlu hattab (Tandır odun ister)  
 İl hattab fi cebel (Odun dağda)  
 Fit cebel irritlu fes (Dağda odun kesmek için balta ister)  
 İl fes in dil hetted (Balta demircide)  
 İl hetted irritlu bayda (Demirci yumurta ister)  
 İl bayda indil cece (Yumurta tavukta)  
 İl cece itridle lakd (tavuk buğday ekilen yerde)  
 İl beriye itritle matar (ekilen yer yağmur ister)  
 İl matar fil illiye (Yağmur yüksek bulutlarda)  
 İl miftah badıl sabah (Bulutların anahtarı sabahın gerisinde) (K.45).
- Hırka bırka (bez mez)  
 Tızbah fil may (suda yüzer)  
 Av, nav, pıf. (av, nav, pıf)  
 Çocuklar arasında saymacada söylenen bir tekerleme (K.1).
- Ka ka la tıka, (kartal kartal düşme)  
 İmmik ebük fic cebel, (annen baban dağda)  
 Yeklün ıkbeyz leben, (yoğurt ekmek yiyorlar)  
 İmmik tıhşi sennora, (annen kedi dolduruyor)  
 Abuk idık tanbora. (baban da saz çalıyor)  
 Çocuklar arasında saymacada söylenen bir tekerleme (K.1).
- Masal başlangıcı; Aktaran K1  
 “Ke-nû mekân (Bir vardı bir yoktu)  
 Al Allahû tiklen (Allah’a tevekkil etti)

Kap-patû bâb-1 dükkân (Dükkân kapısını kapattı)  
 Ud tevekkel alâ Allahû tiklen (O tevekkil etti Allah'a)  
 Ken füyû... (Bir vardı...)"

- Fıkranın tekerleme bölümü: (K.1).

Regif nüne, regif karatüne,  
 Regif ipşi, regif beleşi,  
 Doktor kun feteh sımmu tetekil ümmü.

- Çocuk oyunu tekerlemeleri

Al satarım  
 Bal satarım  
 Ustam ölmüş  
 Ben satarım (K.1, K.4).

- Kutu kutu pense

Elmamı yerse  
 Arkadaşım Ayşe  
 Arkasını dönse (K.1, K.4).

- Portakalı soydum,

Baş ucuma koydum,  
 Ben bir yalan uydurdum,  
 Duma duma dum,  
 Kırmızı mum.  
 Çocuk oyununda söylenen bir tekerleme (K.1).

- Yağ yağ yağmur,

Teknede hamur,  
 Ver Allah'im ver  
 Sulu sulu yağmur.  
 Yağmur yağarken çocukların söylediği tekerleme (K.1, K.4).

- Matar matar kıy kıy (yağ yağ yağmur)

Hıttı aleziki (omuzlarıma dahi)  
 Yağmur yağarken altında koştururken çocukların söylediği bir tekerleme (K.1, K.4).

- Çocuk oyunu: Çekirge tehdit edilerek, çekirgeye taş taşıtmaya çalışılır. Büyük çekirge tutulup minik bir taşın üstüne konur tekerleme söylenir, çekirge serbest bırakılır (K.1).  
Cereki leyli leyli (çekirge seni seni)  
İmsikil hacar (ayaklarınla taşı tut)  
Beyni cireyki (ayaklarının arasında)  
Eger memisiktil hacar (eğer ayaklarınla tutmassan)  
Beyni cireyki (ayaklarının arasında)  
Takta raski (kafanı kopartacam).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde benzer tekerlemelerin söylendiği görülmektedir. Bu tekerlemelerin haricinde Mardin’de Arapça olarak söylenen tekerlemeler de mevcuttur.

## **3.1.7. Anonim Halk Edebiyatı Mensur Eserler**

### **3.1.7.1.Masal**

Masallar, özellikle çocuklara anlatılan, içindeki olağanüstü öğeler barındıran anlatılardır. Konuları, anlatış tarzları, içerdikleri motifler açısından masallar tasnif edilebilirler. Masalların sınıflandırılması üzerine ilk önemli çalışmayı Antti Aarne 1910 yılında yapmıştır. Aarne masalları üç grupta toplamış, daha sonra da bunları daha alt dallara ayırmıştır. Bu üç grup a) hayvan masalları, b) asıl halk masalları, c) fıkralar ve komik hikayeler şeklindedir (Sakaoğlu,2018, s.30-35).

### **A. Varsak Türkmenlerinde Anlatılan Masallar**

- Padişahın halkın içine karışması üzerine anlatılan masal: Zamanın birinde bir padişah varmış. Halkın içine karışıp onları tanımak istiyormuş. Vezirine bu düşüncesini açmış. Veziri de iyi olacağı konusunda fikir beyan etmiş. Padişah bunun için hazırlık yapılmasını istemiş, sonrasında içine bir vesvese girmiş, vezirine “beni benden daha büyük birinin evine sakın götürme” demiş. Vezirde bunun üzerine sudan koyup sudan içen, birçok çocuklu ailenin evine padişahı götürmüş. Aile her gelenin önüne sofraya açma geleneğinden hareketle misafirlere sofraya kurmuş, önlerine de evde tek yiyecek olan pekmeze tahini koymuş. Oturmuşlar yiyorlar, evin küçük oğlu padişaha bu iki malzemeyi birbirine katmasını istemiş, padişahta çocuğun dediğini yapmış. Çocuk birbirine katılan malzemenin tadına bakıp beğenmemiş, padişahın bunları tekrar

ayırmasını istemiş. Bu iki malzemeyi ayırmak ne mümkün. Çocuk başlamış ağlamaya, ailenin elinde başka pekmez ve tahin yok ki getirsin, aile mahcup. Padişah vezirine dönüp “ya vezirim ben sana demedim mi beni benden büyük birinin evine götürme” diye serzenişte bulunmuş (K.2).

- Tembel eşek masalı: Evvel zaman içinde kalbur saman içinde diyarlardan bir diyarda bir eşek ile sahibi yaşarmış. Eşek uyuz mu uyuz, iş yapmak istemeyen bir hayvanmış. Sahibi de tuz ticareti yapan halim selim, merhametli bir adamcağızmış. Tuzu yüklerken hayvanın taşıyacağı kadar yükler, yolda hayvanı dinlendirirmiş. Nankör eşek bunun kıymetini bilmezmiş. Bu yüklerden nasıl kurtulurum diye hesap yapıp otururmuş. Bir gün çaydan geçerken ayağı tökezlemiş, tuz suya batmış, tuz suya batar batmaz erimiş. Böylece eşeğin yükü hafiflemiş. Bunu fark eden eşek her çaya gelişinde ayağı tökezleme numarası yapmaya başlamış. Bunu fark eden adam eşeğin üstüne su çeken bir malzeme olan sünger (lif) yüklemiş. Eşek her zaman yaptığı gibi çaya gelince yine tökezlemiş. Yükü suyu çekip iki katına çıkmış. Bunun üzerine bir daha eşek bu numarayı yapmamış, ders almış (K.2).
- Azrail’in içine sinmeyen görev masalı: Tanrı ile bir gün Azrail sohbet ediyorlarmış. Azrail demiş ki “Tanrım, sen ne görev verdiysen yaptım, ama bir verdiğin görev var ki o görevi yaptım ama hiç içime sinmedi” demiş. Tanrı’da “hangi görevde zorlandın” demiş. Azrail’de “ikiz bebekleri olan bir anne vardı. Bir bebeğini aldı, nehri tam geçerken siz, o kadının canını almamı istediniz, bende aldım, ama o olay içime sinmedi. En azından iki bebek yan yana olsaydı, belki yaşama şansları olurdu.” demiş. Bunun üzerine “o bebeklerin akıbetini öğrenmek ister misin?” deyip, kolunu kaldırıp, yenine bakmasını istemiş. Görünen manzarada bebekler nehrin ayırdığı o toprakların padişahı olmuşlar. Nehrin bir kenarında olanı o yerin padişahının karısı bulup büyütmüş, diğer tarafta olanı o yerin padişahının karısı büyütmüş. Bu manzara karşısında Azrail Tanrı’nın kader mevhumuna bir laf edilemeyeceğini anladığından Tanrı’dan af dilemiş (K.2).
- Çoban ile Hızır’ın masalı: Bir gün Hızır bir çobana rastlamış. Çoban yerde debeleniyormuş. “Sen ne yapıyorsun?” diye sormuş. Çoban da “namaz kılıyorum” demiş. Hızır “böyle namaz kılınmaz deyip, ona nasıl namaz kılınacağını izah etmiş” sonrasında yürüyüp uzaklaşmış. Hızır suyun üzerinde yürürmüş. Önüne su gelmiş, Hızır yürümüş. Çoban arkasından koşturup gelmiş. Hızır şaşırılmış, çünkü çoban suyun üzerinde yürüyormuş. “Ne oldu?” diye sormuş. Çoban da “namazın şurası nasıldı?”

diye namazla ilgili soru sorunca, onun ermiş bir kişi olduğunu fark ettiği için “sen bildiğin gibi kıl namazını” demiş (K.49).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Anlatılan Masallar**

- Kedi, köpek için anlatılan masal (K.1):

Bu masal kedilerin nankör olduğu, köpeklerin ise iyi niyetli olduğu vurgulanmak için anlatılan bir masaldır. Bir aileye gittiği zaman kedi içinden “Bu ailenin çocukları çoğalsa ellerindeki yiyeceği ben alsam” demiş. Köpek ise “Bu ailenin çocukları çoğalsa da hepsi bana bir parça yiyecek verse” demiş.

- Padişahın halkı ziyareti ile ilgili masal (K.1):

Evvel zaman içinde bir padişah varmış. Padişah halkı yakından tanımak istemiş. Vezirine “benden daha yüksek olan birinin evine sakın beni götürme, uygun bir ev bul gidelim” demiş. Vezirde oldukça fakir çok çocuklu bir aileyi ayarlamış, gitmişler. Evin küçük çocuklarından biri padişahın yanına oturmuş. Sofrada sadece pekmezle tahin bulunuyormuş. Küçük çocuk padişaha ikisini birbirine karıştırmasını istemiş. Padişahta denileni yapmış. Çocuk karışımın tadına bakıp, beğenmemiş. Padişaha “ben bunu beğenmedim, tekrar ayır bunları” demiş. Padişah çaresiz kalmış. Aile fakir, evde başka pekmez de yok, tahin de. Vezirine dönüp “beni benden büyük birinin evine götürme, demedim mi?” diye serzenişte bulunmuş. Bu çocukların padişahıtan bile daha yetkili olduğunu belirtmek için anlatılan bir masaldır.

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde masal anlatımı vardır. Anadolu sahasında anlatılan masalların her iki tarafta da anlatıldığı görülmektedir.

#### **3.1.7.2.Fıkra**

Fıkralar içinde gülmece unsuru barındıran hikâyelerdir. Türk dünyasında latife, şorta söz, yomak, değişme, ertegi, engime, anız, engim kelimeleri fıkra kavramı yerine kullanılmaktadır. Fıkralarda amaç, güldürürken düşündürmektir. Konular oldukça farklı ve çeşitli olabilmektedir. Bazen bir fıkra atasözünün açıklaması gibidir. “Oyunlar baltayı dava edeceklermiş, sapı içimizden biri deyip vazgeçmişler.” (Sakaoğlu & Karadavut, 2013, s.53-68).

### A. Varsak Türkmenlerinde Anlatılan Fıkralar

Varsaklar arasında Karatepelilerle ilgili pek çok fıkra anlatılır. Birisi aptalca davranıyorsa “Karatepeli misin?” denir. Karatepelilerin böyle davranmasına sebep olarak da yöreden çıkan suya bahane bulunur. Yörede Nasrettin Hoca’da bilinen bir şahsiyettir.

- Tapanlılarla ilgili bir fıkra: Tapanlının biri alışveriş yapmaya hanımıyla Kozan’a gelmiş. Hanım alışveriş için bir dükkâna girmiş, kadıncağızın işi biraz uzamış. Bizim Tapanlı atlamış dolmuşa, varmış Tapan’a, Tapan’a gelince hanımı Kozan’da unuttuğunu fark etmiş (K.2, K.47, K.48, K.49).
- Tapanlılarla ilgili bir fıkra: Tapanlının biri gece bakmış bir şeyler yolda parlıyor, çekmiş silahını ateş etmiş. Sabah kalkmış ki eşeğin semerine ateş etmiş. Bu dilden dile yayılmış, Tapanlılar gelene gidene ateş ediyor diye. Tapanlılar da “şükredin de semerine denk gelmiş” demişler (K.47, K.48, K.49).
- Karatepeliler ile ilgili bir fıkra: Karatepelinin birinin alına sinek konmuş, karşısındaki de çekmiş silahı vurmuş. “Ne yaptın?” demişler, o da “bir bizden bir vızdan” demiş (K.47, K.48, K.49).
- Kekeç kızlar fıkrası: Karatepe’de bir ailenin üç kekeç kızı varmış. Kekeç olduğunu bilen konu komşu bunları oğullarına istememiş. Farklı köyden birileri bunları görmeye gelmiş (buna görücü geldi denir). Görücülerin önüne çıkarmadan kızları anneleri tembihlemiş “sakın konuşmayın, kekeç olduğunuz anlaşılmasın” demiş. Bunlar annelerinden öğüdü alıp görücüye çıkmışlar. Köyde misafire hoş geldiniz deyip bir kenarda ayakta dikiliniilmiş. Bunlar kenarda ayakta dururken odanın bir kenarında fare görmüşler, büyük kız dayanamamış “paleye bak paleye” demiş, ikinci kız “kuyluğuda bal” demiş, üçüncü kız “annem bana şölleme dedi şöllemem” demiş (K.2).
- Elbise fıkrası: Karatepeli bir ailenin bir kızı vardır. Bu kıza görücü gelir. Kızın sadece iki elbisesi vardır. Kız içerden annesine seslenir “anne top topluyu mu giyeyim, gül güllüyü mü giyeyim?” Annesi de kıza “top topluyu giy kızım” diyor. Kız top toplu elbisesini giyip geliyor, misafire hoş geldiniz diyor. Kayın valide olacak namzet kıza dönüp diyor ki “kızım bir de gül güllü elbiseni giy de görelim” der. Kızda gidip gül güllü elbisesini giyer. Bir de ne görsünler elbise yırtık pırtık, çocuğun her yeri görünüyor. Top toplu olan ise yırtık yerleri top top edilip bağlanmış (K.2).

- Nasrettin Hoca'nın sakinliği üzerine fıkra: Hoca bir gün gemide seyahat ediyormuş. Hava bozmuş fırtına çıkmış, gemi bir o yana savruluyor, bir bu yana savruluyormuş. Herkes perişan bir şekilde telaşa düşmüş, bir o yana bir bu yana onlar da koşturuyorlarmış. Nasrettin Hoca ise bir köşede sakin sakin oturuyormuş. Birileri dayanamamış “Hoca gemi battım batacam diyor, sen sakin sakin oturuyorsun.” demiş. Hoca'da ona “ben Tanrı'nın işine karışmam, bir defa karıştım bana bok böceğinin suyunu içirdi.” demiş. Meğer bir gün otururken bok böceklerinin pisliği yuvarladığını gören Hoca kendi kendine “Tanrım bu lüzumsuz hayvanları ne için yarattın” diye söylenmiş. Aradan çok zaman geçmemiş Hoca hastalanmış. Ebe karılara götürmüşler. Onlar da bok böceğini kaynatıp suyunu içmesini önermişler. Bu böcek kaynatılıp suyu içirilince Hoca iyileşmiş. Dersini alan Hoca bu olaydan sonra Tanrı'nın işine karışmamış (K.2).
- Nasrettin Hoca'nın misafirle atışmasına dair fıkra: Hoca'ya bir gün misafir gelmiş. Hoca misafirleri yedirip içirmiş, tam yatacakları zaman misafir yüzüzlük edip Hoca'dan “Bizim eller, bizim eller, yatarken üzüm yerler” diyerek üzüm ikram etmesini istemişler. Hoca pişkin ermiş hemen cevabı yapıştırmış “Bizim eller, bizim eller, bizde saklarlar da güzün yerler” demiş (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Anlatılan Fıkralar**

- Kaymakam fıkrası: Mardin'in bir ilçesine kaymakam atanmış. Kaymakam elinde bir çantayla Mardin'e inmiş. Bir hamal hemen yanında bitmiş. Tutturmuş “çantamı taşıyayım” diye. Kaymakam da “hadi taşı” demiş. Biraz ilerlediklerinde sıcak gelmiş, kaymakam paltosunu çıkarmış, hamal hemen onu da elinden almış, biraz daha ilerlemişler kaymakam ceketini de çıkarmış, hamal onu da zoraki kaymakamın elinden almış. Sonra kaymakam gideceği yere ulaştınca borcunu sormuş. Hamal oldukça yüksek bir ücret istemiş. Buna şaşırarak kaymakam “bir çantaya bu kadar ücret istenir mi?” deyince. Hamal “olur mu beyim, çanta manta, palto malto, ceket meket bir sürü şey taşıdım” diyerek taşıdıklarını çoğaltarak kendini savunmuş (K.1).
- Diyetisyen fıkrası: Adamın biri diyetisyene gider. Sonrasında arkadaşları sorar “Diyetisyen sana ne dedi?” Adam saymaya başlamış “pek bir şey demedi, bir ekmek ana öğün, bir ekmek ara öğün, bir ekmek katıqlı, bir ekmek katıksız” diyerek uzattıkça uzatmış. Arkadaşları adamın kendilerine şaka yaptığını anlayıp “desene doktor ağzını

açıp sana bir şey ye deseydi, anneni yiyecektin”. Bu fıkra Türkçeleştirilince ahenk kayboldu Arapça tekerleme gibi söylenmektedir:

Regif nüne, regif karatüne,

Regif ipşi, regif beleşı,

Doktor kun feteş sımmu tetekil ümmü (K.1).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda anlatılan fıkra Adana bölgesine has, Karatepeli fıkraları, Nasreddin Hoca ile ilgili fıkralar, Feke-Tapan bölgesi insanları ile ilgili fıkralar görülmektedir. Mardinlilerde fıkralar kendi yörelerine has, kiminde dile özgü vurgulamalarla renklendirilmiş fıkralar görülmektedir.

### **3.1.7.3. Efsane**

Efsane, anlatıcı ve dinleyiciler tarafından gerçek olduğuna veya olabileceğine inanılan, herhangi bir yer, kişi hakkında anlatılan anlatılardır. Anonim halk edebiyatı ürünlerindedir. Efsanelerin belli bir anlatılma şekli yoktur. Kişilerle ilgili veya bir yer ile ilgili olabilmektedir. Anlatılanların inandırıcılık yönleri vardır, buna rağmen olağanüstülükte barındırır (Oğuz, 2021, 304-312).

Şahmaran efsanesi hem Varsaklarda hem de Mardin bölgesinde anlatılan bir efsanedir. Her iki bölgede Şahmaran’ın kendi bölgelerinde yaşadığına inanırlar. Şahmaran efsanesinin bir başka versiyonu İskitlerde şöyle anlatılır. İskitlerin kral ailesinin soyuyla ilgili Herodotos şu hikâyeyi aktarır: Herakles (Herkül) kendi ülkesinden oldukça uzaklara gitmiş, ağaçlık bir alana gelmiş, orada bir mağaraya girmiş, uykuya dalmış. Bu uyku sırasında atları kaybolmuş. Bu olayın neden olduğunu araştırırken, mağarada belden aşağısı yılan olan bir kadınla karşılaşmış. Kadın ona evlenmesi karşılığında atlarını bulacağını söylemiş. Herakles’le evlenmişler, üç oğulları olmuş. Herakles oradan ayrılırken kadın ona bu oğullarının akıbetini sormuş. Herakles ona kurulu bir yay ve kenarında altın bir kupa asılı olan kılıcını ve kemerini bıraktı. “Hangisi bunları benim gibi kullanabilirse ona senin olan bu ülkeyi ver, diğerlerini gönder gitsin” dedi. Oğlanlardan ilki Agathysos ve ikincisi Gelonos yayı kuramadılar. Üçüncü oğul İskit yayı babası gibi kurup, kılıcı kuşandı, bu nedenle annesi ona bu ülkeyi verdi. İskit kralları bu soydandır denir (Herodotos, 2011, s.297-298). Oğuz Kağan destanında olduğu gibi yay teslim etme İskitlerde de görülmektedir.



Yılanlar ile ilgili Türk kültüründe birçok öykü anlatıldığı bilinir. Erlik yılanın gövdesine girip insanları kandırmıştır. Beltir ve Sagaylarda semavi dinlerde kendisinden hayvan dilini bildiği ve konuştuğu söylenen Süleyman peygamber bunu yılanların öğretmesiyle öğrenmiştir çünkü, yılan Türk boylarına göre çok akıllıdır (Katanov, 2000, s.235).

#### **A. Varsak Türkmenlerinde Yer Alan Efsaneler**

- “Şahmaran efsanesi anlatılır. Şahmaran mağarada yaşar mıydı? Şu an tam hikâyeyi hatırlayamadım” (K.29).
- Şahmaran efsanesi: Adamın bir tanesi evinin kuyusunun içinde güneş gören kısımlarında taş aralarında bitkiler çıkmış. Bu bitkileri temizlemek istemiş. Bu bitkileri temizlerken bir taş basmasıyla kapı açılmış. O kapıdan giren adam apayrı bir dünyayla karşılaşmış. Çevrede dolaşmaya başlamış. Şehrin muhafızları bu yabancı adamı fark edip, hemen gelip tutuklayıp şehrin yöneticisinin yanına götürmüşler. Yönetici çok güzel ve akıllı bir hanımmış. Bu hanımın beden aşağısı yılan şeklindeymiş. Yukarı dünyayı oda merak ediyormuş. Adamla yukarı dünya hakkında sohbet etmeye başlamış. Bu sohbetler günler sürmüştü. Adam ve kraliçe birbirlerinden hoşlanmışlar ve evlenmişler. Aradan yine belli bir zaman geçmiş. Adam “anne ve babam beni merak etmiştir, ben de onları çok özledim. Onları gidip göreyim, sonra döneyim” demiş. Kraliçe adama “sen yukarı çıkıyorsun, yukarı çıkınca hamama gitme, belinin altı yukarı çıkınca fark edeceksin ki beni gördüğün için pul pul olacak bunu gören bazı insanlar bunun nedenini bilebilirler. Öyle olunca seni sorguya çekerler. Sorguda seni konuştururlar. Benim beynim çok değerlidir. Belimde ise zehir bulunur. Sizin padişahınız benim beynime sahip olmak isteyecektir. Beni katlettikleri zaman sen bir kargaşa çıkar benim beynimin olduğu kâseyi iç” der. Adam yukarı çıkar, annesi ve babası onu görünce çok sevinirler, onun öldüğünü düşünmüşlerdir. Üzüntüden hasta olmuşlardır. Adam onları mutlu etmek için ziyaret süresini uzatmaya karar verir. Süre uzayınca banyo ihtiyacı da olur. Adam belinin altını örter hamama giderim, açıkta sadece ayaklarım kalır, ayaklarıma da kim bakacak diye içinden geçirir, hamama gider. Ama adamın düşündüğü gibi olmaz, ayakları fark edilir, padişaha haber ulaşır. Bunu sorguya alırlar, işkencede konuştururlar. Şahmarana ulaşılır, şahmaran yılanlarına “ben dönünceye kadar sakın kendinizi belli etmeyin” der, şahmaran katledilir. Belindeki sıvı ve beynindeki sıvı kaplara konur. Adam zehirli kısmı içmemek için karışıklık çıkarır, beyin sıvısını içer. Padişahta zehri içer ve ölür.

Adam yaşar ve her şeyi bilen bir alim olarak anılır. Bu alim herkesin bildiği Lokman Hekimdir (K.2).

- Şahmaran efsanesi bir de şu şekilde aktarılmıştır. Şahmaran yılanlara “ben gelene kadar sakın buradan ayrılmayın” demiş. Oda şöyle, dağda biri gezerken bir kuyu görür, kuyuya düşüyor mu ya da giriyor mu onu hatırlamıyorum. Sonuçta kuyuda üstü insan altıda yılan olarak şahmaranı görür. Bu şahmaranı görenin yüzünde çiller olurmuş ya da başka bir şey. Bu çocuğu görenler “sen şahmaranı görmüşsün” demişler. “Bizi şahmarana götüreceksin” demişler. Çocukta kuyuya götürmüş “ben yılan insanları burada gördüm” demiş. Sonra çocuk kuyuya inmiş “şahmarana seni soruyorlar” demiş. O zaman işte şahmaran “yılanlara ben dönene kadar, kıyamete kadar beni bekleyeceksiniz” demiş. Tabii ki şahmaran kendini öldüreceklerini biliyormuş onun için “kimseye zarar vermeyin ben dönene kadar” demiş (K.9).
- Geyik tarafından büyütülen çocukların efsanesi  
Hamile bir gelin yayla yolunda dördüz doğuruyor. Eşi askerde olduğu için yalnız başına kimseye söylemeden “bu gelin kedi, köpek gibi bir sürü doğurdu” derler düşüncesiyle iki tanesini bir battaniyeye sarıp ormana bırakıyor. İki tanesini alıp yaylaya çıkıyor. Bu olaya da sonradan pişman olup çok üzülüyor. Üç, dört ay yaylada kaldıktan sonra aynı yoldan köylerine inerken yine aynı yerde konaklıyorlar. Gelin kendi kendine gidip “bıraktığım bebeklerin kemiklerini gömeyim” diyor. Bebeklerin yanında geyik görüyor, geyik onları doyurup annelik yapmış, bebekler sağlıklı, büyümüşler. Bu olaya çok seviniyor. Bebekleri alıp geliyor, aileye durumu anlatıyor. Aile çok seviniyor. Geyik de peşlerinden geldiği için onu da alıp yanlarına köye geliyorlar. Geyiğe ölünceye kadar bakıyorlar. Dört çocukta sağlıklı büyüyor. Daha doğrusu bu çocuklar anneannelerine misafirlığe gönderiliyor. Bu esnada köyde bir salgın hastalık oluyor, bütün köy halkı ölüyor. Çocukları anneanneleri büyütüyor. Yıllar sonra çocuklar ata yurdu deyip gelip tekrar yerleşiyorlar. Osmaniye Kadirli’de bulunan Öksüzlü köyünün ilk yerleşenleri bu dördüz çocuklar oluyor (K.2).
- Gelin güveyi taşı efsanesi: Saimbeyli tarafına düğün alayı gidiyormuş. Düğün konvoyu düşman saldırısına uğramış. Bunun üzerine gelin dua etmiş “Tanrım bizi düşman eline düşürüp, rezil rüsva eyleme” demiş. Dilek kapısı açılmış, gelinin bu dileği kabul olmuş. Konvoy taş olmuş (K.2, K.55, K.56).
- Göğce oğlak efsanesi: Bu efsane Toroslarda dişisi “yusufçuk, göğce oğlağı gördün mü?” diye öten, erkek kuşun “yoookk” diye cevap vermesine benzeyen böyle öterek

gezen iki kuşun efsanesidir. Üvey ana elinde olan iki küçük çocuk keçileri otlatmaya giderler. Dönüşte ortaya çıkar ki gökçe oğlak adı verilen bir oğlak kaybedilmiştir. Üvey ana kıyametleri koparır “onu bulmadan gelmeyin” der. İki küçük çocuk dağ taş ararlar, oğlağı bulamazlar. Büyükçe olan kız çocuğu dayaktan korktuğu için dua eder “tanrım bizi ya taş ya kuş et” der. Tanrının dilek kapısı açılmış, kabul olur. Bunlar kuş olurlar. Küçük oğlan çocuğun adı Yusuf’tur. Ablası bu nedenle ona “Yusufçuk” diye seslenir (K.2).

- Karatepe efsanesi: Karatepe denilen köyde bir su varmış. Bu sudan içen delirirmiş. Bu o dönem yöneticisinin kulağına gitmiş. O suyu buldurup, o suyun gözüne civa döktürmüş, böylece o su çıkmaz olmuş. Ama yine denir ki bu su hafif sızarmış, bu sızıntı suyu içen kuşlar sersem olurlarmış, insanlar bu kuşları rahatça tutabilirlermiş (K.2).

### **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Anlatılan Efsaneler**

- “Yörede Nuh’un gemisinin Cudi dağına indiği efsanesi anlatılır” (dendi, anlatılmadı) (K.1).
- “Yörede şahmaran ve mem u zin efsanelerinin anlatılır” (dendi, anlatılmadı) (K.12, K.13, K.14).
- “Yörede şahmaran efsanesi anlatılır” (dediler, anlatmadılar) (K.33, K.34, K.37, K.41, K.42)
- “Yörede şahmaran efsanesi bilinir. Dedem saçlarının yılan şeklinde olduğunu söylemişti. Gerisi anlatılmadı, kitaplardan okuduk.” (K.36).
- “Yörede şahmaran halı üzerinde olur, bereket, kısmet, nazardan korunsun diye, ayrıca genç kızların kısmeti açılsın diye evin duvarına asılan çerçeve içinde resimler şeklinde olur. Hikayesi anlatılmadı.” (K.45).
- Şahmaran efsanesi (K.1):  
Mazbut ailelerden biri, evli 2 çocuğu da varmış. Evinin kuyusunun kenarını temizlerken yeraltı kapısı açılmış. O merakla kapıdan içeri girmiş. Girer girmez o kapı kapanmış. Adam orada mahsur kalmış. Onu oradaki insanlar hemen yakalamışlar. Adamın geldiği yerdeki kral ölümsüzlük iksiri arıyormuş. Yarı yılan yarı insan olan varlıkların yaşadığı biliniyormuş da oraya nasıl ulaşılacağı bilinmiyormuş. Bu adamı yakalayıp şahmarana götürmüşler. Şahmaran bunla ilgilenmiş adam bir müddet sonra yukarı çıkmak istemiş. Şahmaran bunun üzerine adama öğüt vermiş. “Yalan

söyleyince ve su değince vücudunun alt kısmı pullanacak, buna dikkat et, seni buradan tanıyabilirler” demiş. Adam yukarı çıkınca bu yapma denilen iki şeyi de yapmış. Kralın bu adamdan haberi olmuş. Getirtmiş, işkenceyle konuşurmuş. Şahmaranın her türlü gücü dilindeymiş. Dil yalan söylediği zaman zehirler, eğer iyiliğine konuşursa şifadır. Adam şahmaran öldürülünce bir kargaşa çıkartmış dili yemiş. Böylece ölümsüzlük elde etmiş. Şahmaranın dirilmesi için adam öbür dünyaya dönmüş. Buradaki insanlara da bir şey olmasın doğruluk hâkim olsun diye bunu böyle yapmış.

- Nergis çiçeğinin oluşum efsanesi (K.1):  
Hz. Muhammed bir gün, ekmek, peynir, yumurta ve yeşil soğan yiyormuş. Yere düşen kırıntılardan nergis çiçeği olmuş. Bu nedenle yaprakları soğan gibi, rengi haşlanmış yumurtanın içi gibi ve kokusu da bütün bu sayılan yiyeceklerin kokusunun karışımı gibidir.
- Çoban taşı efsanesi: Çoban kendine emanet edilen kuzu ve koyunları otlatıyormuş. Birden kurt gelmiş, köpekler kurtla baş edememişler. Bunu gören çoban çaresizlik içinde Allah’a dua edip, “kendine bu utancı yaşatmamasını, kimsenin ona inanmayacağını, bu utancı yaşmaktansa taş olmayı yeğlediğini” ifade etmesiyle, bütün sürü ve çoban taş olmuş (K.1).
- Kasimiye Medresesi katliam efsanesi: Kasimiye Medresesinde bir katliam yapılmış, bütün duvarlar kan olmuş. Zamanla o kanlar görünmez olmuş. Ama o duvarlara su tutulduğunda kan izleri görünür hale geliyormuş. Kasimiye medresesindeki çeşme ve havuzlar hayatın dönem noktalarını temsil ediyor. Başlangıç noktası doğumu, bir önündeki havuz yaşam süresi, sondaki havuz ve savağı yaşamın tekrar toprağa dönüşünü temsil etmektedir (K.1).
- Kasimiye Medresesi katliam efsanesi: Bu medresede yaşayan hükümdar Kasım öldürülüyor, kız kardeşi geliyor, kardeşinin kanlı gömleğini alıp eline üzüntüsünden sallıyor. Bu kanlar duvarlara sızıyor, bu izler hala duvarlarda durmaktadır. Kasimiye medresesinde kapılar girişte baş eğilerek mekâna girilsin diye boydan kısa yapılmıştır (K.4).

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde efsane anlatımı görülmektedir. Her iki tarafta da Şahmaran efsanesinin ortak anlatıldığı görülmektedir. Şahmaran efsanesi birçok toplumda farklı tarzlarda anlatılmaktadır.

### 3.1.7.4. Halk Hikâyesi

Hikâyenin anonim halk anlatımları içinde önemli bir yeri vardır. Gerçek veya hayali olayların kısaca çıkarmak amacıyla anlatılıp, dile getirilmesine hikâye etmek denir. Anadolu’da hikâye kelimesi yerine serküşte, kısaca da denilmektedir, Güney illerinde bozlak denir, Kuzeydoğu Anadolu’da kaside de denmektedir. Hikâye kelimesi yerine, Azerbaycan’da nağil, destan kelimeleri kullanıldığını, Kırgız, Kazak, Başkurt sahasında yır, cır şeklinde ifade edildiğine tanıklık ederiz. Hikâyeler mensur tarzda olduğu gibi manzum tarzda da olabilmektedir. Hikâyelerde konular çok çeşitli olabilmektedir (Oğuz, 2021, s.345-358).

#### A. Varsak Türkmenlerinde Anlatılan Hikâyeler

- Ecelin Tanrı tarafından belirlendiğine dair bir hikâye: İki komşu kavga ederler, biri fazla sinirli bir yapıya sahiptir, eline hemen bir odun parçası alarak komşusunun üzerine yürür. Sakin yapıda olan komşu bu adamı caydırmak maksadıyla yere doğru eğilip bir taş almak ister, daha eğilirken yerden bir taş yükselip eline gelir. Sakin yapıda olduğundan bu olayın farkına varır, besmele çeker. Bu taşı komşusuna doğru fırlatmak yerine evin mağsına (Toprak damlı evlerde duvarla, dam arasındaki boşluk) koyar. Yıllar geçer, iki komşuda yaşlanır. Sinirli komşu hastalanır, bir türlü can veremez. Hoca derki “sevdiklerine haber verin, bu adamın bir beklediği var, o yüzden can veremiyor.” Bütün tanıdıkları gelir, adam komadadır ama can veremez. O komşunun aklına o olay gelir, hocaya anlatır. Hoca hemen o taşı getirmesini, ecelinin o taş olduğunu söyler. Komşu damın mağından o taşı alır gelir. Hoca onu hasta adamın bedeninin üzerine koyar, adamın hıntadan (hemencecik) canı çıkar (K.2).
- Tanrının varlığına dair hikâye: Bir alimin dergahında oturmuş sohbet ediyorlarmış. Aralarından birinin inancı zayıfmış. Konu konuyu açar, gelirler Tanrı’nın varlığına, hikmetlerine. İnançsız kişi her duyduğuna muhalefet eder. Özünde iyi bir insan olduğu için Tanrı onun gerçeklerle tanışmasını ister, bu konu alime malum olur. Alim bunun üzerine kolunu kaldırır, o kişiye kolun yenine bakmasını söyler. O kişi kolun yenine bakar. Bakmasıyla kendini bir çölde bir vaha şehrinde bulur. Bir kızdır. Birini beğenir evlenir, üç tane çocuğu olur. Bir gün evinin havuzunda çocuklarını yıkarken birden alim kolunu indirir, uyanır. Alime feryat figan eder “ben çocuklarımı yıkıyordum, havuzda kaldılar, bensiz şimdi ne yapacaklar? Bırakın yanlarına gideyim” Adamı zor teskin ederler, adam durumu fark edince “Tanrıya iman ettim” der (K.2).

- Hızır Aleyhiselaminin geldiğine dair bir söylence: Bir çiftin çocuğu olmuyordur. Bir gün yaşlı bir adam gelir, onlara selam verir. Buyur ederler, yaşlı adam işinin olduğunu, gitmesi gerektiğini söyler. Bu arada bir kehanette bulunur, “sizin çocuğunuz olacak, ismini koymayın, ben gelip ona isim vereceğim” der ve gider. Çiftin çocukları olur, yaşlı adamı beklerler 7-8 ay geçer, kimse ortada görünmez. Bunlar yaşlı adamdan ümidi kesip, bir kurban keserler, dost ve akrabalarını toplarlar, hoca çocuğa isim vermek için geldiğinde birden yaşlı adam görünür. Yaşlı adama “siz gelmediniz, biz de çocuk isimsiz büyüyor, artık isim koyalım dedik” demişler. Yaşlı adamda “ben de sizin beni çağırmanızı bekledim, nihayet çağırdınız geldim” demiş. Sonra çocuğu kucağına alıp “senin ismin Hüseyin Durdu” deyip ismini kurduktan sonra yine bir kehanette bulunmuş “latifa gideceksin orada şehit olacaksın” demiş. Yaşlı adama yemek ikram edecekken adam “ben şöyle bir dolanıp geleyim” demiş. Yine ortadan kaybolmuş. Çocuk büyümüş, kimsesi olmayan bir kızla evlendirmişler, zaten tek çocuk askere çağrılmıyor diye düşünmüşler. Osmanlı'nın son dönemleri her yerle savaştayız. Dağlarda kaydı olmayan Türkler bile vatan elden gidiyor deyip dağlardan yaya gelip asker yazılıyorlar. Hüseyin Durdu'nun içine sinmiyor. O gönüllü gidip asker oluyor. Annesi, babası durduramıyorlar, sonra kader deyip razı oluyorlar. Askere Yemen'e gönderiliyor, orada da şehit düşüyor. Oldukça boylu poslu biri olduğu için ordu çekilme esnasında alınından vuruluyor. O savaş hengamesinde boyuna uygun bir mezar bile kazamıyorlar. Kazdıkları çukura adeta iki büklüm edip gömüyorlar, onu tanıyan arkadaşı bizzat gelip olayı da anlatıyor. O zaman anlıyorlar ki gelen Hızır'mış (K.2).
- Tuz hikâyesi  
Bir aile yeni bir gelin alıyor. Gelin iyi bir insanmış, ama tuz israf ediyormuş. Hayvanlara tuz koyarken yarısı suya, yarısı çamura karışıyormuş. Konu komşuya tuz dağıtıyormuş. Eşi bakmış olacak gibi değil, onu da tuz almaya götürmüş. Kağnı ile çıkmışlar yola, yanlarına birkaç düz taş, bir kalas parçası almışlar. Dere tepe düz gitmişler. Uçurumların kenarından geçe geçe dağa tırmanmışlar. Oradan tuz almışlar. Tuz yüklenince uçurum kenarından geçmek daha bir zor olmuş. Kar sepelemiş yerler kayganlaşmış. Yağmur yağmış yerler çamurlaşmış. Uçurum kenarlarından geçerken teker boşa gelmesin diye taşları koyup üzerine kalas parçasını koyup zar zor kağnıyı yürütmüşler. Nehirlerden geçerken suya taş atıp kağnının geçebileceği bir düzlük yapmaya çalışmışlar. Çünkü tuz, suya girmemesi gereken bir malzeme olduğundan

kimi yerde kucaklarında taşımışlar. Nihayet evlerine gelmişler. Müsrif gelin bu yolculuktan sonra gelip kendinden tuz isteyenlere “Gittim gördüm tuzlanın yokuşunu,

Kalçama çöküşünü,

Ben tuzumu veremem,

Er tuzuna kıyamam.” Diyor. Hayvanlara tuz koyarken daha dikkatli koyuyor (K.2).

- Hz. Musa ile Hızır hikâyesi

Hz. Musa’ya biri gelip diyor ki “ben senle arkadaş olacam”. Hz. Musa’da “ben senle arkadaş olamam, ben Hızır’ı bulacam” diyor. O kişi Hz. Musa’ya şu öğüdü veriyor “balığı kızart sepete koy, o nerde canlanırsa Hızır’ı orada bulun” diyor. Hz. Musa yola çıkıyor, giderken balık canlanıp denize atlıyor. Orada Hızır’a denk geliyor. Beraber bir yere varıyorlar, yıkılacak bir duvar varmış Hızır onu yapıyor. Hz. Musa “o duvarı neden yaptın diyor?” Hızır da ona “burada ihtiyaç sahibi insanların paraları var, burası keptimi (yıkıldımı) para meydana çıkar, çocuklar büyüdükten sonra söktüklerinde bulsunlar” diyor. İleri varıyor, bir çocuğa tokat vurup öldürüyor. Hz. Musa “Bunu niye yaptın” diyor. Hızır’da “milletin başına bela olacağıdı ben öldürdüm” diyor. Anlatıcı bu hikâyenin kendine çocukken anlatıldığı için pek net hatırlamadığını ifade etmiştir. Bu hikâyenin geri kalan kısmı için şunları söylemiştir “gemi falan vardı, birinin yününü alıyor geminin çatlak yerlerine koyuyor falan, bu kadar hatırlıyorum” (K.46).

## **B. Mardin Merkez Sünni Araplarında Anlatılan Hikâyeler**

- Tanrının varlığına dair hikâye: Adamın birinin inanç konusunda tereddütleri varmış. Bir gün tesadüf etmiş bir alimin dergahında sohbet katılmış. Konu konuyu açmış, gelmişler Tanrı’nın varlığına, hikmetlerine. İnanmayan kişi her duyduğuna muhalefet etmiş. Özünde iyi bir insan olduğu için Tanrı onun gerçeklerle tanışmasını istemiş, bu konu alime malum olmuş. Alim bunun üzerine kolunu kaldırmış, o kişiye kolun yenine bakmasını söylemiş. O kişi kolun yenine bakmış. Bakmasıyla bir rüyaya dalmış. Bu rüyada kendini çocukluğunda bulmuş. Başlamış, büyümüş, evlenmiş, üç tane çocuğu olmuş. Bir gün bir suyun başında çocuklarıyla suya giriyormuş, birden alim kolunu indirmiş, uyanmış. Uyanınca “inandım ya Rab!” diyor (K.1, K.23).
- Yörede Leyla ile Mecnun hikâyesi de anlatılırdı (dendi, anlatılmadı) (K.1).
- Hz. Ömer ile ilgili bir hikâye (K.1):

Hız. Ömer göreve geldikten sonra kendine görevli olduğunu hatırlatacak birini tutmuş. Tuttuğu kişi, her gün “böbürlenme ya Ömer! Senden büyük Allah var.” Diyor. Bu yıllarca böyle devam ediyor. Yıllar geçtikten sonra sakalında beyaz görüyor. Tuttuğu kişiye “artık akıl başa geldi, senin görevin tamamlandı” diyor.

- Lokman Hekim ile ilgili hikâye (K.1):

Lokman Hekim saygın bir hekimdir. Onun da dostları düşmanları vardır. Düşman olduğunu fark ettiği insanlarla arasına mesafe koyar. Bir gün düşmanlarından birinin oğlunun gözü rahatsızlanır. Lokman Hekim’e oğlunu götüremeyen bu şahıs, ikisinin de ortak dostu olan birini Lokman Hekim’e göndererek oğlunun gözünün rahatsızlandığını, ne yapması gerektiğini sordurur. Lokman Hekim “elleri kırılınsın” diye cevap verir. Bundan pek bir anlam çıkartamayan aracı gider durumu düşman olan şahsa iletir. O durumu anladığını “oğlunun ellerini gözlerine götürmemesi gerektiğini” Lokman Hekim’in söylemek istediğini söyler. Kısaca Lokman Hekim düşman bile olsa insanlara hekimlik hizmetini sunar.

### **Karşılaştırma**

Varsaklarda ve Mardinlilerde hikâye anlatımı vardır. Anadolu sahasında anlatılan hikâyelerin her iki grupta da anlatıldığı görülmektedir. Varsaklarda Hızır ile ilgili bu hikâyede ak sakallı bir ihtiyarın gelip ad verme olayı Kuzey Türk destanlarında görülen bir olaydır (Ögel, 2014, s.18).

Yine Varsaklarda anlatılan tuzun zor elde edildiğine Sayan, Altay, Tuva ve Hakaslarda da anlatılan hikâyelerde rastlanılmıştır (Talianova Eren, 2022, s.5).



#### 4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Varsak Türkmenleri yapı olarak sert tabiatlı, sessiz, sakin, ağır başlı yapıda insanlardır. Birbirleri ile konuşmalarında bilgi aktarımının yoğunluklu olduğu görülür. Hayat tarzlarına bile yansıyan bir ciddiyet ve disiplin görülür. Geleneklerinde eskilerde müziğin pek yer almadığı, şölen usulü birlikte yemek yeme, sohbet etme âdetlerinin olduğu görülmektedir.

Mardin merkez Sünni Araplarını, Mardin’de merkezde uzun süredir yaşayan Müslüman Sünni olan günlük yaşamında Mardin’de şehir yaşamının getirdiği bir dil olan Arapça konuşan grup olarak adlandırmak daha doğru bir açıklama olacaktır. Şehir yaşamının getirisi olarak gruplar kendi özel milliyetinden bir ölçüde sıyrılıp içinde yaşanılan şehrin kültür yapısına uyum sağlar. Bu doğrultuda Mardin merkez Sünni Müslüman Arapça konuşan grup, konuşkan, neşeli, şakacı insanlardır. Sohbet konuları çeşitlidir, birbirlerine sıkça şaka da yaparlar. Karşıdaki konuşan kişinin söylediği şeyin gerçekliğini tartamayan dinleyici kişi “gerçekten böyle bir olay var mı?” diye de sorduğu gibi, bu uzun cümlenin kısaltılmışı olan “hakkat?” şeklinde de anlatılan olayın gerçekliğini sorgular. Anlatan kişi anlattığı olay doğruysa “vallahi, billahi” diyerek yeminler eder. Mardinlilerde birlikte toplanmalarında müziğin yeri vardır. Beraber yiyip, eğlenirler.

Konu geniş bir kültür yelpazesinde ele alınmıştır. Buradaki amaç tam resmin ortaya çıkarılması içindir. Başka türlü ayrıntılar anlaşılabilir, hangi kültürün nereden beslendiği, niye öyle olduğu anlaşılabilirliği açısından konu bu kadar geniş bir şekilde ele alınıp işlenmiştir.

Altay Türklerinde kızlar kendi sülâlelerinden evlenmezler, Varsaklarda sülâle içinden ziyade dışardan evlenme daha bir tercih edilir. Mardin Araplarında akraba evliliği daha çok tercih edilmektedir.

Günümüzde evlilik âdetleri bütün Anadolu’da aynılaştırılmıştır. Bu nedenle olsa gerek iki grubunda evlilik törenleri birbirine benzerdir.

Varsaklarda ve Mardinlilerde tespit edilen eski isimler hem birbirleriyle hem de Anadolu tarihinde karşımıza çıkan uygarlıklarda rastlanılan isimlere şaşırtıcı oranda benzerdir.

Giyim konusunda en iyi fark edilebilen detay, iklim, yaşanan coğrafya, yaşam tarzı, statünün gerektiği tarzda giyinmek söz konusudur. Aynı coğrafyayı paylaşan farklı gruplar bile çoğu zaman benzer giyinmektedir. Bu konuda yine de fark edilebilir şeyler mevcuttur. Varsaklarda eskilerde görülen kadınlardaki tepelikli baş bağlama tarzının en büyük ayrımı rengi beyaz olmasındadır. Bu tarzıyla Kırgız kadın baş bağlamayla benzer görünmektedir. Karşılaştırma yapılan Mardin merkez Sünni Araplarının giyimi eskiden beridir, bugünkü tarza yakın olarak tariflenmiştir, Mardin’de geleneksel Arap kıyafeti giyildiği görülmez.

Ölüm yaşamın bir parçasıdır, bazı felsefi görüşlere göre hayatın anlamlı olmasının nedenidir. Eğer insanlar ölümsüz olsalardı, yaşamın bir süresi bulunmasaydı, her şey çok anlamsızlaşır. Âdem ve Havva’nın cennetten kovularak kaybettikleri şey ölümsüzlüktür. Sonlu bir yaşam, beslenme, giyinme ve barınma sorununu da beraberinde getirmiştir. Yaşamak için emek harcamak, harcadığın emeğin karşılığını almak, bu kadar emeğin harcamaının getirdiği yıpranma ve yok oluş, insanoğlunun cezası olmuş görünmektedir. Gerçi insanoğlu tam bir yok oluş yaşamaz, çocukları yoluyla mecazi anlamda çoğalarak yaşamaktadır. Yaşam adeta bir nöbet değişimi gibi nesilden nesile aktarılarak devam etmektedir.

Ölü gömme adetlerinde din baş etmen olduğundan grupların benimsediği dinin yapısının getirdiği gelenekler göze çarpılmaktadır. Eskilerde bile öbür dünya düşüncesinin olduğu, hatta cennete gitmek için binek hayvanlarının yanında olması gerektiği fikri nedeniyle binek hayvanlarıyla gömülmek geleneğine rastlıyoruz. Tarihte ölenlerin yakıldığı da görülmektedir. Türkler de tarihte kimi dönem bu geleneği uygulamışlardır. Müslümanlığın kabul edilmesiyle birlikte ölümler toprağa gömülmektedir. Varsaklarda ve Mardinlilerde eski inanç izlerine rastlanır. Hakaslarda ölen kişinin ağaçla özdeşleştirilmesi, bu olay birçok farklı mitolojik hikâyelerde (Sümer, Babil, Frig, Mısır, Altay) bile karşımıza çıkmaktadır. Bu Varsaklarda mezarın başına ağaç dikilmesi şeklinde görülürken, bu uygulamanın biraz farklı şekli Mardinlilerde cenaze tabutla gömülürmüş, günümüzde bundan vazgeçilmiştir. Yörede Süryaniler tabutla gömmeye devam etmektedirler.

Varsaklar ve Mardinlilerde aynı dine inandıkları için ölü gömme âdetleri de birbirine benzerdir, yas ritüellerinde ufak farklılıklar vardır. Yas âdetlerindeki uygulama farkları günlerle ilgilidir. Eski uygarlıkların yas ritüellerine baktığımızda yas günlerinin genelde 3 ya da 7 gün olduğuna tanıklık ediyoruz. Mardinlilerde 3gün, Varsaklar 7 gün yas günü

ilan etmektedirler. Mardinlilerde helva ilk gün yapıp dağıtılmaktadır. Bunun sebebi hayatın devam ettiği yaşam kadar ölümün de doğal bir süreç olduğuna vurgudur. Her iki grupta da ağlamanın abartılmaması gerektiğine inanılmaktadır. Mardinlilerde yas günleri ve mevlitlerde dağıtılan baharatlı çörek bölgedeki eski kültürlerden kalma bir ananedir.

Ata kültü inanç sistemi olarak da uzun süre insanların inandığı bir yapı olması nedeniyle kültürlerde yer etmiştir. Altaylılarda, Hakaslarda, Araplarda görülen ölenin yanında evden bir başkasını götürmesin diye uygulanan ritüellerin benzeri olduğu görülmektedir. Bu âdetler ata kültü kaynaklı olduğu için Varsaklarda ve Mardin Araplarında da görülmektedir. Bu nedenle ata kültüyle ilgili bir sürü ize rastlarız. Atalara saygı duyulduğu ölçüde onlardan korkulur da öbür dünyadan gelip çok sevdikleri yakınlarını oraya götürebilecekleri düşünülür. Bu nedenle ölen kişinin ayakkabısı evden uzağa konur. Ölen kişinin giysileri de bir an önce dağıtılır. Hatta bu dilde de yaşamaktadır. Ölen birini anarken “şimdi sevmesin rahmetli” gibi cümleler kurulur. Mardinlilerde de aynı cümle Türkçe veya Arapça olarak söylenmektedir ve aynı uygulamalar vardır.

Hakaslarda, Varsaklarda ve Süryanilerde ve Mardin Araplarında ölen kişi yatağından kaldırıldığında yattığı yere taş konması benzerdir, bu uygulama dilde “yüreğin taşlaşması” veya “bağrına taş basmak” deyimleri olarak da yaşamaktadır. Bu deyimler Arapça konuşulmasına rağmen hem Türkçe hem Arapça olarak Mardinlilerde de yaşamaktadır. Hakaslarda, Süryanilerde ve Mardin Araplarında cenaze tam kaldırılırken nida vermek (Hakaslarda ıslık çalıp, alkışlamak. Süryanilerde ve Mardinli Araplarda helhele çekmek şeklinde) denilen olay biraz farkla gerçekleştirilmektedir. Varsaklarda, Mardin Araplarında ve Süryanilerde ayak baş parmakların birbirine bağlanması adeti vardır. Bu ölünün dirildiğinde rahat dinelmesi için uygulanan bir âdettir. Bunun için İskandinavlarda ve Hakaslarda ölüye ayakkabı giydirilir. Buna özel bir önem atfedilir.

Su ile ilgili inanışlarda da çarpıcı şekilde benzerlikler fark edilmektedir. Bu konuda Varsaklarda bebeği kırklama ritüelinde banyo suyuna annenin nişan yüzüğünü koyması oldukça çarpıcı bir detaydır. Sümerde, Asurda, Hititte suçluyu suçsuzu ayırt etmekte kullanılan suyun manevi gücü ve suyun hakemliğine başvurulması meselesi toplulukların suya yaklaşım tarzlarının da bir göstergesi niteliğindedir. Su birçok toplulukta kadınla özdeşirilir. Almanlar leyleğin bebeği pınardan getirdiğine inanmaktadırlar. Hakaslarda Al Karısı Tanrı tarafından evli çifte verilen bebeğin ruhunu, açık unutulmuş su kabına parmağındaki yüzüğü çıkarıp içine atmak suretiyle ellerinden almaktadır. Bu inanç

Varsaklarda ve Mardin Araplarında olduğundan lohusalıkta, hatta normal zamanlarda bile hep su kaplarının ağzı kapatılıyor, zarar görmemek için çok dikkat ediliyor. Bütün bunlar benzer ögelerdir.

Tuz ekmek hakkı birçok toplumda görülen ve bilinen bir inançtır. Slavlarda ekmek ve tuz yemek dostluk için ilk atılan adımdır. Almanlarda düğün törenlerinde ve yeni bir eve taşınıldığında tuz ekmek dağıtılır. Çuvaşlarda evliliklerde tuz ekmek töreni vardır. Birçok dini törende (Hititlerde, Chou döneminde Çin'de, İbranilerde) tanrıya ekmek sunusu da görülmektedir. Varsaklarda ve Mardin Araplarında ekmek nimet kabul edilmektedir. Varsaklarda ve Mardin Araplarında kazadan beladan korunmak için bile yanında ekmek taşınır. Mardin Araplarında yeminden dönmek için yemin eden insanların başında ekmek kırılır. Bu ekmek kırma işine Hititlerde ve Yahudilerde rastlanmaktadır. Ayrıca Mardin Süryanilerinde nişan töreninde de ekmek kırma işine rastlanmaktadır. Varsaklarda ve Mardin Araplarında yeni doğan bebeklerin tuzlama işlemi vardır. Tuz canlılığın simgesidir, Varsaklarda ve Mardin Araplarında cenazede ve mevlitte şeker dağıtılır, tuza yer yoktur.

Ateş kültü bütün topluluklarda görülür, ateşin varlığı insanların ayakta kalması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle olsa gerektir ki ateşe bütün topluluklar önem atfetmiştir, kimi zaman güneşin yeryüzündeki simgesi olmuştur. Güneş yeryüzünü ısıtarak ve aydınlatarak yaşamı kolaylaştırıp, yaşamın devamını sağladığı için, ateşte ısı vermesi nedeniyle yeryüzündeki güneş olarak görülmüştür. Bu sebeplerle ateşin insanları kötülüklerden, hastalıklardan koruduğuna inanılır. Ateşin rengi kırmızı olması dolayısıyla bu renk bir ipliğin, kurdelenin, tülbentin, tacın insanları kötülüklere, hastalıklara karşı koruduğuna inanılmıştır. Lohusanın bileğine kırmızı ip bağlanması (şimdilerde kırmızı bir kurdele bağlanması) korunma ritüelinin bir parçasıdır. Bebeğin yüzüne kırmızı tülbent örtülmesi, geline kına yakılması ve kırmızı örtü örtülmesi bu ateş kültürünün sembolik kalıntılarıdır. Hatta gelin alma sırasında kardeşin veya abinin geline kırmızı kuşak bağlaması da ateş kültürüdür. Hint kültüründe olan kardeşlerin birbirine bağını simgeleyen ritüellerle aynı ritüellerdendir. Mardin Arapları ve Varsaklar aynı coğrafyanın insanı olmaları nedeniyle bu ritüelleri aynı şekilde uygulamaktadır.

Birbirinden oldukça uzak toplumlarda Tanrıya ibadet konusunda aynı ritüellerin olduğu fark edilmiştir. Bu olay bu birbirinden uzak iki toplumun belki bir zamanlar komşuluk ettiği hatta akraba olabilecekleri konusunu akla getirmektedir. Bunlar; Moğollarda tanrıya sunu olarak kesilen hayvanın kalbi sunulmaktadır. Çin'de Chou

dönemi hanedanlığında gök tanrıya sadece imparator ateşte yakmalık sunu sunabilirmiş. Bu yakmalık sunular karaciğer, iç yağlar ve böbreklerdir. Aynı kuralları İbranilerde de görmekteyiz. Kitabı Mukaddes’de tanrıya sadece görevli kâhin yakmalık sunu sunabilmektedir. Her ikisinde de kurbanın böbrekleri, iç yağı ve karaciğer zarı tanrıya ateşte yakılan takdime olarak sunulmaktadır. Bu günümüzde Varsaklarda kurbanın yine öncelik olarak böbrekleri, ciğeri ve kalbi, özellikle ateşte pişirilerek tüketilmektedir. Kurban eti yenmeden bir şey yememek, hatta bir gün önce oruç tutmak bile gelenek olarak görülmektedir. Mardin Araplarında da kurban orucu vardır. Kurban da ciğer, kalp ve böbrek tüketimi Mardinlilerde de görülmektedir.

Lohusanın evinde hep ışık yakılması eski ateş kültü ritüellerinin uzantısıdır. Aydınlık kötü ruhları evden uzak tutmaktadır. Varsaklarda Umay ana kültü yoktur, ama “umacı” kelimesi kullanılır. Bebeğin ilk dişi çıktığında bereket tanrıçasını anma sembollerinden biri olan buğday pişirilir, dağıtılır. Komşuya giden buğday tabaklarına bir avuç tuz konularak iade edilir. İneği olanlar ağız sütünü komşularına gönderdiklerinde de yine kap tuz konularak verilir. Gece komşuya süt verilmez, eğer mecburiyetse içine kömür atılır. Öksüzlü köyü efsanesinde ormana bırakılan bebekleri geyik besler, sahip çıkar, geyik bereket ananın sembollerindendir. Bütün bu âdetler bereket ana inancının Varsaklarda da olduğunun bir göstergesidir. Mardin ili merkez Sünni Araplarında anne atasının da bebeği koruyacağına inanılır.

Al karısı veya Al Basması kaçınmalarının Varsaklarda ve Mardin Araplarında aynı olduğu görülmektedir. Al karısının Varsaklarda ve Mardin Araplarında, cin ve şeytanla eş tutulduğu yapılan uygulamalardan da anlaşılmaktadır. Toprağa sıcak su dökerken besmele çekilmesi, küle basılmaması bunun en bariz göstergeleridir. Mardin Araplarında Al Basmasının biraz nazarla da eş değer tutulduğu görülmektedir.

Bunun dışında Mardin Araplarında görülen gelinin eve gelince testi kırması, nazarı alması içindir, içine konulan buğday, arpa bereket ananın simgelerindendir, günümüzde eklenen pirinç ve mercimek ise karıncaların yemesi için sadaka niteliğindedir, ayrıca karıncalarda bereket getirdiğine inanılan hayvanlardandır. Evlilik olayının özünde de yine bereket ana formunu bulmaktayız çünkü, bereket ana ailenin de koruyucusudur.

Varsaklarda ve Mardin Araplarında eski kültür izlerinde doğaya saygı duyulduğu diğer yaşayan canlılara yaşam hakkı tanındığı görülmektedir. Örneğin her iki grupta

toprağa sıcak su dökülmez, o su içine su katılarak ılıtılır ondan sonra dökülür. Bu toprakta ki diğer canlılara zarar vermemek adına yapılır.

Varsaklarda doğada yaşayan bütün canlıların bir yararı olduğuna inanılır. Bu nedenle canlılara zarar verilmek istenmez. Kara yılan veya başka bir hayvan mecbur kalmadıkça öldürülmez. Örneğin, kara yılan hep eşli yaşar derler, eşlerden biri öldürülürse eşi gelip onun öcünü almış. Veleve ki öldürüldü, o kadar adalet ve hakka inanılır ki ölen yılanın bile yanına soğan kabuğu ve ekme kırıntısı konursa diğer yılan eşinin hırsızlık yaparken yakalanıp öldürüldüğünü sanır ve insanlardan oç almaz, yapılane utanır diye düşünülür.

Birçok inanç sisteminde insanoğlu talihsiz bir şekilde ölümsüzlüğü kaybetmektedir, bütün anlatıların hemen hemen ortak noktası budur. Bu nedenle insanoğlu kendini doğayla özdeş tutmuş, yağmurların yağması, havanın ısınmasıyla birlikte doğanın canlanması olayı ona ilham kaynağı olmuş, o da kendine ölümsüzlük sağlayacak ab-ı hayat suyu aramaya başlamış. Bu konuda hikâyeler söylemiş, ölümsüzlüğü yakalayabilmek uğruna törenler yapmış. Hızır kültü böyle bir arayışın ürünü olsa gerektir. Varsak Türkmenlerinde ve Mardin Araplarında aynı inanış, aynı söylemler mevcuttur. Hızır kültü köken olarak çok eskilere dayanan bir kült olduğu için inanç sistemi özelliği araştırmaya değer görülmektedir.

Fin-Ogur ve Altaylılarda eskiden insanlar yıldızlarla eşleştirilmiş. Günümüzde bu inanç özü itibarıyla unutulmuş olsa da nazarın çabuk değdiğine inanılan insanlara “yıldızı düşük” denmektedir. Yıldız kayınca, dilek tutma adetleri vardır çünkü bir insan ölmüş ve tanrı katına çıkmıştır, dilekleri tanrıya iletebilir. Varsaklarda ve Mardin Araplarında bu inanç görülmektedir.

Varsaklar ve Mardinliler arasında bebeğin üzerine mitolojilerdeki bereket ananın da simgesi olan deniz salyangozu, mavi nazar boncuğu, hilal, nal şekilli altın veya gümüş parça asılır.

Ata kültü oldukça köklü yerleşik bir inanç sistemi olarak günümüzde bile izlerine rastladığımız bir gelenektir. İskandinav mitlerinden Volsunga Saga’da kahraman Sigmund parçalanmış kılıcının oğlunu koruyacağı düşüncesiyle hamile eşine kılıcın parçalarını saklamasını tavsiye eder. Bu Anadolu’da da gözlemlediğimiz atanın ruhunun yeni doğan bebekleri ve çocukları koruduğuna dair görülen inanç emareleriyle kendini belli eder. Örneğin Mardin Araplarında bebeğin korunması için ata zırhı veya kılıcının

parçalarının bebeğin üstüne nazarlık gibi asılması bu inancın yaşadığının göstergelerindendir.

Hıdırellez zamanı ateş üzerinden atlanması, ateşin arındırma gücü içindir, yani Agni'ye atıftır. Eskilerden kalma ateş kültü ritüellerindendir. Kutlama ateşlerinin olması, üzerinden atlayıp dilek dilemek bu ritüellerdendir. Varsaklarda yeni evli gelinin ocağa kadar gidip gelmesi, ateş üzerinden atlattırılması, hepsi bunların bir göstergesidir.

Anadolu'da yatır kenarlarındaki ağaçlara bez bağlama adeti esas gayesi unutulmuş olsa bile devam etmektedir. Çünkü yerde bulunan öğelerinin, taş olsun, ağaç olsun hepsinin şahitlik edebileceğine dair inanın bir parçasıdır. Varsaklarda ve Mardin Araplarında bu inanışlar vardır.

Bereket tanrıçaları unutulalı uzun süre geçmiş olsa da ölenin ardından “ruhu güvercin oldu, uçup gitti” cümlelerini günümüzde de kurmaktayız. Yine bereket ana ile ilgili motiflerden biri olan domuz ile ilgili Varsak Türkmenleri adını bile ağzına almak istemezken, Mardin Araplarında “hınzır” diyerek kızılmaktadır.

Dini ritüellerde görülen arınma, oruç tutma, çeşitli kaçınma uygulamaları, kendine sınır koyup, bunları yerine getirerek tanrıya yakınlaşmak için, iradenle nefsinin engelleyebildiğini tanrıya ispat etme çabalarıdır.

Halk kültür araştırmaları yaparken en önemli unsur, insanların yaşayış adetlerini tanımadıkları insanlara her şeyiyle anlatmaları zor gelmektedir. Eğer siz onlardan biri iseniz konu daha ayrıntılı ve açık bir şekilde anlatılabilmektedir. Ayrıca eski kültürel unsurları bilen insan sayısı da çok azalmış bulunmaktadır, bilen insanlara ulaşmak zor olmuştur.

Yapılan bu araştırmada en dikkat çekici unsur, belli başlı bütün kültür öğelerinin bir yerde kesişmesi, hemen her kültürden öğeleri içinde barındırmasıdır. Bu tam da Anadolu'nun konumuna uymaktadır. Örneğin Arapların aşk tanrıçası Leyla Anadolu kültüründe kötücül özellikleri ön plana çıkmış Al karısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nazardan korunma çabalarına bakılınca fark edilen, annelerin bebeklerini, çocuklarını kötülüklerden, kazadan, beladan ve hastalıklardan koruma çabalarını görmekteyiz. Varsaklarda korunma talebi genelde doğada (böcek kısılacında, dikenlerde) aranırken, Mardin Araplarında atalarından yardım isteme söz konusudur. Varsaklarda nazardan korunma amacıyla diken kullanılmaktadır. Aynı şekilde Roma'da yeni evlenen gelini

nazardan ve büyüden korumak için diken kullanılmaktadır. Bu kültürlerin benzer olduğu açıktır.

Anadolu sahasında var olan Varsaklar ve Mardin Arapları arasında masallar ve hikâyelerde de aynılıklar olduğu çalışmamızda fark edilmiştir.

Işık kültü Varsaklarda ve Mardin Araplarında görülmektedir. Lohusanın 40 gün ışığı söndürülmez, cenaze günleri yas evinde 3 gün ışık sönmez. Mardin Araplarında eskiden gelin almada gelinin önünde bir çocuğun ışık taşıması, eskilerde Roma gelinlerinin önünde meşale taşınması aynı ritüellerdir. Hakaslarda ışık yerine ateş vardır. Cenazede mezarlıkta üç gün ateş yakılır. Gelin geldiği evde ateşe sunu sunar. Varsaklarda da gelin geldiği evde ateşle imtihan edilir.

Varsaklarda kırkı karışan kişilerin en üstteki düğmeleri koparıp birbirine vermesi Hakaslardaki cenaze törenlerindeki uygulamadan öğreniyoruz ki talih içinmiş. Hakaslarda da ölünün yakasındaki düğme koparılıp şans getirmesi için bir yakınına verilir. Düğmenin işlevi iki yakayı bir araya getirmek olduğu düşünülürse zaten Türkçede de böyle bir deyim vardır. Bu deyim “İki yakası bir araya gelmek” sıkıntılardan kurtulup rahata kavuşmak anlamında kullanılmaktadır. Mardinlilerde erkek çocuklarının başkasının önünde düğmelerini iliklemeleri bu nedenle istenmez.

Mardin Araplarında ve Varsaklarda yemekler birbirine benzemektedir. Varsaklarda unla yapılan yemeklerde daha fazla çeşit görülmektedir. Mardin Araplarında sulu et yemekleri daha çeşitliken Varsaklarda sebze yemekleri daha çeşitlenmiştir. Mezopotamya ovasında nohut ve mercimek yetiştirildiğinden Mardin’de nohuttan üretilen leblebi ünlüdür ve nohut, mercimek yemekleri yaygındır. Mardin Araplarında tatlı çeşitleri oldukça fazladır. Hareket kabiliyetini kısıtladığı için kilo almaların önüne geçmek amacıyla tatlılara sınır konulması gerektiği bilinen bir gerçektir. Varsaklarda tatlı çeşitlerine baktığımızda genel olarak meyve esaslı tutulmaya çalışıldığını görmekteyiz.

Yaşamımız boyunca hayatımıza birçok eşya dahil olmaktadır. Bunların çoğu da içinde yaşadığımız toplumun kültürel izlerini taşımaktadır. Kullanılan kap ve malzemelerin benzerliği kayda değer görünmektedir. Varsaklar ve Mardin Arapları aynı coğrafyada Anadolu sahasında yer almaları nedeniyle yemek ve pişirme şekilleri açısından birbirine çok benzemektedir. Kullanılan malzemelere verilen adlar bile dil farklılığına rağmen benzerdir. En ilginç olanı ise eski dillerde (Hititçe, Sümerce gibi) kullanılan malzeme



adlarının benzerliğidir. Bu yaşamın ve uygarlıkların birbirinin devamı olduğunun güzel bir göstergesidir.

Yapılan çalışma göstermektedir ki Varsak Türkmenleri ile Mardin Arapları kültürel olarak birbirinin aynı ögelere, yaşam adetlerine ve inançlara sahipler. Geçmişten geldiği düşünülen günümüzde bazı çevrelerce hurafe denilen eski inanış ögeleri bile birbirinin aynısıdır. Öyle ki Türklerde görülen gökyüzünde bulunan ayı ata olarak kabul etmekten kaynaklanan “aydede” deyişi Mardinlilerde de aynı şekilde mevcuttur. Mardin ilinin dili Arapça olmasına rağmen Mardin’de Kırgız tepesi ve mahallesi vardır, bu mahalle ismi Türk sahasından alınan göçleri belgelemektedir.

Varsak Türkmenleri ve Mardin Araplarının paylaştıkları kültürel ögeler Anadolu kültürüyle uyumlu ve birebir aynıdır. Ayrıca Türk dünyasından Azerbaycan’da görülen Türk adetleriyle birçok yönden ortak ögeler paylaştıkları, Kırgızistan ve Hakasya bölgeleri ile de kültürel ögelerde benzerlikler taşıdıkları görülmektedir. Hakas-Minusinsk vadisi “en eski Türk yurdu” olarak nitelendirilir (Davletov, 2019, s.55). Hakas kültürüyle her iki grubunda oldukça fazla kültürel öge paylaşıyor olması oldukça dikkat çekicidir.

Halk kültürünün araştırılmasında kullanılacak en güvenilir kaynaklardan biri de topluluklar üzerinde yapılan genetik araştırmalar ve eşyalar üzerinde yapılan yaş tahminleri olduğu gözlemlenmektedir. İnsan topluluklarının çok erken zamanda bile oldukça birbiriyle karıştıkları, yoğun göç hareketleri olduğunu, toplulukların saf ve katıksız olmadıklarını genetik araştırmalar göz önüne sermektedir. Bu nedenle yörede halk kültürel ögeleri olan malzemeler belgelenmek maksadıyla toplanıp bir müzede sergilenebilir. Bunun oldukça önemli olduğu açıktır, çünkü günümüzde her şey çok hızlı bir şekilde değişip dönüşmektedir.

Bütün yapılan halk kültür araştırmaları insanların birbirlerini daha doğru bir şekilde anlaması, ön yargıların kırılması açısından oldukça önemlidir. Dünyada halklar arasında ötekileştirme denilen olay diğer kültürü tanımamaktan kaynaklanan oldukça zarar verici boyutları olabilen bir meseledir. Yapılan halk kültürü araştırmalarının tarihi doğru okumak adına büyük bir veri tabanı oluşturabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Varsaklar ve Mardin Arapları olarak yok birbirimizden farkımız, biz Anadolu’da yaşayanlar cennetten kovulan Âdem ile Havva’nın çocuklarıyız.

## KAYNAKÇA

- Acar, Y. (Tarihsiz). Yahudiliğin gizli tarihi. Nokta Kitap Yayınları.
- Acat, Y. (2018). Türkiye’de konuşulan Arap diyalektleri. Akdem Yayınları.
- Akbaba, G. (2000). Aborjinler. *Bilim ve Teknik Dergisi*, Haziran, s.88-93.
- Akdoğan, R. (2019). Dini içerikli yeni Hitit tablet parçaları. *Bellekten Türk Tarih Kurumu*, c: LXXXIII, sayı:296, s.1-30.
- Aksan, D. (2015). En eski Türkçenin izlerinde. Bilgi Yayınevi.
- Akurgal, E. (2000). Anadolu kültür tarihi. Tübitak Yayınları.
- Akurgal, E. (2021). Hatti ve Hitit uygarlıkları. Phoenix Yayınevi.
- Ali, C. (2018). İslâm öncesi Arap tarihi I.cilt. Ankara Okulu Yayınları.
- Almaz, S. (2019). Diyarbakır ili Kocaköy ilçesi halk inanışları. [Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi].
- Alp, S. (2002). Hitit Çağında Anadolu. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Alp, S. (2003). Hitit güneşi. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Alpar, G. (2019). Batı Afrika geniş aile yapısı. *Euroasia Journal of Social Sciences & Humanities*, Volume:6, İssu:4, page: 61-69.
- Altop, Z., Çayır, B., N., Gökçen, A. (2020). Kaz Dağları’ndan Toroslara Tahtacı Türkmen Alevileri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Altuncu, A. (2014). Sümerlerde tanrı anlayışı ve tanrılar panteonu. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, C.4, S.7, Haziran 2014, s.118-142.
- Apak, A. (2019). İslâm öncesi Arap tarihi ve kültürü. Ensar Neşriyat.
- Arslantaş, Y. & Septioğlu, R.K. (2016). Çivi yazılı hukukî belgelere göre Mezopotamya’da kadın. *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, c: XII, Sayı:1-2, s.1-42.

- Ashkenazi, M. (2022). Japon mitolojisi. Say Yayınları.
- Avcı, A. (2021). Süryani kadimde evlilik sakramenti. Fikriyat Siirt Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırma dergisi, c:1, sayı:2, s:126-144.
- Aydın, M. (1988). Yezidiler ve inanç esasları. Belleten Türk Tarih Kurumu, c:52, sayı:202, s.33-76.
- Aydın, N. (2013). Büyük Sümerce sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bal, G. (2018). Sibiryaya sahası Türk destanlarında kutsal varlıklar ve nesnelere. [Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi].
- Balcı, M. (2014). Türkçe-Farsça ilişkileri. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Baş, B. (2019). Türkiye’de tarımsal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçiliği: Adana örneği. [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi].
- Begiç, H.N., (2022). Anadolu nazar inancı ve nazarlıklar. Hars Akademi Dergisi, 5, Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı, s.170-187.
- Bilgili, A. S. (2001). Osmanlı döneminde Tarsus sancağı ve Tarsus Türkmenleri. T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bottéro, J. & Kramer, S.N. (2020). Mezopotamya mitolojisi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Brosset, M. F. (2003). Gürcistan tarihi. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Clement, E. W. (2021). Kısa Japonya tarihi. Liberus Kitap Yayınları.
- Cox, G. W. (2021). Antik Yunan hikayeleri. Maya kitap.
- Czeglédy, K. (2009). Bozkır halklarının göçü. Kesit Yayınları.
- Çanak, E. (2013). “Cumhuriyet döneminde tarihi, sosyal, siyasal ve ekonomik yönüyle Seyhan (Adana) şehri (1923-1956)” (c.I-II). [Doktora Tezi, T.C. Celal Bayar Üniversitesi].
- Çelikbaş, E.Ö. (2018). Türk sanatında mistik bağlamda geometrik sembolizme genel bakış. Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi, c:1, S:1, s.55-66.

Çeşmeli, İ. & Berkant, C. (2021). Doğudan batıya yükselen eski uygarlıklarda arkeolojik ve sanatsal yansımalar ile etkileşimler. Nobel Akademik Yayıncılık.

Çetin, Ç.Z. (2007). Tatar Türklerinde mitolojik varlıklarla ilgili mitler ve inanışlar (iyeler ve yaratıklar). bilig Dergisi, Güz, sayı.43, s.1-32.

Çetin, N. (2011). Türk kültüründe ışık kültü. [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi].

Çınar, A.A. (2020). Alevilerde Hızır kültü ve ritüelleri. Milli Folklor Dergisi, Sayı: 126, Yaz, s.63-74.

Çınar, A. (2018). Lilith: Yahudi mitolojisinde ana Tanrıça'nın düşüş ve şeytana dönüşüm serüveni. Bilimname XXXV, 2018/1, s.361-393.

Çinpolat, S. (2017). Yahudilikte çocuk sahibi olma ve çoğalmanın yeri ve önemi. Dini Araştırmalar Dergisi, Ocak-Haziran 2017, c:20, s:51, ss.137-152.

Çobanoğlu, Ö. (2005). Halkbilimi kuramları ve araştırma yöntemleri tarihine giriş. Akçağ Yayınları.

Davletov, T. (2019). Hakasya ile Türkiye arasında sosyo-kültürel devamlılık unsuru olarak şamanlık. [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi].

Demandt, A. (2021). Keltler. Runik Kitap.

Diamond, J. (2008). Tüfek, mikrop ve çelik. Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

Dilek, İ. (2007). Sibiryada Türklerinde ateşle ilgili inançlar, törenler ve bazı efsaneler. bilig Dergisi, Güz, sayı:43, s.33-54.

Dilek, Y. (2021). Eski Yakınoğu'da göz sembolizmi ve düalizm: Mezopotamya, Mısır ve İsrail. İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 74, 2021/2, s.1-30.

Doğan,M. (2021). İslam öncesi Arap inanç ikliminde putçuluğun toplumbilimselliği. Dini Araştırmalar Dergisi, 24/61 (Aralık), 459-488.

Dumezil, G. (2016). Mit ve destan I, II, III (A. Berktaş Çev.). Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal baskı 2002)

Eberhard, W. (2019). Çin tarihi. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Ekinci, M. (2010). Şah İsmail ve inanç dünyası. Beyan Yayınları.
- El-Ezrakî, E.V. (2017). Ahbâru Mekke. Ankara Okulu Yayınları.
- Er, E. (2018). Türkiye’de yaşayan Süryanilerin ölüm ritüelleri Mardin örneği. İkinci Adam Yayınları.
- Ergöz, R. (2019). Bitlis’te geçiş dönemleri (Doğum-evlenme-ölüm). [Doktora Tezi, Ardahan Üniversitesi].
- Ergun, P. (2011). Bebekleri dünyaya leyleklerin getirdiğine dair inancın Türk mitolojisindeki kökleri üzerine. Milli Folklor Dergisi, sayı:89, s.133-146.
- Ertürk, H. N. (2017). Câhiliye’den Hz. Peygamber dönemine sütannelik geleneği, önemi ve etkileri. [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Ete, M. R. (2010). Mardin Süryanilerinin halk kültürü üzerine monografik bir inceleme. [Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi].
- Florioti, H.H. & Demirci, G. (2013). Çivi yazılı kanun metinlerinde ilginç bir suç tespit ve cezalandırma yöntemi: Suya attırma. Tarih Araştırmaları Dergisi, c:32, s:54, s1-16.
- Frazer, J.G. (2018). Ateşin kökenine dair mitler. Doğu Batı Yayınları.
- Frazer, J.G. (2021). Adonis, Attis, Osiris, Doğu dinleri tarihi araştırmaları I. Pinhan Yayıncılık.
- Frazer, J.G. (2018). Adonis, Attis, Osiris, Doğu dinleri tarihi araştırmaları II. Pinhan Yayıncılık.
- Gaiman, N. (2018). İskandinav mitolojisi. İthaki Yayınları.
- Golmohammad, H.P. (2011). İslam öncesinde Türk-İran kültür ilişkileri. [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Gökbel, A. (2007). Anadolu’da Varsak Türkmenleri. Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Göksel, R. (2021). Hristiyanlığın tarihi sürecinde kutsal kitap tercümelere. [Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Graves, R. & Patai, R. (2022). İbrani mitleri. Say Yayınları.

- Günaltay, M. Ş. (2015). İslâm öncesi Arap tarihi. Ankara Okulu Yayınları.
- Gündüz, Ş. (2007). Nevruz. İslam Ansiklopedisi, c:33, s.60-61.
- Güngör, H. & Köylü, B. (2017). Türk halk inanışları üzerine notlar. Kimlik Yayınları.
- Harari,T.N. (2015). Hayvanlardan tanrılara sapiens. Kolektif Kitap.
- Heitzman, J.& Worden R.L. (editör) (1995). India: A country study. Washington: GPO fort he library of congres (<http://countrystudies.us/india/>, Erişim tarihi: 23.11.2022).
- Herodotos (2011). Tarih. Türk İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kağnıcı, G. (2020). Asur ve Babil kroniklerinde kadınlar: Kraliçeler, eşler ve Tanrıçalar. C.39/S.68, 2020, s.23-49.
- Kanar, M. (2019). Büyük Farsça-Türkçe sözlük. Say Yayınları.
- Kanar, M. (2016). Büyük Türkçe-Farsça sözlük. Say Yayınları.
- Karaca, E. G. & Şar, S. (2016). Geçmişten günümüze kına. Lokman Hekim Tıp Dergisi, 6(2); s.30-37.
- Karakaş, A. (2005). Feke halk kültürü araştırması. [Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi]
- Karakurt, L., M. (2021). Hurrice dil bilgisi. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Karimova, R. (2016). Tatar mitolojisinde iyeler. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 15(3), s.881-897.
- Kaşgari, M. (2019). Divânu Lugâti't-Turk (Kaçalın, M. S. Çev.). Kabalcı Yayıncılık.
- Katanov, N. F. (2000). Bilimsel eserlerden seçmeler Hakas folkloru etnografyası metinleri. Türksoy Yayınları.
- Kaya, K. (2006). Sanskrit-Türkçe sözlük. İmge Kitabevi.
- Kaya, K. (2003). Hint mitolojisi sözlüğü. İmge Kitabevi.
- Kıdambi, S. & Kaya, K. (2013). Hindi- Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kına, K.E. (2022). Atlı gelip yaya kalanlar. Temkeş Yayınları.

Kızıloğlu, M. (2021). Türklerin ad verme kültüründe ad verici profili. Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, c:4, S:7, s. 45-64.

Kitabı Mukaddes (2012). Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları.

Klavdia, A. & Aydarbek, K. (2004). Kırgızların milli giysileri. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Koca, S.K. (2012). Türk kültüründe sembollerin dili [Doktora tezi, Sakarya Üniversitesi].

Koşay, H. Z. (1944). Türkiye Türk düğünleri üzerine mukayeseli malzeme. Maarif Matbaası.

Kramer, S.N. (2018). Sümer mitolojisi. Kabalcı Yayıncılık.

Kurnaz,A.(2019). Kalkolitik çağ MÖ 5500-3200 takı tarihi ders izlencesi. <https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7184#section-3> Erişim tarihi: 04.11.2022.

Kurnaz, S. (2011). Süryani Halkoyunları ve ezgileri. GDK Yayınları.

Küçük, A. (2013). İslam ansiklopedisi. Cilt:2. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Küçük, A., Tümer, G., Küçük, M.A. (2022). Dinler tarihi. Berikan Yayınevi.

Langton, S.H. (1964). The mythology of all races. New York, Cooper Square Publishes, Inc.

Leeming, D. & Page, J. (2020). Tanrıça mitleri. Say Yayınları.

Ligeti, L. (2008). Tarihte Türk yurtları. Örgün Yayınevi.

Litchfield, M. E. (2021). Dokuz diyar İskandinav mitolojisinden hikâyeler. Maya Kitap Yayınları.

Lönnrot, E. (2017). Fin halk destanı (R. Cankoçak Çev.). Everest Yayınları.

Makas, Z. & Kalafat, Y. (2017). Aras vadisinde karşılaştırımalı Türk halk inançları. Berikan Yayınevi.

Mallory, J. P. (2002). Hint-Avrupalıların izinde. Dost Kitabevi.

- Maner, Çiğdem (2006). Mardin ve çevresi gezi rehberi. Marev Vakfı Yayınları.
- Martin, Ö. S. (2022). Giyim kuşam ve çıplaklık. Sakin Kitap Yayıncılık.
- Mawer, A. (2022). Viking tarihi. Liberus Kitap.
- Mendires, B. (2010). Mezopotamya kavimlerinde sosyal ve ekonomik hayat (Sümer, Babil ve Asur). [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi].
- McMall, H. (2017). Mezopotamya Mitleri (B. Baykara). Phoenix Yayınevi.
- Müller, F. (2021). Kelt sanatı. Runik Kitap.
- Nişanyan, S. (2020). Nişanyan sözlük. Liberus kitap Yayınları.
- Ocak, A.Y. (2019). İslam-Türk inançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas kültü. Timaş Yayınları.
- Oğuz, M.Ö. (Ed.) (2021). Türk halk edebiyatı el kitabı. Grafiker Yayınları.
- Olgaç, F. (Tarihsiz). Mardin şehir rehberi. Esen Ofset.
- Ögel, B. (2014). Türk mitolojisi I, II. Türk Tarih Kurumu.
- Öğreten, A. (2000). Türk kültüründe “Yada Taşı” ve XVIII.yüzyıl sonu Osmanlı- Rus savaşlarında kullanılması. Belleten, c:64, s.863-900.
- Önal, M.N. (2007). Türk mitinin oluşumunda ışığın rolü. Journal of Turkish Studies, Şinasi Tekin Hatıra Sayısı II, c.31/II, s.145-158.
- Özbay, E. (2019). Oğuz Türkmen boylarından Varsaklar. Hiperyayın Yayınları.
- Özdamar, F. (2021). Adana ili, Şambayadı köyünde bebeklik ve çocukluk dönemi inanç ve uygulamaları üzerine bir inceleme. Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, S:4, Haziran, s.128-147.
- Özdemir, H. (2020). Hitit kültür ve dininin günümüz Anadolu kültürü ile benzer yayınları. [Yüksek Lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi].
- Özerdim, M.N. (1963). Chou’lar ve bu devirde Türklerden gelen ‘Gök dini’. Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi, c:XXVII, Ocak, sayı:105, s.1-23.



- Özev, G. (2020). Tanrıçalar “Mitolojide kadınlar”. Kültürkent Kuledibi Yayınları.
- Öztürkatalay, L. (1995). Mardin ve Mardinliler. Seçil Ofset.
- Page, R.I. (2017). İskandinav mitleri. Phoenix Yayınevi.
- Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi, c:22, özel sayı, s:161-182).
- Radloff, W. (1994). Sibirya’dan 1, 2,3, 4 cilt. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Radloff, W. (1999). Türklerin kökleri dilleri ve halk edebiyatı. Ekav Yayınları.
- Radloff, W. (2008). Türklük ve şamanlık. Örgün yayınevi.
- Roux, J.P. (2020). Eski Türk mitolojisi. BilgeSu Yayıncılık.
- Sagalayev, A. M. (2020). Ural-Altay mitolojisinde arketipler ve semboller. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2018). Masal araştırmaları 2. Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. & Karadavut, Z. (2013). Halk masalları. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sandal, A.A. (2001). Anadolu’da bir Türk aşireti Varsaklar. [Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi].
- Sandal, E. K. (2008). Sosyo-ekonomik temelli kültür coğrafyası açısından bir inceleme: Adana örneği. Coğrafi Bilimler Dergisi, 6(1), s:53-67.
- Sandalcı, S. (2015). Eskiçağ’da “sağ ve sağ el” kavramının taşıdığı dinsel anlam. <https://www.ayk.gov.tr> Erişim tarihi: 04.11.2022
- Seyrek, A.M. (2018). Mitoloji sözlüğü. Yediveren Yayınları.
- Schefer, C. (2000). Betrandon de la Broquiere’in denizaşırı seyahati. Eren Yayıncılık.
- Spence, L. (2022). Babil mitolojisi. Karakarga Yayınları.

Sturluson, S. (2020). Viking mitolojisi. Yeditepe Yayınları.

Süleymanova, S.A. (2010). “Kafkasya Honları- Hionitler”. XV.Türk Tarih Kongresi, Eylül, 2006, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Sümer, F. (1999). Oğuzlar (Türkmenler). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Sümer, F. (2021). Safevi Devleti'nin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sünbül, N. (2020). Eski Mezopotamya hukukunda aile ve evlilik. Oannes Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi. 2/1, Mart, s.99-113.

Şahin, A. (2022). Mardin İdari, iktisadi, fiziki ve sosyal hayat (1789-1840). Aktif Yayınevi.

Şahin, A., Ç. (2022). Kazdağları'ndan Sandras'a Tahtacı Türkmen kültüründe eski Türk dininin izleri. Folklor Akademi Dergisi. Cilt: 5, sayı: 2, 215-230.

Şayır, M. (2017). Mardin Arapça diyalekti. Akdem Yayınları.

Şimşek, M. (2018). Süryaniler ve Diyarbakır. Kent Işıkları Yayınları.

Tacemen, A. (1995). Bulgaristan Türkleri inanışları veya Türk kimliği. Üçbilek Matbaası.

Tacitus, C. (2016). Germania. Alfa Yayınları.

Talianova Eren, M. (2022) Türk ve Slav inanışlarında tuz simgeçiliği. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 7, s.1-19.

Tamdoğan, P. & Yiğenoğlu, Ç. (Tarihsiz). Kozanca. Yeksav Yayınları.

Taşagıl, A. (2020). Eski Türk boyları Çin kaynaklarına göre. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

Taşgın, A. (2013). Yezîdiyye. İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı. 43.cilt, s:525-527.

Tekin, T. (2020). Orhon yazıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Togan, A.Z. (2019). Umumi Türk tarihine giriş. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Tur, S. (2021). Arap mitolojisi. Gece Kitaplığı Yayınları.
- Türkay, C. (2005). Osmanlı İmparatorluğu'nda oymak, aşiret ve cemaatlar. İşaret Yayınları.
- Uzelli, G. (2016). Slav mitolojisi inanışlar ve söylenceler. Yapı Kredi Yayınları.
- Ülgen, P. & Yavaş, H. (2017). Pagan dönemi İskandinav toplumunda cenaze ve defin uygulamaları. Cappadocia Journal of History and Social Sciennces, vol.8-April, s.253-265.
- Ünal, A. (2006). Eski çağlarda Çukurova'nın tarihi coğrafya ve Kizzuwatna (Adana) Krallığının siyasi tarihi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c:15, S:3 (Arkeoloji Özel Sayısı), s.15-44.
- Ünal, A. (2016). Hititlerde ve eski Anadolu toplumlarında din, devlet, halk ve eğlence. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Ünal, A. (2016). Hititçe-Türkçe büyük sözlük. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Üngör, İ. (2015). Erzincan müzesinde bulunan Urartu dönemine ait bir grup tunç bilezik ve küpeler. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, cilt:5, sayı:10, Temmuz 2015, s.151-168.
- Yaktı, Ö. (2014). Toplumsal değişim ve dönüşüm sürecinde Adana'nın sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı (1923-1960). [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Yalçın, E. & Yaman, M. (2019). Yazılı kaynaklara göre Sümer mutfağının günümüze yansımaları. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c:12, sayı:67, s.536-542.
- Yalman (Yalgın), A.R. (2000). Cenup'ta Türkmen oymakları. T.C. Kültür Bakanlığı başvuru eserleri.
- Yaşar, S. (2005). Kırşehir Varsakları. Kırşehirliiler Federasyonu Yayınları.
- Yeşilyurt, T. (2018). Kur'an'da cin, melek, şeytan. Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Haziran, c:2, sayı:1, s.9-21.
- Yıldırım, N. (2022). Çivi yazılı kayıtlardan antik Yunan kaynaklarına efsaneleşen Anadolu'lu kral adı Mita/Midas. Belleten, Türk Tarih Kurumu, c:86, sayı:306, s.469-498.

Yılmaz, G. K. (2007). Hakaslarda ölüm ile ilgili gelenekler. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, c:4, Sayı:4, Aralık, s. 65-87.

Yörük, S. (2015). Adana şehri. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Yurttaşer, Ş. (2017). Batık hazine Mardin halk kültürü. Artuklu Yayınları.

Yüksek, A. (2018). Namaz ibadetinin tarihi süreci. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, c:7, sayı:2, s.111-125.

Vural, F. G. (2019). Saha Türkleri, Hantı-Mansi, Nenets topluluklarında ayı töreni ve törende kullanılan çalgılar. Bilig- Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi 88:83-112.

Wilkinson, P. (2022). Efsaneler& mitler. Alfa Yayınları.

Zingsem, V. (2007). Lilith. İlya İzmir Yayınevi.

İnternet: feke.gov.tr. Erişim: 05.06.2022

<https://dogalyasamyolu.com/dogal-ev-yapimi/> Erişim tarihi: 07.08.2023

[https://en.wikipedia.org/wiki/Bread\\_and\\_salt](https://en.wikipedia.org/wiki/Bread_and_salt) Erişim tarihi: 05.11.2022 Bread and salt.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Raksha\\_Bandhan](https://en.wikipedia.org/wiki/Raksha_Bandhan) Erişim tarihi: 06.11.2022 Raksha Bandhan.

<https://sozluk.gov.tr> Erişim tarihi: 19.11.2022 Türk Dil Kurumu sözlükleri.

<http://countrystudies.us/india/83.htm> Erişim tarihi: 25.11.2022. Weddings in India.

James Heitzman and Robert L. Worden, editors. *India: A Country Study*. Washington: GPO for the Library of Congress, 1995.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Ghost\\_Festival](https://en.wikipedia.org/wiki/Ghost_Festival) Erişim tarihi: 25.11.2022 Ghost Festival.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Amerika> Erişim tarihi: 25.11.2022. Amerika.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%BCler\\_G%C3%BCn%C3%BC](https://tr.wikipedia.org/wiki/%C3%961%C3%BCler_G%C3%BCn%C3%BC) Erişim tarihi: 26.11.2022. Ölüler günü.

<https://www.dailymotion.com/video/x77ns2w> Erişim tarihi: 26.11.2022 Balıkesir 7 Asırlık Hıdırellez Geleneği Kazdağları'nda Sürüyor.

<https://www.trtizle.com/belgesel/dogunun-kayip-siluetleri/dogunun-kayip-siluetleri-21-bolum-or-cuvaslar-6118085> Erişim tarihi: 29.11.2022. Doğunun kayıp siluetleri, Çuvaşlar.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/iskender> Erişim tarihi: 04.12.2022 İskender.

[https://tr.wikisource.org/wiki/Kategori:Rumeli\\_t%C3%BCrk%C3%BCleri](https://tr.wikisource.org/wiki/Kategori:Rumeli_t%C3%BCrk%C3%BCleri) Erişim tarihi: 23.12.2022 Rumeli türküleri

[https://www.youtube.com/watch?v=HMhN5v4nvEg&list=OLAK5uy\\_mwuAe-YsHO4GSKaNHNSB82I0bE7j7MqbQ](https://www.youtube.com/watch?v=HMhN5v4nvEg&list=OLAK5uy_mwuAe-YsHO4GSKaNHNSB82I0bE7j7MqbQ) Erişim tarihi: 23.12.2022 Faraçlık duası.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 27.12.2022

<https://istanbul.ktb.gov.tr/TR-276823/istanbul39un-7-yedi-tepesi.html> Erişim tarihi: 28.12.2022 İstanbul'un yedi tepesi.

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 21.03.2023.

<https://www.indyturk.com/node/311246/haber/alevili%C4%9Fin-en-kutsal-ay%C4%B1-h%C4%B1z%C4%B1r-ay%C4%B1> Erişim tarihi: 24.03.2023 (Halis, M. (2021). "Aleviliğin en kutsal ayı: Hızır ayı". İndependent Türkçe haber kanalı.

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Adana> Erişim tarihi: 05.08.2023. Adana.

<https://www.nufusu.com/il/mardin-nufusu> Erişim tarihi: 2.09.2023. Mardin ili nüfusu.

## EKLER

### EK A. KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

- K.1: A.... C.... A...
- K.2: G.... K.....
- K.3: H.... T.... B....
- K.4: P..... G.....
- K.5: Z.... (F....) B.....
- K.6: M.... B....
- K.7: E... D....
- K.8: R.... K.....
- K.9: Y.... Y....
- K.10: T.... A...
- K.11: K.... A...
- K.12: E..... B.....
- K.13: A.... B.....
- K.14: M.... S.... A...
- K.15: A... K.....
- K.16: M..... G..
- K.17: H.... A...
- K.18: N..... A.....
- K.19: U.... A....
- K.20: L.... A...
- K.21: N.... Ç.....
- K.22: M.... H....
- K.23: Z.... H....
- K.24: A..... M.....
- K.25: F.... M.....
- K.26: S..... D.....
- K.27: S.... D.....
- K.28: A.. T....

- K.29: H.... T....
- K.30: L..... T....
- K.31: A.... M.....
- K.32: A.. C...
- K.33: S..... A.....
- K.34: H..... A.... E.....
- K.35: M... K...
- K.36: K..... T....
- K.37: U... Ç.....
- K.38: M..... E....
- K.39: A.... Ç....
- K.40: B.... U...
- K.İ1: İsmi vermek istemeyen yaşlı bir hanım, yöre bilgisini verdi.
- K.41: H.... Ç...
- K.42: H.... A.
- K.43: Y.... K...
- K.44: F.... E.....
- K.İ2: Erkek bir katılımcı ismini vermek istemedi.
- K.45: S..... Y.....
- K.46: M..... İ...
- K.47: Y.... O...
- K.48: A.. K.....
- K.49: R.... Y....
- K.50: M..... K.....
- K.51: K..... Y....
- K.52: Y.... İ...
- K.53: H..... O...
- K.54: E.... O...
- K.55: Y.... Y....
- K.56: S..... Y....

## **EK B. Varsak Türkmenlerine Özgü Kelimeler Sözlüğü**

Buraya alınan yöreye ait sözcüklerin karşılıklarına Sümerce, Hititçe, Akadca karşılıkları da bulunabildiği ölçüde yazılmıştır. Böyle yapılmasının sebebi bu uygarlık izlerinin Anadolu'da ne ölçüde yaşadığının görülmesi açısındandır. Hititçe Hind-Avrupa dil ailesine ait bir dildir. Sümerce eklemeli bir dil olduğu için daha benzer kabul edilmektedir. Sümer uygarlığının arkasından Akadlar bu mirası devralmışlardır. Akadça Sami dil ailesinden bükünlü yapıda bir dildir. Bu yapısal farklılıklara rağmen Sümerce kelimeler Akadlarda görülmektedir. Bu nedenle olsa gerektir, araştırmamızda fark edilen Sümer uygarlığının etkisinde kalan Mardin merkez Sünni Müslüman Araplarında benzer kelime daha fazla görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Akadların Sümerceden etkilenmesi ve kendinden sonra gelen kavimleri de etkilemesidir. Varsaklara özgü kullanılan 84 kelimenin 25 tanesi Mardin Araplarında da aynı manada kullanılmaktadır. Bu yüzde olarak %29'e denk düşmektedir. Bu anlamlı bir sonuçtur.

**Açgı:** Anahtar.

**Anşa:** Eskiden Ayşe kadın isminin söyleniş tarzıdır. Mardin Araplarında da aynı söylem vardır. Bu kelime Hititçe "Enzu" ay tanrısıdır (Ünal, 2016, s.637).

**Avcarlamak:** Karıştırmak.

**Bayak:** Az önce.

**Belemek:** Bebeği kundaklamak, bebeği bir kumaşla sarmak.

**Bider:** Ertesi yıl ekilecek tohum. Mardin araplarında da aynı kelime kullanılmaktadır.

**Böcü:** Domuz, halk bu sözcüğü pek ağzına almak istemez "adı batasıca", "dağda gezen" gibi sözlerle anmayı tercih eder (Tamdoğan&Yiğenoğlu, tarihsiz, s.29).

**Çıvgın:** Yağmurun ince, hızlı yağması.

**Celp:** Yemeklerdeki sosun ismi. Mardin Araplarında da aynı anlamda kullanılmaktadır.

**Değnemek:** Gözlemlemek.

**Dink:** Değirmenin yöredeki adıdır. Mardin'de taşın olduğu yere dink denir.



**Drazmak:** Herhangi bir giysinin daralmasında edilen bir kelime. Muğla yöresinde Tahtacı Türkmen’ler tarafından “draz” büyük manasında kullanılmaktadır (Şahin, 2022, s.218).

**Dulda:** Gölgelek yer.

**Dutma:** İşçi.

**Dügürçük:** İnce bulgur, yarmanın küçüğü, hatta irmik için kullanılan sözcük.

**Ebil hönük:** Obur, manasında kullanılan bir deyim.

**Ekemiş:** Büyük gibi davranan küçük çocuk.

**Esvap:** Giysi, çamaşır. Mardin Araplarında da aynı kelime kullanılır.

**Eşkere:** Ortalıkta, görünür şekilde. Mardin Araplarında da aynı anlamda kullanılır.

**Eşşek:** Eşek, ama halk bu kelime yerine “adep bir lakırdı”, “sözüm oña” derler (Tamdoğan&Yiğenoğlu, tarihsiz, s.29). Birçok kelimeyi gayet rahat söylemelerine rağmen bu kelimeyi söylemekten de imtina edilir.

**Eprimek:** Kumaşın eskimesi.

**Fistan:** Kadın elbisesi. Mardin Araplarında da aynı manada kullanılır. Hititçe “hištani” bir elbise, giysi manasında kullanılan kelimedir (Ünal, 2016, s.190).

**Gada:** Yörede “gadasını aldığım” şeklinde kullanılır. Başka kullanımda geçmez. Gada<kaza kelimesinin bu yöreye özgü kullanımınıdır.

**Gıllik:** Tesbih ağacının yuvarlak tohumu.

**Gıdım:** Bir parça demek. Mardin Araplarında da aynı kelime kullanılmaktadır.

**Hafsala:** Akıl, hafıza.

**Hayta:** Arsız. Mardin Araplarında da aynı kelime aynı manada kullanılmaktadır.

**Hekir:** Tereyağın köpüğü, reçel yapılırken meyvelerin köpüğüne denir.

**Hıntadan:** Hemencecik. Mardin Arapçasında “hınta” buğday demektir.

**Hısım:** Akraba. Mardin Arapçasında da aynı anlamda kullanılır.

**Hızman:** Bir mutfak gereci.

**Hopuç:** Omuz.

**Horanta:** Aile. Hititçede “huhhatalla” adlı kelime “atalarla ilgili” manasındadır (Ünal, 2016, s.193). Farsça “horânden” kelimesi “yedirmek, içirmek” manasındadır (Kanar, 2019, s.673).

**Höllük:** Eskiden çocuk beledikleri toprak.

**Hû:** Sazdan samandan yapılan ev.

**Hüğme:** Herhangi bir malzemeyi yığmak.

**Hüst:** Sus yerine kullanırdı. Mardin’de de sus yerine kullanılmaktadır. Hititçe “hust” susmak demek (Ünal, 2016, s.831).

**Hürü:** Eskilerde bayan ismi. Hititçe “huru” küçük, genç demek (Ünal, 2016, s.323). Hurrice “huru” oğlan evlat demek (Ünal, 2016, s.208). Sümercede “huru” küçük, genç demek (Aydın, 2013, s.323).

**İkhmak:** Çökmek. Mardin Araplarında da bu kelime aynı anlamda kullanılmaktadır.

**İlmeçel:** Firkete, çengelli iğne. Sümerce “tudida” çatal iğne, tahta çivi, Akadca “tudittum” çatal iğne, tahta çivi manasındadır (Aydın, 2013, s.985).

**İncir hoppağı:** İncirin olmamışı.

**İnlık:** Mağara.

**Kavut:** Buğday firiği kavurması.

**Kenef:** Tuvalet. Mardin Araplarında da aynı anlamda kullanılır.

**Kennâgen:** Rağmen, sakıncasını bile bile (Tamdoğan&Yiğenoğlu, s.142). Arapça, kinaye sözcüğü aynı sözcüktür.

**Kepmek:** Yıkılmak, çökme, düşmek. Akadca “qâpum” kelimesi yıkılmak, çökmek, düşmek (Aydın, 2013, s.1408).

**Koftarmak:** Aktarmak, bir şeyi bir şeyin içine aktarmak.

**Kömbe:** Küle gömerek hamur işlerini pişirme. Mardin Araplarında da aynı anlamda kullanılmaktadır.

**Kursak kavurgasını ister:** Herkes alıştığı şey üzerine yaşar.

**Loğ:** Toprak damların üzerindeki toprağın sıkıştırılması için kullanılan taşlar. Mardin Araplarında da aynı manada kullanılmaktadır.

**Mafraç:** Eşyaları ambalaj yapmak.

**Mağ:** Toprak damlı evlerde duvar ile dam arasındaki latalardan dolayı oluşan boşluk. Hititçe’de “má” kelimesi kulübe olarak geçmektedir (Ünal, 2016, s.329). Sümerce “ma” ev, bağlamak, “maal” kelimesi değnek, çubuk (Aydın, 2013, s.449-450).

**Mısmıl:** Tam ölçüsünde manasında kullanılır. Bu kelimeyi Mardin Sünni Arapları da kullanıyorlar (K1).

**Öndüç:** Ödünç.

**Örzülemek:** Özlemek, görmeyi istemek.

**Özemek:** Kına gibi maddeleri karıştırıp, belli bir kıvama getirmek.

**Püssük:** Kedi. Mardin Araplarına aynı kelime “pissik” şeklinde kullanılmaktadır.

**Sahan:** Kalaylanmış bakır tabak. Mardin’de de bu kelime aynı anlamda kullanılmaktadır. Hititçe “şagan” kelimesi “yağ” demektir, ayrıca “şanhuta” kelimesi “kızartmak, pişirmek” demektir (Ünal, 2016, s.442-456). Sümerce “şagal” yiyecek, “şagig” bir kap türü demektir (Aydın, 2013, s.633).

**Sal:** Tabut.

**Sası:** Kötü koku.

**Say:** Taş.

**Senmek:** Solmak.

**Setik:** İrmik.

**Sırkmak:** Islanmış bir giysinin suyunun akıp gitmesi.

**Siftmek:** Yün veya kalıp şeklindeki eti elle didiklemek, parçalara, liflerine ayırmak.

**Süsmek:** Boynuzlu koç veya boğanın boynuzlarıyla vurması olayına denir.

**Talk:** Konuşmak. Türkçede “ele verir talkını, kendi yutar salkımı” deyiminde bu kelime geçmektedir. Normal konuşma dilinde pek kullanılmaz. Varsaklarda “din talkı” şeklinde kullanılmış. Arapçada “telkin” sözcüğü karşılık kabul edilebilir.

**Taka:** Küçük pencerelere taka denir. Mardin Araplarında da aynı anlamda bu kelime kullanılmaktadır.

**Tebsetmek:** Ters yüz etmek, çözümlenmek. Kozanca adlı yöre ağzı üzerine yazılan kitapta kelime “tesbolmak” şeklinde yer almaktadır (Tamdoğan&Yiğenoğlu, tarihsiz, s.186). Tepsiye serip kurumasını sağlamak veya tepsiye pilav tenceresini ter yüz edip dökmek şeklinde bu kelimeyi açabiliriz. Bu kelimeye Hititçe’de rastlamaktayız “teþanu-” (fiil) güreşte birini al aşağı etmek, aşağı dereceye indirmek, küçültmek; kuraklaştırmak (Ünal, 2016, s.533).

**Tetiri:** Sumak ağacı.

**Tevek:** Asma yaprağı.

**Tısnık:** Elin orta parmağıyla fiske vurmak.

**Toga:** Ekşimiş yoğurtla yapılan tarhana çorbası.

**Tosbağa:** Kaplumbağa. Mardin Araplarında da aynı kelime kullanılmaktadır.

**Ufra:** Kepekli un.

**Ütmek:** Ateşten geçirmek. Hititçe “utu” güneş demek (Ünal, 2016, s.572).

**Vallahi (Vallaha):** TDK sözlüğüne göre halk ağzında ünlem şeklinde tanımlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 27.12.2022). Hititçe “walla” kelimesi (fiil) övmek, methetmek manasındadır. Ayrıca “walahi” (isim) ayinlerde kullanılan içki demektir (Ünal, 2016, s.578). Mardin Araplarında yemin etmek için çok sık kullanılan bir kelimedir.

**Yağlık:** Tülbentın diğer adı.

**Yeyni:** Hafif.

**Yorasa:** Hurafe yerine kullanılan bir kelime. K2

**Yumuş:** İş, görev. Yumuş kelimesi Türk yazıtlarından Şan'çi III, 1.satır eski Türkçede "görev, elçilik misyonu" anlamındadır (Aksan, 2015, s.68).

**Yunak:** Banyo.

**Yülümek:** Traş olmak. K2, K50

**Zillenme:** Soğan, sarımsak, patates bitkilerinin filizlenmesi. Mardin Araplarında da aynı manada bu kelime kullanılmaktadır. Hititçede "zilan, zilawan" bundan sonra gelen manasındadır (Ünal, 2016, s.608).

**Mardin Merkez Sünni Araplarının Tezde Geçen Söz Varlığı**

**kiliçe-igliçe:** Baharatlı çörek. K1

**sembusek:** Çiğ etten yapılan börek. K1

**mırra:** Acı kahve. K1

## EK C. FOTOĞRAFLAR

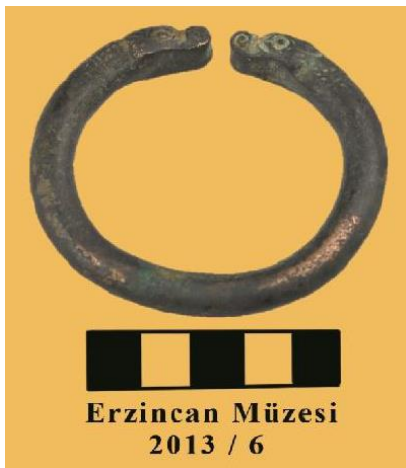


EK C. 1. Bereket tanrıçası simgeleri

(<https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=7184#section-3> Adresinden alınmıştır. Erişim tarihi:04.11.2022)

Irak, Arpaçiyah höyüğünde bulunan geç kalkolitik çağ kolyesi, MÖ 5000'lere tarihleniyor. Deniz salyangozu kabukları, üst paleolitik çağ'da ortaya çıkan ve varlığını günümüze kadar koruyan doğum ve bereket büyüsüyle bağlantılıdır. Siyah boncuklar obsidyenden yontulmuş ve delinmiş, sadece üst ortadaki boncuk bitumdan yapılmış (Kurnaz, 2019, s.3).

Deniz salyangozu kabukları bereket tanrıçasıyla ilişkilendirildiği için, şans getirdiği, uğursuzluklardan koruduğu tabiri caizse koruyucu tılsım gibi görev gördüğü için elbise üstlerinde ve kolyelerde bol bol kullanılan bir malzeme olmuştur. Bu nedenle bir dönem para yerine bile kullanılmıştır (Harari, 2015, s.182).



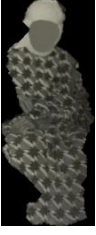
EK C. 2.Yılan başlı tunç bilezik (Üngör, 2015, s.164)



EK C. 3. Evin ocağında kullanılan sac ayağı (<https://tr.instela.com/m/sac-ayagi--i947563> erişim tarihi:07.08.2023)



EK C. 4. Mekik oyası yapılmış mevlit örtüsü ve mendil kenarı



EK C. 5.Varsak kadın baş bağlama örneği



EK C. 6.Hü yapımı örneği (<https://dogalyasamyolu.com/dogal-ev-yapimi/> erişim tarihi: 07.08.2023)





EK C. 7.Mardin Deyrul Zafaran manastırında kuyu



EK C. 8.Meşale Ebu abid eski yeri terk edilmiş, üste çeşme yapılmış. O âdet unutulmuş.



EK C. 9. Burulma tarzı Kırgız kültürüne ait bir bilezik (Klavdia&Aydarbek, 2004, s.85).



EK C. 10. Tenkerli köyünde bir demirci atölyesi



EK C. 11.İncirli köyünde eski bir cami



EK C. 12.İncirli köyündeki eski caminin bir başka görüntüsü



EK C. 13.Nazar için kullanılan kara çalı arkada köy evleri



EK C.14.Tapan bölgesinde bir köyün uzaktan görüntüsü



EK C.15.Hopka dağlarının üzerinde yer alan gelin güveyi taşı



EK C.16.Tapan bölgesinde köy evlerinin görüntüsü



EK C.17.Nazar için kullanılan geyik böceği  
(<https://www.ahaber.com.tr/yasam/2019/07/26/nadir-gorulen-geyik-bocegi-elazigda-goruntulendi> erişim tarihi:07.08.2023)



EK C.18.Mardin'in biraz daha ovalık bölgesinde Hıristiyan keşişlerin yerleşim yerleri





EK C.19.Mardin'in uzaktan görüntüsü



EK C.20.Mardin'in Babessor çeşmesi



EK C.21.Deyrul Zafaran'da taş işçiliği



EK C.22.Mardin genel görünüm

## EK D. Etik Kurulu İzni Talep Formu

T.C	
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	
TEZ / ARAŞTIRMA / ANKET / ÇALIŞMA İZİNİ / ETİK KURULU İZİNİ TALEP FORMU VE ONAY TUTANAK FORMU	
<b>ÖĞRENCİ BİLGİLERİ</b>	
T.C. NOSU	
ADI VE SOYADI	Melahat AĞMA
ÖĞRENCİ NO	2021012016
TEL. NO.	
E - MAİL ADRESLERİ	
ANA BİLİM DALI	Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans
HANGİ AŞAMADA OLDUĞU (DERS / TEZ)	TEZ
İSTEKDE BULUNDUĞU DÖNEME AİT DÖNEMLİK KAYDINI YAPILIP YAPILMADIĞI	2022 / 2023 - GÜZ / BAHAR DÖNEMİ KAYDINI YENİLEDİM.
<b>ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ BİLGİLER</b>	
TEZİN KONUSU	Varsak Türkmenleri ve Mardin Merkez Sünni Arapları Arasında Karşılaştırmalı Halk Kültür Araştırması
TEZİN AMACI	Varsak Türkmenleri ve Mardin Merkez Sünni Arapları ile ilgili halk kültür öğelerinin toplanarak kayıt altına alınması, iki kültürün benzer ve farklı yönlerinin karşılaştırılarak tesbit edilmesidir.
TEZİN TÜRKÇE ÖZETİ	Bu çalışma, Varsak Türkmenleri ile Mardin merkez Sünni Araplarının halk kültürlerini keşfetmeyi ve karşılaştırmayı amaçlamaktadır. Amaç, kültürel unsurların daha homojen hale geldiği bir dünyada benzersiz yerel özellikleri belgelemektir.
ARAŞTIRMA YAPILACAK OLAN SEKTÖRLER/ KURUMLARIN ADLARI	YOK
İZİN ALINACAK OLAN KURUMA AİT BİLGİLER (KURUMUN ADI- ŞUBESİ/ MÜDÜRLÜĞÜ - İLİ - İLÇESİ)	YOK

YAPILMAK İSTENEN ÇALIŞMANIN İZİN ALINMAK İSTENEN KURUMUN HANGİ İLÇELERİNE/ HANGİ KURUMUNA/ HANGİ BÖLÜMÜNDE/ HANGİ ALANINA/ HANGİ KONULARDA/ HANGİ GRUBA/ KİMLERE/ NE UYGULANACAĞI GİBİ AYRINTILI BİLGİLER	YOK		
UYGULANACAK OLAN ÇALIŞMAYA AİT ANKETLERİN/ ÖLÇEKLERİN BAŞLIKLARI/ HANGİ ANKETLERİN - ÖLÇEKLERİN UYGULANACAĞI			
EKLER (ANKETLER, ÖLÇEKLER, FORMLAR, ... V.B. GİBİ EVRAKLARIN İŞİMLERİYLE BİRLİKTE KAÇ ADET/SAYFA OLDUKLARINA AİT BİLGİLER İLE AYRINTILI YAZILACAKTIR)	1) ..... (.....) Sayfa .....	Ölçeği.	
	2) ..... (.....) Sayfa .....	Anketi.	
	3) ..... (.....) Sayfa .....	Formları.	
	4) ..... (.....) Sayfa .....		
ÖĞRENCİNİN ADI - SOYADI: Melahat AĞMA	ÖĞRENCİNİN İMZASI: Aslında imza vardır. TARİH: 09 / 06/ 2023		
<b>TEZ/ ARAŞTIRMA/ANKET/ÇALIŞMA TALEBİ İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRME SONUCU</b>			
1. Seçilen konu Bilim ve İş Dünyasına katkı sağlayabilecektir.			
2. Anılan konu ..... faaliyet alanı içerisine girmektedir.			
1.TEZ DANIŞMANININ ONAYI	2.TEZ DANIŞMANININ ONAYI (VARSA)	ANA BİLİM DALI BAŞKANININ ONAYI	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRÜNÜN ONAYI



## EK E. Etik Kurul Talep Yazısı



T.C.  
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayı : E-23867972-050.01.04-2300005925

12.06.2023

Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği  
Kurulu Kararı Alınması Hk.

## REKTÖRLÜK MAKAMINA

**İlgi:** Rektörlük Makamının 09.03.2021 tarih ve E-81570533-050.01.01-2100001828 sayılı Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu konulu yazısı.

İlgi tarihli yazınız kapsamında Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans Programında tez aşamasında kayıtlı olan **Melahat AĞMA** isimli öğrencimize ait tez evraklarının "Üniversitemiz Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Onayları" alınmak üzere Ek'te sunulmuş olduğunu arz ederim.

Prof. Dr. Murat KOÇ  
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ek : 1 adet öğrenciye ait tez evrakları dosyası.

## EK F. Etik Kurul Onay Belgesi



T.C.  
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ  
Rektörlük

Sayı : E-81570533-044-2300006212  
Konu : Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurul  
İzni Hk.

22.06.2023

## SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : a) 05.06.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300004777 sayılı yazınız.b)  
08.06.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300004869 sayılı yazınız.  
c) 12.06.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300005925 sayılı yazınız.ç)  
19.06.2023 tarih ve E-23867972- 050.01.04-2300006113 sayılı yazınız.

İlgi yazılarda söz konusu edilen **Leyla Defne Bargu, Melahat Ağma, Hasan Emre Ağmaz** ve **Elif Gülnur Parmaksız** isimli öğrencilerimize ait tez evrakları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunda incelenerek uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Ünal AY  
Rektör